

SSAD

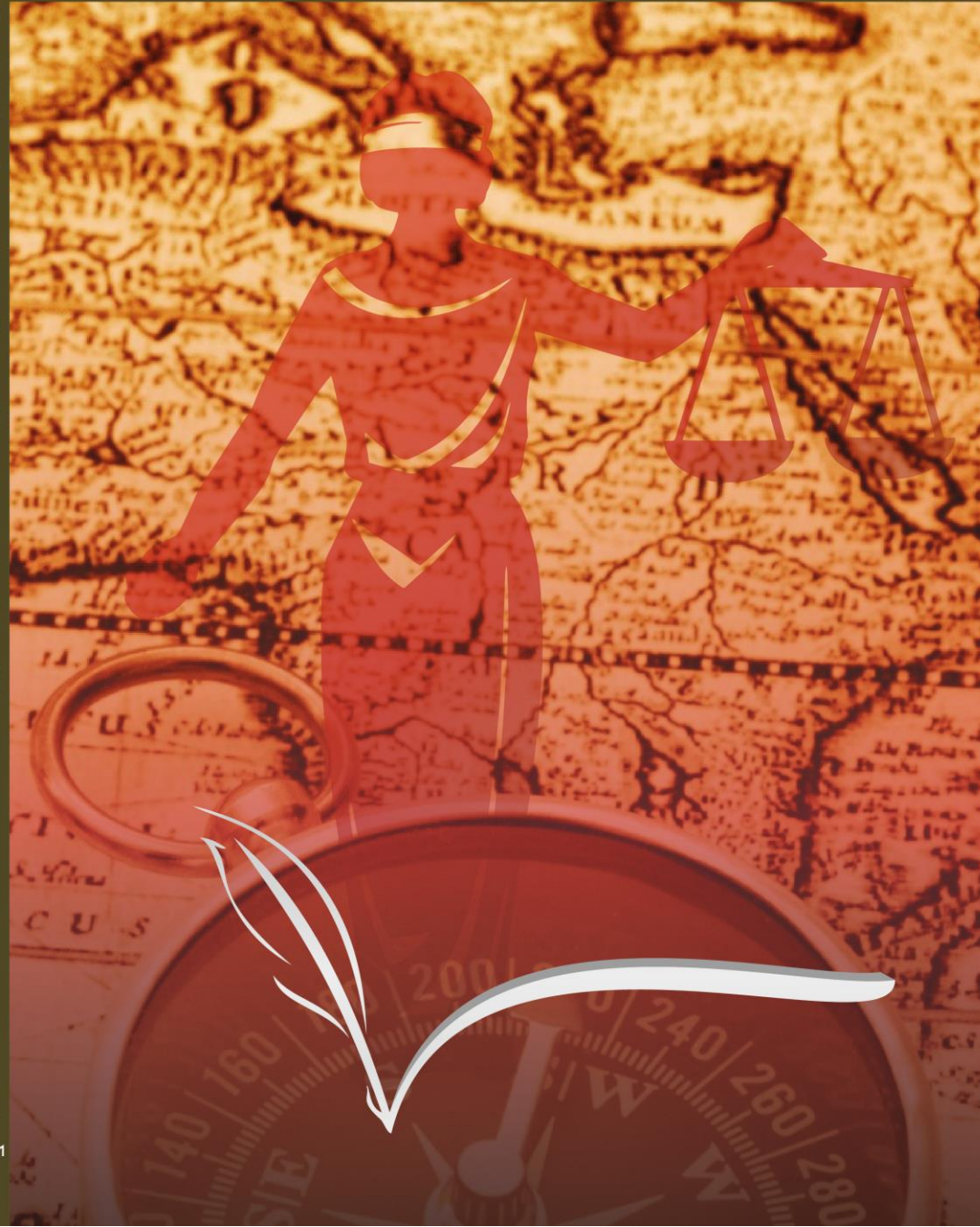
Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi
Journal of Strategic and Social Researches

Vol 5
Issue 1
March 2021
ISSN 2587-2621

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi
Journal of Strategic and Social Researches

Vol 5
Issue 1
March 2021

SSAD

STRATEJİK VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Journal of Strategic and Social Researches

ISSN 2587-2621

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, uluslararası hakemli bir dergi olup dörder aylık dönemler halinde (Mart-Temmuz-Kasım) yılda üç sayı olarak elektronik ortamda yayınlanan akademik, hakemli ve uluslararası dergidir.

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi'nde yayınlanan yazıların dil, bilim ve hukuki sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi'ne aittir.

Yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz veya çoğaltılamaz.

Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir.

Dergiye gönderilen yazılar iade edilmez.

The Journal of Strategic and Social Researches (SSAD) is an academic, refereed and international journal published electronically three times a year (March-July-November). Linguistic, scientific and legal responsibility of the articles published in the SSAD belongs to the authors, and the publication rights belong to the SSAD.

Articles may not be published or reproduced in whole or in part in any way without the written permission of the publisher.

The Editorial Board is free to publish or not publish the articles submitted to the journal.

Works sent to the journal are not returned.

Journal of Strategic and Social Researches indexed by

EBSCO, ResearchBib, I2OR, Google Scholar, ISAM, ESJI, ROAD, Crossref, Maktaba, Academic Journal Index

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi / Journal of Strategic and Social Researches

Cilt 5, Sayı 1, Mart 2021 / Vol 5, Issue 1, March 2021

SSAD

STRATEJİK VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Journal of Strategic and Social Researches

ISSN 2587-2621

www.dergipark.gov.tr/sisad

sisaddergi@gmail.com

Sahibi | Owner

Doç. Dr. Mehmet Ali KARAMAN

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

İstiklal Yerleşkesi 15130 BURDUR

Editörler | Editors

Doç. Dr. Mehmet Ali KARAMAN (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)

Doç. Dr. Sibel AKOVA (Yalova Üniversitesi)

Yardımcı Editör | Associate Editor

Dr. M. Abdullah KÜNDEYİ (Afyon Kocatepe Üniversitesi)

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi / Journal of Strategic and Social Researches

Cilt 5, Sayı 1, Mart 2021 / Vol 5, Issue 1, March 2021

Alan Editörleri / Field Editors

İktisadi ve İdari Bilimler

İzzet GÜMÜŞ (Prof. Dr. İstanbul Gelişim Üniversitesi - Türkiye)

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri

Tuncay GÜLOĞLU (Prof. Dr. Yalova Üniversitesi - Türkiye)

Makro Ekonomi

Lale VELİYEVA (Doç. Dr. Sumgayit Devlet Üniversitesi - Azerbaycan)

İşletme

İzzet GÜMÜŞ (Prof. Dr. İstanbul Gelişim Üniversitesi - Türkiye)

Uluslararası İlişkiler

Tuncay Ercan SEPETÇİOĞLU (Doç. Dr. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi - Türkiye)

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Gökmen KANTAR (Dr. Öğr. Üyesi Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi - Türkiye)

Sosyoloji

Ümit AKCA (Prof. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi - Türkiye)

Felsefe

Süleyman Ertan TAĞMAN (Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi - Türkiye)

Sanat Tarihi-Arkeoloji-Mimari

Abdullah Şevki DUYMAZ (Prof. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi - Türkiye)

İletişim

Burhanettin Aykut ARIKAN (Prof. Dr. Türk Alman Üniversitesi - Türkiye)

Eğitim Bilimleri

Said TAŞ (Prof. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi - Türkiye)

Tarih

Gürsoy ŞAHİN (Prof. Dr. Afyon Kocatepe Üniversitesi - Türkiye)

Coğrafya

Erkan YILMAZ (Doç. Dr. Ankara Üniversitesi - Türkiye)

Türk Dili ve Edebiyatı

Abdülkadir EMEKSİZ (Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi - Türkiye)

Yazı İşleri | Editorial Office
Prof. Dr. Abdullah Şevki DUYMAZ
Süleyman Demirel Üniversitesi

Türkçe Dil Editörü | Turkish Language Editor
MA. Fatma Zehra Kündeyi
Afyon Kocatepe Üniversitesi

İngilizce Dil Editörü | English Language Editor
Doç. Dr. DMITAR TASIĆ
Philosophical Faculty, University of Hradec Kralove, Çek Cumhuriyeti

Mizanpaj Editörü | Making up Editor
Doğukan Celal ÇETİN

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr. Amira TURBIĆ-HADŽAGIĆ (Tuzla Üniversitesi - Bosna - Hersek)

Prof. Dr. Gürsoy ŞAHİN (Afyon Kocatepe Üniversitesi - Türkiye)

Prof. Dr. Redzep SKRIJELJ (Novipazar Devlet Üniversitesi - Sırbistan)

Prof. Dr. Ümit AKCA (Süleyman Demirel Üniversitesi - Türkiye)

Doç. Dr. Armend MEHMEDİ (Priştina University - Kosova)

Doç. Dr. Dimitar ATANASSOV (Sofya Üniversitesi - Bulgaristan)

Doç. Dr. Esmâ IGUS (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi - Türkiye)

Doç. Dr. Lale VELİYEVA (Sumgayıt Devlet Üniversitesi - Azerbaycan)

Doç. Dr. Memli KRASNIQI (Priştina Üniversitesi - Kosova)

Doç. Dr. Mirza DZANIĆ (Tuzla Üniversitesi - Bosna Hersek)

Doç. Dr. Nurhodja AKBULAEV (Azerbaycan Devlet İktisat Üniverstesi - Azerbaycan)

Doç. Dr. Sevcan YILDIZ (Akdeniz Üniversitesi - Türkiye)

Bu Sayının Hakemleri | Reviewers of the Issue

Prof. Dr. Abdullah Şevki DUYMAZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)

Prof. Dr. Gonca BÜYÜKMIHÇI (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Zeliha Hale TOKAY (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)

Doç. Dr. Ahmet YÜKSEL (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)

Doç. Dr. Dilek ÜNVEREN TÜZÜN (Süleyman Demirel Üniversitesi)

Doç. Dr. Esmâ Torun ÇELİK (Kocaeli Üniversitesi)

Doç. Dr. Gencay KARAKAYA (İstanbul Ticaret Üniversitesi)

Doç. Dr. M. Elif ÇELEBİ KARAKÖK (Akdeniz Üniversitesi)

Doç. Dr. Mustafa Kemal ŞAHİN (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Doç. Dr. Sevilay ÖZER (Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Fuat TUNCER (İstanbul Gelişim Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Günnur AYDOĞDU (Osmangazi Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ozan CİNEL (Giresun Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Nazmi ALAN (Afyon Kocatepe Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Onur Kemal YILMAZ (Bandırma Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Rıdvan KARABULUT (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Selahattin ALAN (Selçuk Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Tolga ALA (Erzincan Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Uğur Yasin ASAL (İstanbul Ticaret Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ümmügülüm ZOR (Altınbaş Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Vasfi KAHYA (Dumlupınar Üniversitesi)

Dış Temsilcilikler | Country Representatives

Almanya: Uğur Berk KALELİOĞLU (M.A. Duisburg-Essen Üniversitesi)

Azerbaycan: Lale VELİYEVA (Doç. Dr. Azerbaycan Sumgayıt Devlet Üniversitesi)

Bosna Hersek: Amira Turbic HADZAGIC (Prof. Dr. Bosna Hersek Tuzla Üniversitesi)

Gürcistan: Valery MODEBADZE (Prof. Dr. Saint Andrew the First Called University)

Togo: Tete Jean Philippe GUNN (Ph. D.)

Sekreteryâ | Secretary

Umur Serken DAL (Arş. Gör. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türkiye)

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

Hakkı Göker ÖNEN

ANALYSING NORMATIVE AND TECHNICAL ELEMENTS OF MILITARY PROFESSIONALISM

Askeri Profesyonellik Kavramının Normatif ve Teknik Yönden Bir Değerlendirmesi

ss. 1-8

İsmail Hakkı ELÇİ

1938-1920 DÖNEMİ TÜRKİYE SİYASİ GELİŞMELERİNİN İÇ POLİTİKA VE DIŞ POLİTİKA
ETKİLEŞİMİ BAĞLAMINDA ANALİZİ

Analysis of Turkish Political Developments in the Period 1938-1950 in the Context of Domestic Policy
and Foreign Policy Interaction

ss. 9-28

Gizem SINIR ÇEBİ & Gökmen KANTAR

ÇİN'İN DOĞU AKDENİZ'DEKİ ARTAN ROLÜ

China's Increasing Role in the East Mediterranean

ss. 29-43

Halide Selin MADEN & Yunus ÖZCAN

TÜRKİYE'NİN GIDA TİCARETİ VE AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER
MODELİ: JELATİN PAZARI ÖRNEĞİ

Turkey's Food Trade and Revealed Comparative Advantage Model: The Case of Gelatin Market

ss. 45-66

Şükrü Mete TEPEGÖZ & Ali Tan AKBAY

FİNANSAL YENİDEN YAPILANDIRMA KANUNUNDAN BEKLENEN EKONOMİK FAYDALAR

Economic Benefits Expected from Financial Restructuring Law

ss. 67-76

Yusuf ESMER & Kübra ELMALI

YÖNETİM VE MATEMATİK BAĞLANTISI

The Link Between Management and Mathematics

ss. 77-86

Doğan DEMİRCİ

GEÇ OSMANLI DÖNEMİNE AİT ÜÇ FARKLI KONUT ÖRNEĞİ: MİMARİ VE SÜSLEME
ÖZELLİKLERİ

Three Different Houses Example from The Late Ottoman Period: Architecture and Ornament Features

ss. 87-112

Beste Seda AYDIN & Gülferah ÇORAPÇIOĞLU

BÜTÜNCÜL KENTSEL KORUMA YAKLAŞIMI: PERA/BEYOĞLU

Holistic Urban Conversation Approach: Pera/Beyoğlu

ss. 113-128

Seda ŞİMŞEK TOLACI & Mehmet Ali KARAGÖZ

OSMANLI SU MEDENİYETİNİN BİR TEMSİLCİSİ: ALDANZADE HACI OSMAN ÇEŞMESİ VE
ONARIMI

A Representative of the Ottoman Water Civilization: Aldanzade Hacı Osman Fountain and Its Repair

ss. 129-144

Barış DOĞRUKÖK & Ahmet KURNAZ & Canan ŞENTÜRK BARIŞIK & Hamza KAYNAR

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN UZAKTAN EĞİTİME İLİŞKİN ALGILARININ FARKLI DEĞİŞKENLER
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Evaluation of High School Students' Perceptions of Distance Education in Terms of Different Variables

ss. 145-169

Himmet BÜKE

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ BAĞLAMINDA “OHT” SÖZCÜĞÜ

The Word "Oht" In The Context of Old Anatolian Turkish

ss. 171-180

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 5 Issue 1, March 2021

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 13.12.2020

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 28.02.2021

DOI: 10.30692/sisad.839893

ANALYSING NORMATIVE AND TECHNICAL ELEMENTS OF MILITARY PROFESSIONALISM

Askeri Profesyonellik Kavramının Normatif ve Teknik Yönden Bir Değerlendirmesi

Hakkı Göker ÖNEN

Dr. Öğr. Üyesi

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

ORCID ID: 0000-0001-7927-0238

goker.onen@omu.edu.tr

Atıf/Citation: Hakkı Göker Önen, (2021), "Analysing Normative and Technical Elements of Military Professionalism", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.1 Mart 2021 s.1-8.

Abstract: In democratic regimes, military subordination to civilian rule is a vital requirement. The civil-military relations (CMR) field of political science has been created to achieve and maintain that purpose. Yet the question of what military professionalism is still does not have a universally accepted answer. After Samuel Huntington published his highly inspirational landmark work *The Soldier and the State* (Huntington, 1957), CMR scholars started heated debates to create a certain and comprehensive theory of professionalism that would be eligible for all case studies, but none of these attempts has been completely successful. In his influential theory, Huntington (1957) defined military professionalism as a moral code which would prevent officers from pursuing political interests and oblige them to obey civilian rule (p. 158). That approach has been a criterion and a so-called goal for the Western militaries to reach since the Cold War. Having said that, in several cases, professionalism could not deter militaries from praetorian acts (Huntington, 1957, pp. 60–61). Hence, this paper will make a general analysis of military professionalism in the CMR literature. While doing this analysis, the paper will look for the answers to certain questions. What is the relationship between military culture and military professionalism? What are the normative and technical dimensions of military professionalism?

Keywords : Technical Professionalism, Normative Professionalism, Military Culture, Civil-Military Relations

Öz: Demokratik rejimlerde, askerlerin sivil yönetime itaat etmesi bir gerekliliktir. Siyaset Biliminin bir alt dalı olan sivil-asker ilişkileri çalışmaları bu amacı başarmak ve sürdürmek amaçındadır. Yine de 'askeri profesyonellik nedir?' sorununun evrensel olarak kabul edilmiş bir tanımı yoktur. Samuel Huntington son derece ses getiren *Asker ve Devlet* kitabını 1957'de yazdıktan hemen sonra, sivil-asker araştırmacıları, bütün alan çalışmalarında uygulanması mümkün kapsayıcı bir profesyonellik tanımı getirmeye çalıştılar. Ne var ki bu çalışmaların hiçbiri çok başarılı olmuştur denilemez. Ünlü yaklaşımında Huntington, askeri profesyonelliği subayları siyasal meselelerin içine girmekten koruyacak ve onları sivil otoritelere itaate zorlayacak bir ahlaki koddan bahsetmiştir. Bu yaklaşım özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı bloğundaki devletlerin ulaşmak istediği nihai bir hedef olarak görülmüştür. Ne var ki artan profesyonelleşme orduları askeri müdahalelerden uzak tutamamıştır. Bu noktada bu makalenin amacı da öncelikle sivil-asker ilişkileri bağlamında profesyonelliğin kapsamlı bir tanımını yapmaktır. İkinci olarak makale bazı sorulara

cevap arayacaktır. Mevzu bahis sorular: Askeri kültür ile askeri profesyonellik arasındaki fark nedir? Askeri profesyonelliğin normatif ve teknik boyutları nelerdir ve nasıl birbirinden ayırt edilebilir? Eğer bir ordu bu iki profesyonellik türüne de sahip olmazsa ne olur? Bu soruların cevaplanması için makale giriş, tartışma ve sonuç olarak üç bölüme ayrılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Teknik profesyonizm, Normatif Profesyonizm, Askeri Kültür, Sivil-Asker İlişkileri

INTRODUCTION

Once, a senior Marine, Paul Van Riper, compared military cultures to huge machines that need enormous human effort to change direction (Gray, 2007) Indeed, militaries are infamous for their resistant nature against changes. Notions such as hierarchy, the chain of command, altruism, and unconditional obedience make it harder for military cultures to adapt themselves to global innovations and developing life standards (Desch, 1999, p.5) . Related to this, it can be challenging to reconcile democratic principles, such as liberalism, equality, and individualism, with the aforementioned ethos of militaries (Akyürek et al., 2014, pp. 18–19). As a result, conservatism tends to be the dominant ideology within militaries. Yet, in some cases, we may see revolutionary armies that made an effort to create a democratic and liberal regime by being involved in politics. That is to say, praetorian behaviours by militaries do not always have to be against democratic principles; instead, as happened during the foundational years of Turkey, an army can culturally adopt liberal, progressive, and democratic principles to integrate them into national policies (Turfan, 2000, p. 288). That fact obliges us to separate praetorian militaries into two groups: revolutionary and guardian armies. The first refers to those who create a new regime mostly within a democratic and liberal rhetoric. The second, on the other hand, refers to armies that are involved in politics to preserve an existing regime and status quo. In other words, revolutionary armies are ‘regime constructors’, and guardian armies are ‘regime protectors’.

Apart from revolutionary and guardian armies, military cultures allow us to indicate a third type of military: professional armies, which indeed should be the ultimate goal of each democratic regime. Although there is not a certain universally accepted definition of a professional military, Samuel Huntington’s conception in his landmark work *The Soldier and the State* (1957) has been the most influential depiction of military professionalism to the present day. According to Huntington (1957), professionalism should accompany a moral code defined as a professional military ethic, which requires the adoption of political neutrality and passivism. To achieve this purpose, Huntington (1957) offered an objective civilian control, by which the civilians create an autonomous sphere for the military, separate from the civilian world, and enable it to focus on its own technical responsibilities, including military training, campaigns, combat techniques, and the art of war (p. 83). In this way, it is assumed that the military would increase its technical expertise and rapidly lose interest in politics. The main interaction between civilian rulers and the military would continue in security matters with the condition of leaving the last word to the civilians. The theories of a professional military ethic and objective control generated the core of subsequent scholarly debate. Successive scholars made their own contributions, mostly putting Huntington’s work into the centre by either defending or criticising it. Huntington’s main weakness appeared to be that he took the American case as a blueprint and applied it to the other cases as a universal theory (Schiff, 2012, p. 321). Indeed, several cases specifically challenged Huntington’s thesis. In some countries, including the NATO armies of Turkey and Greece, professionalism in technical terms did not prevent those armies from having political interests. Instead, the Turkish and Greek armies staged coups d’état (Duman & Tsarouhas, 2006). At this point, how can we understand this dilemma? Why did those armies continue to preserve their praetorian tradition despite technically having a professional character? As a solution, this paper suggests an alternative approach to the case by separating military professionalism into two categories, namely normative and technical professionalism. Normative professionalism includes ethical codes, such as political neutrality, political passivism, and the principle of civilian supremacy,

which oblige military members to adopt the Huntington line of depoliticisation. Technical professionalism, on the other hand, refers to an advanced level of combat power, technological eligibility, and improved training methods.

At this point, Turkey stands out as a valuable case, with its rich examples regarding civil–military relations (CMR). That is to say, the Turkish military presents us with various case studies within which to analyse and compare the interactions between military culture and three different military models, namely revolutionary, guardian, and professional. Indeed, one may notice a strong interaction between Turkish military culture and Turkish politics, in which the two variables were strongly intertwined, and the limits between them sometimes became blurred (Tachau & Heper, 1983, p. 20). After the foundation of modern military academies and secularisation in military culture, Turkish officers were actively involved in politics against the monarchy. From the 1908 Young Turk Revolution to the early Cold War years, the Turkish military became a typical revolutionary army, wherein the officer class played a principal role in the foundation of a secular Turkish Republic (Turfan, 2000, p. 509). In the second half of the twentieth century, the military preserved its political character as being the ‘guardian of the regime’, intervening in the democracy four times, in 1960, 1971, 1980, and 1997. Now, starting from the following section, this paper will investigate the relationship between military culture, praetorianism, and professionalism, with special reference to the Turkish case. While doing this, the paper will also seek the answers to several questions. What is the relationship between military culture and military professionalism? What are the normative and technical dimensions of military professionalism? And to what extent has the Turkish military culture adopted the normative and technical features of a professional military culture?

Scholarly Debate on Professionalism and Alternative Suggestions

Before starting a theoretical debate, it may be helpful to understand how the term ‘professionalism’ is understood by an ordinary person. The interviews that have been carried out for the purpose of this paper with senior officers, leading politicians, and academics¹ indicated that the term is understood in two different ways:

- The soldier who does his job just as others in other professions do. He/She is paid and maintains his/her job permanently, until retirement age. After retirement, he/she also has a retirement salary (technical definition).
- The soldier who just focuses on completing the tasks that are given to him, such as combat and training. He/She does not interfere in civilian spheres, which are defined in the legal procedures, and he/she remains politically neutral. He/She can give advice only when required by the civilians (normative definition).

The third option can be a mixture of these two. In other words, a professional salaried soldier avoids involvement in political interests. Indeed, Samuel Huntington’s aforementioned landmark work *The Soldier and the State* also takes professionalism as a mixture of both of the above understandings. Nevertheless, he gives more importance to the normative side of the definition. According to Huntington (1957), a professional man ‘is [an] expert with specialised knowledge and skill in a significant field of human behaviour’ (p. 8). Just as with other professions, officership has its own technical specialities. Hence, Huntington argues that military subordination can be maintainable by professionalising it within its own autonomous area. In other words, civilian control can be achieved by separating the civilian and military spheres. Civilians will enable military subordination by professionalising the military. That does not

¹ The interviews have been done with some leading people, including the president of the Turkish Retired Officers’ Institution (TUSED) Erdoğan Karakuş, AKP founding member and former Deputy Prime Minister Abdüllatif Şener, the former Minister of Foreign Affairs and former Deputy Prime Minister Murat Karayalçın, and several other key figures. The main question that was asked to the interviewed people was ‘What is military professionalism? What do you understand from the concept of the “professional soldier”?’

necessarily mean the military should be entirely apolitical. It can give advice, especially in matters of security, but only when required to do so by civilians (Huntington, 1957, p. 11). In this regard, Huntington suggested that there are two possible forms of civilian control over militaries: subjective and objective civilian control models. Subjective control refers to the case in which the civilians control the army by penetrating its private sphere to indoctrinate their own civilian ideals. In other words, in the subjective model, the military becomes the ‘mirror of the state’ (or the ruling party) by being civilianised (Huntington, 1957, pp. 80–81). Conversely, objective control occurs when the civilians create an autonomous and isolated area for the military, away from the civilian world. In this way, the military technically improves its combat power and gradually loses its interest in political matters. Eventually, in this way, both technical and normative professionalism become complete. To put it simply, the objective control achieves military depoliticisation by professionalising the military and by making it ‘the tool of the state’ (Huntington, 1957, p. 83). According to Huntington, the main purpose of a democratic regime should be objective control by preventing possible abuse by political parties. Indeed, Huntington himself stated the difficulty of achieving the objective model by arguing that even the most liberal democracies sometimes have problems maintaining objective control because governments try to pull militaries to their own side to remain in power.

Despite its defects, Huntington’s theory became very influential. Indeed, it is safe to argue that only after Huntington were civil–military studies and military professionalism rooted in a theoretical basis. Subsequent scholars have frequently referred to him while developing alternative theories (Feaver, 1996, pp. 149–178; Koonings & Kruijtit, 2002, p. 17; Nielsen, 2012, p. 369; Perlmutter, 1977, p. ix). After Huntington, scholars were divided into two groups. One group focused on institutional and rational factors, such as laws, legislative implementations, and sanctions, to prevent military intervention in politics. The other group focused on normative factors, such as the ethical adoption of several martial principles, to maintain political supremacy. Yet most scholars gave more importance to the ethical factors, just as Huntington did, because militaries have weaponry power, and any legislative/institutional measure can prevent militaries from applying force despite them not adopting political neutrality as a normative principle. At this point, the variable of the military culture should certainly be considered to achieve and maintain military professionalism because, as mentioned earlier, the ethical adoption of the political neutrality principle is a cultural matter rather than a legislative one. In other words, the institutional cultures of militaries should irreversibly adopt a professional ethos to maintain depoliticisation. Perhaps the most effective way of injecting the professional ethos into military cultures can be the encapsulation of military curriculums in accordance with liberal and democratic principles. Naturally, in experienced democracies, the injection of a professional ethos into military cultures can be easier than in authoritarian or post-authoritarian regimes.

On the other hand, despite its success and legacy, Huntington’s theory has had important critics throughout history. In particular, the end of the Cold War and the changing international structure accelerated the number of his critics. First, Huntington suggested that the Cold War and Soviet threat would necessarily push American politicians to adopt a more conservative and anti-liberal policy, given security reasons, such as the requirement of a large and stronger army. Yet the subsequent process disproved Huntington, in that the US government continued to promote liberal and democratic values and eventually became the winning side, given the dissolution of the Soviet Union (Huntington, 1957, pp. 456–467).

Second, in contrast to what Huntington said, in a number of cases, the professionalism of militaries did not prevent them from making political moves. For instance, the ostensible ‘professionalisation’ of the Turkish and Greek armies following NATO membership made them more political. Indeed, these two armies staged coups d’état: Turkey in 1960 and Greece in 1967 (Duman & Tsarouhas, 2006). Likewise, the professionalisation and modernisation of the Chilean Army at the end of the nineteenth century caused it to be more politically active in the following century (Koonings & Kruijtit, 2002, p. 114). A similar case is the Indonesian Army during the

1950s (Koonings & Kruijtt, 2002, p. 137). More interestingly, the Prussian Army was regarded as a model professional army during the nineteenth and early twentieth centuries due to its discipline and technical capabilities. But the same army was not associated with political neutrality and passivism. Rather, the German Army, as the successor of the Prussian Army, was also associated with a strong level of political power (Huntington, 1957, pp. 96–97)².

At this point, how can we explain this paradox? Do these examples make Huntington's theory completely invalid? Indeed, by considering the subsequent theories as well as the relevant cases to the present time, it will be misleading to assume that Huntington's theory is completely invalid and wrong. If one observes the alternative theories in the literature, one may see that most scholars considered military professionalism as the adoption of an ethical ethos that prevents officers from making arbitrary political moves. For instance, the second influential work after Huntington, *The Professional Soldier* by Morris Janowitz (1960), explained the case with the adoption of a code of 'professional military honour'. Similarly, Finer (1962) argued that military subordination is possible with the adoption of 'the principle of supremacy of civil power'. Again, a recent and influential work, *The Combat Soldier* by Anthony King (2013), defines political neutrality as the adoption of 'professional military pride'. Indeed, these influential works more or less have similarities with Huntington in that they all deem the adoption of some ethical codes as a necessity for maintaining civilian supremacy. As a result, Huntington's approach to professionalism is not wrong but perhaps is limited and somewhat vague. That is to say, it should be clarified: what do we mean by professionalism and political neutrality?

I argue that there should be two different definitions of professionalism: normative and technical. Normative professionalism refers to an ethical discipline that restrains officers from making arbitrary political moves. Technical professionalism, on the other hand, refers to an advancement in the art of war, technological awareness, effective military trainings, campaigns, and tactics. Sometimes, militaries cannot exhibit technical and normative professionalism simultaneously. Perhaps, for instance, the politicisation of the Turkish and Greek armies after benefitting from the technical expertise of the NATO armies can be explained by this reality. Despite these two armies having experienced a sudden improvement technically, perhaps they could not completely adopt a normative kind professionalism as depicted by Huntington. In the literature, despite some authors, such as Anthony King and Morris Janowitz, stressing the normative and technical sides of professionalism, there is still not a distinct conceptual separation of these two elements (King, 2013, pp. 342–343).

Case Study: Turkish Example

Turkey is a rich case in terms of CMR, military politicisation, and professionalism. The origins of military politicisation date back to the declining years of the Ottoman Empire. Ottoman rulers believed that military reform was required to prevent the empire from collapsing. To achieve this purpose, a number of military forms were attempted, especially through the end of the eighteenth century. The foundation in 1773 of the first naval engineering school, *Mühendisanevi Bahri Hümayun*, can be seen as a milestone event regarding military reforms (Lewis, 1961, pp. 48–49, 83). Following this date, all the attempts to modernise the military were implemented by using the Western military system as a blueprint. French, German, and English officers and generals were invited to Turkey to train Turkish officers in the academies. Turkish officers were also sent to Europe to more closely observe the Western system (Cevizoğlu, 2009, p. 99).

The first modern military institution, *Nizamı Cedit* (New Order Army), was founded by Sultan Selim III (1789–1807). However, this first institution did not last long because the Jannisaries

² According to Huntington, the Prussian military always had strong political power, but objective military control was still successfully practiced until WWI. Yet, during WWI, the German military was deeply involved in politics. For the politicisation of the German and also the Japanese armies, despite their professional nature, see Finer (1962), the revised 2002 version, pp. 25, 146. For the German army, also see Janowitz (1960), p. 14.

mutinied and massacred the members of Nizami Cedit Army under the leadership of Kabakçı Mustafa in 1807 (Özkaya, 2001, p. 8). Indeed, the Jannisaries were the strongest and most disciplined army in Europe in the fifteenth and sixteenth centuries (İnalçık, 1973, p. 11). But while the empire began to dissolve, this time, the same army became a place of backwardness and corruption. Combining their powers with the ulama class (religious authorities), the Jannisaries committed periodic mutinies to resist modernisation movements (Quataert, 2000, p. 4). For this reason, Sultan Mahmut II (1808–1839) finally dissolved the Jannisaries in 1826. The event, later called the Auspicious Event, was seen as a new beginning for military modernisation (Goodwin, 1998, pp. 289–300).

After the dissolution of the Jannisaries, modern military schools were opened. In these new schools, the officer candidates were educated within a more rational and scientific atmosphere. As a result, a mental transformation occurred among the officer candidates, who adopted worldviews that were positivist, rational, and scientific (Turfan, 2000, pp. 137–138). The graduates of these modern military schools showed an increasing interest in political developments and began to question the reasons for the Empire's backwardness (Özbey, 2001, p. 341). Therefore, the second half of the nineteenth century witnessed an increasing politicisation of the military, especially among younger officers. The young officers considered the incumbent monarchist regime and the impact of Sharia (religious law) to be the main reasons for the current backwardness. With the support of the military, civilian intellectuals forced the Sultan to accept a constitutional regime in 1876. This first constitutional regime lasted only two years, until 1878 (Karabelias, 1999, p. 131). Yet in the following period, young officers established a secret committee, known as the Committee of Union and Progress (İttihat ve Terakki), to bring back the constitutional regime. Finally, in 1908, the Committee of Union and Progress obliged the Sultan to declare the Second Constitutional Monarchy (Haslip, 1958, pp. 259–268).

The years between 1908 and 1913 saw a struggle for power between the radical Union and Progress Party and the moderate Freedom and Accord Party (Hürriyet ve İtilaf Fırkası). Both parties were backed by politicised officers (İnalçık & Quataert, 1994, pp. 766–772). For that reason, the period from 1877 to 1913 cannot be associated with any form of normative professionalism. However, the process from 1913 to 1918 demonstrates an increase in the level of technical professionalism because the military was renewed under the guidance of German generals and adopted the professional understanding of German military culture by technical means (Von Sanders, 2005, p. 3). Yet the military was highly political and was acting as a tool of the Union and Progress Party (Ahmad, 2010, pp. 477–478). For that reason, those years can be considered a clear example of a separation of normative and technical professionalism. The military was technically professional, but at the same time, it was highly political because of an insufficient level of normative professionalism.

After the foundation of the Republic in 1923, the military stayed apolitical for several decades (Harris, 1965, p. 58). However, with the 1960 intervention, the military once again became politicised. The 1960 intervention was followed by military interventions in 1971, 1980, and 1997. The process after Turkey joined NATO in 1952 is particularly important for understanding the separation of normative and technical professionalism. With NATO membership, the Turkish Army had a significant opportunity to observe the professionalism of Western militaries (Karaosmanoğlu, 2000, p. 209). However, it did not prevent the Turkish army's politicisation because the military staged a coup d'état in 1960 (Karpas, 1970, p. 1664). This shows that the Turkish Army adopted technical professionalism to a certain extent. Yet, it did not lead to an increase in normative professionalism. Normative and technical professionalism remained separate for the following decades because the Turkish Army's close interaction with the Western armies continued. This situation brought a remarkable increase in the level of technical professionalism. However, the deficiency in the level of normative professionalism remained unchanged because the Army continued its political interventions into civilian regimes.

CONCLUSION

As has been discussed previously, there is a close connection between military cultures and their general attitude toward political incidents. Indeed, military culture can be considered a combination of norms, rules, principalities, worldviews, ideals, and ideologies that are embedded in a military institution and also determine its reaction to political developments. Our investigations show that there are three different versions of military culture. A revolutionary army is actively involved in politics and plays a pioneering role in the foundation of a nation. A guardian army aims to preserve the current regime or status quo through active involvement in politics. Lastly, a professional army isolates itself from politics and tries to remain impartial and objective.

Nevertheless, the concept of professionalism has received many different criticisms from political experts, in that several armies, such as those of Turkey and Greece, continued to be involved in politics even after receiving professional discipline during their NATO membership. Regarding this point, this paper argued that professionalism should be classified into two types and analysed separately: technical professionalism and normative professionalism. Technical professionalism refers to a situation in which an army is trained with high-level combat skills, such as using modern weapons, improved combat tactics, strategic innovations, a high level of military technology, and strict discipline. On the other hand, normative professionalism refers to the principle of supremacy of civilian power, subordination to civilians, impartiality, objectivity, and remaining uninvolved in all types of political debate.

An army cannot always exhibit both types of professionalism at once, as in the Turkish case. Although this army received major professional education, it did not accept the principle of supremacy of civilian power and staged coups d'état in 1960, 1971, 1980, and 1997. Indeed, the Turkish Army occasionally adopted professional standards by technical means. After 1913, German officers were invited to Turkey to train Turkish officers according to Western standards. Therefore, the military experienced a remarkable increase in the level of technical professionalism. Nevertheless, the military served as a tool of the Union and Progress Party by preserving its political orientation. A similar instance occurred after Turkey joined NATO in 1952. The military observed Western armies closely during its NATO membership and experienced an increase in the level of technical professionalism, but the increase in technical professionalism did not improve the level of normative professionalism. As a result, the military staged coups d'état.

REFERENCES

- Ahmad, F. (2010). *The Young Turks: The Committee of Union and Progress in Turkish Politics, 1908-1914*. Hurst.
- Akyürek, S., Koydemir, S., Atalay, E., Bıçaksız, A., *Sivil-Asker İlişkileri ve Ordu Toplum Mesafesi*, Ankara: Bilgesam Yayınları, 2014.
- Cevizoğlu, H. (2009). *Osmanlı'da Çağı Yakalama Çabaları ve Bunlara Karşı Direnişler. Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri*. Genelkurmay Başkanlığı Yayınları.
- Desch, Michael C., *Civilian Control of the Military*, Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1999.
- Duman, Ö., & Tsarouhas, D. (2006). 'Civilianisation' in Greece versus 'Demilitarisation' in Turkey: A Comparative Study of Civil-Military Relations and the Impact of the European Union. *Armed Forces & Society*, 32(3).

- Feaver, P.D. (1996). *The Civil-Military Problematique: Huntington, Janowitz, and the Question of Civilian Control*. *Armed Forces & Society*, 23(2).
- Finer, S.E. (1962). *The Man on Horseback: The Role of Military in Politics*. Pall Mall Press.
- Goodwin, J. (1998). *Lords of the Horizons*. Chatto & Windus.
- Gray, Colin S., *Out of the Wilderness: Prime Time for Strategic Culture*, Virginia, USA: National Institute for Public Policy, 2007.
- Harris, G. (1965). *The Role of the Military in Turkish Politics*. *Middle East Journal*, 19(1).
- Haslip, J. (1958). *The Sultan*. Cassell & Company.
- Huntington, S. (1957). *The Soldier and the State*. Harvard Press.
- İnalçık, H. (1973). *The Ottoman Empire: The Classical Age History of Civilisation*. Weidenfield and Nicholson.
- İnalçık, H., & Quataert, D. (1994). *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*. Cambridge University Press.
- Janowitz, M. (1960). *The Professional Soldier*. Free Press.
- Karabelias, G. (1999). *The Evolution of Civil-Military Relations in Post-War Turkey, 1980-95*. *Middle Eastern Studies*, 35(4).
- Karaosmanoğlu, A.L. (2000). *The Evolution of the National Security Culture and the Military in Turkey*. *Journal of International Affairs – Columbia University*, 54(1).
- Karpat, K.H. (1970). *The Military and Politics in Turkey, 1960-64: A Socio-Cultural Analysis of A Revolution*. *The American Historical Review*, 75(6).
- King, A. (2013). *The Combat Soldier: Infantry Tactics and Cohesion in The Twentieth Century*. Oxford University Press.
- Koonings, K., & Kruijff, D. (2002). *Political Armies: The Military and Nation Building in the Age of Democracy*. Zed Books.
- Lewis, B. (1961). *The Emergence of Modern Turkey*. Oxford University Press.
- Nielsen, S. (2012). *American Civil-Military Relations Today. The Continuing Relevance of Samuel P. Huntington's The Soldier and The State*. *International Affairs*, 88(2).
- Özbey, M. (2001). *İkinci Meşrutiyet Sürecinde Askeri Orta Öğretim Kurumlarında Eğitim ve Öğretim. Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II. Genelkurmay Başkanlığı*.
- Özkaya, Y. (2001). *3. Selim Döneminde Kara Ordusunda Yapılan Yenilikler. Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II. Genelkurmay Başkanlığı Yayınları*.
- Perlmutter, A. (1977). *The Military and Politics in Modern Times: On Professionals, Praetorians and Revolutionary Soldiers*. Yale University Press.
- Quataert, D. (2000). *The Ottoman Empire 1700-1922*. Cambridge University Press.
- Turfan, N. (2000). *Rise of The Young Turks: Politics, The Military and Ottoman Collapse*. I.B. Tauris.
- Von Sanders, O.V.K.L. (2005). *Five Years in Turkey*. Naval & Military Press.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 5 Issue 1, March 2021

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 25.01.2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 06.02.2021

DOI: 10.30692/sisad.867950

1938-1950 DÖNEMİ TÜRKİYE SİYASİ GELİŞMELERİNİN İÇ POLİTİKA VE DİŐ POLİTİKA ETKİLEŞİMİ BAĞLAMINDA ANALİZİ

Analysis of Turkish Political Developments in the Period 1938-1950 in the Context of Domestic Policy and Foreign Policy Interaction

İsmail Hakkı ELÇİ

İstanbul Arel Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora Öğrencisi

ORCID ID: 0000-0002-3348-4852

ihelcim@gmail.com

Atıf/Citation: İsmail Hakkı Elçi, (2021), "1938-1950 Dönemi Türkiye Siyasi Gelişmelerinin İç Politika ve Dış Politika Etkileşimi Bağlamında Analizi", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.1 Mart 2021 s.9-28.

Öz: Dış politika, uluslararası sistemdeki olay ve gelişmeler ile ülke içi yerel faktörlerin etkileŐiminin bir ürünüdür. Uluslararası sistemdeki gelişmeler devletlerin iç politik yapıları üzerinde etkili olurken; benzer şekilde iç politikaya ait faktörler ülkenin dış politikası üzerinde etkili olur. Bu makalenin amacı hem uluslararası alanda meydana gelen gelişmelerin ülkelerin iç politika yapım süreci ve çıktılarına yansıdığı hem de iç politik gelişmelerin uluslararası ortama yansıyor onu şekillendirdiği savından hareketle, 1938-1950 arası Türk siyasi hayatının demokratikleşme serüveni üzerinden değerlendirilmesini içermektedir. Bu amaçla ilkin dış politika ve iç politika alanları arasındaki etkileşimin analizine yönelik kuramlar kısaca ele alınmış, makalenin dayandığı temel kuram olan Neoklasik Realizm üzerinde durulmuştur. İkinci aşamada Türkiye'nin ekonomik ve siyasi ortamı ile İkinci Dünya Savaşı dönemindeki durumu ortaya konulmuştur. Makalenin amacını içeren son bölümünde ise dış politik gelişmelerin özellikle Türkiye'nin demokratikleşme süreci üzerindeki etkisi iç politik gelişmelerle beraber ele alınmıŐtur. Tarihsel ve betimleyici yöntemin kullanıldığı bu makalede ortaya çıkan temel sonuç; uluslararası ortamın deđiŐiŐ dönüŐtüđü 1940'lı yılların dış politik gelişmelerinin Türkiye'nin 1940'lı yıllarda başladığı demokrasi serüveninde büyük bir etkiye sahip olduğudur.

Anahtar Kelimeler : İç Politika, Dış Politika, Etkileşim, Neoklasik Realizm.

Abstract: The purpose of this article is; The claim that there is a mutual interaction between domestic policy and international politics is evaluated through the political life of Turkey in the period 1938-1950. For this purpose firstly, theories for the analysis of the interaction between international policy and domestic policy areas were discussed. Later, the main theory on which the article was based, Neoclassical Realism, was emphasized. In the second stage, In the second phase, Turkey's economic and political environment and its situation during the Second World War period were revealed. In the last section; the impact of foreign political developments on Turkey's democratization process has been discussed together with domestic political developments. The main conclusion reached in the article; It is that the foreign political developments of the 1940s had a major impact on Turkey's journey to the multiparty system.

Keywords : Domestic Politics, Foreign Policy, Interaction, Neoclassical Realism.

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı sonrası yapılan anlaşmalardan kısa bir süre sonra dünya hızla ikinci bir dünya savaşının yaşanmasına sebep olacak gelişmelerin yaşandığı bir geçiş dönemine sahne olmuştur. Uluslararası yapının güç dağılımını ve aktörlerin sistemdeki rollerini büyük oranda değiştiren İkinci Dünya Savaşı bu geçiş dönemini sonlandıran zirve noktası olmuş; bundan sonra dünya, sonuçları bakımından etkisinin her yerde hissedildiği iki kutuplu siyasi bir yapıya sahip olmuştur. İdeolojik ve askeri kamplaşmalar bütün ülkeleri yakından ilgilendirmiş, deyim yerindeyse bir kalıp gibi her ülke girdiği ya da yakın durduğu kampın şeklini almaya başlamıştır. Bu ideolojik ve askeri kamplaşma devletlerin iç politik yapısına yansımış; devletler yakın durdukları kampın değerlerini ve ilkelerini iç politik sistemlerine yansıtmışlardır.

Nitekim bu anlamda en fazla etkilenen ülkelerden biri olan Türkiye, yeni uluslararası yapıya ayak uydurmaya çalışmış ve siyasal sistemini yakın durduğu Batı bloğunun liberal-demokratik değerlerine göre şekillendirmeye çalışmıştır. Türkiye'nin dış politikadaki hedef ve amaçlarını gerçekleştirmek için dış politika stratejisi olarak belirlediği Batı bloğuna yakın durma tercihi onu zorunlu olarak demokratik değerleri benimsemeye ve tek partili rejimden çok partili rejime geçmeye zorlamıştır. Bu örnek dış gelişmelerin ya da verilen dış politik kararların iç politikaya etkisinin en bariz örneklerinden birini oluşturur.

Bu dönem sadece dış gelişmelerin iç politika üzerine etkisi değil aynı zamanda iç politikaya ait lider, siyasal kültür, siyasal sistem gibi unsurların dış politika üzerine etkisine dair örneklerde görülür ki İsmet İnönü'nün ağırlığında yönetilen İkinci Dünya Savaşı'na dair dış politika lider nezdinde, dış politikanın şekillenmesine gösterilecek en iyi örneklerden birisidir.

Bu amaçla çalışmada öncelikle dış politika ve iç politika alanları arasındaki etkileşimin analizine yönelik kuramlar kısaca ele alınmış, makalenin dayandığı temel kuram olan Neoklasik Realizm üzerinde durulmuştur. İnönü'nün etkili siyasi bir aktör olarak ülke siyasetinde yer edinmesi anlatıldıktan sonra, lider ve ekonomik durumun dış politika yapım sürecindeki etkisi İnönü ve Türkiye ekonomisinin İkinci Dünya Savaşı politikasının belirlenmesindeki rolü üzerinden incelenmiştir. Son bölümde ise İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde kurulan yeni düzenin Türkiye'nin iç siyasi yapısının değişmesindeki rolü ele alınarak, uluslararası gelişmelerin ya da dış politikanın iç politikayı şekillendirmesine örnek teşkil etmesi bakımından incelenmiştir.

Dış Politika-İç Politika Arasındaki İlişki Üzerine Teorik Bir Çerçeve

Soğuk Savaş sonrası dönemde özellikle dış politika analizi çalışmalarında, uluslararası politikadaki değişimin de etkisiyle, iç ve dış politika arasındaki etkileşim sıklıkla işlenmeye başlanmıştır. Son yıllarda yaşanan gelişmeler iç ve dış politika alanlarının birbirinden keskin çizgilerle ayırmayı zorlaştırmış, ikisi arasında gri alanların doğmasına sebep olmuştur. Küreselleşmenin de etkisiyle uluslararası sistemin aktör ve konu bakımından genişlemesi ve Keohane ve Nye'nin kavramsallaştırmasıyla Karmaşık Karşılıklı İlişkilerin artmaya başlaması devletin rolünü aşındırmaya başlamış; territorial ilke üzerine kurulmuş ulus-devletin sınırlarını geçirgen hale getirmiştir (Keohane ve Nye, 2016, s. 97-106). Bu durum iç politikada olan gelişme ve sorunların bazı durumlarda uluslararası bir nitelik kazanmasını ya da uluslararası sistemdeki bir gelişmenin devlet içi politikaya yansımalarını beraberinde getirmiştir. Bir dış gelişme olan Vietnam Savaşı ABD iç siyasetini ve yapılanmasını büyük oranda dönüştürürken; İran'ın iç siyasetine dayalı İslam Devrimi, bir dış ortam teşekkül eden Ortadoğu'yu büyük oranda etkilemiştir.

Soğuk Savaş döneminde ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki askeri, politik ve teknolojik rekabet, uluslararası sistemi güç ve devlet odaklı analiz eden paradigma ve yaklaşımların etkinliğinin artmasını beraberinde getirmiştir (Birdişi, 2019, s. 83-85). Bu dönemde özellikle devleti uluslararası politikanın tek aktörü olarak görüp, devletlerarası güç dağılımı ve çıkar ilişkilerini uluslararası politikanın yapısını belirleyen en önemli ilkeler olarak gören Realist çalışmalar, iç ve

dış politika arasındaki ilişki üzerine yapılan çalışmaların da bu bakış açısıyla yapılmalarına sebep olmuştur (Viotti ve Kauppi, 2017, s. 32-33). Bu dönemde Realist paradigmanın da etkisiyle iç ve dış politika birbirinden bağımsız iki alan olarak ele alınmış; kamuoyu, bürokrasi, sivil toplum örgütleri ve liderler gibi ülke içi aktörlerin dış politikaya etkisi ya da uluslararası gelişmelerin bu faktörlere etkisi çalışmalarda yer almamıştır.

Bu bakış açısı Soğuk Savaş dönemi boyunca hakimiyetini korusa da iç ve dış politikanın birbirinden izole alanlar olmadığı ve etkileşim halinde olduğu söylemleri 1950'lerden itibaren yapılmaya başlanmıştır. Bu anlamda Snyder, Bruck ve Sapin'in 1954'te yaptıkları çalışma iç-dış politika etkileşimi üzerine yapılan ilk çalışmalardan. Çalışmalarında dış politika analizlerinde karar alıcıların ve karar alma süreçlerinin göz önünde bulundurulması gerektiğini ileri sürmüş; dış politika yapımının bireyler tarafından gerçekleştiğinden hareketle, dış politikanın birey ve bireylerin bulunduğu çevreden etkilendiğini iddia etmişlerdir (Erişen, 2019, s. 369-370). Burada sadece iç politikaya ait bir unsurun dış politikaya tek yönlü bir etkisi değil; dış ortamın da içe yansımaya işaret edilmiştir. Zira dış politika kararını veren bireyin kararında, uluslararası ortamın ve bunun bireyde algılanış biçimi de önem kazanmakta ve bu sayede bir etkileşim ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmadan sonra James Rosenau, 1964 yılında yazdığı Pre-Theories and Theories of Foreign Policy makalesinde; iç ve dış politikayı birbirinden bağımsız alanlar olarak görmeyen yapılan analizlerin doğruluk payını azaltacağını ve bu konuda yapılacak disiplinler arası kapsamlı analizlerin bu sorunu gidereceğini ileri sürmüştür (Rosenau, 1971, s. 117-133; Rosenau, 1973, s. 25-55). Bu amaçla iç politika ve dış politika arasındaki etkileşimi açıklamaya yarayacak bağıntı yaklaşımını geliştirmiş, bu konudaki fikirlerini bu yaklaşım üzerinden anlatmaya çalışmıştır. Bu kavramla, ülke içi aktörlerin birbirleriyle olan ilişkilerinin dış ortama yansımaları ya da bu durumun tersi anlatılmak istenmiştir.

Rosenau, yasama ve yürütme görevlileri, siyasal partiler, kamuoyu, siyasal kültür, parti sistemleri, sosyalizasyon, ideoloji, çıkar grupları ve askeri bürokratlar vb. gibi faktörlerin aralarında yer aldığı 24 iç faktör; bölgesel çevre, bitişik çevre, Soğuk Savaş çevresi, örgütsel çevre, kaynaklara ilişkin çevre ve ırksal-etnik çevre olmak üzere de 6 dış faktör belirleyerek aralarındaki etkileşimi açıklamaya çalışan ve 144 ayrı kutucuktan oluşan bir matris oluşturarak iddialarını gerekçelendirmeye çalışmıştır (Rosenau, 1971, s. 324-330).

Reosenau'nun bu yaklaşımından hareketle; 1990'lı yıllarda dış politika-iç politika arasındaki etkileşim, oluşturulan benzer matrisler üzerinden yapılmaya çalışılmıştır. Wolfram Hanrieder'in "uyuşma ve oydasma" yaklaşımı da bu çerçevede yapılan anlamlı çalışmaların içerisinde yer alır (Sönmezoglu, 2014, s. 333-334).

Bunlar dışında, yakın dönem çalışmaları arasında karar alma yaklaşımları olarak anılan ve Snyder'in yaklaşımından etkilenilerek oluşturulan; Alexander George tarafından geliştirilen Operasyonel Kod ve Margaret Herman'ın Lider Kişilik Analizi yöntemleri de yer alır. Bireyin politika oluşturucu rolünü çıkış noktası olarak seçen bu yöntemlerde, liderlerin dünya hakkındaki inanç ve algılamaları ile kişiliklerinin dış politika yapımında önemli olduğunu ve buna odaklanılması gerektiğini ileri sürerler (Hermann vd, 2001, s. 86-100). Daha önce de söylediğimiz gibi bu çalışmalar her ne kadar ülke içi politika elemanlarının dış politika yapım süreci üzerine etkilerine ağırlık verseler de dolaylı olarak bu çalışmalar tersi durumu da içerirler. Bireyler dış politika kararlarını verirken uluslararası ortamın ve dış politik gelişmelerin bireyin vereceği kararı şekillendireceği neredeyse kaçınılmaz bir durumdur.

1990'lı yıllarda uluslararası yapının değişmesi, devletlerarası çatışmaların devlet içi aktörler arasında yaşanmaya başlaması, göç, insan hakları ihlalleri, çevresel felaketler, açlık ve terörizm gibi konuların uluslararası politikayı etkilemeye başlaması Realist paradigmayı da etkilemiş; bu etki paradigmanın iç politika-dış politika yaklaşımına da yansımıştır. Gideon Rose, Randall Schweller ve Jennifer Sterling gibi realist teorisyenler; iç siyasal yapılar ile uluslararası yapının

etkileşimini içeren çalışmalar yayınlamaya başlamışlardır. Klasik Realizm ile Neorealizm arasında orta bir yolu temsil eden bu yaklaşım Neoklasik Realizm olarak adlandırılmıştır. Bu yaklaşım biçiminde; iç siyasi engeller, ulusal ve küresel ekonomik süreçler ve liderlerin bu güç değişimini algılayış biçimleri devlet davranışlarında belirleyici faktörler olmaya başlamışlardır. Güç, çıkar ve anarşi kavramlarıyla yüklü uluslararası sistemin liderler nezdinde daha karmaşık bir yapı olarak algılandığı için sistemin yanı sıra önemli liderlerin ve ülke içi süreçlerin de analizlere konu olmasını etkileşim altında ele alınmasını ileri sürmüşlerdir (Balci, 2019, s. 141).

Diğer dış politika analizi kuramları dış politikanın anlaşılması konusunda önemli bir yer kaplasalar da Neoklasik Realizm, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı ve sonrası dönem dış politikasının analiz edilmesinde yararlı ve açıklayıcı bir bakış açısı sağlamaktadır. Bu açıdan makalenin konusu çerçevesinde Neoklasik Realizmin savlarını daha detaylı ele almak konunun anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

Neoklasik Realizm'de dış politika bağımlı değişken olarak belirlenirken, uluslararası sistem bağımsız değişken, karar alıcıların algıları ve yerel faktörler ara değişkenler olarak belirlenmiştir. Bu ilişkide dış politika, uluslararası sistem ve yerel faktörlerin etkisiyle dönüşen bir olgu olarak çıkmakta, özellikle yerel faktörlerin belirleyici bir konuma taşınması kuramı diğerlerinden farklı kılmaktadır (Ersoy, 2017, s. 179-180). Burada ara değişkenlerin bir elemanı olan karar alıcılar, ara değişkenlerin diğer bir elemanını oluşturan devletin iç yapısındaki faktörlerden ve bağımsız değişken olan uluslararası sistemdeki değişim ve dönüşümlerden etkilenerek devletin dış politika çıktısını belirlemektedir (Rose, 1998, s. 152). Yani karar alıcıların algılarının inşasında bu iki faktör ön plana çıkmakta, liderde ya da karar alıcıda oluşan algı neticesinde dış politika şekillenmektedir.

Neoklasik realizmde ara değişkenlerin başında karar alıcılar gelmekte, kuramın temel savları karar alıcılar üzerinde temellenmektedir. Burada karar alıcılar dış politika yapım ve yönetimi konusunda karar almaya yetkili olan ve kararları dış politikaya etki eden aktörler olarak belirlenmiştir (Lobell, 2009, s. 43). Bu belirlenim devlet liderlerini dış politika yapım sürecinin en önemli aktörü kılmakta diğer dış politika karar alıcılarını da ikincil konuma itmektedir. Liberallerin ileri sürdüğü gibi dış politika yapım sürecinde iç aktörlerin bir manada birbirinden bağımsız olarak etkili olması değil, sınırlama ve pazarlığa dayalı bir dış politika yapım süreci mevcuttur (Balci, 2019, s. 142). Dış politika ne tek başına liderin ne de tek başına bürokratik bir grubun ürünüdür. Bunlar arasında karar vericilerin baskın olduğu bir pazarlığın ürünüdür (Taliaferro, Lobell ve Ripsman, 2009, s. 26-28).

Burada dış politika konusunda iki aşama ortaya çıkmaktadır. Birincisi ayrıcalıklı konumdan dolayı elde edilen bilgi; ikincisi bu bilginin karar alıcıların algılarına göre şekillenmesi. Zakaria gibi Neoklasik realistler uluslararası sistemdeki güç dağılımı ve ülke içi faktörler dış politikayı şekillendiren önemli faktörler olsa da önemli olanın bu faktörlerin karar alıcılar tarafından nasıl algılandığı durumudur diyerek (Zakaria, 1999, s. 42), karar alıcıların algılarını dış politika yapım sürecinde daha çok önemsemişlerdir.

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı ve sonrası dış politikasında İnönü'nün ön planda olması ve Türkiye dış politikasının buna göre şekillenmesi Neoklasik Realizmin savlarını doğrular niteliktedir. Bu dönemde İnönü ülkenin iç faktörlerini göz önünde bulundurarak Türkiye'yi savaş dışı bırakan bir dış politika oluştururken; uluslararası sistemdeki değişimlere göre de ülke içi faktör ve yapıları dönüştürmüştür. Başta ekonomik durum olmak üzere ülkenin savaşabilme kabiliyetini düşüren iç kısıtlar savaş dışı kalma politikasını oluşturmuşken; Batı kampının başarısı ve bu kampın yanında konumlanma politikası da demokratik rejime geçişe giden yolu açmıştır.

İnönü'nün Atatürk'ten Sonra Etkili Siyasi Bir Figür Olarak Geri Dönmesi

Atatürk hem Cumhurbaşkanı hem de CHP'nin Genel Başkanı olduğundan ölümüyle beraber bu iki makam da boşalmış oldu. Atatürk'ten boşalan her iki makama da İnönü seçildi.

Cumhurbaşkanı olarak seçilmesi meclis tarafından gerçekleştirilirken, CHP'nin Genel Başkanı olarak seçilmesi 26 Aralık'ta toplanan Olağanüstü Kurultay tarafından gerçekleştirildi. Bu Kurultay'da İnönü sadece Genel Başkan olarak değil, aynı zamanda "Milli Şef" olarak seçildi. İnönü'nün Milli Şef olarak seçilmesi günümüzde bile demokrasi tartışmalarında sıkça dile getirilmektedir. Bu unvanın verilmesinin nedenlerine bakıldığında biri iç, biri dış olmak üzere iki sebep karşımıza çıkmaktadır. Dış neden olarak; o dönemde tek partili "Şef Sistemleri"nin Almanya, İtalya ve İspanya gibi ülkelerde öne çıkması ve belirli bir prestije sahip olmaları gösterilebilir. Almanya'da Hitler-Führer, İtalya'da Mussolini-Duçe ve İspanya'da Franco-Caudillo unvanları ile anılıyordu ki, bu etki Türkiye'de de kendini göstermiştir. İç neden olarak; Atatürk gibi güçlü bir kişiliğin yerinin doldurulabilmesi meselesi gösterilebilir. İnönü bunu tamamlamak için güç elde etmek istiyor ve böyle bir unvanı tercih ediyordu (Heper, 1999, s. 163-164).

Milli Şef unvanı dışında İnönü'nün etkili olmak adına başka girişimleri de olmuştur. Bu girişimlerinden en önemlisi çeşitli sebeplerle parti dışında kalmış önemli kişilerle uzlaşmak ve onları partiye tekrar kazandırmaktı (Ahmad, 2010, s. 101-102). İnönü'nün bu girişiminde uzlaşmaya dayalı bir iyi niyet olsa da parti dışında kalmış, kırgın önemli kişilerin karşısına muhalif olarak çıkmalarını baştan önlemekti. Çünkü kendisi her ne kadar milli mücadelenin kahramanlarından biri olsa da parti dışında kalmış Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy gibi kişiler de milli mücadelenin önemli kahramanlarındandı. Nitekim bu iyi niyet ve kaygıdan dolayı Kazım Karabekir İstanbul milletvekili, Hüseyin Cahit Yalçın Çankırı milletvekili ve Rauf Orbay Kastamonu milletvekili oldular. Halihazırda milletvekili olan Ali Fuat Cebesoy ve Refet Bele ise CHP üyeliğine kabul edildiler (Turan, 2003, s. 148). Halide Edip Adıvar 1939'da yurda dönüp İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne İngiliz Edebiyatı Profesörü olarak tayin edilirken, Adnan Adıvar da İslam Ansiklopedisi'nin yayın kurulu başkanlığına getirilmiştir (Aktaş, 1992, s. 5; Günergün, 2006; s. 25-26).

İnönü, milli mücadelenin kahramanlarıyla uzlaşıp tabanını genişletirken, öbür tarafta bazı kişilere karşı da sert davrandı. Bu iki zıt tavır ve politikayı beraber yürüttü. Sertlik politikası özellikle 1937-1938 arası dönemde başbakanlıktan istifa ettiğinde yerine getirilen Celal Bayar hükümetinden bazı kişilere karşıydı. Bunlar, İnönü hükümetteyken onunla ters düşen ve Atatürk'ün son yıllarında genellikle istişare ettiği ve kararlar aldığı kişilerdi. Bu kişiler Atatürk sonrası dönemde İnönü'yü istemediklerinden İnönü'yü Washington Büyükelçisi olarak atamayı ve ondan bu şekilde kurtulmayı planladılar ancak İnönü'nün Cumhurbaşkanlığına seçilmesi bu oyunları bozdu (Zürcher, 2012, s. 272).

İnönü bu politikalarıyla konumunu sağlamlaştırırken, aralarında ekonomi politikası yönünden bazı farklılıklar bulunan Celal Bayar da 25 Ocak 1939'da istifasını verdi. Onun yerine Doktor Refik Saydam geçti ve 1942'ye kadar başbakan olarak kaldı. Refik Saydam da 1942'de vefat edince yerine, 1945'e kadar kalacak Hariciye Vekili Şükrü Saraçoğlu geçti (Zürcher, 2012, s. 274).

İnönü'nün Milli Şef döneminin çoğu İkinci Dünya Savaşı ile geçti. İç politikada temel konu Dünya Savaşı'ydı. Bu temel konunun dışında savaş yılları boyunca İnönü'nün CHP'nin kendi içinde bazı operasyonlara girişmesi, CHP-Hükümet ilişkisini düzenlemesi de önemli iç siyasi girişimlerdir. Dahiliye Vekili'nin aynı zamanda CHP Genel Sekreteri olacağı kararının değiştirilmesi, Valilerin CHP'nin İl Başkanlığı'ndan alınması, mecliste Müstakil Grup'un kurulması gibi girişimler bunlara örnektir (Yetkin, 1983, s. 178; Giritlioğlu, 1965, s. 148). İnönü bu şekilde milli şef unvanı, muhaliflerle barışma ve kendi partisi içinde bazı düzenlemeler yapma gibi araçlarla ülke siyasetinde Atatürk'ten sonra etkili siyasi bir aktör olmaya çalışmıştır.

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı Politikası ve Bu Politikada Belirleyici İç Etkenler

Lider ve İç Politik Yapının Etkisi

1939-1945 arası dönemde Türkiye'nin dış siyasetindeki temel konu İkinci Dünya Savaşı olmuştur. Savaşın sürdüğü yıllardaki etkisi bir tarafa, savaş sonrası dönemde de Türk dış politikasına önemli etkilerde bulunmuştur. Savaş sonrası iki kutba ayrılan yeni uluslararası düzende, Türkiye dış politikasını buna göre şekillendirmeye ve yönlendirmeye çalışmıştır. Mustafa Kemal Atatürk döneminde, izlenen statükocu dış politika genel olarak devam ettirilmiştir ancak bu dönemde Sovyetler, Almanya ve İtalya gibi ülkelerle seçilen taraf dolayısıyla ilişkilerin boyutu ve şekli değişecektir. Bu dönemde dış politikanın temel mimarı İnönü'dür.

İsmet İnönü, başa geçtiğinde büyük bir savaşın çıkacağını tahmin ediyordu. Aslında bu beklenti ve tahmin bütün dünya devletleri tarafından yapılıyordu. İnönü bu durumu öngördüğünden, öncesinden böyle bir durumda yürütülecek politikayı da kurguluyordu. Bu kurguda savaş sırasında gelebilecek herhangi bir tehdidin İtalya ve Almanya'dan gelebileceğini düşünüyor, buna karşı sağlam durabilmek adına İngiltere ve Fransa'nın yanında yer almanın en doğru politika olacağını düşünüyordu. Sovyetler'in de bu sürede Batı ile ilişkileri iyi olduğundan bu politika İnönü'ye çok cazip geliyordu. Sovyetler'in savaşın çıkmasından bir süre öncesine kadar ya da Molotov-Ribbentrop Paktı öncesine kadar Sovyetler'in, İngiltere ve Fransa ile beraber olması için görüşmeler yapılıyordu ve beklentiler de ittifakın olacağı yönündeydi (Öncü ve Ekinci, 2014, s. 243-251).

Ancak 1939 baharında, Sovyetler'in dış işlerine Molotov geçince özellikle Türkiye'nin istediği durum gerçekleşmedi. Sovyetler bundan sonra Almanya ile yakın ilişkiler içine girdi. Bu durum bütün dünyada olduğu gibi Türkiye için de şaşkınlık ve tedirginlik yarattı. Şimdi bir tarafta İngiltere ve Fransa dururken bir tarafta da Türkiye'nin karşısına almak istemediği Sovyetler vardı. Bu durumda İnönü ya müttefikleri ya da Mihver'i seçecekti (Özçelik, 2010, s. 255-262). Üçüncü bir seçenek tamamen tarafsız kalmaktı.

Genellikle İnönü'nün İkinci Dünya Savaşı politikası için tarafsızlık politikası tanımlaması yapılır ancak bu doğru değildir. İnönü tarafsızlık politikası değil, bu dönemde denge politikası seçip taraflar arasındaki açıktan yararlanmıştır. Türkiye'nin taraf olduğunun en büyük kanıtı Ekim 1939'da İngiltere ve Fransa ile imzalamış olduğu ittifak anlaşmasıdır. Anlaşmada Türkiye savaş hazırlığı için altın ve nakit yardımı alacak, Akdeniz'de çıkacak bir savaşta İngiltere ve Fransa'nın yanında yer almayı taahhüt ediyordu. Ancak kendini Sovyetler'le olacak bir savaştan muaf tutuyordu (Akandere, 2016, s. 273).

Bu aşamadan itibaren Türkiye çıkacak olan savaşta tarafını seçmiş oluyordu. Bunun sebeplerine gelince ilk olarak İtalya'nın 1934'lerden itibaren Akdeniz'de yayılcı bir politika izlemesi gösterilebilir. Türkiye, İtalya'ya karşı Sovyetlerle ilişkilerini bozmadan İngiltere ve Fransa ile ilişkilerini güçlendirmeye çalışmıştır. İtalya'nın 1935'te Habeşistan'a saldırısı karşısında Milletler Cemiyeti çatısı altında İngiltere ve Fransa'nın politikalarını izleyerek yaptırım kararlarına katılmış, İtalya'nın yaptırımlar dolayısıyla yapacağı bir saldırı karşısında İngiltere ile geçici bir ittifak anlaşması yapmıştır. Yine Montreux Sözleşmesi ile iki ülke ile ilişkilerini güçlendirmiş, İspanya, iç savaş sırasında İtalya'nın Akdeniz korsancılığına karşı her iki devletin yanında yer almıştır. 1939 Anlaşmasından önceki İtalyan tehlikesi kaynaklı bu yakınlaşma aslında İkinci Dünya Savaşı'nda seçilecek tarafı belirlemiştir (Soysal, 1982, s. 370-372).

Sadece İtalyan yayılcılığı değil bu dönemde Türk dış politikasının kilit noktalarından biri olan Sovyetler ile ilişkilerin bozulmamasına dikkat edilmesi kaygısı da Türkiye'yi İngiliz-Fransız kampına itmiştir. 1936 ile beraber Roma-Berlin Mihveri'nin kurulması, 1938 martından sonra Hitler'in doğuya yani Sovyetler'e doğru yönelmesi Sovyetler'in Fransa ile beraber 1935 Yardımlaşma Paktı gereği küçük devletlere beraber yardım ederek bu duruma karşı durmaya çalışıyorlardı (Soysal, 1982, s. 370-371). Yani Sovyetler bu dönemde daha tam tarafını seçmediği

için ve Fransa ile olan yakın ilişkilerinden dolayı da Türkiye, İngiliz-Fransız tarafını seçmiştir denilebilir.

Bütün bu stratejik sebepler bir yana bırakılıp Atatürk'ün yönetim felsefesi ve Türkiye'nin geleceğini nerede aradığı hususları hatırlanırsa bu durum bile tek başına 1930'ların ortalarından itibaren Türkiye'nin neden Avrupa devletleri ile iyi ilişkiler geliştirmek istediği anlaşılabilir (Ülman ve Sander, 1972, s. 3-4). Türkiye'nin neden İngiltere ve Fransa'nın yanında yer aldığı sorusunu açıklamaya yeterli olabilir. 1930'lu yıllara Avrupa ülkeleri ile neredeyse sıfır sorunla girilmiş, en çetrefilli iki sorunlardan olan Boğazlar ve Hatay sorunu da bu dönemde çözülmüştür ki Hatay konusunda Fransa'nın işbirliği çabaları daha 1935'lerden itibaren belirmeye başlamıştı. Atatürk çağdaş medeniyetler seviyesine yükselmenin yolunun Batı ile işbirliğinden geçtiğine inanmış 1920'lerin sonlarından itibaren İngiltere ile Musul sorunu, Yunanistan ile Etabli sorunu ve Fransa ile borçlar sorununu çözüme kavuşturmaya başlamıştır. 1930'larda Fransa Dışişleri Bakanı Briand'ın Avrupa Birliği tasavvurunda Türkiye'nin dışarıda bırakılmış olması yönetim kademesinde hayal kırıklığı yaşatmış, basında "Biz Avrupalı değil miyiz?" sitemleri çokça yer almıştır (Ülman ve Sander, 1982, s. 3-4). Bu durum bile seçilen tarafın gerekçesini oluşturmada özet niteliğindedir.

Daha önce bahsedildiği üzere Türkiye'nin taraf seçmesinde Sovyetler'in alacağı konum çok önemli olmuştur. Sovyetler'in, Almanya'nın yanında yer alması, tarafını Türkiye ile farklı bir noktada belirlemesi Türkiye'nin savaş politikasının en belirleyici noktalarından biri olmuştur. Bu durum büyük bir şaşkınlık yaratmış, Almanya'nın kısa bir sürede Fransa ve Balkanlar dahil Avrupa'nın hemen hemen tamamına yayılıp başarı göstermesi ikinci bir şaşkınlığa sebep olmuştur. Çünkü hem İnönü hem de partinin büyük bir kesimi İngiltere ve Fransa'nın galip geleceğini bekliyordu.

Almanlar 1941 kışından itibaren Balkanlar'ı ele geçirip, Bulgaristan'ı da alarak İstanbul'a 150 km. kadar mesafeye yerleşince Türkiye, Almanya ile iyi ilişkiler geliştirmeye başladı. Çünkü İnönü'nün hedefi, ne olursa olsun ülkeyi savaşa sokmamaktı. Almanya'nın bu sırada Sovyetler'e saldırma planı İnönü'nün işini kolaylaştırmış, güney cephesini sağlama almak için Türkiye ile saldırmazlık anlaşması imzalamıştır.

İngiltere ve Fransa da Türkiye'den imzaladığı anlaşmanın gereğini yapmasını bekliyorlardı. Ancak Türkiye, gerek Sovyetlerle 1925 yılında yaptığı dostluk anlaşmasını, gerek sadece Akdeniz'de çıkabilecek bir savaşa taraf olma şartını ve gerekse de savaşa hazırlık bahanelerini öne sürerek bu baskıyı geçiştirmek istiyordu. Bunu başarılı bir şekilde de yaptı. ABD'nin 1941 sonunda savaşa katılıp, savaşın seyrini değiştirmesiyle Türkiye rahat bir nefes almıştır denilebilir. Gerek Adana Görüşmesi gerek Kahire Konferansı'nda Türkiye'nin savaşa girme konusunda yoğun baskılar sürdürülmüşse de Türkiye her defasında askeri ve ekonomik olarak yeterli olanaklara sahip olmadığını, İngiltere ve Fransa tarafından söz verilen yardımların yeterince yapılmadığını öne sürerek savaş dışı kalmaya çalışmıştır. 4-6 Aralık arasında gerçekleşen İkinci Kahire Konferansı'nda bütün baskılara rağmen İnönü ve Menemencioğlu'nun diplomatik manevralarıyla Churchill karşısında Roosevelt Türkiye'nin savaş dışı kalması konusunda ikna edilmiş savaş dışı kalmada biraz daha süre kazanılabilmektedir. İnönü ve Menemencioğlu, bir manada İngilizleri şikayet ederek, Adana Görüşmeleri'nde söz verilen yardımların sadece %4'ünün yapıldığı, bir Alman saldırısı karşısında Balkanlar'da yeterli önlemlerin alınmadığı ve bu önlemin alınmadan Türkiye'nin taraf olduğunu gösterecek her türlü adımın Almanya'nın öfkesini kabartacağı gibi argümanlar sunarak Roosevelt'e "Eğer ben Türk olsaydım, Türkiye'yi savaşa sokmadan önce İngiltere'nin verdiği kadar daha çok yardım isterdim" sözünü Churchill'e karşı söylemişlerdir (Weisband, 2000, s. 112-121). Türkiye bu konferanstan sonra savaş dışı kalmayı başarmış olsa da 1944 başlarında Almanya'ya kromit cevheri ihracını durdurdu, Mihver gemilerine Boğazları kapattı, Sovyetler ile iyi ilişkiler içine girmeye başlayan Dışişleri Bakanı Menemencioğlu'nu görevinden aldı, Almanya ile diplomatik ve ekonomik ilişkilerini kesti

(Weisband, 2000a, s. 53). İlişkilerin kesilmesi bu yolda atılan ilk adımı oluşturmuşken, Türkiye savaşın sonuna doğru 1945'te ancak Almanya'ya savaş ilan etmiştir (Akşin, 2010, s. 256).

Yapılan savaş ilanı da gerçekçi değildi. Savaş ilanı savaşın sonlarına doğru Müttefiklerin kazanacağı neredeyse belli olmuşken 4-11 Şubat 1945'te toplanan Yalta Konferansı'nda alınan kararlara göre şekillenmişti. Zira bu Konferansta hem Nisan sonunda gerçekleştirilecek San Fransisco Konferansı'nda BM'de kurucu üye olmak için Almanya ve Japonya'ya savaş ilanı şartı koyuluyor hem de Sovyetler Türkiye üzerindeki gerçek niyetini ortaya koyuyordu.

Türkiye, Yalta konferansında Stalin'in Boğazlar konusunu gündeme getirmiş olmasından Sovyetler'in Boğazlar üzerindeki emellerini anlamış, bu kaygı Türkiye'yi savaş ilanına ikna eden sebeplerden biri olmuştur (Ülman ve Sander, 1972, s. 4). Stalin Yalta Konferansı'nda Montreux Sözleşmesinin İngiliz-Sovyetler ilişkisinin iyi olmadığı bir dönemde imzalandığını, savaş öncesi uluslararası ilişkilerin değiştiğini, bu yüzden Montreux sözleşmesinin yeni şartlara göre revize edilerek Sovyetler'in çıkarlarını gözetecek şekilde yeniden görüşülmesini dile getirmişti. Churchill ve Roosevelt bu duruma çok fazla tepki vermeden konunun daha sonra toplanacak Dışişleri Bakanları'nın toplantısında görüşülmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdi (Armaoğlu, 1958, s. 174-175). 4-11 Şubat 1945'de yapılan Yalta Konferansı'ndan 12 gün sonra Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya savaş ilanı da bu kaygının savaş ilan etme nedenlerinden biri olduğu aşikardır.

Churchill'in Roosevelt'le Sovyetler'in Boğazlara yönelik niyetini reddetmeyip Dışişleri Bakanları toplantısında görüşülmesine karar vermesi akıllara 1939 Türk-İngiliz-Fransız Anlaşması'nı getirebilir. Ancak Türkiye savaş sırasında bu anlaşmanın da gereklerini yerine getirmemişti. Türkiye hem bu durumdan dolayı hem de İngiltere ve Fransa'nın savaşta aldıkları yaradan dolayı savaş sonrası yalnız kalacağını da kestirebiliyordu. Bu yüzden Türkiye, Sovyet tehdidi karşısında İngiltere ve Fransa'nın kendisini savunamayacağını farkında olarak ABD'nin yardımını aramaya başlamıştır (Ülman, 1967, s. 148). Ancak daha önce bahsedildiği üzere Yalta'da sadece Churchill değil Roosevelt de vardı ve O'nun tavrı da Churchill'in tavrı ile benzerdi. Türkiye bu şekilde daha savaş devam ederken yalnızlığa itilmiş, ABD 1947 yılında Truman Doktrini ile yardıma gelene kadar Sovyetler'e karşı yalnız başına direnmiştir (Ülman, 1967, s. 148).

Türkiye'nin savaş ilanı Sovyetler'i tatmin etmekten uzak kalmıştır. Zira, Sovyetler 19 Mart 1945'te Yalta'daki niyetlerini resmiyete dökmeye başlamıştır. Molotov, Türkiye'ye bir nota vererek 17 Aralık 1925 tarihli Tarafsızlık ve Saldırmazlık Paketi'nin feshettiğini beyan etmiş notada "bilhassa İkinci Dünya Harbi sırasında vaki köklü değişimler sebebiyle bu anlaşma artık yeni şartlara uymamakta ve ciddi değişikliklere ihtiyaç göstermektedir" (Kirk, 1954, s. 465) denmiştir. Bu fesih işlemi mevcut durumu Türkiye için daha tehlikeli bir hale getirmiş, Şükrü Saraçoğlu'nun Adana Konferansı'nda ileri sürdüğü; Almanya'nın kaybetmesinin Sovyetler'in Avrupa'da daha da güçleneceği anlamına geleceği öngörüsünü doğru çıkarmıştır (Armaoğlu, 1958, s. 176). Türkiye, notaya karşı "Sovyet hükümetinin inkiza etmekte olan muahede yerine iki tarafın bugünkü menfaatlerine daha uygun ve ciddi tadilatı ihtiva eden diğer bir akit ikamesi hususundaki telkinatını kabul eden Cumhuriyet Hükümeti'nin, mezkur hükümete bu maksatla kendisine yapılacak teklifleri büyük bir dikkat ve hayırhahlıkla tetkike amade" (Armaoğlu, 1958, s. 177) olduğunu belirtmiş, bu şekilde Sovyetler ile bozulan ilişkilerini tamir etmeye çalışmıştır. Türkiye'nin bu isteğinin ancak Kars ve Ardahan'ın Sovyetler'e verilmesi ve Boğazlarda bir üs sağlanması şartıyla kabul edilebileceğini karşı bir nota ile beyan eden Molotov "Bu toprakları size 1921'de terkettiğimiz zaman Sovyetler Birliği zayıftı" (Esmer, 1958, 270-272) diyerek yeni düzeni gerekçe gösteriyordu. Türkiye'nin Sovyetler ile ilişkileri düzeltme ve ittifak isteği bu şekilde daha da bozulmuş, Yalta'da boğazlar isteğine ek doğu sınırının da düzeltilmesi isteği eklenmiştir.

Müttefikler, Türkiye'nin son anda gelen savaş ilanının gerçekçi olmadığını biliyorlardı; ancak büyüyen Sovyetler tehdidine karşı Türkiye'nin jeopolitik öneminin de farkındalardı. Sovyetler ve Komünizm tehdidi karşısında Türkiye'nin önemi; Truman Doktrini'nin kabul edildiği toplantıda

Türkiye ve Yunanistan'a yardım verilmesi konusunda çıkan tartışmalarda da kendini göstermektedir (Kissinger, 2018, s. 432-433). Bu sebeple, Türkiye'nin savaşta görevini yerine getirmemesini cezalandırmayıp, Türkiye'nin savaş sonrasında kendileriyle olma isteğini kabul etmişlerdir. İnönü, sürdürdüğü politika sayesinde Türkiye'yi hem büyük bir savaştan uzak tutmuş hem de savaş sonrası Batı tarafından sunulan imkanların çoğundan yararlanmıştır. Bazı çevreler Türkiye savaşa girseydi eğer bazı yerlerden toprak parçaları kazanabilirdi, söylemlerinden yola çıkarak İnönü'yü suçlarlar ancak Türkiye'nin o dönem sahip olduğu askeri güçle Almanya'ya karşı durması oldukça zordu (Akşin, 2010, s. 256).

Ekonomik Durumun Etkisi

Türkiye'nin savaş dışı kalmasında iç politik durumun ve İnönü'nün etkisi olduğu kadar savaş öncesi ve savaş sırasındaki ekonomik durumun da etkisi büyüktür. Türkiye, kurtuluş mücadelesini atlattıktan kısa bir süre sonra 1929 Buhranı'nın etkilerini hissetmiş, buhran sonrası karma iktisat politikasını terk ederek korumacı ve devletçi bir iktisat politikası benimsemiştir. Savaştan henüz kurtulmuş bir devletin ekonomik ve siyasal olarak toparlanmaya çalıştığı bir dönemde bütün dünyayı etkileyen 1929 Ekonomik Buhranı ile karşılaşması büyük bir şanssızlık oluşturmuştur. 1928'de 88.3 milyon dolar olan ihracatın 1932'de 48 milyon dolara düşmesi, büyüme hızının %10.3'ten yüzde %-0.3'e düşmesi bu şanssızlığın göstergeleridir (Özsoylu, 2011, s. 41-42). 1930-1932 arası dönemde bu şekilde büyük bir daralma gören Türkiye ekonomisi, kısa bir süre içinde toparlanıp savaş öncesi ortalama büyüme hızını yüzde 6 seviyelerine (Boratav, 2018, s. 77) çıkarsa da bu Türkiye'nin savaşabilecek bir ekonomik güce sahip olduğunu göstermiyordu. 1930'lu yıllarda istihdamın yaklaşık %82'sini GSMH'nin %40'ını ve ihracat gelirlerinin %80'ini tarım sektörünün oluşturması (Şahin, 2002, s. 69) benzer şekilde Türkiye'nin savaş öncesi ekonomik durumunu ortaya koyuyordu.

1923-1938 yılları Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sonrası enkaza dönen bir ülkenin tekrar toparlanma yıllarıydı ve bu durumun farkında olan İnönü, Türkiye'nin büyük bir dünya savaşını kaldıracak gücünün olmadığını görebilmiştir. Bu şekilde savaş öncesi ülke içi bir faktör olan ekonomik durum ve yapı da savaş dışı kalma kararında etkili olmuştur. Savaş öncesi ekonomik durum, savaş sırasında daha da kötüleşmiş, yaklaşık altı yıl süren savaş ekonomiyi çok olumsuz etkilemiştir. Ekonominin bu dönemde daha da kötüleşmesi aynı şekilde Türkiye'nin savaş dışı kalmasında büyük bir etken olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'na hazırlık kapsamında ordu masraflarının çok artması ve savaşın piyasaya olumsuz diğer etkileri ile ekonomi kötüye gitmiş, ekonomik sorunlar geniş halk yığınlarının günlük yaşamını yoğun bir şekilde etkilemişti. Genel enflasyon ortamında, mal yokluğuna dayalı bir karaborsa, karaborsaya dayalı bir spekülasyon olanağı dönemin ekonomik tablosunu kötüleştiriyordu (Gözcü, 2018, s. 87-100).

Bu dönemde ağırlaşan ekonomik durumu İnönü ağırlıklı olarak savaşta artan fiyatlardan zenginleşen sanayi ve tarım çevresinden olan zenginlerle aşmaya çalıştı. Ancak bu konuda başarılı olamadı. Varlık Vergisi, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Toprak Mahsullerini Vergilendirme Kanunu bu vergilerdendi. Bu vergilerle hem istenilen amaca ulaşamayacak hem de bu vergilerden canı yanan kesimler çok partili dönemde CHP aleyhine seçimlere yansıtıyordu (Takım ve Arslan, 2012, s. 218-225).

Vergiler bu şekilde ayrıca bir yük oluştururken, artan enflasyon karşısında işçi, ücretli ve memur kesiminin de durumu ağırlaşıyordu. Enflasyon karşısında alım güçleri düşen bu kesim ayrıca perakende mal bulamayacak bir karaborsanın pençesine düşüyordu. Bu fakir kesim de aynı şekilde memnuniyetsizliklerini CHP aleyhine ilk seçimlerde vermeye başlayacaklardı. Bu dönemde vergiler ile ilgili gelişmelere bakıldığında; 1940 yılının ilk dönemlerinde Milli Korunma Kanunu kabul edildi. Buna göre hükümete o zaman mallara el koymaya kadar görülmemiş yetkiler veriliyordu. Devletin ekonomiye müdahalesi genişliyor, özel teşebbüs adeta tamamen devletin vesayeti altına giriyordu. Bunun dışında 1943 Yılında Varlık Vergisi Kanunu TBMM'

de kabul edildi (Aslan, 2015, s. 122). Bu düzenleme, savaş süresi içinde kazanılan mal, servet ve kazançların üzerinden tek seferliğine vergi alınmasına yöneliktir. Yasaya göre servet ve kazanç sahiplerinden servetleri ve olağanüstü kazançlarından bir defaya mahsus olmak üzere vergi (Varlık Vergisi) almaktı. Bu vergi miktarı hükümetin kurduğu bir komisyon tarafından belirleniyor ve vergi mükelleflerinin itiraz hakkı bulunmuyordu. Bir diğer vergi türü; hububat, bakliyat, ipek kozası ve diğer mahsuller adı altında çiftçilerden ürettikleri ürünlerin bir kısmı alınıp aynı olarak toplanan Toprak Mahsulleri vergisi olup bundan da gelir elde etme amaçlanmıştır (Erul ve Buz, 2019, s. 398). Bunlar dışında geniş düzlüklerin olduğu yerlerde 5000, düzlüklerin az olduğu yerlerde 2000 dönümden fazla toprağa sahip toprak sahiplerinin elinden belli bir oranda alınıp topraksız köylüye verilen Topraklandırma Kanunu da iç politikanın şekillenmesinde etkili olan diğer bir müdahale aracı olmuştur (İnce, 2006, s. 65).

Vergi miktarını belirleyen komisyon, hakkaniyetli davranmayarak gayrimüslimlerden yüklü miktarlarda ve bazen zorla alıyordu. Böylece çoğu gayrimüslimin malı, Müslümanlara geçmiş oldu. Müslüman olan tüccar ya da kişilere ahbap çavuş ilişkisinden kaynaklanan haksızlıklar, kayırmalar söz konusu olabiliyordu (Takım ve Arslan, 2012, s. 218-235).

Neoklasik Realist bir perspektiften bakıldığında bağımlı değişken olan dış politikanın, ara değişkenler olan ülkenin iç faktörlerine göre şekillenmesi durumu burada da karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin savaş öncesi ve sırasındaki ekonomik durumu savaş politikasının belirlenmesinde etkili olurken, uluslararası alanda yaşanan bir savaş da ülkenin ekonomi politikalarını şekillendirmiştir.

Türkiye'nin İç Politik Yapısının Şekillenmesinde Uluslararası Alandaki Değişimlerin Etkisi

1945 yılını Türk siyasi hayatı açısından kırılma noktası yaratacak güçte bir değişimin başladığı yıl olarak belirtmek hatalı olmayacaktır. Demokratik bir yapıya geçiş 1945 yılı başlarında yavaş yavaş olmaya başlamış, bu geçiş bir süreç olarak 1950'ye kadar devam etmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken olgu; çok partili sistem ile demokratik yönetimin eş tutulmamasıdır. Elbette çok partililik süreci demokratikleşme ile bitişiktir ancak ikisi aynı anlama da gelmez. Tek partili dönemde halk katılımının olması, laiklik gibi olgular demokratikleşmenin yaşandığının belirtisidir. Buna karşılık her çok partili sistem de demokratik sistem değildir (Tanör, 2018, s. 335-336). Bu yüzden bu dönemi demokratik bir yönetim değil de çok partili hayata geçiş dönemi olarak adlandırmak daha uygun olacaktır. Türkiye'nin 1945 yılının başlarından itibaren demokratik bir siyasi yapıya geçmeye başlaması iç gelişmelere bağlı olsa da bu geçişin en büyük sağlayıcısı dış gelişmelerdir ki bu gelişmelerin içinde en önemlisi de müttefiklerin İkinci Dünya Savaşı'nı kazanmalarıdır.

Müttefiklerin zafer kazanması, değerlerinin de zafer kazanması anlamına geliyordu. Yani bu zafer aynı zamanda liberal-demokrasinin zaferi anlamına geliyordu. İkinci Dünya Savaşı öncesi Avrupa'da kurulan tek partili faşist yönetimler son buluyor bu liberal demokratik hava Türkiye'yi de etkiliyordu. Galip tarafta yer almak ve bunun nimetlerinden faydalanmak isteyen Türkiye'nin de Batı ittifakının değerlerini benimsemesi ve bu değerlerle ters düşmemesi gerekiyordu.

Türkiye'nin Batı ittifakı içinde yer alma isteğinden olmalı ki savaştan hemen sonra siyasi hayatta tedrici de olsa belirli bir değişim ve dönüşüm başlamıştır. Bu değişimin bizzat İnönü tarafından istenmesi ve demokratik bir yapının oluşturulmaya çalışılması Türkiye'nin Batı ittifakı içinde yer alma konusuna verdiği önemin en büyük kanıtlarından biri olmuştur. Siyasi yapının değişmesi, çok partili demokratik bir yapının kurulması bir tarafa, hükümetin temel bazı konularda eleştirilmesi bile 1945 öncesi tek parti yönetimi için tahammül edilemeyecek konulardı. Bu açıdan bakıldığında böylesi büyük bir değişim ancak ve ancak uluslararası sistem açısından kırılma noktası olan, dünya politikasında büyük bir değişiklik meydana getiren İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan yeni sistemin etkisi ile açıklanabilir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulacak düzenin belirtileri daha savaş tüm şiddetiyle devam ederken ortaya çıkmaya başlamıştı. Eski büyük güçler savaşta bir bir yara alarak çıkmış, savaşın döküntüleri içinden ABD ve Sovyetler güçlenerek belirgin hale gelmeye başlamışlardı. Fransa ve İtalya daha savaş sırasında sönmeye başlamış, Almanya Avrupa egemenliği için giriştiği mücadelede başarısız çıkmıştı. Pasifik’de ABD’nin en büyük rakibi Japonya diğerleri ile benzer bir kaderi yaşamış, İngiltere ise Churchill’e rağmen 19. Yüzyıldaki konumunu kaybetmeye başlamıştır (Kennedy, 2015, s. 425-427). Birleşik devletler bütün bu büyük güçler arasında savaş yüzünden yoksullaşmak yerine daha da zenginleşen tek olmuştur. Ülkenin 1939’da 88,6 milyar dolarlık GSMH’sinin 1945’te 135 milyar dolara yükselmesi, savaş sonunda 7,5 milyonu denizaşırı yerlerde olmak üzere 12,5 milyon silahlı kuvvet personeline sahip olması, savaş sonrası düzende kimin söz sahibi olacağını açık bir şekilde göstermişti (Kennedy, 2015, s. 427).

Sovyetler, her ne kadar savaşta doğrudan ya da dolaylı olarak yaklaşık 20 milyon insanını kaybedip, savaştan ekonomik yönden yoksul ve yoksunluk içinde çıkarken, Kıta Avrupası’nın tümünü egemenliği altına almaya çok yaklaşmış bir Almanya’yı yenen güç olarak savaş sonrası düzende söz sahipliği kazanmıştı. Kızıl ordunun istatistiklerine göre 506 Alman tümeni burada yani Sovyet cephesinde yok edilmiş, Almanya’nın 13,6 milyonluk ölü ve esir sayısından 10 milyonu yine bu cephede gerçekleşmiştir (Kennedy, 2015, s. 426-428). Batının kendi içinde mücadeleye girip kendi kendini bitirmesi Sovyetler’i bir dev olarak ortaya çıkarmaya yetmiştir. Bu durum Sovyetler’in 1917’den beri süregelen gerileyişini durdurmuş, onu 1814-1848 aralığındaki konumuna yani Orta ve Doğu Avrupa’nın jandarmalığına yeniden yükseltmiştir. Savaş sonrası Estonya, Letonya ve Litvanya yeniden Sovyetler’e katılmış, Doğu Prusya ve Doğu Çekoslovakya’dan bir parça Sovyetler’de kalmıştır. Toprak sınırlar Finlandiya, Polonya ve Romanya’nın aleyhine genişlemiş, tekrar Orta Avrupa’ya doğru yol almaya başlamıştı. Ekonomik yönden çöküntü içine girmiş olsa da Almanlara karşı durabilmek adına savaş sırasında silah ve sanayi alanında bütün kaynaklarını seferber etmiş, savaşta esir aldığı Alman bilim adamı ve teknisyenlerinin de sayesinde savaşın hemen ertesinden itibaren ağır sanayisini iki katına çıkarabilmiştir (Nye ve Welch, 2018, s. 201-224). Bu şekilde yeni düzende ikinci söz sahibi güç de ortaya çıkmış oluyordu.

Sovyetlerin bu şekilde Avrupa karşısında büyük bir güç olarak ortaya çıkmış olması Avrupa’yı çok endişelendirmiştir. Bu endişe ve tehlike karşısında tek çareleri ABD’nin yardımına ve korunmasına sığınmak olmuştur. Bu amaçla Avrupa sürekli ABD ile ortak bir savunma ittifakı kurmaya çalışıp ABD’yi içinde buldukları tehlikede ortak etmeye ortak kaderde birleştirmeye çalışmışlardır. Ancak ABD kamuoyunun ve yöneticilerinin Sovyetler karşısında Avrupa’nın savunulmasının kendi çıkarlarına zarar verebileceğini düşünmesi bu durumu geciktirmiştir. ABD, Avrupa’nın bu istekleri karşısında sürekli Avrupa’ya kendi aralarında bir savunma ittifakı kurmalarını önermiş ABD daha çok Avrupa’nın ekonomik yönden kalkınmasına odaklanmıştır. 17 Mart 1948’de İngiltere, Fransa ve Benelux ülkelerinin aralarında kurduğu karşılıklı yardımlaşma anlaşması bu önerilerin bir yansımasıdır (Nye ve Welch, 2018, s. 201-224).

ABD, Avrupa’nın ekonomik yönden kalkınmasının hem komünizmin bu bölgedeki yayılmasını durduracağına hem de uluslararası ticaretin yeniden canlanmasını sağlayacağına inanıyordu. Bu amaçla gelişmiş ekonomisine pazar sağlamanın peşindeydi. Marshall ekonomik yardımları bu amaçlara giden yolda bir araç olmuşlardır. ABD’nin Avrupa’yı savunma konusuna odaklanması daha sonra gerçekleşmiş, Truman’ın kamuoyu ve yöneticileri komünist yayılmacılık tehlikesi ile ikna etmesinden sonra mümkün olabilmıştır. Bu durum 1947 ve sonrasında gerçekleşmiş Truman askeri yardımları ve NATO’nun kurulması da bu amaca hizmet etmiştir (Sander, 2019, s. 223-290). Bunları çevreleme politikası altında SEATO, ANZUS, Bağdat Paketi ve ABD’nin çeşitli ülkelerle imzaladığı ikili güvenlik anlaşmaları izlemiştir. ABD kamuoyu ve yöneticilerinin askeri bir ittifak konusunda ikna olmaları büyük oranda BM Güvenlik Konseyi’nin Sovyet vetosundan dolayı işleyememesi ve Sovyet yayılmacılığının sadece Avrupa’da değil Uzakdoğu gibi ABD’nin nüfuz alanlarına da sıçramaya başlamış olmasındandı (Kennedy, 2015, s. 426-428).

ABD bu şekilde bir taraftan IMF, Dünya Bankası, GATT ve Marshall ekonomik yardımları ile dünya ekonomisini kapitalist sisteminin şemsiyesi altına almaya çalışırken, bir taraftan da Truman yardımları, NATO, SEATO, ANZUS ve Bağdat Paktı gibi kurumlarla da ortak güvenlik şemsiyeleri ile Sovyet yayılmacılığını engellemeye çalışmıştır. Daha önce de bahsedildiği üzere Sovyetlerin savaş sırasında boğazlar ve doğu sınırları ile ilgili toprak talepleri Türkiye'yi kaygılandırmış tıpkı Avrupa gibi Sovyetler karşısında askeri ve ekonomik yardım sağlama arayışlarına girmiş bu da onu ABD kanadına itmiştir.

ABD ve Avrupa bu şekilde askeri ve ekonomik şemsiye sağlayan kurumlar altında birleşip ittifak oluşturduktan sonra dünyaya sadece askeri ve ekonomik sistemlerini değil bu sistemlerin tamamlayıcısı olan yönetim ve insani felsefelerini de yaymaya çalışmışlardır. Amaçları arasında İnsan haklarını, hukukun üstünlüğünü ve demokratik değerleri korumak olan Avrupa Konseyi gibi kurumlar da bu amacı sağlamaya yönelik kurulmuştur. Türkiye, Sovyet yayılmacılığı karşısında ABD'nin askeri ve ekonomik yardımlarından faydalanmak için bu değerleri benimsediğini göstermek adına bütün bu kurumlara katılma arayışlarına girmiş, ülke içi yönetim ve ekonomik sistemini de buna yönelik dönüştürmeye çalışmıştır.

Demokratikleşmenin ilk belirtileri daha savaş bitmeden ortaya çıkmaya başlamıştı. Hükümetin ekonomi politikasının eleştirilmeye başlanması ve bunun basında yer almasına izin verilmesi bu durumun ilk göstergelerindedir. Savaş yılları boyunca yaşanan ekonomik sıkıntılar hükümet tarafından her ne kadar örtbas edilmeye çalışılmışsa da savaşın sonuna doğru ekonomik sorunların halkı daha fazla etkilemesi, hükümetin bu çabasını boşa çıkarmıştır. Ekonomik ve sosyal hayatta yaşanan sıkıntıların saklanamayacak kadar büyümesi ve hükümetin aldığı önlemlerde başarısız olması eleştirileri arttırıyor, basın organlarında en çok yer verilen konulardan biri haline geliyordu. Eleştiri noktasında bu dönemde Tan ve Vatan gazeteleri; Pertev Naili Boratav, Adnan Cemgil ve Behice Boran'ın yayımladığı Adımlar Dergisi; Yurt ve Dünya Dergisi gibi yayımlar ön plana çıkmışlardır. Temel eleştiri noktaları ekonomik ve sosyal sıkıntılar olmakla beraber; bunun yanında demokrasi, faşizm, ırkçılık ve özgürlük gibi konularda da eleştiriler yapılıyor, yazılar yayımlanıyordu. 1944 yılı bu eleştirilerin en yoğun olduğu yıl olurken, siyasal sistem henüz eleştirilen konular arasında yer almıyordu (Özdemir, 2012, s. 189). Sol yayınlarda serbest eleştirinin yapılabilmesi aynı zamanda Sovyetler'in savaşı kazanmaya yakın olmalarıdır. Zira 6 Haziran 1944'te gerçekleşen Normandiya Çıkartması ile Almanların kaybedeceği Sovyetler ve müttefiklerinin kazanacağı belli olması ile beraber sol basındaki eleştirilerin daha da yoğunlaşması bu durumun kanıtı niteliğindedir (Özdemir, 2012, s. 206-208).

İç siyasetteki bu değişimin ilk belirtilerine bakıldığında San Fransisko Konferansı öncesinde Tan, Vatan ve Tasviri Efkâr gazetelerinin tekrar yayımlanmalarına izin verilmesi karşımıza çıkar. Ayrıca bu konferansa katılan Türk heyetinin de çok partili siyasal yapıya geçileceği konusunda, görüş bildirmeleri de yine ilk belirtiler arasında sayılabilir (Koçak, 1982, s. 174-175). Tek parti döneminde eleştirilerin basın organlarında açık bir şekilde yapılması bu dönem için çok önemli bir gelişmedir ki daha önce bu yoğunluk ve açıklıkta bir eleştiri yapılamamıştır. Savaşın sonlarına doğru eleştirilerin bu şekilde yapılmasında liberal demokrasinin temsilcisi sayılan Müttefiklerin kazanma ihtimallerinin artmasının bir nebze de olsa etkisi olduğu söylenebilir. Zaten, Tan ve Vatan gazeteleri hükümeti İkinci Dünya Savaşı boyunca izlediği dış politika dolayısıyla da eleştiriyor, müttefiklerin zaferinin demokrasinin de zaferi olacağını, bunun tüm dünyada görüleceği gibi Türkiye'de de görüleceğini vurguluyorlardı (Dinçşahin, 2012, s. 114-117). Ancak eleştiri konusundaki bu serbestiyet çok sürmeyecek 1944 Mayıs ayından itibaren Adımlar, Yurt ve Dünya, Yürüyüş, Barış Dünyası dergileri ile Tan ve Vatan gazeteleri kapatılacaktır (Göz, 2011, s. 4-9).

Esen demokrasi rüzgarı siyasi yapının kendisinde bir değişim yarattığı gibi CHP içinde de bu değişimi yaratmaya başladı. CHP'de muhalif düşünceler ancak ve ancak partinin kapalı oturumlarında dile getirilebiliyor, TBMM gibi göz önünde olan yerlerde bu eleştirilerin dile getirilmesine izin verilmiyordu. Ancak 1945 yılı itibarıyla bu da değişmeye başlamış, çok az da

olsa ileriki yıllar için fitil ateşlenmiştir. Daha önce 1943 Varlık Vergisi Kanunu'nun kaldırılmasına yönelik yönerge olsun, 1944 Bütçe Kanunu'na red oyu vermek olsun Celal Bayar tarafından yapılmıştı. Ancak bu sınırlı olmakla beraber etkisi çok azdı. 1945 yılında Şirketi Hayriye'nin devlet tarafından satın alınmasına Recep Peker gibi devletçi politikaların savunucusu birinin de içinde bulunduğu yedi kişinin red oyu kullanması hem nicelik hem de nitelik açısından önemli bir gelişmedir (Koçak, 1982, s. 173-175). Yedi red oyu az olarak görülse de önceki dönemle kıyaslandığında iyi bir sayı olarak ortaya çıkmaktadır. Nitelik olarak bakıldığında devletçi politikanın reddi anlamına geliyordu ki bu tek parti yönetiminin 1930'lardan beri savunduğu ve uyguladığı en önemli politikalarından biriydi.

Yeni uluslararası sistem ve Batı ittifakına katılım bu havayı dayatsa da milli mücadelenin kahramanlarından, sürekli Atatürk'ün yanında yer almış Milli Şef İnönü'nün desteği ve isteği olmadan da iç siyasette demokrasi rüzgarının esmesi imkansızdı. Şüphesiz İnönü'nün 1 Kasım 1945 yasama yılının açılış konuşmasında; "O zamana kadar bir karşı partinin kendiliğinden kurulabilip kurulamayacağını ve kurulursa, bunun Meclis içinde mi, Meclis dışında mı ilk şeklini göstereceğini bilemeyiz" şeklindeki konuşması (TBMM, 2011, s. 127), 29 Mayıs 1945 tarihli "memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir" temalı konuşması ve Mayıs 1946'da Milli Şef ünvanını kaldırması gibi gelişmeler İnönü'nün bu istek ve arzusunu kanıtlar niteliktedir. Bunun dışında çeşitli konuşmalarında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Fırka'nın kapatılması meselelerini demokrasi adına yapılmış bir hata olarak belirtmesi (Karaömerlioğlu, 2006, s. 177-190) daha sonra kurulacak Demokrat Parti ile CHP arasında uzlaştırıcı bir rol alması da İnönü'nün demokrasi konusundaki isteğini ön plana çıkarmaktadır.

CHP içinde ve ülkede siyasal liberalleşmeyi talep eden Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından verilen "Dörtlü Takrir" olarak bilinen önergeye CHP Grubu'nun red oyu vermesinin de altında yatan sebebin; İnönü'nün, bu grubun partiden ayrılarak bir muhalefet partisi oluşturmak istemesi olduğu söylenir (Zürcher, 2015, s. 311). Bu dört kişiyle beraber Emin Sazak, Hikmet Bayur gibi isimler parti, yönetim, ülkenin ekonomik ve siyasal durumuna karşı olan memnuniyetsizliklerini daha önce Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve 1945 Bütçe Kanunu görüşmeleri sırasında da dile getirmişlerdi (Koçak, 1982, s. 176). Bu kişiler zaten daha sonra oluşacak muhalefetin öne çıkan adayları olacaklardır.

Temmuz 1945'te Milli Kalkınma Partisi kurulmuştu. Ancak bu iç politika açısından büyük bir etki yaratmadı. Bu dönemde hem CHP içinde hem de Vatan ve Tan gazetelerinde muhalif tepkiler çoğalarak sertleşti. Muhalif seslerin çıkmasına İnönü'nün bu yoldaki isteği ile beraber dış gelişmeler de yardımcı oluyordu. 26 Haziran'da Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Anlaşmasını imzalayarak mecliste onaylaması, Potsdam Konferansı'nda müttefikler arasında anlaşmazlıkların ortaya çıkması ve Türk-Sovyet ilişkilerinin gerginleşmesi gibi gelişmeler Türkiye'yi zorunlu bir liberalleşmeye itiyordu.

Buraya kadar Türkiye'nin demokrasi girişimi Batı'nın savaşta galip çıkmasına ve Türkiye'nin Batı'nın yanında yer alabilmek adına onların değerlerini benimsemek zorunda olduğuna bağlandı. Ancak bunun dışında Sovyetler'in, Potsdam Konferansı'nda masaya getirdikleri; Kuzeydoğu Anadolu'dan toprak talebi ve Boğazlar ile ilgili istekleri iki ülkeyi savaşın eşiğine getirdi (Tellal, 2012, s. 502-503). İkinci Dünya Savaşı'ndan zar zor sıyrılan Türkiye, Sovyetler'le olacak herhangi bir savaşa giremezdi. Bundan dolayı Türkiye, Sovyet tehdidine karşı elini güçlendirmek için de Batı ittifakının yanında yer almak istemiştir (Tanör, 2018, s. 337).

Sovyet tehdidi Türkiye'nin, Batı'nın yanında yer almasının en büyük sebeplerinden birini oluşturmuşken, bunun yanında ekonomik yönden zor durumda olması ve ekonomik yardıma ihtiyaç duyması da diğer bir sebebinin oluşturmuştur. Türkiye savaşa girmiş olmasa da dünyada yaşanan genel durgunluktan payını almış, savaş döneminde ekonomik yönden zarar görmüştür. Savaşın ertesinde Türkiye üç yıl üst üste ekonomik küçülme yaşamış, aynı dönemde enflasyon

yüksek seviyelere çıkmıştır. Savaş döneminde savunma harcamalarının çok artması ve erkeklerin askere alınmaları sebebiyle üretimde olan azalmaların bütçe açıklarını arttırmış olması Türkiye ekonomisinin diğer olumsuz yönlerini göstermektedir. 1940-1945 arasında ortalama ekonomik % -6,6 oranında gerçekleşmiş, tarım ülkesi olma özelliğini sürdüren Türkiye sanayii alanında da savaş boyunca küçülme yaşamıştır (Uzunkaya, 2019, s. 178-179). Bütün bu olumsuz tablo Türkiye'yi ekonomik anlamda da 1945 yılında GSMH'sı 135 milyar dolar olan ve Marshall yardımlarıyla Avrupa'nın ekonomik kalkınmasını sağlamaya çalışan (Kennedy, 2015, s. 427) büyük ekonomik güç ABD'ye yönlendirmiştir.

Bütün bu dış sebepler Türkiye'yi serbest seçimlere dayanan çok-partili bir siyasi rejime zorluyordu. Dış politikanın iç politika üzerindeki etkisi açıkça ortadaydı. Ancak Türkiye'nin 1945 ile beraber ortaya çıkan demokrasi girişimini sadece dış sebeplere bağlamak o dönemin siyasi tablosunu eksik bırakır. Gerek enflasyon ve karaborsa gibi ekonomik olumsuzluklardan gerek şimdiye kadar tek parti yönetiminden dolayı kendini ifade edemeyen kesimlerin biriken tepkisi de demokratik bir yönetimin kurulmasını zorluyordu. Bu iki faktöre ek olarak Türkiye'nin demokratik bir rejimi tercih etmesinde, İnönü'nün demokrasiye olan inancı ve kararlılığı da etkili olmuştur.

Demokrat Parti'nin kurulmasına hem iç hem de dış sebeplerden dolayı uygun bir ortam oluşmuştu. Oluşmuş uygun ortamda Tan ve Vatan gazetelerinde yazdıkları eleştirel yazıları sebebiyle Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve ardından bu ihraçların parti tüzüğünü ihlal olarak eleştiren Refik Koraltan partiden ihraç edilmiş, Celal Bayar'ın da istifası ile Demokrat Partinin kurulmasına yönelik süreç başlamıştı (Zürcher, 2015, s. 310-311; Ahmad, 2015, 30-31). Dörtlü Takrir önergesinin imzacılarından Menderes, Köprülü ve Koraltan'ın partiden atılması ve Celal Bayar'ın istifası gerçekleşecekti. Bayar 3 Aralık 1945'te istifa ettikten sonra, bundan bir ay önce mecliste muhalif bir partinin eksikliğinden bahseden İnönü ile görüştü. Bu görüşme sonucunda muhalif bir partinin kurulmasında anlaşıldı. Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere İnönü'nün çok partili hayata geçişin zamanını, kadrolarını, sürecin işleyiş ve biçimini tedrici olarak gerçekleştirdiği ve belirlediği söylenebilir (Zürcher, 2015, s. 311).

Bu koşullar altında Genel Başkan'ın Bayar olduğu Demokrat Parti (DP), Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından 7 Ocak 1946'da kuruldu. DP'nin programına bakıldığında; ülkede demokrasiyi geliştirmek ve yaymak, temel hak ve özgürlükleri güvence altına almak, tek dereceli ve güvenli bir seçim sistemini getirmek, ekonomide devletçi politikalar yerine liberal politikalar geliştirmek gibi şartlar yer alıyordu (Özçelik, 2014, s. 165-172).

DP'nin halk tarafından coşkuyla karşılanmasından telaşlanan CHP 10 Mayıs 1946'da 2. Olağanüstü Kurultay'a gitti. Burada amaç partiyi yeni çok partili sisteme uydurmaktı. Buna uygun olarak; İnönü'nün Değişmez Genel Başkan ve Milli Şef sıfatları kaldırılarak parti başkanının seçimle belirlenmesi kabul edildi. Daha önce hükümeti denetlemek amaçlı kurulan Müstakil Grup kaldırıldı ki muhalefet partisinin olduğu yerde bu grup işlevsiz kalıyordu. Kurultayda ayrıca dernek ve parti kurma yasağının kaldırılması ve tek dereceli seçim sisteminin de oluşturulması kararları alındı. Bu kararlardan sonra 5 Haziran'da tek dereceli seçim sistemi kabul edildi. Parti ve dernek kurma yasağı kaldırıldı. Üniversitelerin özerkliği sağlanarak hükümetin gazete ve dergi kapatma yetkisi kaldırıldı (Koçak, 1982, s. 182).

Önce genel seçimin bir provası niteliğinde olan ve Demokrat Parti'nin katılmayı reddettiği ve katılmadığı belediye seçimleri 26 Mayıs 1946'da yapılmış daha sonra DP'yi hazırlıksız yakalamak adına 1947 seçimleri erkene alınarak açık oy-gizli sayım ve çoğunluk sistemine göre 1946 genel seçimi gerçekleştirilmiştir (Kayış, 2008, s. 411). Seçime CHP, DP, MKP ve diğer bazı küçük partiler katıldı. Seçimler sonucunda 465 sandalyeden CHP 395, DP 66 ve Bağımsızlar da 4 koltuk kazandılar. CHP seçimlerden galip çıkmıştı ancak DP, CHP'yi 1950 seçimlerine kadar seçimlerde hile ve usulsüzlük yapmakla suçlayacaktı (Yılmaz, 2010, s. 178-183).

12 Temmuz Beyannamesi dış politikada meydana gelen gelişmelerin iç politikaya yansımalarına örnek teşkil eden en iyi örneklerden birini oluşturur. Zira beyanname ile aynı gün ABD ile Truman Doktrini yardımlarının ilk adımını teşkil eden 12 Temmuz 1947 Türk-Amerikan Yardım Anlaşması imzalanmıştır. 12 Mart 1947 tarihinde Truman, Türkiye ve Yunanistan'a yardım tasarısını Kongre'ye sunmadan 27 Şubat 1947'de Beyaz Saray'da bu yardım anlaşmasına karşı çıkan Kongre liderlerini ikna etmede yaşadığı zorluklar ve 27 Mart Kongre konuşması Türkiye'nin neden demokratik adımlar atmaya başladığını da özetler niteliktedir. Zira, 12 Mart 1947'deki konuşmasında Yunanistan ve Türkiye'nin ABD güvenliğindeki yerini vurgularken her iki ülkeyi de özgür halklar olarak nitelemiştir (Atağenç ve Toprak, 2019, s. 97-100). Özgür halklar nitelendirmesiyle Türkiye'yi demokratik değerlere sahip ya da sahip olma potansiyeli barındıran komünist kampın dışında göstermesi iç politikada da etkisini göstermiş, Türkiye, 12 Temmuz Beyannamesiyle bu değerlere sahip olma istekliliğini göstermeye çalışmıştır. Türkiye parlamenter bir demokrasiyi tam olarak oturtamadığı için özgürleşmeyi bekleyen diktatörlük rejimlerine sahip uluslararası ortamda görülmekten, Parlamenter demokrasiye sahip ve Hür Dünya olarak görülen uluslararası ortamda görülmeyi sağlama yolunda bir adım atmış ekonomik ve askeri yardımlar konusunda ikinci sınıf ülke muamelesi görmekten kurtulmak istemiştir (Atağenç ve Toprak, 2019, s. 97-100).

CHP 1947'deki kongresinde okullarda din eğitimi izin vererek, Köy Enstitüleri'nde ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nda bazı reformlar yaparak DP ile arasındaki farkı biraz daha kapattı. Yeni Recep Peker kabinesinde Milli Eğitim Bakanlığı'na Hasan Ali Yücel'in yerine Reşat Şemsettin Sirer getirilmiş bu atama Köy Enstitüleri'nde yapısal reformların ilk adımını oluşturmuştur. Sirer, ilk olarak enstitülerin kurucu babası sayılan İsmail Hakkı Tonguç'u ilköğretim genel müdürlüğünden uzaklaştırmış, enstitüde "solcu-Tonguççu" olarak belirlenen kişiler görevden uzaklaştırılmışlardır. Bunun dışında köy okullarının, sağlık memuru ve ebe evlerinin artık devlet tarafından yapılmasına karar verilmiş, enstitülere verilen bütün demirbaşlar geri alınmış, Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü gibi komünistlikle suçlanan birçok şube de kapatılmaya başlanmıştır (Aysal, 2005, s. 279-280). Bütün bunlar seçim öncesi dönemde komünistlikle suçlanmaktan ve oy kaybına uğramaktan duyulan korkudandı. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nda da özellikle bu yüzden alınan eleştirileri ve partiden ayrılmaları azaltmak amacıyla uygulanmasında bilinçli çekimser ve erteleyici bir politika yürütülmüş, özel mülklerden çok devlete ait verimsiz topraklardan halka dağıtılmıştır (Çamurcuoğlu, 2009, s. 173-175). Ayrıca CHP 1930'lardan beri takip ettiği devletçilik politikasından vazgeçerek, DP ile hemen hemen aynı çizgiye geliyordu. Bu çerçevede yapılan reformlara bakıldığında: IMF'ye üyelik için Türk Lirası'nın %120 devalüasyonunu gerektiren 7 Eylül Kararları'nın kabul edilmesi, 1946'da kabul edilen beş yıllık planın kaldırılması ve yerine DP'nin ve İstanbul Ticaret Derneği'nin önerdiği Türk Kalkınma Planı'nın kabulü bunlardan birkaç tanesidir (Zürcher, 2015, s. 316). Tabii ekonomideki liberalleşme sadece DP-CHP çekişmesinden olmuyor bunda Dünya Bankası, İMF ve İLO gibi ekonomi temelli kuruluşlara katılmak, Batı ekonomileri ile bütünleşmek ve Batı'dan gelen yardımları alabilme gibi dışsal sebepler de yer alıyordu. Bu sayede 1945-1950 yılları Türk ekonomisi için büyüme yılları olmuştur.

DP ile sert tartışmalara giren sertlik yanlısı Recep Peker'in 12 Temmuz 1947 Beyannamesinden kısa bir süre sonra meclisteki güven oylamasında ezici bir çoğunlukla kazanmış olmasına rağmen 9 Eylül'de istifa etti. Peker'in yerine San Francisco Konferansı'nda Türk heyetine başkanlık etmiş olan Hasan Saka gelmiş, hükümetini kurmuştur. Hasan Saka 9 Haziran 1948'de istifa edip yeniden bir hükümet kurmuş ancak hem partisinden hem DP'den özellikle ekonomi yönetimine gelen eleştirilerden dolayı 14 Ocak 1949'da ikinci kez istifa etti. Hasan Sakanın istifası üzerine, dindar bir kişiliğe sahip Şemsettin Günaltay yeni hükümeti kurmakla görevlendirildi (Ahmad, 2015, s. 45-47). Bu dönemde hükümet ile muhalefet partisi arasında belli bir yumuşama yaşandı. Bunda hükümetin muhalefet partisinin taleplerine biraz daha toleranslı yaklaşması ve bunları karşılamaya çalışmasıydı. DP'nin en büyük taleplerinden biri olan parti başkanlığı ile cumhurbaşkanlığının ayrılması isteğiydi. Bu kabul edilmedi ancak önemli konulardan biri olan

seçim yasası kabul edildi. Tek dereceli, genel, eşit ve gizli oyla serbest seçim yapılması, sandık kurullarında siyasal parti temsilcilerinin bulunabilmesi, gizli oy-açık sayım ilkesinin uygulanması ve seçimlerin adli denetim altında yapılması sağlandı. Nitekim bu yasa 1950'de yapılacak seçimler için önem arz ediyordu. Bu ilkeler adil bir seçimin yapılması adına pozitif adımlar olsa da seçimin asıl belirleyici faktörü seçimlerin çoğunlukçu sisteme göre yapılmış olmasıydı. 1950 seçimleri öncesi DP'nin nispi temsil sistemini önermesine rağmen CHP iktidarda kalacağı düşüncesi ile bu öneriyi reddetmiş, çoğunlukçu sistemde ısrar etmiştir. Bu durum CHP aleyhine olmuş %39,6 oy oranına rağmen mecliste sadece 69 sandalye kazanabilmiştir. DP, %55,2 oy oranıyla 408 sandalye kazanmış bu sonuç Türkiye'de Milli Şef Dönemi'nin ve tek parti yönetiminin tedrici sonunu gösteren bir dönüm noktası olmuştur (Balcı, 2018, s. 698).

Neoklasik Realizmin uluslararası sistem ve ülkenin iç faktörlerinin etkileşimi sonucu oluşan dış politikanın örneğini bu şekilde Türkiye'nin demokratik bir rejimi benimseme isteğinde de görebiliyoruz. Uluslararası sistemin iki kutuplu bir yapıya evrilmesi ve Türkiye'nin bu kutuplaşmada Batı bloğunun yanında yer alması iç politik yapıya yansımış, Türkiye Sovyetler'e karşı Batı'nın desteğini kazanmak için liberal-demokratik değerleri gerçekleştirmeye ve benimsemeye çalışmıştır.

SONUÇ

Soğuk Savaş döneminde uluslararası yapı ve bu yapıda meydana gelen gelişmelerin analizinde, ideolojik ve askeri kamplaşmaların yaşandığı gergin Soğuk Savaş ortamının da etkisiyle, Realist paradigmanın varsayımları kullanılmış; analizler devlet, çıkar ve güç merkezli bir bakış açısıyla yapılmıştır. Devletin dış ortamda üniter ve yekpare bir kurum olarak görüldüğü realist bakış açısı dış politika analizlerine de yansımış; bu bakış açısı dış politika analizlerinde, dış politik alan ile iç politik alanın birbirinden bağımsız iki alan olarak incelenmesini beraberinde getirmiştir. Snyder ve Rosenau gibi teorisyenlerce bu bakış açısının dış politika analizlerinde doğru bilgiye ulaşmanın önünde bir engel olduğu ileri sürülüp buna alternatif iki alanın etkileşimi savunulsa da bu yeni bakış açısı çok az yer bulabilmiştir. Bu durum Soğuk Savaş sonrası uluslararası yapıda meydana gelen değişmelerin de etkisiyle realist paradigmanın hakimiyetini yitirmesiyle son bulmuş; iç politika ile dış politikanın birbiriyle etkileşim halinde olduğunu savunan çalışmaların artmasını sağlamıştır. Bu çalışmalarda lider, bürokrasi, siyasal sistem ve siyasal kültür gibi iç politika alanına ait unsurların dış politika yapım sürecinde, etkisi göz önünde bulundurulması gereken faktörler olarak ön plana çıktığı görülmüştür. Sadece iç unsurların dış politikaya etkisi değil; dış siyasal gelişmelerin iç politik unsurlar ve iç politika yapımı üzerindeki etkisi de tartışılmaya başlanmıştır.

Bu açıdan İkinci Dünya Savaşı ve sonrası dönemde Türkiye'nin iç ve dış politikası incelendiğinde ikisi arasında bir etkileşim olduğu rahatlıkla görülür. Birinci dönem diyebileceğimiz 1938'den savaşın sonlarına doğru olan dönemde İnönü'nün Türkiye'yi savaş dışı bırakmak için yürüttüğü dış politika, liderin dış politika üzerinde etkisinin en somut örneklerinden birini teşkil etmektedir. Bu politika ile hem Sovyet tehdidinin Türkiye için tehlikeye dönüşmesi engellenmiş, hem de Türkiye yıkıcı bir savaşa girmekten kurtarılmıştır. Almanya ve Sovyetler arasında imzalanan Saldırmazlık Paketi'nden Almanların Sovyetler'e saldırısına kadar olan dönemde Türkiye Sovyet ve Alman tehdidini üzerine çekmemek için Müttefik kuvvetlerle taraf olduğunu çok belirginleştirmeden Müttefiklerin taleplerini çeşitli nedenlerle erteleyebilmiştir. Sovyetler ile Almanların savaşmasından sonraki dönemden savaşın sonuna kadar ki dönemde, Sovyetler'in tarafının kesin bir şekilde bilinmesinin verdiği fırsat ile hem Müttefikler ile taraf olduğunu gösteren adımlar atmaya başlayıp savaş sonrası düzende yer almayı başarmış hem de savaş dışı kalma amacını gerçekleştirebilmiştir. Yürütülen dış politika terazisinin bir kefesinde savaş bitene kadar Sovyetler sürekli olarak yer almış, Batılı güçler, Sovyetler kefesinin ağırlığına göre idare edilebilmiştir. Bu şekilde bu politika denge politikasının en iyi örneklerinden birini teşkil etmiştir.

İkinci dönem olarak adlandırabileceğimiz savaş sonrasında 1950'ye kadar olan dönemde ise uluslararası sistemin ya da dış etkenlerin iç politika üzerindeki etkisi somut bir şekilde görülür. İkinci Dünya Savaşı sonrası uzun bir zamandır dünya hakimiyetini kesintiler olmakla beraber sürdüren Avrupa kalesi yıkılmış bunun yerine ABD ve Sovyetler yeni düzeni kuracak güçlü devletler olarak ortaya çıkmışlardır. Bu dönemde Sovyetler'in kazandığı güçten destek alarak Türkiye üzerinde Boğazlar ve kuzeydoğu sınırlarına yönelik emellerini oynamak istemesi Türkiye'yi Sovyetler'i dengeleyecek bir güç olarak, ABD'nin yanında yer almaya sevk etmiştir. Bu amaçla Türkiye hem Sovyetler tehdidini bertaraf etmek için hem de savaş sonunda ABD'nin Sovyetler karşısında Avrupa'ya sağladığı ekonomik ve askeri yardımlardan faydalanmak için Batı bloğunda yer aldığını gösteren somut adımlar atmaya başlamıştır. Ekonomik ve siyasi yapının liberal-demokratik değerler lehine değişmesi anlamına gelen bu adımlar Türkiye'yi iç ve dış politika çizgisi adına yeni bir yola koymuştur. Türkiye çok hızlı adımlarla çok partili bir siyasi yapıya doğru yol almış, savaş sonrası kurulan Batılı uluslararası örgütlere üye olmayı amaç edinmiştir. Bu adımlar ile Türkiye ABD'nin Marshall ve Truman gibi ekonomik ve askeri yardımlarından faydalanmayı sağlarken, aynı zamanda Sovyet tehdidine karşı durabilmiştir. Bu tarihten sonra Türkiye tarafsızlık merkezli dış politikasını değiştirmiş, Batı bloğunda yer alarak taraflı bir dış politika sürdürmüştür.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (2010). Bir Kimlik Peşinde Türkiye, Sedat Cem Karadeli (çev.), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ahmad, F. (2015). Demokrasi Sürecinde Türkiye, Ahmet Fethi (çev.), İstanbul: Hil Yayınları.
- Akandere, O. (2016). Milli Şef Dönemi, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Akşin, S. (2010). Kısa 20. Yüzyıl Tarihi, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aktaş, Ş. (2013). Halide Edip Adıvar, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi 20(1), s. 1-12.
- Armaoğlu, F. (1958). İkinci Dünya Harbi'nde Türkiye, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 13(02), s. 139-179.
- Aslan, G. (2015). "Varlık Vergisi Kanunu'nun Çıkarılması, Uygulanması ve Sonuçları", Tarih Dergisi, (61), s. 119-152.
- Atagenc, İ ve Toprak, N. (2019). Türk-Amerikan İlişkilerinde 12 Temmuz 1947 Antlaşması ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri. Gazi Akademik Bakış, 12 (24), s. 91-117.
- Balcı, A. (2019). Realism, Kardeş, Ş. ve Balcı A. (ed.), Uluslararası İlişkilere Giriş içinde, İstanbul: Küre Yayınları.
- Balcı, M., (2018). Demokrat Parti'yi İktidara Taşıyan Seçim Sistemi, Gaziantep University Journal of Social Sciences, 17 (2), s. 691-700.
- Birdişi, F. (2019). Teori ve Pratikte Uluslararası Güvenlik, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Boratav, K. (2018). Türkiye İktisat Tarihi (1908-2015), İstanbul: İmge Kitabevi.
- Dinçşahin, Ş. (2012). Ahmet Emin Yalman ve Türkiye'de Liberal Düşünce, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Özel Sayı, 12(20), s. 111-135.
- Erişen, C. (2019). Dış Politika Analizi, Kardeş, Ş. ve Balcı, A. (ed.), Uluslararası İlişkilere Giriş içinde, İstanbul: Küre Yayınları, s. 367-378.

- Ersoy, E. (2017). "Realism", Uluslararası İlişkiler Teorileri, R. Gözen (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 159-189.
- Erul, R. D. ve Buz, F. (2019). İkinci Dünya Savaşı Döneminde Türkiye'de Uygulanan Vergi Politikaları, Ekonomi Maliye ve İşletme Araştırmaları Dergisi, 1(4), s. 391-406.
- Esmer, A. Ş. (1933). Moskova Andlaşması'nın Türkçe Metni, Siyasi Tarih 1919-1939, Ankara, s. 269-272 (Aktaran: Fahir Armaoğlu, İkinci Dünya Harbinde Türkiye, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 13(02), s. 139-179.
- Future War", S. E. Lobell, N. M. Ripsman, J. W. Taliaferro (ed.), Neoclassical Realism, The State, And Foreign Policy içinde, Cambridge: Cambridge University Press.
- Göz, A. C. (2011). İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Siyasal İktidar Tarafından Kapatılan Basın Organları Bağlamında Bir Listeleme Denemesi, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 3(5), s. 1-12.
- Gözcü, A. (2018). "İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Ekonomik Durumun Sosyal Hayata Etkilerine Dair Bazı Tespitler", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, (62), s. 85-108.
- Günergun, F. (2006). Adnan Adıvar'ın Bilim Tarihi Çalışmaları: Osmanlı Türkler'inde İlimden Önce Ve Sonra, Osmanlı Bilimi Araştırmaları, 7(2), 13-54.
- Heper, M. (1999). İsmet İnönü Yeni Bir Yorum Denemesi, Sermet Yalçın (çev.), Ankara: Tarih Vakfı Yayınları.
- Hermann, M. (2001). Who Leads Matters: The Effects of Powerful Individuals, International Studies Review, 3(2), 83-131.
- İnce, E. (2006). Köylüyü Topraklandırma Kanunu'nun Türk Siyasal Yapısının Oluşumu Üzerindeki Etkileri, ÇTTAD, 5(13), s. 59-78.
- Karaömerlioğlu, M. A. (2006). "Türkiye'de Çok Partili Demokrasiye Dönüşün Toplumsal Dinamikleri", Toplum ve Bilim Dergisi, (106), s. 174-191.
- Kayış, Y. (2008). 1946 Belediye Seçimleri ve Basın, ÇTTAD, 16(17), s. 397-419.
- Kennedy, P. (2015). Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, Birtane Karanakçı (çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Keohane, R. O. ve Nye, J. S. (2016), Küreselleşme: Yeni Olan Ne? Olmayan Ne?, (Haz). David Held ve Anthony McGrew, Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması ss.97-106, Ankara: Phoenix Yayınları.
- Kirk, G. (1954). The Middle East in the War, Survey of International Affairs, 1939-1946, London: Oxford University Press, s. 446-448. (Aktaran: Fahir Armaoğlu, İkinci Dünya Harbinde Türkiye, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 13(02), s. 139-179.
- Kissinger, H. (2018). Diplomasi, İbrahim H. Kurt (çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Koçak, C. (1982). "Siyasal Tarih (1923-1950)", Yakınçağ Türkiye Tarihi 1: 1908-1980, Sina Akşin (Der.), İstanbul: Milliyet Kitaplığı.
- Lobell, S. E. (2009). "The Assesment, The State, And Foreign Policy: A Neoclassical Realist Model", Neoclassical Realism the State and Foreign Policy, S. E. Lobell, N. M. Ripsman ve J. W. Taliaferro (ed.) Cambridge: Cambridge University Press, s. 42-74.

- Nye, J. S. ve Welch, D. A. (2018). Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak, Renan Akman (çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Öncü, A. S. ve Ekinci, O. (2014). Oğuzhan Ekinci, “İkinci Dünya Savaşı Öncesi Beklenmeyen Gelişme: 23 Ağustos 1939 Tarihli Alman Rus Paktı”, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, (2), s. 241-264.
- Özçelik, M. (2010). “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikası”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (29), s. 253-269.
- Özçelik, P. K. (2014). “Demokrat Parti’nin Demokrasi Söylemi”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 65(3), s. 163-187.
- Özdemir, A. U. (2012). İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Serteller ve Tan Gazetesi (1939-1945), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Bahar 2012, s. 1871-88.
- Özsoylu, A. (2011). Türkiye Ekonomisi (Tarihsel Gelişimi), Adana: Karahan Kitabevi.
- Ripsman, N. M. (2009). “Neoclassical Realism And Domestic Interest Groups”, Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy, S. E. Lobell., N. M. Ripsman, J.W. Taliaferro. Jeffrey W. (ed.), Cambridge: Cambridge University Press, s. 170-193.
- Rose, G. (1998). Neoclassical realism and theories of foreign policy. World Politics, 51(1), 144-172.
- Rosenau, J. N. (1971). The Scientific Study of Foreign Policy, New York: Free Press.
- Rosenau, J. N. (1973). Theorizing Across Systems: Linkage Politics Revisited, Jonathan Wilkenfeld (ed.), Conflict Behavior and Linkage Politics içinde, New York: David McKay Company.
- Sander, O. (2019). Siyasi Tarih 1918-1994, İstanbul: İmge Kitabevi.
- Soysal, İ. (1982). 1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı, Belleten, 182, Nisan, s. 367- 415.
- Sönmezoğlu, F. (2014). Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, İstanbul: Der Yayınları.
- Şahin, H. (2002). Türkiye Ekonomisi (Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu), Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Takım, A. ve Arslan, R. (2012). “İktisat Politikalarında Zorunlu Borçlanmadan Zorunlu Tasarrufa: Varlık Vergisi Tartışmaları”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 13 (2) s. 217-237.
- Taliaferro, J. W., S. E. Lobell ve N. M. Ripsman (2009). “Introduction: Neoclassical Realism, the State and Foreign Policy”, Neoclassical Realism the State and Foreign Policy, S. E. Lobell, N. M. Ripsman ve J. W. Taliaferro (ed.) Cambridge: Cambridge University Press, s. 1-41.
- Tanör, B. (2018). Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TBMM, (2011). Tarihe Düşülen Notlar – 1 Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları – 1, Ankara: TBMM Basımevi.
- Tellal, E. (2012). “SSCB’yle İlişkiler”, Türk Dış Politikası, Baskın Oran (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turan, Ş. (2003). İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği, Ankara: Bilgi Yayınları.

- Ülman A. H. ve Sander, O. (1972) Türk Dış Politikasına Yön Veren Hareketler 2, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 18(3), s. 1-24.
- Ülman, A. H. (1967). NATO ve Türkiye, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 22(04), s. 143-167.
- Viotti, P. R. ve Kauppi, M. V. (2017). Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti, Ayşe Özbay Erozan (çev.), Ankara: Nobel Yayınları.
- Weisband, E. (2000). İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası 2, M. Ali Kayabal (çev.), İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık AŞ.
- Weisband, E. (2000a). İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası 3, M. Ali Kayabal (çev.), İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık AŞ.
- Yetkin, Ç. (1983). Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930-1945), İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Yılmaz, E. (2010). 1946 Seçimlerinde Öne Çıkan Bazı Hususlar, ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 1(1), s. 177-188.
- Zakaria, F. (1999). From Wealth To Power: The Unusual Origins of Americas World Role, Princeton: Princeton University Press.
- Zürcher, E. (2015). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, Yasemin Saner (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 5 Issue 1, March 2021

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 22.01.2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 29.01.2021

DOI: 10.30692/siad.864969

ÇİN’İN DOĞU AKDENİZ’DEKİ ARTAN ROLÜ*

China’s Increasing Role in the East Mediterranean

Gizem SINIR ÇEBİ

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi

ORCID ID: 0000-0002-8645-5289

gizemsinir@gmail.com

Gökmen KANTAR

Dr. Öğr. Üyesi

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

ORCID ID: 0000-0001-5120-110X

gkantar@nku.edu.tr

Atıf/Citation: Gizem Sınır Çebi, Gökmen Kantar (2021), “Çin’in Doğu Akdeniz’deki Artan Rolü”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.1 Mart 2021 s.29-43.

Öz: Günümüzde Doğu ve Batı arasında ekonomik bir güç olarak karşımıza çıkan Çin, 2013 yılında Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından duyurulan Tek Yol Tek Kuşak projesi ile çağımız küreselleşmesinde ve küresel oyun kurucuların konumlanmalarında değişikliklere yol açmaktadır. Proje, esas itibariyle küreselleşme çağında, kazan-kazan politikalarını derinleştirerek, geleneksel küreselleşmenin olumsuz yanlarını da hafifletmeyi amaçlamaktadır. Proje, çeşitli altyapı faaliyet zincirleri ve yatırımlar doğrultusunda Doğu ile Batı arasındaki ticari ve kültürel alışverişin sağlandığı bir koridor görevi görmektedir. Bu arka plan doğrultusunda, Kuşak Yol projesi ekseninde Çin’in ekonomik bir aktör olarak yükselişi ve AB ile gelişen ortaklık ilişkisi, uluslararası ilişkilerde önemli değişikliklere yol açmaktadır. Bu durum özellikle Akdeniz bölgesinde dikkat çekici bir boyutta seyir etmektedir. Ayrıca Doğu Akdeniz ülkelerinde ekonomik olarak varlık gösteren Çin, bölgesel rekabette değişimlere yol açmakta ve geleneksel ticaret yolları üzerinde de önemli bir etki yaratmaktadır. Bu çalışma, Çin’in büyük dış politika stratejisi olarak nitelendirilen Kuşak Yol projesi

* Bu makale Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler Bölümündeki, “Tek Kuşak tek Yol Projesi Bağlamında Çin-AB Ülkeleri İşbirliğinin Doğu Akdeniz’e Etkileri” başlıklı Yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

vasıtasıyla Doğu Akdeniz'deki ilgi alanlarını ve faaliyetlerini irdelerken, bölgedeki jeopolitik gelişmelerle nasıl ilişkili olduğu sorusu üzerinde durularak bölge devletleri ile kurulan iş birliklerinin politik yansımaları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler : Tek Kuşak Tek Yol, Doğu Akdeniz, Küreselleşme, Çin.

Abstract: Today, China, which is an economic power between East and West, is causing changes in the globalization of our age and the positioning of global playmakers with the One Belt One Belt project announced by the President Xi Jinping in 2013. The project essentially aims to alleviate the negative aspects of traditional globalization by deepening win-win policies in the age of globalization.

The project acts as a corridor where commercial and cultural exchange between East and West is provided in line with various infrastructure activity chains and investments. In line with this background, the rise of China as an economic actor in the axis of the Belt and Road project and its developing partnership relationship with the EU lead to significant changes in international relations. This situation is particularly striking in the Mediterranean region. In addition, China, which has an economic presence in the Eastern Mediterranean countries, causes changes in regional competition and has a significant impact on traditional trade routes. While this study examines the interests and activities in the Eastern Mediterranean through the Belt and Road project, which is described as China's great foreign policy strategy, the political reflections of the cooperation established with the regional states will be discussed by focusing on the question of how it is related to the geopolitical developments in the region.

Keywords : One Belt One Road, Eastern Mediterranean, Globalization, China.

GİRİŞ

Küreselleşmenin etkisi ile yirmi birinci yüzyıl uluslararası ilişkiler sistemi, bünyesinde büyük fırsatlarla birlikte zıtlıklar ve tehditler de barındırmaktadır. Küreselleşmenin doğal bir sonucu olan sınırların saydamlaşması; küresel ekonominin entegrasyonu, doğal kaynaklara kolay erişim, teknolojinin yaygın kullanımı ve sosyal olguların küresel düzlemde inşa edilmesi gibi fırsatlar, devlet ve bireylerin etkileşimini kolaylaştırmaktadır. Fakat madalyonun diğer yüzünde, zıtlıklar, tehditler ve rekabetler de bulunmaktadır. Terörizm, otokratik yönetim, ayrılıkçı hareketler, sınırların olası çatışmalara karşı oldukça kırılgan olması, kaynakların adaletsiz dağılımı ve ulusal çıkarların rasyonelliğin önüne geçmesi gibi tehdit unsurları, devletleri çıkar çatışmasına ve rekabete doğru sürüklemektedir. Yirmi birinci yüzyıl uluslararası ilişkiler sistemi, karşıtlıklar ve fırsatlar sistemi olarak görünmekte ve belirgin bir siyasi aktörün çağı olarak nitelendirilememektedir. Başka bir ifade ile on dokuzuncu yüzyıl Avrupa, yirminci yüzyıl ise Amerikan çağı olarak bilinmektedir. Fakat günümüz çağında, özellikle küreselleşmenin bir sonucu olarak, uluslararası ilişkiler düzleminde tek bir baskın aktörün bahsi geçmemektedir. Dolayısıyla küreselleşme, Amerikalılaşma ve Batılılaşma etkilerini azaltmakta, küresel ekonomik büyümenin yeni yüzü olan Çin'i de bir oyun kurucu olarak uluslararası ilişkiler sahnesine davet etmektedir.

Geleneksel küreselleşme, okyanus ve denizler üzerinden ortaya çıkmıştır. Kabaca, suya kıyısı olan uluslar kalkınma serüveninin başını çekmiş, kıyısı olmayan karasal devletler ise büyük bir refah uçurumu ile karşı karşıya kalmıştır. Geleneksel küreselleşme, Batı ulusları tarafından oluşturulmuş ve küresel sistemde sürdürülmüştür. Bu durum, Doğu ve Batı arasındaki makas aralığını daha da genişletmiş ve “Batı Merkezci” söylemin oluşmasına yol açmıştır.

Günümüzde Doğu ve Batı arasında ekonomik bir güç olarak karşımıza çıkan Çin, 2013 yılında Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından duyurulan Tek Yol Tek Kuşak girişimi ile küreselleşme sürecinde değişimlere yol açmaktadır. Kuşak Yol girişimi, küreselleşme çağında kazan-kazan işbirliğini amaçlayarak, geleneksel küreselleşmenin olumsuz yanlarını da zayıflatmayı hedeflemektedir. Girişim, sözü edilen küreselleşmenin olumsuz yanlarını; kapsayıcılık, denge ve uyum mekanizmaları ile çözüme kavuşturarak, küreselleşmenin daha fazla gelişmesi noktasında önemli bir rol oynamaktadır. Kuşak Yol girişiminin omurgası, ortak kalkınmaya dayanmaktadır ve güzergâhlar üzerinde yer alan ülkelerin hepsini kapsayarak “ortak bir topluluk” inşasını içermektedir.

Girişimde bahsi geçen “**Kuşak**” kelimesi karayolları, demiryolları, petrol ve doğalgaz boru hatları ve altyapı projelerini kapsayan “Kara Güzergâhlarını” bünyesinde barındırmakta iken; “**Yol**” kelimesi ise projenin “*Deniz Yollarını*” ifade etmektedir (Yılmaz, 2019, s.12). Girişim, Batı’ya açılmayı ve Doğu Avrupa ve Moğolistan gibi karasal ülkelerde de ekonomik koridorlar ve geçiş güzergâhları vasıtasıyla ortak kalkınmayı hedeflemektedir. Girişim, aynı zamanda uluslararası toplum içerisinde küreselleşmeye yönelik kapsamlı kalkınma hedefleri de inşa etmektedir. Ayrıca Çin, Kuşak Yol girişimi vasıtasıyla partner ülkelerle birlikte sahip olduğu sanayi kapasitesini aktif bir biçimde desteklemeyi amaçlamaktadır. Kuşak Yol üzerindeki bölgelerin ve aktörlerin kapasitesinde artışa yol açarak, Doğu ile Batı arasındaki ticari ve kültürel alışverişin de genişletilmesine olanak sağlamaktadır. Böylece girişim, Batı ve Doğu arasındaki makas aralığını daraltarak, küreselleşmenin neden olduğu dengesiz bölgesel kalkınmanın önüne geçerek, ortak refah ve güvenlik parametrelerini içeren bir dünya düzeni kurulmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Kuşak Yol girişimi, küresel düzlemdeki dengeleri yeniden düzenleyerek pek çok ulusun yeni dünya düzenine katılımını sağlamayı amaçlamaktadır. Küreselleşme ilk olarak Avrupa tarafından başlatılmış, ABD tarafından dünyaya entegre edilmiştir. Dünyanın, deniz taşımacılığı da Atlantik-aşırı ve Pasifik-aşırı bölgeleri arasında olagelmıştır. Kuşak Yol girişimi, Pasifik ve Atlantik Okyanusları arasında iki ekonomik kuşak kurmayı hedefleyerek, dünya ekonomisinin ve ticaretinin daha dengeli bir şekilde seyir etmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Kuşak Yol girişimi, karasal güzergâhlar inşa ederek, okyanus uygarlığının, kara uygarlığı ile bütünleşmesine vesile olmakta ve küresel çaptaki bir entegrasyon sürecine hizmet etmektedir. Okyanus ve deniz yoluyla gerçekleşen günümüz küreselleşmesinin risklerini azaltıcı bir etkiye sahip olan ekonomik koridorlar, kara yoluyla küreselleşmeyi derinleştirecektir. Bu açıdan “ekonomik koridor” kavramı, bölgesel işbirliği mekanizmalarına bir yenilik sunmaktadır.

Kuşak Yol girişimi çatısı altında planlanan ekonomik koridorlara şu örnekler verilebilir: Çin-Moğolistan-Rusya Ekonomik Koridoru, Yeni Avrasya Kara Köprüsü, Çin-Orta Asya Ekonomik Koridoru, Bangladeş-Çin-Hindistan-Myanmar Ekonomik Koridoru, Çin-Hindini Yarımadası Ekonomik Koridoru ve Yirmi Birinci Yüzyıl Deniz İpek Yolu. Bu ekonomik koridorlar, geleneksel bölgesel işbirliği faaliyetlerini aşan bir nitelik taşımakta ve belirtilen bölgeler üzerinde büyük bir kalkınma hedefi sağlamaktadır.

Ekonomik koridorların bölgesel ve küresel düzeydeki kalkınma hedeflerini tamamlayıcı bir nitelik taşıyan “Yirmi Birinci Yüzyıl Deniz İpek Yolu’nun” kıymetine de değinmek gerekecektir. Deniz İpek Yolu, Batılı güçlerin deniz hâkimiyeti süreçlerinde olduğu gibi yayılcılık ve sömürgecilik izlerini taşımamaktadır (Yiwei, 2019, s.9). Aksine Çin, küreselleşmenin geleneksel risklerini engelleyerek, kara ile okyanusun bütünleşmesini sağlayan ve küresel kalkınmayı öngören yeni nesil bir deniz uygarlığı kurmayı amaçlamaktadır.

Kuşak Yol girişimi, Avrasya kıtasının merkezi şekilde konumlanmasını da içermektedir. Avrasya kıtası, jeopolitik uzmanı Halford Mackinder tarafından “Dünya Adası” olarak nitelendirilirken; Brezinski’nin kitabında ise (Büyük Satranç Tahtası: Amerika’nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Stratejik Gereklilikleri) ABD’nin “yalıtılmış ada” haline gelmesi ve küresel jeopolitiğin ve küreselleşmenin şekillenmesinin Avrasya kıtasının hâkimiyetinin elde edilmesine bağlı olduğu yönünde görüşler yer almaktadır (Yiwei, 2019, s.7). Böylece Avrasya kıtasının dünya jeopolitiğindeki merkezi konumu gün yüzüne çıkmaktadır. Çin’in Kuşak Yol girişimi Avrasya’nın önemini ortaya çıkarmakla kalmayıp, kıtayı merkezi bir konuma yükseltmekte ve Avrasya’da sağlanacak olan kazanımları da dünyanın diğer bölgelerine (özellikle Afrika kıtasına) entegre etmektedir.

Kuşak Yol girişimi sadece Avrasya kıtasının bir ticaret yolu değil, aynı zamanda Avrupa ve Asya uygarlıklarının karşılıklı sosyal ve ekonomik bağlarını güçlendiren bir köprü görevi de üstlenmektedir. Ekonomik, siyasi, kültürel, toplumsal ve sosyal inşayı hedef alan girişim, “beş

temel hedefi" ile de küresel uygarlıklara katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Girişimin, beş büyük hedefi: partner devletler arasında politik uyum yakalamak, ulaşım ve iletişim kanallarını geliştirmek, altyapı faaliyetlerini güçlendirmek, toplumlar ve uygarlıklar arasındaki iletişimi kolaylaştırarak yakın temaslar kurmak, "engelsiz ticaret" için bürokratik engelleri kaldırarak ekonomik bir kalkınma sağlamaktır (Güner, 2018, s.113). Girişimin hedefleri arasında, özel bir amaç olarak, Avrupa ve Asya uygarlıklarının ortak bir çatı altında bulunmasını sağlamak da yer almaktadır.

Çin-AB işbirliği her iki taraf içinde büyük fırsatlara gebe. Bu işbirliği çerçevesi, bölgesel bütünleşme ve kapsayıcı büyümeye ulaşacak biçimde, üçüncü-taraf piyasalarının ortak kalkınmasını da içerisine katarak dünyayı etkileme potansiyelini arttırmaktadır. Başka bir deyişle girişim, günümüz jeostratejik ağırlığının ABD'den Avrasya Kıtası'na kaydırılması yönünde bir potansiyele sahiptir ve bu potansiyel Avrupa'nın katılımı ile çok önemli boyutlara evrilmektedir. Avrupa'nın yeni altyapı projelerine ve kalkınma hedeflerine katılımı son derece mühim bir nitelik taşımaktadır. Karayolu lojistik ağlarına ek olarak, Çin-Avrupa deniz işbirliği de giderek kilit bir nokta haline gelmektedir. Çünkü AB, deniz taşımacılığında bir lider olarak, dünyanın deniz taşımacılığı kapasitesinin %41'ini oluşturmaktadır (Yiwei, 2019, s.54).

AB'nin deniz kapasitesi ve kalkınması, Çin'in hem okyanus hem de Doğu Akdeniz gibi stratejik rotalardaki çıkarlarını beslemektedir. Bu açıdan deniz işbirliği, Çin-Avrupa işbirliğinin yeni ve en önemli adımı haline gelmektedir. Deniz ekonomisinin geliştirilmesine yönelik Çin-Avrupa işbirliği, hem Çin'in hem de Avrupa'nın deniz stratejileri hedeflerine denk düşmektedir. Özellikle Yunanistan'daki Pire Limanı inşası, Çin'in Avrupa'ya ve ertesinde Akdeniz'e erişiminde bir giriş kapısı haline gelmiştir.

Doğu Akdeniz, Çin için Avrupa, Levant Havzası, Arap Körfezi ülkeleri ve Kuzey Afrika'yı birbirine bağlamasından dolayı temel jeostratejik ve jeo-ekonomik bir potansiyele sahiptir. Öne çıkan konumu göz önüne alındığında, küresel aktörlerin bölgeye yönelik çeşitli iktidar mücadelelerinde bulunduğu gözlemlenmektedir. Doğu Akdeniz bölgesinde birbiriyle rekabet eden farklı ekonomik güç unsurları bulunmaktadır. Ancak Çin'in bölgedeki hızla gelişen konumlanması, bu güç unsurlarının hareket kabiliyetini önemli ölçüde değiştirmektedir. Özetle, Doğu Akdeniz günümüz uluslararası ilişkilerinde, NATO veya AB'nin güdümünde şekillenen bir bölge olmaktan çıkmıştır. Doğu Akdeniz'in Asya-Pasifik bölgesinin ve deniz ticaretinin merkezi olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bölgede azalan bir Avrupa rolü, önemli ekonomik ve stratejik etkiler yaratmaktadır.

Çalışmanın amacı Kuşak Yol girişimi ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin 2049 küresel vizyonu ekseninde, küresel denklemlerde meydana gelen önemli değişimlerin ve işbirliklerinin irdelenerek, Çin'in Doğu Akdeniz'e olan eğiliminin ve bu eğilimin uluslararası ilişkiler düzenine olan etkilerini ortaya koymaktır. Günümüz uluslararası ilişkiler düzenine yenilikler ve değişiklikler getiren Kuşak Yol girişimi çerçevesinde Çin'in sürekli bir biçimde artan aktivizmi ve küresel oyun kurucularla gerçekleştirilen ortaklık ve işbirliği organizasyonları, Çin'in uluslararası ilişkilerdeki kilit stratejik noktalara ve Doğu Akdeniz'e olan ulaşımını kolaylaştırmaktadır. Çin'in enerji, ulaşım, politika, lojistik ve ekonomi alanlarında köklü değişiklikler meydana getirmesine ve Batı (özellikle ABD) kökenli uluslararası ilişkiler düzenininin değişmesine vesile olmaktadır.

Küresel dünyada, pek çok oyun kurucu aktörün, uluslararası ilişkiler alanında ulusal ve uluslararası çıkarlarını maksimize etmesinden kaynaklanan stratejik hedefleri ve çalışmalarını bulunmaktadır. Bu bakımdan çalışmanın ana problemi: Çin'in temel çıkar mekanizmasını yansıtan Tek Yol Tek Kuşak projesi bağlamında gerçekleştirilen faaliyet zincirinin genelde küresel siyaset sahnesini ve özelde Doğu Akdeniz üzerindeki etkilerinin ortaya konmasıdır. Çalışmanın ilk bölümünde, Kuşak Yol projesinin tanımı yapılarak, projenin ortaya çıkış sebepleri ve itici güçleri irdelenecektir. Bu veriler ışığında, çalışmanın ikinci bölümünde ise projenin

temelini oluşturan güzergâhlar doğrultusunda işbirliği ve ortaklık çalışmalarının neticelerine yer verilerek bu işbirliği mekanizmalarının Akdeniz Havzasındaki olası sonuçları açıklanacaktır.

Tek Kuşak Tek Yol Projesi'nin Tanımı

Soğuk savaşın sona ermesi ve küreselleşmenin hız kazanmasıyla devletler arasında vuku bulan ideoloji savaşları son bulmuş ve bu durum Çin'e dünyanın pek çok bölgesi ile ilişkilerini geliştirebilme fırsatı sağlamıştır. Çin, pek çok sektörde küresel pazarlara açılmayı bir strateji olarak benimsemiş ve bu nedenle bölgesel ulaşım ağlarına, yeni enerji kaynaklarına ve yeni geçiş yollarına olan gereksinimi de artış göstermiştir. 1978'de Deng Xioaping yönetimi ile başlayan ekonomik kalkınma süreci, Xi Jinping yönetimi ile daha da hız kazanmış; 1990'ların sonuna doğru özellikle küresel dönüşümlerin etkisiyle Çin'in dünya finans alanında önemli güçlerden biri haline gelmesine vesile olmuştur (Özdaşlı, 2015, s.584). Xi Jinping yönetimindeki Çin için dış politikasındaki en önemli konulardan biri: ABD ile işbirliğine dayalı bir ilişki kurulmasıdır. Fakat Çin'in, Tibet, Güney Çin Denizi ve Sincan Uygur Özerk Bölgesi de dâhil olmak üzere "temel çıkarlarından" ödün vermeyen ve uluslararası ilişkilerdeki etkinliğini arttırmaya yönelik hedefleri bulunmaktadır. Ekonomik olarak güçlenen Çin, dış politikasında da iddialı ve aktif politikalar izlemeye yönelmiştir. 11 Eylül saldırısından sonra ABD'nin, Çin'in "temel çıkarları" olarak gördüğü bölgelere yönelmesi ile Çin, bölgesel ve küresel işbirliklerine yönelerek ABD karşısında önemli bir rakip olduğunun altını çizmiştir (Özdaşlı, 2015, s.584).

Aoyama'ya göre Çin'in dış politika tercihleri irdelendiğinde; özellikle ABD ile ilişkilerin istikrara kavuşmasının zor olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. 2011 yılının sonbaharından bu yana, ABD, "Asya'nın tek kutuplu hâkimiyetini koruyacağı" mesajını ileterek, "Asya'ya yöneldiğini" ilan etmiştir (Aoyama, 2016, s.5). ABD, ekonomik açıdan Trans-Pasifik (TPP) iş birliğini desteklemiş ve güvenlik açısından da Japonya ve Avustralya gibi Asya-Pasifik'teki müttefik ülkelerle askeri işbirliğini güçlendirmiştir. ABD'nin Asya'ya yönelik bu politikaları Çin tarafından "Çin'i kontrol altında tutma stratejisi" olarak yorumlanmış ve hükümet, büyük tehdit altında olduğunu düşünerek bu strateji ve işbirliklerini sert bir biçimde eleştirmiştir.

Ayrıca Japonya ve Çin arasında vuku bulan karasuları ile ilgili olan çatışmalar ve gerilimler, Çin'in dış politika faaliyetlerini de olumsuz yönde etkilemiştir. Bu nedenle Çin, hem Batı hem de Güney'deki dış ilişkileri için yeni fırsatlar aramak durumunda kalmıştır. Orta Asya, Avrupa, Ortadoğu, Güneydoğu Asya ve Güney Asya'daki çeşitli ülkeler ile ihracat yoluyla ekonomik ilişkilerini teşvik ederek yurtiçi üretiminin kolaylaştırılmasının ve büyük bir ekonomik pazar altyapısının oluşturulması için yeni stratejisini ortaya koymuştur (Aoyama, 2016, s.5). 2013'te, Başkan Xi Jinping Kazakistan'da bir "İpek Yolu Ekonomi Kuşak" fikrini açıklamış ve Ekim ayında da Endonezya parlamentosunda "Yirmi Birinci Yüzyıl Deniz İpek Yolu" girişimini belirtmiştir (Ergünsü, 2016). Mayıs 2015'te ise "Tek Kuşak Tek Yol" kavramına ilişkin özel politikalar açıklanmıştır. Merkezde "İpek Yolu Ekonomi Kuşağı" için toplam 890 milyar dolar veya daha fazla yatırımla "altı uluslararası ekonomik koridor" oluşturulacağı açıklanmıştır.

Tek Kuşak Tek Yol, Asya, Avrupa ve Afrika'yı beş güzergâh ve altı koridor boyunca birbirine bağlamaktadır. Kara yolu üç rota boyunca ilerlemektedir: İlki Orta Asya ve Rusya üzerinden Çin'i Avrupa'ya; ikincisi, Çin'i Orta Asya ile Ortadoğu'yu birbirine bağlamaktadır. Üçüncüsü ise Çin ve Güneydoğu Asya ile Güney Asya ve Hint Okyanusunu bir araya getirmektedir. Diğer yandan deniz yolu, iki bölge boyunca uzanmaktadır. Bunlardan ilki; Güney Çin Denizi ve Hint Okyanusu üzerinden Çin'i Avrupa'ya, diğeri ise Güney Çin Denizi üzerinden Çin'i Güney Pasifik Okyanusuna bağlamaktadır (Bhattacharya, 2016, s.311). Altı koridor ise Çin-Moğolistan Rusya Ekonomik Koridoru, Çin Orta Asya- Batı Asya Ekonomik Koridoru, Yeni Avrasya Kara Köprüsü Ekonomik Koridoru, Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (CPEC), Bangladeş-Çin- Hindistan-Myanmar Ekonomik Koridoru (BCIM) ve Çin-Hindicini Yarımadası Ekonomik Koridorudur.

2015'in ortalarında ortaya çıkan Tek Kuşak Tek Yol projesinin altyapısı hala çeşitli gelişme ve önlemlere açık bir şekilde seyir etmektedir. Tek Kuşak Tek Yol projesi ile Çin, Avrasya kıtasında

ekonomik ve siyasi bir etki alanı yaratmayı hedeflerken; girişim, küresel bir derinlik de kazanmaktadır. Çin, 1990'ların son yarısından beri dünyadaki bölgesel organizasyonlara aktif olarak katılmış ve işbirliği içerisinde olmuştur. Tek Kuşak Tek Yol, Çin'in Asya, Avrupa, Arap dünyası ve Pasifik Adaları ile ilişkilerinde, hâlihazırda yapmış olduğu çaba ve gayretlerin pekiştirilmesi için yeni bir isim veya kavram olarak nitelendirilmektedir.

Tek Kuşak Tek Yol, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarını kapsayan Çin'in stratejik çevre politikasını ortaya koymaktadır. Bu çevre politikaları stratejik bir boyutu bünyesinde barındırmaktadır çünkü Çin'in yerel büyüme ve gelişme ihtiyacını karşılamasına yardımcı olmakta ve Çin için bir güvenlik kalkını görevi üstlenmektedir (Bhattacharya, 2016, s.311). Stratejik girişim, temelde beş nokta üzerine yoğunlaşmaktadır: İlk olarak girişim, ekonomik kalkınma stratejileri konusunda ülkeler arasındaki iletişimi güçlendirmeyi amaçlamaktadır. İkincisi, yol bağlantısı ve altyapı faaliyetlerini iyileştirmeye ve geliştirmeye yoğunlaşmaktadır. Üçüncüsü, ticaretin kolaylaştırılması konusuna önem vermektedir. Dördüncüsü, finansal dolaşımın artırılması çağrısında bulunmakta ve son olarak da toplumlar arasındaki etkileşimin artırılması yönündeki çalışmalara odaklanmaktadır. Bu açıdan girişim, sadece ekonomik işbirliğini değil, aynı zamanda lojistik, enerji, üretim, tarım ve sosyo-kültürel alanlardaki entegrasyonun da önemine vurgu yapmaktadır. Çin'in, Avrasya'da Çin merkezli bir düzenin yaratılmasını hedeflemekte olduğu açıkça gözlemlenmektedir. Çin liderliği, mevcut bölgesel kurumların ve ekonomik ağların yerini almayı değil, mevcut olanları, büyük bir bütüne bağlamayı amaçlamaktadır. Girişim, bu açıdan mevcut uluslararası ilişkiler düzenini daha kapsayıcı bir şekle dönüştürmektedir. Girişim, Çin liderliğinde küresel bir kalkınma stratejisi olarak hayata geçirilirken, küreselleşmeye dayalı mevcut uluslararası ilişkiler düzeni de buna paralel olarak değişim göstermektedir.

Doğu Akdeniz ve Çin

Tek Yol Tek Kuşak olarak adlandırılan Çin'in Yeni İpek Yolu girişimi, Çin tarafından ilk önce güney ve batı sınırlarında hayat bulmuş daha sonra da küresele entegre edilmiş, ekonomik ve politik bir çerçeve olarak tanımlanmaktadır. 2015 ve 2016 tarihine kadar 65 ülke ve 15 Çin bölgesini kapsayan proje, günümüzde Basra Körfezi, Avrupa ve Afrika'ya kadar ilerletilmiş ve 80'den fazla ülkeyi kapsamıştır. Kuşak Yol girişimi Çin'in sadece ticari ve ekonomik çıkarlarını temsil etmemektedir. Başkan Xi Jinping'in Mayıs 2017'deki resmî açıklamalarına göre, girişim; küresel pazarları birbirine entegre etmek, ihracat kapasitelerini arttırmak, istihdam sağlamak, bölgesel eşitsizlikleri engellemek, siyasi istikrarı ve güvenliği sağlamak için bir araç görevi görmektedir (Umbach, 2018, s.2).

Projenin altı ekonomik koridordan oluşan İpek Yolu Kara güzergâhları ayağı ile deniz ayağını oluşturan Yirmi Birinci Yüzyıl Deniz İpek Yolu konsepti, Çin için ekonomik ve güvenlik politikaları ekseninde stratejik öncelik haline gelmiştir. Bu açıdan Umbach'a göre Çin'in Tek Kuşak Tek Yol girişimi ile bölgesel ve küresel düzen stratejilerini başarı ile uygularsa, Avrasya haritası yeniden tanımlanacak ve ABD, Rusya, AB gibi büyük güçlerin jeopolitik etkisi marjinalleştirilebilecektir (Umbach, 2018, s.2). Projenin etki alanının ve yapılan yatırımların genişlemesi, bölgesel olarak baskın konumda bulunan küresel güçlerin de konumlanmalarında ve faaliyet alanlarında değişiklikler göstermesine vesile olacaktır.

Kuşak Yol girişimi ile Çin, bölgesel yatırımlar ve serbest ticaret faaliyetleri için finansal güç potansiyelini yaklaşık olarak 1 trilyon dolar arttırarak, bölgesel iş birliğini teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Çin ekonomisini sadece Asya ülkeleri ile değil, aynı zamanda Ortadoğu, Afrika ve Avrupa ile de entegre etmektedir. Çin'in komşu ve bölge ülkelerle birbirine bağlı ekonomisinin jeo-ekonomik stratejisi, üretim, nakliye ve enerji sektörlerinde yoğunlaşmaktadır. Çin özellikle liman, havaalanı, demiryolları, otoyol ve konteyner ticareti gibi altyapı projelerinin yanı sıra kara, deniz, petrol ve gaz sahalarının iyileştirilmesi, enerji altyapıları ve yenilenebilir enerji kaynaklarının genişletilmesi gibi projelere de büyük yatırımlar gerçekleştirmektedir.

Bu hedef ve yatırımlar, Asya, Afrika, Avrupa ve komşu bölgeleri birbirine bağlamaya ve entegre etmeye çalışmaktadır. Karayolu ile Çin, Orta Asya, Rusya ve Avrupa'yı bir araya getirmeye odaklanırken, deniz yoluyla da Çin'i, Güney Çin Denizi üzerinden Hint Okyanusuna bağlamakta ve Güney Pasifiğe kadar rotayı uzatmaktadır. Çin'in stratejisini ve dış politika girdilerini irdeleyen Roel, Çin liderliğinin, 2021 yılına kadar bölgesel hegemon haline geleceğini ve 2049 yılına kadar da dünyanın önde gelen gücü haline gelebileceğini belirtmektedir (Roel, 2018, s.4). Roel'in ifadesine ek olarak George Tzogopoulos, Çin'in dış politikasının genellikle Kuşak Yol girişimi ile ilgili olduğunu ve girişimin uluslararası ilişkiler alanını önemli ölçüde değiştirdiğini ifade etmektedir. Tzogopoulos ayrıca Çin'in Kuşak Yol girişimi vasıtasıyla Ortadoğu, Akdeniz ve Avrupa coğrafyalarında hem kara hem de deniz yollarının sürdürülebilirliğini korumakla ilgilendiğini de belirtmektedir (Tzogopoulos, 2018, s.2). Çin, giderek küresel bir güç haline gelmekte ve dünyanın pek çok bölgesini etkilemektedir.

Çin, ortaya koymuş olduğu ekonomik koridorlar ve işbirliği çerçevesi vasıtasıyla, Asya, Ortadoğu ve Akdeniz ülkeleri üzerinde ekonomik bir hegemonya kurmaktadır. Büyük altyapı projelerine ayrılan bütçe her geçen gün artış göstermekte ve partner ülkelerin bu projelere katılımı da sürekli olarak artmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın bu bölümünde Çin'in özel ilgi odağında yer alan bölgeler ve bunun sonucunda Doğu Akdeniz'deki artan aktivizmi ve bölge ülkeleri ile gerçekleştirilen işbirliği mekanizmaları irdelenecektir.

Doğu Akdeniz bölgesi Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının kesişim noktasında yer almaktadır. Merkezi konumu, enerji kaynakları ve Süveyş Kanalı'ndan geçen büyük uluslararası lojistik güzergâhların buluşma noktası olarak bölge, küresel güçler için de bir cazibe noktası haline gelmiştir. Bölgede meydana gelen jeopolitik gelişmeler, küresel istikrarı etkilemekte ve büyük güçlerin de bölgeye yönelmesine neden olmaktadır. ABD, Çin, Rusya ve AB (daha öncesinde Birleşik Krallık ve Fransa) Doğu Akdeniz'deki başat güçler olarak bilinmektedir. Küresel denklemlerde meydana gelen değişimler, bölgenin jeopolitik durumunu değiştirip, bu güçlerin konumlanmalarını da dönüştürmektedir.

Yaycı'ya göre Doğu Akdeniz, Tunus'taki Bon Burnu ile İtalya'ya bağlı Sicilya Adası'nın batıya uzanan ucundaki Lilibeo Burnu arasında çizilen hattın doğusuna işaret etmektedir (Yaycı, 2020, s.17). Buna ek olarak Doğu Akdeniz; İtalya, Slovenya, Yunanistan, Bosna-Hersek, Libya, Mısır, Hırvatistan, Karadağ, Türkiye, Suriye, Lübnan, Arnavutluk, İsrail, Filistin ve Tunus kıyılarını bünyesinde barındırmaktadır. Bölgenin coğrafi konumu oldukça geniş ve önemli bir niteliğe sahiptir. Doğu ve batı arasında bir kanal görevi gören Akdeniz; ABD, Rusya, AB, Çin, İsrail gibi küresel güçlerin hedefi konumundadır. Doğu Akdeniz, Türkiye ve Suriye üzerinden Anadolu ve Yakındoğu'ya, Süveyş Kanalı vasıtasıyla da Arap Yarımadasına ve Basra Körfezine ulaşmaktadır. Böylece bu düğüm noktalarına kıyısı olan ve bu noktalardan hem ticari hem de enerji kaynağı bakımından bağımlı olan devletlerin bölgeye olan ilgisi her geçen gün daha da artmaktadır. Doğu Akdeniz bölgesinde yaşayan topluluklardan, belirtilen bölgelere hâkim olma kabiliyetine sahip olmayan devletler bile bu mücadeleye -başka bir gücün iradesi ile- dâhil olmaktadır (Yaycı, 2020, s.21). Küresel güçler, bölgeye ve kaynaklara doğrudan erişmek yerine bölgesel devletleri aracı tutarak bölgesel düzenlemeler yapmaktadır. Kedikli ve Deniz'e göre ise Akdeniz'in önemi, büyük güçleri besleyen enerji kaynaklarının bulunmasından kaynaklanmaktadır (Kedikli ve Deniz, 2015, s.401). Bölge özellikle Soğuk Savaş sonrasında büyük önem kazanarak, kaynaklara erişim sağlama ve kaynakların taşınması için gerekli güzergâhlar sağlama konusunda kilit bir etkiye sahip olmuştur. Diğer yandan istikrarsızlık, yasadışı göç, uyuşturucu kaçakçılığı ve terörizm gibi faktörlerden mustarip olan bölgenin güvenliği, özellikle Avrupa ve bölge ülkeleri için oldukça önem arz etmektedir. Bu durum Soğuk Savaş'tan günümüze kadar sürüp gitmektedir.

Çin, Avrasya coğrafyasında önemli bir küresel güç konumunda olmasına rağmen Doğu Akdeniz'deki hâkim rolü tartışmalar arasındadır. Putten'e göre, yirminci yüzyılın ortalarında olduğu gibi ABD'nin, petrol ihtiyacı ve SSCB ile olan rekabeti, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'da

yer almasına sebep olmuştur. Ona göre, Çin de ABD gibi benzer faktörler eşliğinde, şu anda dünyanın bu bölgesinde daha aktif hale gelmek istemektedir (Putten, 2016, s.338). Çin, 2009'dan bu yana bölgedeki yatırım projelerini arttırmış ve nihayetinde Tek Kuşak Tek Yol girişimi ile de bölgeye olan eğilimini daha da yükseltmiştir. Girişim kapsamında Çin, yeni altyapı ve ekonomik koridorlar ile Asya, Afrika ve Avrupa'daki bağlantılarını arttırmıştır. Coğrafi konumu nedeniyle Doğu Akdeniz, esasen Kuşak Yol girişiminde merkezi bir rol oynamaktadır.

Çin, Akdeniz'e katılımından önce Ortadoğu'dan başlamak üzere, bölge ülkeleri ile işbirliği ilişkilerini geliştirmeye odaklanmaktadır. Çin ve Arap dünyası arasındaki tarihi arka plan, kültür, yaşam tarzı, dini inançlar, siyasal sistemler ve ekonomik olarak büyük farklılıklar göstermesine rağmen, ikili arasında tarihsel bir çatışma veya düşmanlık büyük ölçüde bulunmamaktadır (Guofu, 2013, s.11). Tarihsel süreç içerisinde hem dostane hem de işbirlikçi ilişkiler oluşturmayı hedeflemektedir. Ocak 2016'da yayınlanan ilk Arap Politikası Belgesi, bölge ülkeleri ile kurulan iş birliğinin bir kanıtı niteliğindedir (Tzogopoulos, 2018, s.2). Stratejik olarak Çin için önemli olan diğer bir bölge de Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgeleridir. Çünkü Çin'in Suudi Arabistan, İran ve Irak gibi ülkelerde bulunan petrol rezervlerine gereksinimi bulunmaktadır. Çin'in bölgedeki diğer aktörlerle güçlü diplomatik ve ticari ilişkileri de bulunmaktadır. Putten belirtilen duruma şu örneği vermektedir: Çin, İran ile nükleer güvenlik konusunda P5+1 görüşmelerinin üyesi ve İsrail- Filistin anlaşmazlığında da arabulucu ülke konumunda yer almıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimî üyesi olarak Çin, 2011 Libya Krizi ve Suriye'de devam eden iç savaş gibi bölgesel krizlerde de önemli bir rol oynamıştır (Putten, 2016, s.339). Ortadoğu, Çin'in petrol ithalatının yarısından fazlasını sağlayan bir enerji kaynak noktası ve Avrupa-Asya pazarlarına erişim konusunda merkezi bir konuma sahiptir. Bölgesel istikrar ve tedarik yollarının güvenliği Çin açısından önem teşkil etmektedir. Çin, Ortadoğu'da dünya sıralamasında en yüksek enerji güvenliği çıkarlarına sahip ülke konumundadır. 1993 yılından itibaren, Çin önemli bir petrol ithalatçısı haline gelmiş ve Ortadoğu'dan ithal edilen petrol her geçen yıl daha da artmıştır (Guofu, 2013, s.11). Böylece Çin, hızlı ekonomik büyümesine paralel olarak Ortadoğu'daki petrole giderek daha da bağımlı hale gelmiştir. Çin'in bölge ile ilgili güvenlik endişeleri de bulunmaktadır. Doğu Türkistan Örgütü gibi kuruluşlar uzun süre bu bölgede katliamlar, bombalamalar ve diğer terörist eylemlerde bulunarak, Sincan'daki istikrarı ve gelişmeyi önemli ölçüde olumsuz etkilemiştir. Çin, bölgedeki ülkelerle dostane ilişkilerini geliştirerek, Çin'in bu konudaki tutumunu destekleyeceklerini ve bu gruplara karşı önlemler alınacağını hedeflemektedir. Çin, Irak, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri ile stratejik ortaklıklar kurarken, Suudi Arabistan ve İran ile de kapsamlı stratejik ortaklık inşa etmektedir (Roel, 2018, s.3). Ayrıca bu ülkelerde Çinli şirketler tarafından altyapı çalışmaları sürdürülmekte ve bölgede bulunan demiryolları, liman ağları gibi projelerin finansının büyük kısmı Çin tarafından karşılanmaktadır. Bu açıdan Körfez ülkeleri, Çin'in en büyük petrol ithalatçısı, ikinci büyük sözleşmeli işgücü piyasası ve ikinci büyük mühendislik inşaat piyasası haline gelmektedir (Roel, 2018, s.4). Giancarlo Elia Valori, Çin'in, Akdeniz ve Ortadoğu'da (özellikle AB şirketlerinin varlığını sürdürdüğü alanlarda) ekonomik büyümesine katkıda bulunacak bir endüstriyel ve ticaret ağı oluşturduğunu belirtmektedir. Ek olarak Valori, Çin'in AB'nin bölgede sahip olduğu kaynak, teknoloji ve pazar hacmi üzerindeki etkisinden faydalanmak istediğini de ifade etmektedir (Valori, 2009, s.32). Ortadoğu ve Avrupa ile sağlanan iş birliği faaliyetleri Çin'e Akdeniz'in anahtarını da sağlamaktadır.

Avrupa ve Ortadoğu'nun kesişim noktası olan Akdeniz, Çin'in stratejik hedeflerinin ve bölgesel çıkarlarının ana odağını oluşturmaktadır. Çin'in Doğu Akdeniz'e olan yaklaşımı, Kuşak Yol girişiminin bir uzantısı olarak dış politika çerçevesinin bir parçasıdır. Kuşak Yol girişiminin faaliyet zinciri Avrupa, Afrika ve Ortadoğu bölgelerinde giderek kendini göstermeye başlamıştır. Bu bölgelerin kesişim noktasında bulunan Doğu Akdeniz'de de Çin'in ulusal öncelikleri ve artan aktivizmi dikkat çekmektedir. Çin'in bu aktif politikaları üç alanda gözlemlenmektedir: Ulaştırma, enerji ve telekomünikasyon altyapısına yapılan yatırımlar, Çin'in deniz varlığının genel girişimi olarak Doğu Akdeniz'deki askeri tatbikatlar gerçekleştirilmesi ve bölgesel işbirliği

forumlarının oluşturulmasıdır (Ekman, 2018, s.3). Altyapı projelerinin finansmanını sağlayan AIIB, kara ve deniz taşımacılığının iyileştirilmesini amaçlayan altyapı projelerinde iş birliğini de sağlamayı hedeflemektedir. Çin hükümeti ve Çinli şirketler, Orta Asya, Ortadoğu, Doğu Avrupa, Güneydoğu Asya, Güney Asya, Doğu Afrika ve Doğu Akdeniz’de çok sayıda demiryolu ve limanın finansmanını, inşasını ve işletilmesini sağlamaktadır. Çin, girişime dahil olan partner devletlere AIIB aracılığıyla sadece finansal destek sağlamamakta aynı zamanda nakliye güzergâhlarının da işletilmesi, iyileştirilmesi ve inşa edilmesi gibi konularda da destek vermektedir. Yeni ve iyileştirilmiş ulaşım güzergâhları, ilk önce Avrasya ve daha sonrasında Ortadoğu, Afrika ve Doğu Akdeniz bölgelerini yeni bir ekonomik alana dönüştürme potansiyeli taşımaktadır. Çin, bu ekonomik alanlarda merkezi bir konumda bulunacak ve partner ülkeler, bu güzergâhlarda kilit bir rol üstlenecektir. Bu durum şüphesiz ki Çin’in ticaret akışının kesintisiz devam etmesini sağlayacak ve mal akışının gerçekleşeceği yolları çeşitlendirecektir. Böylece tarafların belirli ticaret güzergâhlarına olan bağımlılığı göz önüne alındığında, Çin’in etkisinin daha da güçleneceği yönünde çıkarımlarda bulunulabilir. Çin’in Doğu Akdeniz’deki ikili ilişkilerini güçlendirilmesine yönelik altyapı temelli faaliyetleri, nihayetinde Çin’in ticaret, yatırım ve ulaşım çıkarlarına hizmet etmekle birlikte güvenlik ve jeostratejik ideallerine de yatırım yapacaktır. Doğu Akdeniz, Çin’in Yeni İpek Yolu girişiminde kilit bir öneme sahiptir. Bu nedenle Doğu Akdeniz bölgesi, Çin ve Avrupa arasındaki taşımacılık güzergâhlarını birbirine bağlamaktadır. Çin’in bölgedeki en büyük ve stratejik öneme sahip altyapı projesi, China Ocean Shipping Co (COSCO) tarafından işletilen Yunanistan’daki Pire Limanı’dır (Putten, 2016, s.340). Çin bölgedeki çeşitli altyapı faaliyetlerine ev sahipliği yapmakta ve lojistik dışındaki sektörlerde de faaliyet göstermektedir.

Çin’in Bölgedeki Stratejik Projesi: Pire Limanı

Çin’in Kuşak Yol girişimi Doğu Akdeniz bölgesinde varlığını her geçen gün daha da hissettirmektedir. Bölgenin stratejik aktörleri olan Yunanistan, Türkiye, Kıbrıs ve Balkan ülkeleri ile önemli düzeyde gelişmeler kaydedilmektedir. Özellikle Yunanistan’ın Pire Limanı, Çin’in bölgeye yönelik stratejik katılımının merkezinde yer almaktadır. Pire, Yirmi Birinci Yüzyıl Deniz İpek Yolu ile Avrupa arasında önemli bir bağlayıcı görev üstlenmektedir. Çinli bir denizcilik şirketi olan COSCO’nun Ağustos 2016’da Pire Limanını satın alması, limanın Akdeniz’in önde gelen lojistik merkezi olma sürecini hızlandırmıştır. Böylece Pire Limanı, Avrupa’da bulunan tamamen Çinli bir şirket tarafından yönetilen tek büyük liman haline gelmiştir (Putten, 2016, s.11). Pire Limanı günümüzün Asya devi olarak nitelendirilen Çin’in, Akdeniz’deki en büyük ana deniz tabanı olarak görünmektedir. Öyle ki COSCO Denizcilik Şirketi Başkanı Xu Lirong, Pire Limanı’nın Yunanistan’ın küresel pazarlara olan entegrasyonunu teşvik edeceğini ve Çin’in küresel pazarlardaki artan etkilerinden ve güçlerinden Yunanistan’ın önemli ölçüde faydalanabileceğini ifade etmiştir (Ekathamerini, 2016). COSCO’nun Pire’deki uzun vadeli varlığı, Çin ve Yunanistan arasındaki ikili ilişkiler için oldukça önemli bir temel sağlamaktadır. Çin Başbakanı Premier Li’nin Yunanistan’a yapmış olduğu resmi ziyaret esnasında, Çin’den Avrupa’ya taşınan kargoların %80’ninin deniz yolu ile taşındığını dolayısıyla da Pire limanının, Çin’in Avrupa’ya açılan kapısı olduğunu belirtmiştir (Pv Magazine, 2014). Buna ek olarak Çin hükümeti, bölgesel ve küresel entegrasyonunu ve Pire Limanının sağlayacağı bağlantılarını arttırmak amacıyla Yunanistan’ı bir geçiş kapısı olarak görmektedir. Başkan Xi Jinping ise Pire’nin faaliyet zincirini güçlendirmek ve Çin’in Avrupa ile olan üretim kapasitesini arttırmak için kara bağlantılarını da güçlendireceklerini ifade etmiştir (Reuters, 2019). Yunanistan ve Çin arasındaki temaslar geçtiğimiz on yıllar boyunca gelişme göstermiştir. İkili arasındaki siyasi diyaloglar ve ekonomik ilişkiler 2000’li yıllardan önce oldukça zayıf bir şekilde seyir etmiştir. Bu durum Çin’in kapılarını dış dünyaya açması üzerine tersine seyir etmeye başlamış ve en önemli gelişme 2006 yılında “stratejik ortaklık” çatısı altında hayat bulmuştur. İlerleyen on yıl boyunca ikili arasındaki ticaret yaklaşık olarak on kat artmış ve Çin, son on yılda Avrupa’daki en büyük yatırımını Yunanistan’ın Pire Limanına gerçekleştirmiştir (Huliaras ve Petropoulos, 2014, s.215). İkili arasındaki zayıf ilişkiler, yatırımlar ve iş birliği faaliyetleri doğrultusunda önemli bir

stratejik ortaklık ilişkisine dönüşmüştür. Huliaras ve Petropoulos, Yunanistan'ın, Batıya olan bağımlılığını azaltmayı ve Çin'in de ekonomik koridor hacmine yenisini ekleme istediğinden kaynaklanan jeopolitik bir strateji olarak nitelendirmektedir (Huliaras ve Petropoulos, 2014, s.215). Pire, sadece Yunanistan'ın ekonomik olarak hareket kabiliyetini arttırmakta kalmayıp aynı zamanda Çin'in ihracat trafiği için de yeni bir koridor oluşturmaktadır. COSCO'nun Pire Limanına katılımı ile liman sadece AB ve Çin arasındaki transit kapı görevini görmemekte, aynı zamanda Akdeniz'deki önemli bir merkez haline gelmektedir (Putten, 2016, s.342). Limanın merkezi işlevi, Çin-AB ticaret ilişkisinin ötesine geçmekte, Akdeniz ve Karadeniz'deki bölgesel nakliye modellerini de önemli ölçüde etkilemektedir. Diğer yandan Akdeniz limanlarının içinde bulunduğu jeopolitik faktörler sebebiyle birbirleri ile sürekli rekabet içerisinde bulunduğunu ifade eden Putten, COSCO'nun Pire Limanına katılımı ile de üç önemli faydanın altını çizmektedir. İlk olarak COSCO, mevcut ekipmanları modernize etmiştir. İkincisi, COSCO'nun kendisi Çin-Avrupa güzergâhında güçlü bir nakliye firmasıdır ve dolayısıyla Pire Limanı bu güzergâhta Çin nakliye şirketleri için önemli bir aktör haline gelmektedir. Üçüncüsü, COSCO limanlarında konteyner başına denk gelen maliyetler diğer Akdeniz limanlarına göre daha az maliyete ve üretkenliğine sahiptir (Putten, 2016, s.342). Yunanistan ve Balkan ülkelerinde geleneksel altyapı faaliyetleri gelişmiş bir seviyede değildir. Bu sebeple Çin, Yunanistan, Makedonya, Sırbistan ve Macaristan'ın dâhil olduğu Güneydoğu Avrupa'daki diğer ülkelere altyapı faaliyetlerini -özellikle demiryolu- iyileştirmeyi amaçlayan çalışmalara başlamıştır. Bu altyapı faaliyetleri bir yandan Pire Limanını lojistik bir merkez haline getirirken diğer yandan da partnerler arasındaki bağlanabilirliği de arttırmaktadır.

Diğer Altyapı Faaliyetleri

Çin'in dış politika stratejisinin deniz ayağını oluşturan Yirmi Birinci Yüzyıl Deniz İpek Yolu politikası, Ortadoğu, Avrupa ve Kuzey Afrika bölgesi de dâhil olmak üzere Avrasya ve Akdeniz'deki deniz limanları ve iç demiryolu ağları arasında bağlantı noktaları oluşturmayı hedeflemektedir. Yeni İpek Yolu stratejisi, Çin'in devlet teşebbüsleri (SOE) ile büyük ölçekli ulaşım altyapısı ve inşaat projeleri geliştirmeyi ve oluşturulan bu yeni ulaşım rotaları ile de ürünlerini dünyanın pek çok farklı noktalarına ulaştırmayı amaçlamaktadır. Çin'in, küresel pazarlara erişim stratejisi giderek deniz ticaretine bağımlı hale gelmektedir. Çin'in COSCO vasıtasıyla Pire Limanına katılımı, Süveyş Kanalı'nın var olan stratejik önemini daha da arttırmıştır. 2008'den beri Çin'in devlete ait büyük şirketleri Mısır'daki Süveyş Kanalı ile ilgili liman operasyonu ve inşaat faaliyetlerinde yer almıştır (Putten, 2016, s.343). COSCO'nun Pire Limanına katılımının Yunanistan ve Çin'in ortaklığına olan faydalarının yanı sıra bölgesel öneminin de altı yukarıda çizilmiştir. Pire Limanının artan jeopolitik etkisi bununla sınırlı değildir. Liman, Süveyş Kanalı'nın da stratejik girdilerinde yeni denklemler oluşturmaktadır. Pire, Yirmi Birinci Yüzyıl Deniz İpek Yolu'nun Batı ayağını; Shenzhen, Hong Kong ve Şanghay limanları da Doğu ayağını oluşturmaktadır. Bu iki uç arasında yer alan Malacca Boğazı ve Süveyş Kanalı önemli stratejik noktaları oluşturmaktadır. Malacca Boğazı'nın ana limanlarını oluşturan Singapur ve Port Klang (Malezya) bu stratejik noktaların kilit odaklarını oluşturmaktadır (Meijnders ve Putten, 2015, s.14). Singapur limanı, Güneydoğu Asya'nın ana lojistik merkezi ve dünyanın ikinci büyük konteyner limanı olması sebebiyle oldukça ehemmiyet taşımaktadır. Bu açıdan Çinli şirketler bahsi geçen noktalarda söz sahibi olmaya ve iyileştirme faaliyetlerinde bulunma arzusu taşımaktadırlar. COSCO, Singapurlu bir konteyner terminalinde kısmen de olsa bir hisseye sahiptir fakat Singapur Limanının büyük çoğunluğu devlet elinde bulunmakta ve sıkı bir şekilde kontrol edilmektedir (Meijnders ve Putten, 2015, s.14). Ayrıca Çin, Malezya'nın Kuantan limanında iyileştirme faaliyetleri için yaklaşık 2 milyar dolarlık bir bütçe ayırmıştır (The Diplomat, 2014). Pekin'in Avrupa ihracatına yönelik Süveyş Kanalına attığı önem, kanala büyük yatırımlar yapmasına vesile olmuştur. 2008 yılında Çin'in en büyük nakliye şirketi olan COSCO Pasifik, Kanalı'nın kuzey ucundaki Batı Sina yarımadasında bulunan Port Said Doğu Limanındaki Süveyş Kanal Konteyner Terminalini (SCCT) işletmek için 185,6 milyon dolar tutarında bir yatırım gerçekleştirmiştir (The Jamestown, 2014). Bu limanın 2012 yılından beri

faaliyet gösteren ikinci geliştirme aşaması için, devlete ait China Harbour Engineering Company (CHEC), 1200 metrelik bir iskele inşa etmek için 219 milyon dolarlık bir yatırım gerçekleştirmiştir. Şirket aynı zamanda Kanalin güney girişindeki El-Adabiya limanında rıhtım inşaatı için de 1 milyar dolar değerinde bir sözleşme imzalamıştır (Meijnder ve Putten, 2015, s.14). Çin Hükümeti, Kızıldeniz'den Akdeniz'e güvenli bir ulaşım rotası sağlamak amacıyla çift yönlü bir yaklaşım benimsemiştir. Süveyş Kanalının dâhil olduğu limanlardaki çıkarlarını genişletirken aynı zamanda İsrail üzerinden karasal altyapı faaliyetlerini de iyileştirmeye odaklanmıştır. Uygulamaya konulan denizcilik stratejisi için Çin, Süveyş Kanalından Mısır'daki Port Said'e kadar olan limanlara yatırım yapmıştır (The Jamestown, 2014). Çin, İpek Yolu Kara güzergâhlarının alternatif rotası içinde Kızıldeniz ve Akdeniz'i birbirine bağlayacak olan Red-Med demiryolu projesini hayata geçirmektedir (YeniAcun, 2018, s.4). Ayrıca Eylül 2014'te İsrail hükümeti ve CHEC arasında, mevcut limanın yakınında inşa edilecek olan Ashdod'da yeni bir konteyner liman inşası için sözleşme imzalanmıştır (Putten, 2016, s.343). Çin, İsrail'den sonra Doğu Akdeniz'de ikinci durak olarak Güney Kıbrıs'ı görmektedir. Kıbrıs; Rusya, Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Avrupa arasında bir köprü görevi görmesinden dolayı Çin'in Kuşak Yol girişimi için oldukça önem teşkil etmektedir. Bu nedenle Çin, Kıbrıs'ta telekomünikasyon, enerji ve uydu haberleşme alanlarında büyük yatırımlar gerçekleştirmektedir. Özellikle Larnaka yat limanının genişletilmesi ve yenilenmesi konusunda taraflar arasında işbirliği faaliyetleri yürütülmektedir (Euronews, 2019). Belirtilen yatırım ve faaliyetler Çin için oldukça büyük bir öneme sahiptir çünkü Kıbrıs, Kuşak Yol girişiminin Deniz İpek Yolu uzantısının saç ayaklarından biridir.

Yunanistan, Mısır, Kıbrıs ve İsrail, Deniz İpek Yolu için büyük önem taşıyor olsa da Türkiye'nin de bölgesel potansiyeline ve karasal güzergâhın tamamlanması sürecindeki etkisine de değinmek gerekecektir. 14-15 Mayıs 2017 tarihlerinde Cumhurbaşkanı Erdoğan, Çin-Türkiye zirvesine katılmış ve ikili arasında, Modern İpek Yolu'nun temelleri atılmıştır. Türkiye'nin Kuşak Yol girişimine katılması ile Çin ve Türkiye arasındaki ticaret hacminde önemli bir artış söz konusu olmuş ve transit demiryolu taşımacılığı için altyapı faaliyetlerine başlanmıştır (İkiz, 2019, s.1695). Türkiye'nin jeostratejik konumu da Çinli şirketler için oldukça önem arz etmektedir. Türkiye'nin Ortadoğu, Asya ve Kuzey Afrika'ya olan bağlantısı, Çinli şirketleri altyapı projeleri için harekete geçirmiştir. Türkiye, bu konumda Avrupa ve Asya kıtalarının bağlanmasında kara köprüsü olarak görev görmektedir. Çin hükümeti, Çin ve İngiltere arasında Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, İran, Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Almanya, Fransa, Belçika ve Avusturya üzerinden doğrudan yüksek hızlı bir demiryolu hattı planlamaktadır. Bu proje 2020-2025 yılları arasında bitirilecek, 150 milyar dolar tutarında bir proje olacaktır (Putten, 2016, s.344). Çinli şirketlerin Doğu Akdeniz'deki faaliyetlerini sürekli olarak genişlettiği gözlenmektedir. Çin'in önemli bankaları, inşaat, demiryolu, nakliye, liman operasyonu, enerji ve savunma sanayi şirketleri gibi, devlete ait şirketleri Akdeniz'deki faaliyet zincirini sürekli olarak arttırmaktadır. Örneğin Çin, Portekiz ve İtalya'nın elektrik şebekelerine önemli yatırımlar yaptıktan sonra, aynı yatırımları Yunanistan'da da gerçekleştirmiştir. Ayrıca Çin Ulusal Açık Deniz Petrol Şirketi (CNOOC) Kıbrıs'ın münhasır ekonomik bölgesindeki Afrodit gaz alanına yatırım yapmaktadır (Cyprus-mail, 2014). Bu durum, Çin'e enerji konusunda avantaj sağlamakta ve bölgesel aktörlerin de konumlandırılmasını değiştirmektedir.

Tek Yol Tek Kuşak kavramı, Çin'in bir dizi ticari ve ekonomik faaliyet zincirinden oluşan "Yeni İpek Yolu" girişimini ifade etmektedir. Projenin amacı Asya, Avrupa, Afrika ve daha pek çok bölgenin entegrasyonunu sağlamaktır. Fakat Kuşak Yol projesi dünyanın pek çok yerini kapsasa da bilinen o ki, bazı bölgeler projenin ana ilgi odağını oluşturmaktadır. Avrupa, Ortadoğu ve bunların kesişiminde yer alan Akdeniz ülkeleri ile sağlanacak olan entegrasyon, Kuşak Yol projesi için büyük önem taşımaktadır. Özellikle Avrupa ile kurulacak olan ortaklık, projenin tüm dünyaya yayılmasına ve küresel konumlanmalarda önemli ölçüde değişikliklere yol açacaktır. Ortadoğu ve Akdeniz ülkeleri ile kurulacak olan ortaklık çerçevesi de stratejik bir derinlik taşımaktadır. Çünkü Çin'in enerji ve ulaşım güzergâhlarının kesişim noktasında Ortadoğu ve Akdeniz Havzası bulunmaktadır. Avrupa, Akdeniz ve Ortadoğu, projenin hem kara hem de deniz

rotalarının kesişim noktasında yer almaktadır. Bütünleşmiş ve kalkınmış bir Avrasya'nın küresel denklemlerdeki konumlanması dünyanın geri kalan bölgeleriyle entegrasyonuna bağlıdır. Kuşak Yol girişimi sadece Avrasya kıtasının bir ticaret rotası değil, aynı zamanda Avrupa ve Asya uygarlıklarının karşılıklı sosyal ve ekonomik bağlarını güçlendiren bir köprü görevi de üstlenmektedir. Girişim, hem Avrupa hem de Çin için önemli fırsatlar sunmaktadır. Karayolu ve deniz koridorları, Orta Avrupa'yı Doğu Afrika'ya bağlamakta, Pasifik ve Hint Okyanuslarını da Akdeniz ile bağlanabilir hale getirmektedir. Doğu-Batı arasında ticari bir köprü görevi gören girişim, küreselleşmeyi de derinleştirmektedir. Girişim, günümüz jeostratejik ağırlığının ABD ekseninden Avrasya kıtasına kaydırılması yönünde bir katalizör görevi üstlenmektedir. Çin'in ekonomik bir aktör olarak yükselişi, küresel oyun kurucuların hareket alanlarında değişikliklere yol açmaktadır. Bunun en belirgin kanıtı da küresel aktörlerin Akdeniz'deki konum ve çıkarlarındaki değişimlerde gözlenmektedir. Çin'in, Avrupa ve Ortadoğu ülkelerindeki altyapı ve lojistik alanındaki büyük çaplı çalışmaları, küresel oyun kurucuların, Doğu Akdeniz'deki konumlanmasını doğrudan etkilemektedir.

SONUÇ

Kuşak Yol projesi, güzergâhlar üzerinde yer alan partner devletlerle güçlü dostluk ve ortaklık çatısı inşa etmeyi hedeflemektedir. Kurulan bu işbirliği çatısı, Çin'in kalkınması ve Çin Rüyası hedefi ile partner devletler arasında kurulan sıkı bağların oluşmasına yönelik bir çabayı ifade etmektedir. Proje, sadece güzergâhta yer alan ülkelerin Çin'in kalkınma sürecine fayda sağlamakla kalmayacak aynı zamanda kendi içlerinde de önemli bir refah ve kalkınma süreci inşa edecektir. Çin'in yeni ve en önemli dış politika stratejisi olarak nitelendirilen Kuşak Yol projesi, ülkenin her açıdan dışa yönelme stratejisi olması yanında, Çin'in kapasite fazlalığı ve enerji sorununu da çözüme ulaştırmaktadır. Dahası, uluslararası ilişkiler açısından önemli bir oyun kurucu statüsü elde eden Çin, küreselleşme sürecine de önemli katkılar sağlamaktadır. Proje, kapsayıcılık ve farklı uygarlıkların ortak çatı altında bir araya getirilmesi sonucunda küreselleşmiş dünyaya yeni bir boyut kazandırmaktadır. Kuşak Yol projesi, sadece Avrasya kıtasının genişletilmiş ticaret rotası değil aynı zamanda Avrupa, Asya ve diğer uygarlıkların da karşılıklı alışverişlerine katkı sağlamaktadır. Çin'in bir ekonomik aktör olarak yükselişi, küresel oyun kurucuların konumlanmalarında değişiklikler meydana getirmektedir. Bunun en belirgin kanıtı, küresel aktörlerin Akdeniz Havzasındaki konum ve çıkar mekanizmalarındaki değişimlerde gözlemlenmektedir. Çin'in Doğu Akdeniz'deki altyapı ve lojistik konusundaki büyük çaplı çalışmaları, oyun kurucuların rekabetini de arttırmaktadır. Bu rekabet ABD, İsrail, Mısır, Yunanistan ve Türkiye gibi bölgedeki önemli aktörlerin konumlanmalarında ve işbirliği mekanizmalarında farklılıklara sebebiyet vermektedir. Bu aktörlerin Çin ile yakın ilişkiler içerisinde bulunması özellikle ABD'nin stratejik hamlelerini kısıtlamakta ve uluslararası ilişkilerdeki Batı etkisini de sınırlandırmaktadır. Bunun yanı sıra Çin ve AB ortaklığı her geçen gün daha da güçlenmekte ve belirtilen bu küresel çekişmeyi daha da yukarıya tırmandırmaktadır. Diğer yandan Çin'in, Akdeniz havzasındaki hızlı yükselişi, AB'nin bölgedeki ve çevresindeki konumlanması açısından önemli sonuçlar meydana getirmektedir. Çin-AB ortaklığının Akdeniz bölgesine ve küresel sisteme olan olası etkilerinin incelendiği bu çalışmada Kuşak Yol projesi merkezi bir konumda ele alınmıştır. Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümünde Kuşak Yol projesinin tanımı yapılarak; ulaşım, lojistik, altyapı ve enerji alanlarındaki faaliyet zincirleri izah edilmiştir. Çalışmanın bulgularının açıklandığı ikinci bölümde ise Akdeniz havzasında meydana gelen politik ve stratejik arka plan oluşturularak Doğu Akdeniz'in küresel ölçekteki önemine atıfta bulunulmuştur. Doğu Akdeniz'de meydana gelen çıkar rekabetlerinin altı çizilerek, Çin'in bu çıkar yarışında hangi konumda yer aldığı ve bölgenin Çin için olan önemi irdelenmiştir. Aynı zamanda Çin'in bölge ülkeleri ve AB ile oluşturduğu kazan-kazan çerçevesi bağlamında küresel siyasetteki değişimler ve partner devletlerin sağlayacağı faydalar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aoyama, R. (2016) "One Belt, One Road": China's New Global Strategy, *Journal of Contemporary East Asia Studies*, 5(2), 3-22, DOI: 10.1080/24761028.2016.11869094.
- Bellos, I. (2016). President of COSCO Says Port of Piraeus Can Help Boost Greek Recovery, *Ekathimerini.com*, Erişim Adresi: <http://www.ekathimerini.com/207775/article/ekathimerini/business/president-of-cosco-says-port-of-piraeus-can-help-boost-greek-recovery>.
- Bhattacharya, A. (2016). Conceptualizing the Silk Road Initiative in China's Periphery Policy, *East Asia*, 33, 309-328. DOI: 10.1007/s12140-016-9263-9.
- Blanchard, F. (2017) Probing China's Twenty-First-Century Maritime Silk Road Initiative (MSRI): An Examination of MSRI Narratives, *Geopolitics*, 22(2), 246-268, DOI: 10.1080/14650045.2016.1267147.
- Demirci, M. C. (2019). Kıbrıs ve Doğu Akdeniz Üzerinde Hegemonya Mücadelesi, *Euronews*, Erişim Adresi: <https://tr.euronews.com/2019/05/05/kibris-ve-dogu-akdeniz-uzerinde-hegemonya-mucadelesi-dogu-akdenizde-neler-oluyor>.
- Ekman, A. (2018). China in the Mediterranean: An Emerging Presence. *Notes de Ifri*, 1-21. Erişim Adresi: https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/ekman_china_mediterranean_2018_v2.pdf.
- Genç, A. (2019). Bir Kuşak Bir Yol Projesi Kavramlar, Aktörler, Uygulamalar.
- Guofu, L., Bakhtin, V., Clemesha, A., Huber, D., & Kumaraswamy, P. (2013). The Mediterranean Region in a Multipolar World: Evolving Relations with Russia, China, India, and Brazil (pp. 11-20, Rep.). German Marshall Fund of the United States. Erişim Adresi: www.jstor.org/stable/resrep18967.5.
- Güner, B. (2018). OBOR Girişimi'nin Coğrafyası. *Marmara Coğrafya Dergisi*. 1(37), 112-123. Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/322800630_OBOR_GIRISIMI'NIN_COGRAF_YASI.
- Hazou, E. (2014). China Oil in Talks Buy Part of Aphrodite Field, *Cyprus-mail*, Erişim Adresi: <http://cyprus-mail.com/2014/06/19/china-oil-in-talks-to-buy-part-of-aphrodite-field/>.
- Huliaras, A. & Petropoulos, S. (2014). Shipowners, Ports and Diplomats: The Political Economy of Greece's Relations With China. *Asia Europe Journal*, 12, 215-230. DOI: 10.1007/s10308-013-0367-1.
- İkiz, A. (2019). Tek Kuşak Tek Yol Projesi ve Türkiye'ye Olası Etkileri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(72), 1688-1700. Erişim Adresi: www.esosder.org.
- Kedikli, U. & Deniz, T. (2015). Enerji Kaynakları Mücadelesinde Doğu Akdeniz Havzası ve Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı. *Alternatif Politika Dergisi*, 7(3), 399-423. Erişim Adresi: <http://alternatifpolitika.com/makale/enerji-kaynaklari-mucadelesinde-dogu-akdeniz-havzasi-ve-deniz-yetki-alanlari-uyusmazligi>.
- Laursen, W. (2015). Georgia Looks to China For Port and Trade, *The Maritime Executive*, Erişim Adresi: <https://www.maritime-executive.com/article/georgia-looks-to-china-for-port-and-trade>.

- Marianelink, (2013). China's Giant Huawei Invests in Greece's Piraeus Port, Erişim Adresi: <https://www.marinelink.com/news/invests-greeces-piraeus361990.aspx>.
- Nie, W. (2016). Xi Jinping's Foreign Policy Dilemma: One Belt, One Road or the South China Sea? *Contemporary Southeast Asia*, 38(3), 422-444. Erişim Adresi: www.jstor.org/stable/24916765.
- Özdaşlı, E. (2015). Çin'in Yeni İpek Yolu Projesi ve Küresel Etkileri. *Turkish Studies*, 10(14), 579-596. Erişim Adresi: http://www.turkishstudies.net/turkishstudies?mod=makale_tr_ozet&makale_id=19047.
- Putten, F.P. (2016) Infrastructure and Geopolitics: China's Emerging Presence in the Eastern Mediterranean. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 18(4), 337-351, DOI: 10.1080/19448953.2016.1195978.
- Putten, F.P. & Meijnders, M. (2015). China, Europe and the Maritime Silk Road. *Clingendael Netherlands Institute of International Relations (Report)*, 1-37. Erişim Adresi: https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/China_Maritime_Silk_Road.pdf.
- Reuters, (2019). China, Greece agree to push ahead with COSCO's Piraeus Port investment, Erişim Adresi: <https://www.reuters.com/article/us-greece-china/china-greece-agree-to-push-ahead-with-coscos-piraeus-port-investment-idUSKBN1XL1KC>.
- Roel, P. (2018). China's Interests and Challenges in the Mediterranean. *ISPSW Strategy Series: Focus on Defense and International Security*, 578, 1-7. Erişim Adresi: https://ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/resources/docs/ISPSW_578_Roell%20Langversion%20Vortrag%20Athen%20Sep%202018.pdf.
- Scott, E. (2014). China's Silk Road Strategy: A Foothold in the Suez, But Looking To Israel. *China Brief*, 14(19). Erişim Adresi: <https://jamestown.org/program/chinas-silk-road-strategy-a-foothold-in-the-suez-but-looking-to-israel/> - .VEp1_hTCTIU.
- Shang, C. (2017). "Bir Kuşak Bir Yol" Projesi ile Türkiye. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- The Maritime Executive (2013). Suez Canal, Sumed Pipeline are Key Parts of Egypt's Role in International Energy Markets, Erişim Adresi: <https://www.maritime-executive.com/corporate/Suez-Canal-Summed-Pipeline-are-Key-Parts-of-Egypt's-Role-in-International-Energy-Markets-2013-08-02>.
- Tiezzi, S. (2014). The Maritime Silk Road Vs. The String of Pearls, *The Diplomat*, Erişim Adresi: <https://thediplomat.com/2014/02/the-maritime-silk-road-vs-the-string-of-pearls/>.
- Tiezzi, S. (2014). The Maritime Silk Road Vs. The String of Pearls, *The Diplomat*, Erişim Adresi: <https://thediplomat.com/2014/02/the-maritime-silk-road-vs-the-string-of-pearls/>.
- Topal, A.H. (2013). İsrail'in Gazze Ablukası ve Mavi Marmara Saldırısı. *MHB*, 32(1), 103-154. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/411345>.
- Tsagas, I. (2014). Greece is China's Gateway to Europe, *Pv. Magazine*, Erişim Adresi: https://www.pv-magazine.com/2014/06/23/greece-is-chinas-gateway-to-europe_100015501/ - axzz3649QBpDV.
- Tzogopoulos, G. N. (2018). China's BRI, the Middle East and the Mediterranean. *Center for International and European Studies (CIES)*, Erişim Adresi: <https://www.khas.edu.tr/cms/cies/dosyalar/files/Tzogopoulos%20commentary.pdf>.

- Umbach, F. (2018). China's Belt And Road Initiative and The Mediterranean Region: The Energy Dimension. *Mediterranean Dialogue Series*, 14, 1-12. Erişim Adresi: <https://www.naturalgasworld.com/ggp-chinas-belt-and-road-initiative-and-the-mediterranean-region-the-energy-dimension-63836>.
- Valori, G. E. (2009). A Middle East Policy "Made in China". *Israel Journal of Foreign Affairs*, 3(3), 31-41, DOI: 10.1080/23739770.2009.11446383.
- Yaycı, C. (2020). *Doğu Akdeniz'in Paylaşım Mücadelesi ve Türkiye*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Yılmaz, S (Ed.), *Bir Kuşak Bir Yol Projesi ve Çin* (pp. 19-44), Ankara: Astana Yayınları.
- Yılmaz, S. (Ed.) (2019). *Bir Kuşak Bir Yol Projesi Kavramlar, Aktörler, Uygulamalar*. Ankara: Astana Yayınları.
- Yiwei, W. (2019). *Çin'in Kazan-Kazan Projesi Çağdaş İpek Yolu Bir Kuşak Bir Yol*. İstanbul: Canut Yayınevi.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 5 Issue 1, March 2021

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 07.01.2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 06.02.2021

DOI: 10.30692/siad.856127

TÜRKİYE’NİN GIDA TİCARETİ VE AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER MODELİ: JELATİN PAZARI ÖRNEĞİ*

Turkey’s Food Trade and Revealed Comparative Advantage Model: The Case of Gelatin Market

Halide Selin MADEN

İstanbul Ticaret Üniversitesi

Dış Ticaret Enstitüsü, Uluslararası Ticaret Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

ORCID ID: 0000-0003-0470-1798

hselin.maden@istanbulticaret.edu.tr

Yunus ÖZCAN

Dr. Öğr. Üyesi

İstanbul Ticaret Üniversitesi

İşletme Fakültesi, İktisat Bölümü

ORCID ID: 0000-0001-7895-0194

yozcan@ticaret.edu.tr

Atıf/Citation: Halide Selin Maden, Yunus Özcan (2021), “Türkiye’nin Gıda Ticareti ve Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Modeli: Jelatin Pazarı Örneği”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.1 Mart 2021 s.45-66.

Öz: Küreselleşme ile yeni pazarların ortaya çıkması, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler sayesinde uluslararası ticaret kolaylaşmıştır. Bunun sonucunda, uluslararası ve işletmeler arasında rekabet artışı önem kazanmıştır. Rekabet gücü ülkelerin, endüstrilerin başarı ve performans göstergesi olarak kabul edilmektedir. Küresel piyasalarda rekabet gücü elde etmek ve geleceğe yönelik izlenecek yol haritasının belirlenmesinde, analizlerin yapılarak doğru stratejilerin geliştirilmesi oldukça önemlidir. Çalışmanın amacı, 2010-2019 yılları arasında Türkiye’nin gıda jelatin pazarı için uluslararası rekabet gücünü Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) yöntemi ile belirlemek, ne şekilde ilerlediği görmek ve Türkiye’nin rekabet gücünün dünya gıdada kullanılabilir jelatin pazarında hâkim ülkeler arasındaki konumunu ortaya koymaktır. Ülkelerin dış ticaret verilerine ulaşmak için International Trade Center (ITC) Trade Map veri tabanlarından faydalanılmıştır ve ürün sınıflandırmasında dünya genelinde jelatin için

* Bu çalışma Halide Selin Maden’in İstanbul Ticaret Üniversitesi, Dış Ticaret Enstitüsü, Uluslararası Ticaret Yüksek Lisans programındaki “Türkiye’nin Gıda Ticareti ve Küresel Rekabet: Jelatin Pazarı Örneği” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

fasıl numarası olan 3503.00 kullanılmıştır. 2010-2019 yılları arasında 3503.00 için Türkiye ve dünyada gıda jelatin ihracatında ilk on sıralamada yer alan ülkelerin AKÜ indeksleri hesaplanmış ve uluslararası rekabet güçleri incelenmiştir. Türkiye için rekabet gücünün 2010-2015 yılları arasında düşük olduğu, 2016 yılında ise sınırdaki olduğu gözlemlenmiştir. 2016 yılından 2019 yılına kadar rekabet gücünde düşüş yaşanmadan kademeli olarak arttığı ve rekabet gücünün yüksek olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler : Uluslararası Ticaret, AKÜ Modeli, Uluslararası Rekabet Gücü, Gıdada Kullanılabilir Jelatin.

Abstract: International trade has become easier due to the emergence of new markets with globalization and progress in information and communication technologies. Consequently, an increase of competition between international and enterprises has come into prominence. Competitiveness is considered as an indicator of success and performance of countries and industries. Developing accurate strategies by making analysis is very important to obtain competitiveness in global markets and to determine the route map to be pursued for the future. The purpose of this research that the competitive power of Turkey's food grade gelatin industries between the years of 2010 and 2019 to be determined by the Revealed Comparative Advantage (RCA) method, observing the progress of competitiveness and to determine the location of Turkey's competitiveness between dominant countries competitiveness for food grade gelatin in the World. From International Trade Center (ITC) Trade Map database was benefited in order to reach the foreign trade data of the countries and 3503.00, which is HS Code for gelatin around the World, was used for product classification. The indexes of RCA between 2010 and 2019 for 3503.00 HS Code were calculated for Turkey and top ten exporting countries in the World and international competitiveness were also examined. Competitiveness in 2010-2015 period was observed low and in 2016 was on the limit. Competitiveness from 2016 to 2019 had been determined that it increased gradually without any decrease and its competitiveness was high.

Keywords : International Trade, RCA Model, International Competitiveness, Food Grade Gelatin.

GİRİŞ

Jelatinin insanlar tarafından kullanımı, tarihte çok eski zamanlardan beri var olduğu bilinmektedir. Eski zamanlarda jelatin biyolojik yapıştırıcı olarak kullanılmış, zaman içerisinde endüstriyel üretime geçişi gerçekleşmiştir. Günümüzde gıda başta olmak üzere farklı alanlarda çeşitli uygulamaları bulunmaktadır. Beslenme biliminin gelişmesi ve bilim insanlarının, jelatinin yapıtaşı olan aminoasit üzerindeki çalışmalarının hızlanması ile 20. yüzyıl başlarında jelatinin önemli bir hammadde olarak gıdada kullanımı sektöründeki yerini almıştır. Gıdada kullanılabilir jelatinin sahip olduğu fonksiyonel özelliklerinden dolayı şekerleme, süt ürünleri, tatlılar, içecekler vb. gibi alanlardaki uygulamaları önem arz etmektedir. Gıda sektöründeki gelişmelere bağlı olarak jelatinin uygulama alanlarındaki artışı, gıdada kullanılabilir jelatin talep artışına neden olmaktadır. Gıda sektöründe artan jelatin talebinin karşılanması için pazarda var olan firmaların genel kapsamda ülkelerin rekabet gücüne sahip olmaları gerekmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, küreselleşme ile uluslararası ticaret daha kolay yapılabile hale gelmiştir. Küreselleşme ile artan yeni pazarlarda var olabilmek için uluslararası ve işletmeler arasında rekabet artışı önem kazanmıştır. Küresel piyasalarda rekabet gücü elde edebilmek için analizlerle birlikte doğru stratejilerin geliştirilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı Türkiye'nin gıdada kullanılabilir jelatin sektörünün uluslararası rekabet gücünü AKÜ yöntemi ile tespit etmek ve dünyada pazara hâkim ülkeler ele alınarak Türkiye'nin pazardaki konumunu incelemektir. Dünyada gıda jelatin pazarına ilişkin ihracat ve ithalat verileri fasıl numarası 3503.00 olarak pazarda ilk on beş ülke için ITC Trade Map veri tabanından veriler alınarak değerlendirilmiştir. Türkiye'de gıdada kullanılabilir jelatin sektöründe yer alan ülkeler ve Türkiye'nin ithalat, ihracat verileri 3503.00 fasılı ile ITC Trade Map veri tabanından elde edilerek incelenmiştir. Genel perspektife hâkim olmak adına, Türkiye için 2010-2019 yılları arasında 10 yıllık döneme ait dış ticaret rakamları irdelenmiştir. 2010-2019 yılları arasında Türkiye'de fasıl 3503.00 için AKÜ indeksleri hesaplanmış ve uluslararası rekabet gücü incelenmiştir. Pazara hâkim ülkeler için de veriler ele alınarak rekabet güçleri hesaplanmıştır. Araştırmanın sonuç bölümünde Türkiye'de gıdada kullanılabilir jelatin için pazar rekabet gücü ele alınarak pazara hâkim diğer ülkelerin rekabet gücü verilerine göre değerlendirilerek yorumlanmıştır. Türkiye'deki gıda jelatin pazarı ile ilgili değerlendirmede bulunmuş ve öneriler verilmiştir.

REKABET GÜCÜ

Rekabet gücü kavramı

Günümüzde artan küreselleşme ve bilgi ekonomisindeki gelişmeler, hayatımızdaki her şeyi dönüşüme iterek sürekli bir rotasyon içerisinde yeniden şekillenmesini sağlamaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi küreselleşmeye fayda sağlarken aynı zamanda uluslararası ticaretin yapılmasını da daha kolay hale getirmiştir. Küreselleşmeyle birlikte artan yeni pazarlarda rol alabilmek adına gerek uluslararası gerekse işletmeler arasında rekabet önem kazanmıştır.

Küresel anlamda meydana gelen rekabet artışı, firmaların ve ülkelerin küreselleşme ile önlerine çıkan fırsatları ne kadar faydalı şekilde kullanabildikleri ve karşılaştıkları zorlukları ise ne kadar doğru yönetebildikleri, rekabet güçleri ve sürdürülebilirliği ile ilişkilidir (Aktan ve Vural, 2004a).

World Economic Forum (WEF) (Dünya Ekonomik Forumu) tarafından 2019 yılında yapılan ekonomik rekabet gücü tanımı: “bir ülkenin üretkenlik düzeyini belirleyen kurumlar, politikalar ve faktörler dizisidir” şeklinde belirtilmiştir.

Rekabet gücü tanımı literatürde çok farklı yönlerden ele alınmıştır, genel olarak bakıldığında firma, endüstri ve ülke seviyelerinde incelenmiştir. Başka bir deyişle rekabet gücü mikro seviyede firma, endüstri ve makro seviyede ülke olarak çalışılmıştır. Birçok bilim insanı ülkelerin rekabet gücünün, firmaların rekabet gücü doğrultusunda ele alınması gerektiğini desteklemiştir. Porter (2004) ülke ekonomisinin rekabetçi olmasını, firmaların rekabetçi olmasıyla ilişkilendirmiştir ve rekabet gücünü verimlilik ile tanımlamaktadır. Aktan ve Vural (2004a) “firma düzeyinde rekabet gücü, herhangi bir firmanın, ulusal veya global piyasalarda, rakiplerine kıyasla daha düşük maliyetlerle yenilik ve icatlarda bulunarak daha kaliteli ve çekici ürünü veya hizmeti daha cazip fiyatlarla müşterisine sunabilme yeteneğidir.” şeklinde tanımlayarak küresel pazarda esasen firmaların rekabet ettiğini belirtmiştir. Endüstriyel seviyedeki rekabet gücü aynı lokasyonda veya küresel seviyede o endüstride bulunan ve firma rekabet gücü iyi olan firmaların toplamı olarak düşünülebilir.

Uluslararası rekabet ise firmaların rekabetlerinin dışında daha karmaşık ve firmanın içerisinde bulunduğu çevre ile etkileşim içerisinde bulunmaktadır. Uluslararası Yönetim Geliştirme Enstitüsü (International Institute for Management Development: IMD) Dünya Rekabet Merkezi'ne (2014) göre rekabet “bir ulusun, işletmeleri için daha fazla değer ve halkı için daha fazla refah sağlayan bir ortam yaratabilme ve sürdürebilme kabiliyeti” olarak tanımlanmıştır. Uluslararası rekabet gücü, firmaların rekabet gücü doğrultusunda belirlense de rekabet gücünün devamlılığı ve yenilenebilir olması ile ilişkilidir. Bu ilişki uluslararası rekabet gücünde etken birçok mikro ve makro faktörler yer almaktadır.

Rekabet gücünü etkileyen faktörler

Rekabet gücünün sürekli olması, fırsatların değerlendirilmesi ve zorlukların yönetilerek küresel rekabet ortamında firma ve endüstrilerin var olabilmesi için mikro ve makro düzeyde etki eden faktörlerin düzgün şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Uluslararası rekabet gücüne etken birçok mikro ve makro faktörler yer almaktadır ve uluslararası rekabet gücünün temelinde firmalar yer aldığından dolayı faktörler firma içi ve firma dışı olarak iki grupta ele alınabilmektedir. Rekabet gücünde en çok etki eden mikro ve makro faktörler olan beşerî sermaye, kalite, girdi ve üretim maliyetleri, verimlilik, teknoloji ve ARGE, yatırımlar, finansal sistem, makroekonomik istikrar, kurumlar, reel döviz kuru olarak sayılabilmektedir. Belirtilen faktörler ile ilgili yaklaşımlar aşağıdaki gibi ele alınmıştır.

Bilginin giderek artan önemi aynı zamanda bilginin elde edilmesi, dağıtımı ve kullanımı doğrultusunda yapılan yatırımları teşvik etmektedir. Bu kapsamda insana ait bilgi ve vasıfların geliştirmesi için yapılan yatırımlar diğer bir deyişle beşerî sermayeye yapılan yatırımlar belli bir

zaman diliminde uluslararası rekabet gücü artışında etkili olacağı öngörülmektedir (Altay ve Pazarlıoğlu, 2007).

Rekabet gücüne etki eden faktörlerden kalitenin tek bir tanımı bulunmamaktadır, çok taraflı olarak ele alınmakla birlikte müşterinin isteklerine cevap verebilmek olarak tanımlanabilir. Uluslararası pazarlarda başarılı olan firmaların stratejilerini ele alan Porter, firmaların ortak özelliklerinin yenilik yapma ve kalitelerini arttırabilme kabiliyetlerine sahip olduğunu belirtmiştir (Gökmenoğlu, Akal ve Altunışık, 2012).

Girdi ve Üretim Maliyetleri, Aktan ve Vural (2004b)'ın belirttiği üzere rekabet gücünün belirlenmesindeki en büyük etkenlerden biri maliyettir. Kalite çalışmalarının düzgün şekilde uygulanması gibi üretim maliyetlerinde sağlanan düşüş firmaların pazarda güçlü konumda olmalarına fayda sağlamaktadır. Rekabet gücünün geliştirilmesinde maliyet oluşturan tüm faktörlerin kontrol edilmesi önem arz etmektedir.

Firmaların rekabetini etkileyen unsurlardan biri de kaliteli ürünü rakiplerine göre uygun fiyata verebilmesidir. Ürün kalitesinin belirlenmesi girdi kalitesi ile doğru orantılı olduğundan üretim süreçlerinde yer alan girdilerin maliyeti de birim çıktı maliyetine etki eden faktörlerin başında gelerek, rekabet gücünün belirlenmesinde önemlidir. (Adıgüzel, 2011).

Verimlilik tanımı Ertürk (2017) tarafından “üretimde kullanılan girdiler ile bu girdilerden elde edilen ürün miktarı arasındaki ilişkiye dayanır. Eskiye göre belirli giderlerden daha çok ürün elde edilmeye başlanmış ise bu arada verimlilik artışı söz konusudur” şeklinde ifade edilmiştir. Porter'a (1990) göre ulusal rekabet gücünün tanımı verimlilik olduğunu savunmaktadır.

Teknoloji ve ARGE'nin verimlilik, kalite, maliyetlerin azaltılması gibi birçok faktöre önemli derecedeki etkisi kaçınılmazdır. Yeni teknolojiler ile ürünlerin üretim süresi kısaltılmakta ve bu sayede siparişlerine esnek geri dönüşlerde bulunabilmesi etkin stok kontrolü sağladığından sermaye maliyetlerinin azalmasına yol açmaktadır. Porter (1990) firmaların rekabetinin aynı ürünün sadece ucuza üretmek değil farklılaşmaya gidilerek daha farklı özelliklere sahip ürünlerin üretimi ile olabileceğini ve bununda yeni teknolojilerin geliştirilmesi ile olacağını belirtmiştir. Firmaların farklılaşması için yeni teknolojilerin kullanılmasında yeni ürün, yeni fikir ve farklı uygulamalar için ARGE çalışmalarının yapılması önem arz etmektedir.

Yatırımlar, firmaların etkin teknoloji kullanımını desteklerken aynı zamanda üretim maliyetlerini azaltmakta ve üretim sürecinin daha az hata ile sürdürülmesini sağlamaktadır. Firmaların rekabet gücüne sahip olması açısından fiziki ve fiziki olmayan yatırımlar önem kazanmaktadır. Verimlilik ile yatırımlar arasında iki taraflı denge unsuru bulunmaktadır. Yatırımlar ile teknolojik gelişmelerin uygulanması için gerekli alt yapı sağlamaktadır, bu sayede üretim ve verimlilikte gerçekleşmektedir. Diğer bir taraftan yatırımlar ile gerçekleşen teknolojik yeniliklerin başka firmalara yayılmasına neden olmaktadır (Saygılı, 2003).

Firmaların sahip olduğu finansal kaynaklar, uluslararası rekabet gücü için oldukça belirleyici bir unsurdur. Küreselde rekabet gücüne sahip olmak için ölçek ekonomilerinden faydalanarak yüksek üretim hacimlerine sahip olmaları gerekirken diğer bir taraftan tüketicilerin tercihleri ve taleplerine uyumlu üretim yapmaları kısaca daha düşük maliyetle daha kaliteli çıktı şartını yerine getirmeleri gerekmektedir. Bu kapsamda firmaların üretim yapabilmeleri, fazla sayıdaki operasyonları yönetebilme ve finanse edebilme kabiliyetine ve finansmanın sağlandığı mali sektörün istikrarına bağlıdır. (Aktan ve Vural, 2004b).

Makroekonomik istikrar, verimliliği arttırmak için istikrarlı bir makroekonomik ortam gerekli koşuldur. İstikrarlı makroekonomik çevre ise düşük, ön görülebilir enflasyon ve sürdürülebilir maliye politikaları ile yönlendirilmektedir. Enflasyon yüksek olduğunda, gelecekteki fiyatlar daha az kesindir bu sebeple öngörülebilirlik daha azdır ve uzun vadeli projeler daha riskli hale geldiği için yatırım yapılmasına olumsuz anlamda etki edecektir bu sebeple istikrarlı enflasyon hedeflenmektedir (WEF Global Competitiveness Report, 2015).

Kurumlar insanlar tarafından belirli kurallar çerçevesinde tasarlanan ve bireylerin davranışlarını kısıtlayan kurallar olarak tanımlanabilmektedir. Yıldırım ve Gökalp (2016) tarafından “Kurumsal yapı, ekonomik aktörlerin davranışlarını sınırlayan, yönlendiren ve motive eden bir işleve sahiptir” şeklinde bir tanım yapılmıştır. Kurumların önemi ülkelerin ekonomik hedeflerini yerine getirmesinde, ekonomik krizleri azaltarak ve firmaların yatırımlara teşvikini sağlamasıyla rekabet gücüne destek olmaktadır.

Bir ülkedeki döviz kurlarında sıklıkla meydana gelen dalgalanmalar, ihracatçıların ileriye dönük planlarına ve yurt içi yatırımlara etki etmekle birlikte yabancı yatırımların kararlarını da olumsuz anlamda etkileyebilmektedir. Bu bağlamda döviz kurlarındaki istikrar hem yurtiçi hem de yurtdışı yatırımcılar için önem arz etmekle birlikte döviz kurlarındaki istikrar uluslararası rekabet gücüne etki eden önemli parametrelerden biridir (Aktan ve Vural, 2004b).

Rekabet gücünün ölçülmesi

Rekabet gücünün kesin bir tanımlanmasından daha çok farklı yaklaşımlar ile tanımlamaların geliştirilmesi ve aynı zamanda rekabet gücüne etki eden makro ve mikro seviyede çok sayıda faktörün bulunması; firma, endüstri ve ulusal düzeyde rekabet gücü ölçüm yöntemlerinde de çeşitliliğe sebep olmaktadır. Rekabet gücü elde edebilmek, sürdürülebilir olmasını sağlamak adına etki eden faktörlerin bilinmesi ile birlikte rekabet gücünde hangi seviyede olduğunun tayin edilmesi de önem arz etmektedir.

Belli mallarda ülkelerin rekabet güçlerinin ölçülmesi kapsamında dış ticaret göstergelerinden sıklıkla yararlanılmaktadır. Sırası ile dış ticaret göstergeleri ile ülkelerin rekabet gücü ölçüm yöntemleri; Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (RCA), Nispi İhracat Avantajı Endeksi (RXA), Nispi İthalat Nüfuz Endeksi (RMA), Ticari Performans Endeksi (TPE), Dış Ticaret Hadleri, İhracat/İthalat Oranı (XMR), Net İhracat Oranı (NETİHR), İthalat Nüfuz Oranı, Uluslararası Rekabete Maruz Kalma Düzeyi şeklinde sıralanabilmektedir (Aktan ve Vural, 2004b). Belirli mal veya sektörün rekabet gücünün ölçülmesinde çoğunlukla Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler yöntemi tercih edilmektedir.

Mikro rekabet gücünün belirlenmesinde firmaya veya endüstriye ait ölçü kriterleri dikkate alınırken, makro rekabet düzeyinde ise ulusal göstergelerden rekabet gücünün ölçülmesinde faydalanılmaktadır.

GIDADA KULLANILABİLİR JELATİN

Jelatin ve çeşitleri

Jelatin, hayvanların deri ve kemiklerinde bulunan kolajenin kısmi hidrolizi ile elde edilen doğal bir proteindir (Hanani ve Kerry, 2014). Kolajen vücudun hemen hemen her yerinde bulunmasıyla birlikte en çok ciltte, kemiklerde, tendonlarda ve bağlarda bulunmaktadır. Kolajen dokuları bir arada tutar, iskeleti sağlam ve esnek olmasını sağlamaktadır. Hayvanların deri, kemik, bağ ve tendonlarından elde edilen jelatinin tüketimi, kolajen depolarını arttırarak insan sağlığına önemli faydaları bulunmaktadır (Mordor Intelligence, Global Food-Grade Gelatin Market Report, 2018). Kolajeni diğer proteinlerden ayıran en önemli özelliği; %35 glisin, %11 alanin dışında diğer proteinlerde çok daha az bulunan %12 oranında prolin, ve %9 oranında hidroksiprolin içermesidir. Sığır derisinden elde edilen jelatin 18 farklı proteini içermektedir (Erge ve Zorba, 2016).

Jelatin yağ içermeyen bir protein kaynağı olduğu için kolesterol içermez ve kanda toksik etkiye neden olmamaktadır. Araştırmalar, jelatin gibi yüksek glisin içeren gıdaların veya takviyelerin alımı yaşa bağlı kas kaybının azalmasına ve yavaşlamasına yardımcı olduğu gözlemlenmiştir. Jelatinin ihtiva ettiği glisin, prolin ve glutamin gibi aminoasitler gastrik asit salgısının düzenlenmesine yardımcı olur ve mide astarının korunmasını desteklerken aynı zamanda cilt sağlığının iyileşmesini desteklemektedir. En yaygın jelatin çeşitleri domuz derisi, sığır kemiği ve

derisinden üretilmektedir. Alternatif olarak balık kaynaklı jelatinler de elde edilmektedir. Jelatin jelleştirici, bağlayıcı, emülgatör ve kıvam arttırıcı olarak çok sayıda fonksiyonel özelliğe sahiptir (Mordor Intelligence, Global Food-Grade Gelatin Market Report, 2018).

Jelatin teknik olarak A tipi jelatin ve B tipi jelatin şeklinde ele alınmaktadır. A tipi jelatin domuz ve sığır gibi hayvanların derilerinden asidik işlem yapılarak, B tipi jelatin ise boynuz ve kemiklere alkali işlem uygulanarak elde edilmektedir (Schrieber ve Gareis, 2007).

Jelatinin Gıdada Uygulama Alanları ve Amaçları

Jelatin birçok fonksiyonel özelliği açısından gıda uygulamalarında oldukça önemli bir yere sahiptir. Jelatinin sağladığı jelleştirme, köpükleştirme, koruyucu kolloid, bağlayıcı madde, film yapıcı, emülgatör, stabilizatör, yapı sağlayıcı özelliklerinden dolayı gıda endüstrisinde yaygın olarak tercih edilmektedir.

Tablo 1'de jelatinin kullanım alanları uygulama ve fonksiyonel özelliklerine göre belirtilmiştir. Jelatinin fonksiyonel özellikleri jelleşme (jel oluşumu, istenen dokuyu sağlama, kıvamlaştırma ve su bağlama) ve yüzey etkileri (emülsiyon oluşturma ve stabilizasyon, koruyucu kolloidal fonksiyon, köpük oluşturma ve stabilizasyon, film oluşturma, adezyon/kohezyon) olarak iki sınıfta belirtilmektedir (Schrieber ve Gareis, 2007).

Tablo 1. Jelatinin Gıdada Kullanım Alanları

Uygulama	Temel Fonksiyon	İkincil Fonksiyon
Tatlılar	Jel oluşturma	Yapı, berraklık, parlaklık sağlama
Meyveli şekerlemeler	Jel oluşturma	Yapı, berraklık, parlaklık sağlama
Marşmelov	Köpük oluşturma	Köpük sabitleyici, jel oluşturma
Koz helvası	Köpük oluşturma	Köpük sabitleyici, jel oluşturma
Pastiller	Bağlayıcı madde	Yapı, ağız dolgunluğu sağlama, parçalanma önleyici
Karameller	Emülgatör, köpük sabitleyici	Çiğnenebilirlik sağlama
Yoğurt	Sulanma önleyici	Yapı, kremsilik sağlama
Köpüklü sütlü tatlılar	Köpük oluşturma	Yapı, dayanıklılık sağlama
Jelleşen sütlü tatlılar	Jel oluşturma	Yapı, kremsilik sağlama
Et ve sosisler	Emülgatör	Su bağlama
Et suyu ve konserve etler	Bağlayıcı madde	Yapı, dilimlenebilme sağlama

Kaynak: Schrieber ve Gareis, 2007.

Gıdada kullanılabilir jelatinin HS / GTİP sınıflandırılması

HS (Harmonize Sistem) ticareti yapılan ürünleri sınıflandırmak için standartlaştırılmış bir sayısal yöntemdir. Dünya genelinde jelatin 3503.00 fasıl numarasından tanınmaktadır, Türkiye'de gıdada kullanılabilir jelatin 3503.00.10.10.00 GTİP numarası ile sınıflandırılmaktadır.

Tablo 2. Jelatin İçin Fasılların No ve Fasılların Açıklaması (2020)

Fasıl No	Fasıl Açıklaması
3503.00 (Harmonize Sistem Nomanklatörü Kodu)	Jelatin [dikdörtgen (kare dâhil) şeklinde yapraklar halindeki jelatin dâhil, yüzeyi işlenmiş veya boyanmış olsun olmasın] ve jelatin türevleri; katı ihtiyokol; hayvansal menşeli diğer tutkallar (35.01 pozisyonundaki kazein tutkallar hariç)
3503.00.10.10.00 (GTİP)	Jelatin

Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr/DIESS/SiniflamaTurListeAction.do> (Erişim tarihi: 01.05.2020)

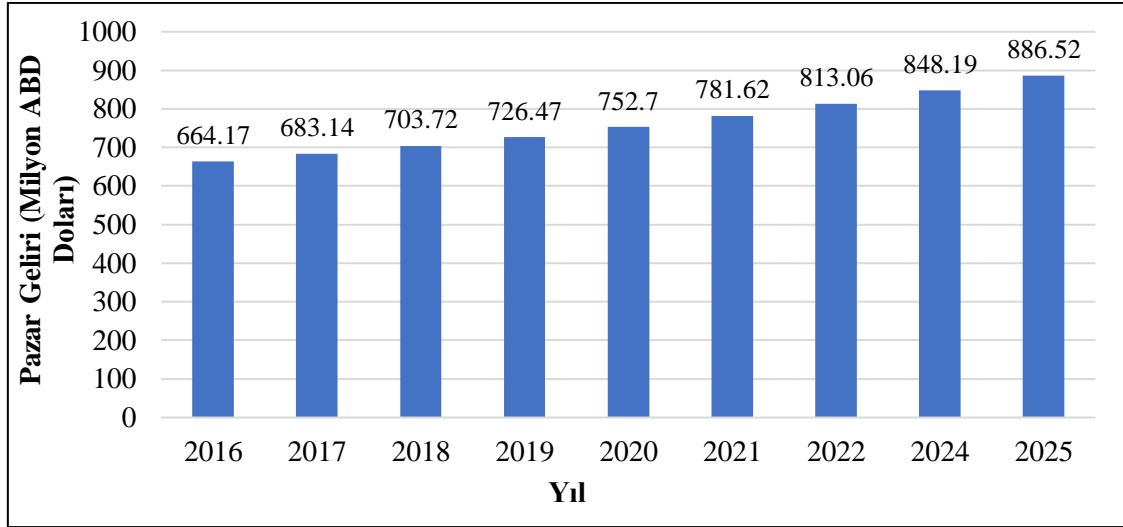
DÜNYADA GIDADA KULLANILABİLİR JELATİN PAZARI

Jelatinin gıda uygulamalarda sağladığı birçok fonksiyonel özelliklerinden dolayı dünya pazarındaki yeri önem arz etmektedir. Dünya jelatin pazarını yakından ele almak adına yıllara göre pazar gelirleri üretim kaynağına, uygulama alanlarına ve bölgesel olarak incelenmiştir. Dünya toplam gıda jelatini ihracat, ithalat rakamları ve pazara hâkim ülkelerin ticaret sıralamaları verilmiştir.

Dünyada gıdada kullanılabilir jelatin pazarının yeri

Jelatin, hayvanların kemik ve derilerinden elde edilen kolajenin kısmi hidrolizi sonucu elde edilen doğal bir protein ve aynı zamanda gıda endüstri uygulamalarında birçok özelliğe sahip olması, gıda jelatin pazarının ivmelenerek büyümesini sağlamaktadır. Günümüzde, dünya genelinde tüketici tercihlerinin kaliteli gıda ürünlerine doğru olması özel gıda endüstrisine talep artışını desteklemektedir. Artan talep doğrultusunda jelatinin fonksiyonel ve özel üretilmiş yiyecek ve içeceklerde kullanımı giderek önem kazanmaktadır (Mariod ve Adam, 2013). Pazar artışı büyük ölçüde jelatinin fonksiyonel gıda endüstrisinde kullanımından kaynaklanmaktadır. Pazarın büyümesindeki en büyük kısıtlamalar vegan kişi sayısındaki artış ve bitkisel kaynaklı ürünlere olan talep olarak gözlemlenmiştir. Sığır ve sığır eti tüketimi ve kesimi yasak olan Hindistan gibi ülkelerde ise bitkisel kaynaklı gıda jelatinine talep artmaktadır. Müslümanlık ve Yahudilik inancına sahip topluluklarda ise sığırdan elde edilmiş gıda jelatini tüketimi tercih edilmekte ve pazarın büyümesinde katkı sağlamaktadır. Gıda jelatini, temel olarak şekerleme, süt ürünleri, tatlılar, fırıncılık ürünleri ve et kullanımlarında yer almaktadır. Uygulama alanlarına bakıldığında gıda jelatini en çok şekerleme sektöründe kullanılmaktadır. Mordor Intelligence'ın (2019) raporuna göre, gıda jelatininin dünya pazarındaki en hızlı büyümesi Güney Amerika'da gerçekleşmektedir ve Asya Pasifik gıda jelatini için en hızlı büyüyen bölge olarak belirtilmiştir. Asya ülkelerinde özellikle artan nüfus ve artan kişi başı gelire sahip Hindistan ve Çin gibi ülkelerde gıda jelatin pazarı büyümesi kaçınılmazdır. Avrupa köklü geçmişe sahip pazar oyuncularını ile pazardaki en büyük paya sahiptir. Gıda jelatin pazarı için 2020-2024 yılları arasında yıllık bileşik büyüme oranının %4,1 olacağı tahmin edilmektedir.

Grafik 1'de yıllara göre küresel pazarda gıda jelatini için pazar gelir değerleri verilmiştir. İnsanların kişisel bakım, sağlık ve beden formda olmaya verdikleri önemin artmasıyla birlikte önümüzdeki dönemlerde jelatin pazarının daha da büyüyeceği tahmin edilmektedir. Sağlık ve farmasötik alanlardaki uygulamalarda jelatin kullanımındaki artış ile birlikte fonksiyonel yiyecek ve içecek ürünlerine yönelik artan talep sebebiyle 2027 yılında kadar 868,9 kiloton, 6,7 milyar ABD doları talep yaratması beklenmektedir (Global Gelatin Market (2020 to 2027), 2020).

Grafik 1. Yıllara Göre Gıda Jelatin Pazar Değerleri (Milyon ABD Doları)

Kaynak: Mordor Intelligence, Global Food-Grade Gelatin Market Report, 2018.

Gıdada kullanılabilir jelatin için pazar bölümlenme üç kısımda; jelatinin elde edildiği kaynaklara, uygulama alanlarına ve bölgesel olarak üç bölümde incelenebilir.

Dünya jelatin piyasasına kaynaklarına göre incelendiğinde en yaygın jelatin türleri domuz derisi, sığır kemiği ve derisinden elde edilmektedir. Bununla birlikte gıdada jelatinin yerine kullanılacak bitkisel kaynaklardan elde edilmiş agar ve karragenan vegan ve vejeteryan kesimler tarafından tercih edilmektedir (Yacoubou, 2008).

Tablo 3. Üretim Kaynağına Göre Gıdada Kullanabilir Jelatinin Global Pazar Geliri (Milyon ABD Doları)

Uygulama	2016	2017	2018	2019	2020
Bitkisel Kaynaklı	7,57	7,81	8,06	8,32	8,60
Hayvansal Kaynaklı	656,60	675,33	695,66	718,16	744,10
Toplam	664,17	683,14	703,72	726,47	752,70

Kaynak: Mordor Intelligence, Global Food-Grade Gelatin Market Report, 2018)

Tablo 3'te görüldüğü üzere 2018 yılı dünya gıdada kullanılabilir jelatinin elde edildiği kaynaklar tarafından gelir rakamlarına bakıldığında %98,86'sı hayvansal kaynaklardan elde edilirken %1,14'ü jelatinin yerine kullanılacak bitkisel kaynaklardan elde edilmektedir. 2018 yılı itibari ile bitkisel kaynaklardan elde edilen gıdada kullanılabilir jelatin pazar payı 8,06 milyon ABD dolarıdır, bu rakamın 2020 yılı için 8,60 milyon ABD dolarına çıkması tahmin edilmektedir ve rakamlar incelendiğinde pazar gelirinde artış eğilimi gözlemlenmektedir. 2018 yılında hayvansal kaynaklı gıdada kullanılabilir jelatin pazarı ise 695,66 milyon ABD dolarıdır ve bu rakam 2020 yılında normal piyasa şartlarına göre 744,10 milyon ABD doları olacağı ön görülmektedir (Mordor Intelligence, Global Food-Grade Gelatin Market Report, 2018).

Uygulama alanlarına göre ele alındığında, gıda endüstrisinde jelatin esas olarak gıda ürünlerine esneklik, kıvam ve yapı sağlama olarak çeşitli uygulamalarda kullanılmaktadır. Jelatinin fonksiyonel olarak gıda endüstrisinde kullanılmasının sebebi su bağlama ve jelleşme özelliğidir (Erge ve Zorba, 2016).

Tablo 4. Uygulama Alanına Göre Gıdada Kullanılabilir Jelatinin Global Pazar Geliri (Milyon ABD Doları)

Uygulama	2016	2017	2018	2019	2020
Şekerleme	140,80	146,88	153,45	160,35	167,97
Süt Ürünleri ve Tatlılar	103,61	106,22	109,06	112,00	115,30
Fırın Ürünleri	96,30	97,48	98,76	105,05	101,84
Et ve Et Ürünleri	117,36	121,18	125,36	130,54	136,22
İçecekler	68,41	70,27	72,28	74,65	77,47
Diğer Uygulamalar	137,68	141,12	144,81	148,88	153,90
Toplam	664,17	683,14	703,72	726,47	752,70

Kaynak: Mordor Intelligence, Global Food-Grade Gelatin Market Report, 2018

Gıda sektöründe jelatinin uygulama alanları Tablo 4’te yıllara göre pazardaki gelir dağılımı görülmektedir ve 2020 yılında ön görülen rakamlarda ayrıca belirtilmiştir. Uygulama alanlarının 2018 yılı gelir rakamlarına göre yüzde dağılımları hesaplandığında %21,80 pay ile şekerleme (çikolata ve şeker) en büyük tüketici olarak ilk sıralamada yer almaktadır. Diğer uygulamalar %20,58’lik dilim ile ikinci sıralamada yer alırken, hazır yemekler, atıştırmalıklar, çorbalar ve atıştırmalık barlarda dahil olmak üzere geniş bir uygulama alanına sahiptir. Et ve et ürünleri gelir dağılımında gıdada kullanılabilir jelatin %17,81 paya sahiptir. Etin işleme proseslerinde ete yumuşaklık verme, parlaklığı artırma, hava ile temasını azaltarak mikroorganizmalara karşı bariyer oluşturma gibi fonksiyonel özelliklerinin yanında sağlık açısından yağı azaltmak için de yaygın bir proses elemanı olarak kullanılmaktadır (Ramos, Valdés, Beltrán ve Garrigós, 2016). Gıdada kullanılabilir jelatin, süt ürünleri ve tatlıların hazırlanmasında ve geliştirilmesinde önemli bir potansiyel bileşen olmaya devam ederek sektördeki payı %15,50 ile dördüncü sıradadır. Süt ürünleri üreticileri, ürünlerine jelatini ekleyerek daha uzun raf ömrü ve üretim esnasında serum (sıvı) ayrılma olayını azaltabilmektedir (Rousselot Dairy, 2020). Pazarda fırıncılık mamulleri açısından ele alındığında gofret ve bisküvilerde dolguların hazırlanması veya gevrekliğin iyileştirilmesi gibi geniş bir uygulama alanına sahip olmakla birlikte 2018 yılı için sektör payı %14,03’tür. İçecek sektöründe ise gıdada kullanılabilir jelatin alkollü içeceklerde bileşenlerin tadını değiştirmeden nihai ürünün bulanıklığını ve burukluğunu azaltmak için sıklıkla tercih edilmektedir (Rousselot Clarification, 2020). 2018 yılı pazar payına göre gıdada kullanılabilir jelatinin pazar payı %10,27’dir.

Bölgesel olarak gıdada kullanılabilir jelatin için pazar payları aşağıda Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Gıdada Kullanılabilir Jelatinin Bölgesel Global Pazar Geliri (Milyon ABD Doları)

Bölge	2016	2017	2018	2019	2020
Kuzey Amerika	172,15	176,42	181,04	185,82	191,26
Avrupa	67,21	68,64	70,20	71,81	73,66
Asya Pasifik	211,07	214,40	217,97	221,57	226,37
Güney Amerika	190,62	199,70	209,59	221,37	234,40
Orta Doğu ve Afrika	23,11	23,98	24,91	25,91	27,02
Toplam	664,17	683,14	703,72	726,47	752,70

Kaynak: Mordor Intelligence, Global Food-Grade Gelatin Market Report, 2018

2018 yılı bölgesel pazar gelirlerinin yüzde dağılımlarına Tablo 5'e bakıldığında Asya Pasifik %31'lik en büyük paya sahip iken sırasıyla %30'luk dilimle Güney Amerika, %26 dilimle ile Kuzey Amerika, %10'luk kısım ile Avrupa ve son olarak %3 pay ile Ortadoğu ve Afrika yer almaktadır. Tüm bölgeler için 2016 ve 2018 yılları arasında pazar büyüme yüzdeleri ele alındığında en büyük büyümesi %9,95 ile Güney Amerika'dır, ikinci sırada %7,79 ile Orta Doğu ve Afrika, üçüncü sıralamada %5,16 ile Kuzey Amerika gelirken, %4,5 ile Avrupa ve %3,27 ile Asya Pasifik pazar büyüme gelirleri gözlemlenmiştir. 2020 yılında da pazar gelirinin normal koşullarda artacağı ön görülmektedir.

Kuzey Amerika pazar gelirleri incelendiğinde, jelatinin sağlığa faydaları pazar için itici bir güç olduğundan ilerleyen yıllarda gelirin orantılı olarak artması beklenmektedir. Kültürel farklılıklara sahip topluluklar için örneğin; Hindu, Müslüman ve Yahudi topluluklar için gıdada kullanılabilir jelatinin elde edildiği kaynaklar pazara etki etmekle birlikte, bitkisel kaynaklanan gıdada kullanılabilir jelatin pazarını güçlendirdiği gözlemlenmiştir (Karim ve Bhat, 2008). Amerika Birleşik Devletleri'nde yağlı ve şekerli ağır yiyeceklerin tüketilmesinden dolayı yüksek obez nüfusa sahip topluluklarda obezite bozukluklarını engelleyebilmek adına sağlıklı ürünlere eğilimi, gıdada kullanılabilir jelatin pazar payının artışı sağlayacağı tahmin edilmektedir (Türkiye Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2020).

Avrupa pazar gelirlerine bakıldığında pazar gelirinin artan bir eğilimde olacağı beklenilmektedir. Birleşik Krallıkta şekerleme ve tatlıların yüksek orandaki tüketimi, gıda üretimi yapan firmalar jelatini jöle gibi şekerleme ve tatlılarda jelatinin sağladığı katılık, şekil, doku ve uzun süreli aroma vermesi gibi fonksiyonel özelliklerinden dolayı tercih edilmektedir (Mintel Chocolate Confectionery Overview, 2020).

Avrupa'nın birçok yerinde jelatinin gıdaya uygunluğu ve fonksiyonel özelliklerinden dolayı gıda üreticilerinin jelatinin şekerlemelerde, et ürünleri vb. ürünlerdeki kullanım oranı artmaktadır. Jelatinin stabilizasyon ve emülsifikasyon özellikleri Türkiye gibi ülkelerdeki gıda ve içecek üreticileri için farkındalığın artmasını sağlamakla birlikte gıdada kullanılabilir jelatin pazarının büyümesi beklenmektedir. Jelatinin E kodunun olmaması, doğal bir gıda maddesi olması birçok gıda ve içecek sektörü özellikle düşük kalorili ürünler için alternatif olarak dikkat çekmektedir.

Asya Pasifik pazarı 2018 yılı ele alındığında Çin en hızlı büyüyen pazar konumundadır. Yaşam standartlarının iyileşmesiyle gıda ve ilaç ihtiyaçları artmaktadır. Tüketici gereksinimlerinin gelişmesiyle birlikte üretici firmalardan kaliteli, güvenilir jelatin üretimi beklenmektedir. Bu doğrultuda, üretici firmaların sertifikasyon çalışma katılımlarının aktifleşmesiyle işletmelerin ve ürünlerin kalitesinin artışı rekabet gücünü arttırmaktadır. Japonya Asya Pasifik'teki en gelişmiş ülkelerden biri olarak büyük demografik ve kültürel dönüşümler geçirmektedir. Nüfusun çoğunluğunun yaşlı olması jelatin içeren gıda ve içeceklerin tercih edilmesi jelatin pazarı için önem arz etmektedir. (Mordor Intelligence, Global Food-Grade Gelatin Market Report, 2018). Asya Pasifik'te yer alan ülkelerde sağlık bilincinin gelişmesiyle sağlığa faydalı olan ürünlere olan talep artışı yaşanmaktadır. Ürünlerde kullanılan jelatinin kolay sindirilebilmesi, insan vücudu tarafından hızlı emilimi, zararlı bakteri ve şeker içermemesi, düşük kalorili yüksek protein içermesinden dolayı pazar büyümesinin hızlanacağı ön görülmektedir.

Güney Amerika'da jelatin şekerleme sektörünün ana bileşeni olarak kullanılmaktadır. Jelatin yağsız olduğundan temel olarak şekerlemelerde, keklerin üzerine konulan kremalarda, yoğurt ve dondurmalarda tercih edilmektedir. Yüksek sıcaklığa dayanıklı olan jelatin, mısır nişastası, xanthangum, guar gum gibi jelleştirici ve kıvam arttırıcılar arasında ön plana çıkmaktadır. Sekiz tanesi temel aminoasit olmak üzere toplamda on sekiz aminoasit içeren jelatin sağlık bilincine sahip tüketiciler ve üreticiler tarafından talep edilmektedir (Kumbar, Laurencin ve Deng, 2014).

Orta Doğu ve Afrika pazarı incelendiğinde, protein ile zenginleştirilmiş ürünlerdeki talep artışı, gıda üreticilerinin ürünlerde bitkisel ve domuzdan elde edilmeyen helal jelatin kullanımına sebep olmaktadır (Mordor Intelligence, Global Food-Grade Gelatin Market Report, 2018).

Dünyada gıdada kullanılabilir jelatin ihracatı

Dünya gıdada kullanılabilir jelatin ihracatı verileri, Dünya Gümrük Örgütü'ne üye ülkeler tarafından kullanılan Harmonize Sistem Nomanklatörü kodu 3503.00 kullanılarak incelenmiştir.

Tablo 6. Dünya Gıdada Kullanabilir Jelatin İhracatı (Bin ABD Doları)

Dünya Gıdada Kullanabilir Jelatin İhracatı (Fasıl 350300)				
2015	2016	2017	2018	2019
1.648.635	1.556.606	1.651.482	1.671.499	1.782.524

Kaynak: Trade Map, UNCTAD, WTO (2020)

Tablo 6'da 2015 ve 2019 yılları arasında gıdada kullanılabilir jelatin ihracat rakamları verilmiştir. Küresel olarak ekonomik daralma yaşanan 2015 yılı için ihracat rakamı 1.648.625 bin dolar olarak kaydedilmiştir. Küresel ekonomide zor bir yıl olan 2015 yılının etkileri 2016 yılına da yansiyarak, 2016 yılında sektör ihracat hacminde %5,6 oranında gerileyerek ihracat rakamı 1.556.606 bin dolar olmuştur. 2017 yılı ihracat rakamı bir önceki yıla göre yaklaşık %6,1 oranında artış gerçekleşerek 1.651.482 bin dolara ulaşmıştır. Küresel krizin ardından ekonominin toparlanması 2017 yılı ihracat rakamına yansıdığı görülmektedir. Bir önceki yıla göre 2018 yılında %1,2 büyüme gerçekleşerek 1.671.499 milyar dolara ve 2019 yılında bir önceki yıla göre %6,64 oranında büyüme gerçekleşerek 1.782.524 bin dolara ulaşmıştır. Sadece domuzlarda yayılan epidemiyolojik bir salgın hastalık olan Afrika domuz ateşinin Ağustos 2018'de Çin'de görülmesi ve önlemek adına çok sayıda domuzun imha edilmesi, jelatin hammadde fiyatlarında artışa sebep olmuştur. 2018 yılında jelatin ihracat büyüme yüzdesinin diğer yıllara göre düşük olmasının sebebi küresel pazarda hammadde fiyat artışının ihracat rakamına etki ettiği öngörülmektedir (Sweet Press, 2019).

Dünyanın jelatin ihracatçı ülkeleri ve 2015-2019 yılları arasındaki ihracat rakamları Tablo 7'deki gibi düzenlenerek incelenmiştir. Gıdada kullanılabilir jelatin ihracatı yapan ilk 15 ülkenin verileri Tablo 7'de yer almaktadır. Tablodaki verilere göre beş yıllık ihracat hacimlerine bakıldığında 1.339.193 bin dolar ile ilk sırada olan Brezilya ve ikinci sıralamada 1.213.791 bin dolar ile Almanya diğer ülkelere göre açık ara farkla öndedir. Almanya'yı beş yıllık 752.564 bin dolar ihracat hacmi ile Fransa üçüncü sırada yer almaktadır. Türkiye, 2015-2019 yılları arasındaki toplam ihracat hacmi 141.833 bin dolar ile sıralamada 13. ülke konumundadır.

Tablo 7. Yıllara Göre Dünyada Jelatin İhracatçı Ülkelerin Sıralaması (Bin ABD Doları)

No	İhracat Yapan Ülke	2015	2016	2017	2018	2019
1	Brezilya	272.446	277.288	266.754	246.823	275.882
2	Almanya	213.905	233.660	248.800	256.795	260.631
3	Çin	87.074	74.743	92.265	107.739	156.960
4	ABD	129.251	109.066	118.391	133.672	150.816
5	Belçika	124.429	144.151	150.215	150.055	148.496
6	Fransa	168.215	151.238	151.048	147.893	134.170
7	Hollanda	88.084	60.595	93.660	88.712	115.361
8	İtalya	60.678	63.224	66.817	73.672	68.884
9	Kanada	70.389	60.989	60.124	61.640	59.717
10	İspanya	34.223	41.186	50.683	54.529	45.808

11	Hindistan	57.873	41.907	41.720	39.959	41.597
12	Türkiye	20.139	21.531	26.976	32.258	40.929
13	Kore	37.471	28.386	30.752	40.333	34.951
14	İsviçre	24.482	24.952	25.455	34.542	33.250
15	Polonya	7.912	10.441	10.697	17.166	25.279

Kaynak: Trade Map, UNCTAD, WTO (2020)

Yıllara göre ülkeler ele alındığında, Almanya, Polonya ve Türkiye ihracat rakamlarına göre her geçen yıl ihracat hacminin arttırırken tam tersine Fransa'nın ihracat verilerinde her yıl düşüş gözlemlenmiştir. Çin ve ABD'ye bakıldığında 2017 yılına kadar ihracat rakamlarında düşüş yaşanırken 2017 yılında her iki ülke ihracat rakamlarında artışa geçmiş ve ilerleyen yıllarda artış devam etmiştir. Brezilya ihracat rakamlarında 2017 ve 2018 yıllarında düşüş gerçekleşmiş, 2019 yılında ise tekrardan artış gerçekleşmiştir. Belçika için 2017 yılı da dahil olmak üzere ihracat rakamlarında artış gözlemlenirken 2018 ve 2019 yıllarında ihracat rakamları düşmüştür. İspanya, İsviçre ve İtalya'ya ait ihracat rakamlarında 2018 yılına kadar artış devam etmiş, 2019 yılında ise ihracat rakamında düşüş yaşanmıştır. Tam tersi olarak, Hindistan' a ait ihracat rakamında ise 2018 yılına kadar düşüş kaydedilmiş, 2019 yılında tekrar ihracat rakamı artış göstermiştir. Hollanda'ya bakıldığında 2016 ve 2018 yıllarında ihracat rakamlarında düşüş gerçekleşirken beş yıllık süreç ele alındığında ihracat rakamında artış gözlemlenmiştir. Kore'nin ihracat rakamları ele alındığında ise 2016 ve 2019 yıllarında azalma gerçekleşirken diğer yıllara ait ihracat rakamlarında artış gözlemlenmiştir.

2019 yılı ülke sıralamasında Güney Amerika'dan Brezilya 275.882 bin dolarla birinci sırada yer alırken, Avrupa'dan Almanya 260.631 bin dolar ile ikinci sıralamada yer alan ihracatçı ülkedir, ardından üçüncü sırada 156.960 bin dolarla Asya Pasifik'ten Çin gelmektedir. Türkiye 2015 yılında jelatin sektör ihracatında 18. sırada yer alırken, 2019 yılında ilk 15 ülke arasında 40.929 bin dolara ile 12. sırada yer almaktadır.

Dünyada gıdada kullanılabilir jelatin ithalatı

Dünya gıdada kullanılabilir jelatin ithalat verileri Dünya Gümrük Örgütü'ne üye ülkeler tarafından kullanılan Harmonize Sistem Nomanklatörü kodu 3503.00 kullanılarak incelenmiştir.

Tablo 8. Dünya Gıdada Kullanabilir Jelatin İthalatı (Bin ABD Doları)

Dünya Gıdada Kullanabilir Jelatin İthalatı (Fasıl 350300)				
2015	2016	2017	2018	2019
1.797.898	1.748.470	1.819.727	1.870.942	1.965.756

Kaynak: Trade Map, UNCTAD, WTO (2020)

Tablo 8'de 2015-2019 yılları arasındaki gıdada kullanılabilir jelatin ithalat rakamları belirtilmiştir. 2015 yılındaki küresel daralmadan dolayı 2016 yılında bir önceki yıla göre %2,75 oranında düşüş gerçekleşmiştir. 2017, 2018 ve 2019 yılları için bir önceki yıla göre ithalattaki artış sırasıyla %4,08, %2,81 ve %5,07 oranlarına göre yükselerek 2019 yılı ithalat rakamı 1.965.756 bin dolara ulaşmıştır.

Dünyada gıda jelatin ithalatı yapan ilk 15 ülkeye ait 2015 ve 2019 yılları arasındaki ithalat rakamları Tablo 9'da verilerek yorumlanmıştır.

Tablo 9. Yıllara Göre Dünyada Jelatin İthalatçı Ülkelerin Sıralaması (Bin ABD Doları)

No	İthalat Yapan Ülke	2015	2016	2017	2018	2019
1	ABD	294.339	256.157	250.152	272.095	309.063
2	Almanya	180.779	169.855	176.733	190.155	218.959
3	Japonya	81.659	78.475	90.075	97.753	90.512
4	Birleşik Krallık	90.095	84.565	87.978	88.908	85.744
5	Kanada	72.960	68.790	69.198	69.371	81.158
6	Belçika	66.763	92.423	95.580	98.561	81.029
7	Fransa	62.317	64.596	79.665	76.706	68.742
8	Hollanda	53.999	72.350	74.650	62.981	68.476
9	İspanya	45.068	50.703	61.862	61.297	57.412
10	Rusya	32.036	41.722	48.320	47.983	51.058
11	İsviçre	39.797	38.790	44.973	48.382	48.983
12	Polonya	33.701	32.732	34.878	37.366	44.335
13	Kore	25.125	18.066	20.870	24.481	39.634
14	İtalya	26.411	30.158	33.593	35.272	39.622
15	Hindistan	27.215	19.240	24.634	27.811	39.522

Kaynak: Trade Map, UNCTAD, WTO (2020)

2019 yılı ülke sıralamasında Amerika Birleşik Devletleri 309.063 bin dolarla birinci sırada yer alırken, Avrupa'dan Almanya 218.959 bin dolar ile ikinci önemli konumunda ithalat yapan ülkedir, ardından 90.512 bin dolarla Asya Pasifik'ten Japonya takip etmektedir. Sektörün en büyük ithalatçı ülkeleri büyük rakamsal farkla Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya'dır. Yıllara göre ülkelerin ithalat rakamları ele alındığında, ABD'nin 2017 yılına kadar ithalatında düşüş gerçekleşmiş, takip eden 2018 ve 2019 yıllarında ise ithalat rakamlarında artış gerçekleşmiştir. Almanya, Polonya, Kanada, Kore ve Hindistan'ın 2016 ithalat rakamlarında düşüş gerçekleşirken takip eden yıllarda ithalat rakamlarında artış olduğu görülmektedir. Japonya ve Belçika'nın jelatin ithalatı 2018 yılına kadar artan eğilimde devam etmiş fakat her iki ülke için 2019 yılı ithalat rakamlarının gerilediği gözlemlenmiştir. Birleşik Krallık'a ait ithalat verilerinde 2016 ve 2019 yıllarında düşüş yaşanırken diğer yıllara ait ithalat rakamlarında artış eğilimi görülmektedir. Fransa ve İtalya'nın jelatin ithalatında 2017 yılına kadar artış gözlemlenirken takip eden yıllarda ülkelerin ithalatlarında düşüş gerçekleşmiştir. Hollanda ve Rusya ithalat rakamlarında genel anlamda yükselmiş, 2018 yılında ithalat rakamlarında gerileme olduğu görülmektedir. 2015 ve 2019 yılları boyunca ithalat rakamında istikrarlı artış gösteren tek ülke İtalya olmuştur ve beş yıl süre zarfında ithalatını %50 oranında arttırmıştır. Beş yıl içerisinde, Kore yüzde olarak ithalatını yaklaşık %57 oran ile en çok arttıran ülke konumundayken, beş yıl içerisinde ithalatta yaklaşık %5 oranında düşüş yaşayan tek ülke Birleşik Krallık'tır.

TÜRKİYE'DE GIDADA KULLANILABİLİR JELATİN PAZARI

Gıda katkı maddeleri sektörü dünyada olduğu gibi Türkiye'de de önem arz eden bir sektör haline gelmiştir, fakat Türkiye gıda katkı maddelerinde ithalatçı konumundadır. 2013 yılında 28693 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan Avrupa Birliği Gıda Kodeksinde jelatin gıda katkı maddesi olarak tanımlanmadığı gibi Türk Gıda Kodeksinde de jelatin gıda katkı maddesi olarak dikkate alınmamaktadır ve bu sebeple de E kodu bulunmamaktadır. Jelatin, dünyada olduğu gibi Türkiye

gıda pazarında da çok fazla kullanım alanı bulunmaktadır. İç piyasada farklı holdingler altında Marmara bölgesinde bulunan firmalar yerli ve helal sertifikalı gıdada kullanılabilir jelatin üretimi yapmaktadır ve diğer ülkelere ihracat gerçekleştirmektedir. Firmaların profilleri incelendiğinde üretim kapasitelerini ve ihracatlarını arttırmaya yönelik yatırımlarda buldukları ve cirolarının önemli bir kısmını ayırarak AR-GE çalışmalarına ve üretim süreçlerine önem verdiklerini görülmektedir.

Türkiye'nin gıdada kullanılabilir jelatin ihracatı

Türkiye'de gıdada kullanılabilir jelatin için 2010-2019 yılları arasında ihracat rakamları Trademap veri tabanından 3503.00 fasıl altında incelenmiş olup rakamlar Tablo 10'da verilmiştir.

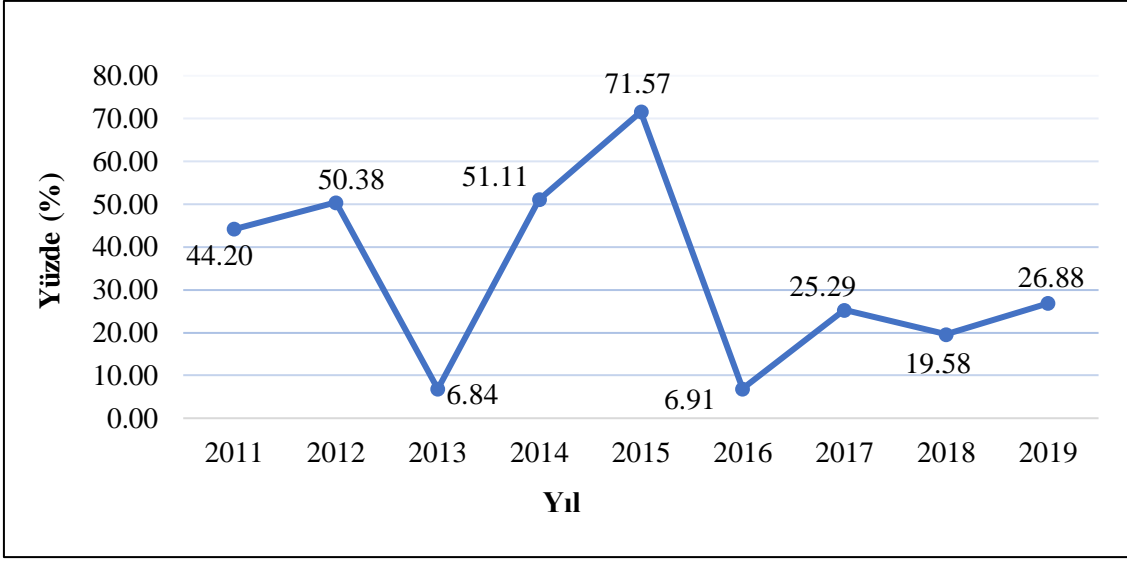
Tablo 10. Türkiye'nin Yıllara Göre Jelatin İhracat Rakamları (Bin ABD Doları)

Türkiye'nin Yıllara Göre İhracat Rakamları	
Yıl	(Bin Dolar)
2010	3.353
2011	4.835
2012	7.271
2013	7.768
2014	11.738
2015	20.139
2016	21.531
2017	26.976
2018	32.258
2019	40.929

Kaynak: Trade Map, UNCTAD, WTO (2020)

Tablo 10'da 2010-2019 yılları arasındaki ihracat rakamlarında sürekli artış gözlemlenmiştir. Yıllara göre ihracat rakamı artan eğilimde 10 yıl içerisinde 11,21 kat artarak 2019 yılı ihracat rakamı 40.929 bin dolara ulaşmıştır. 2011 ve 2012 yıllarındaki ihracat artışı iç piyasada 2010 ve 2012 yıllarında üretime geçen ve ihracat gerçekleştiren firmaların olumlu etkileri gözlemlenmektedir. Aynı şekilde 2019 yılında iç piyasada kurulan yeni firmaların ihracat rakam artışında etkili olduğu görülmektedir.

2008 yılında küresel finans krizi Avrupa bölgesi ülkelerine yayılarak AB ekonomisini borç krizine sürüklemiş olup Türkiye'nin ihracatına ve dış ticaretine olumsuz olarak etkide bulunmuştur. Türkiye'nin Avrupa Birliği ihracatında oldukça düşüşler meydana gelmiştir (Ergin, 2014). Olumsuz etkiler, yıllara göre yüzde artışa bakıldığında Grafik 2'de bir önceki yıla göre 2013 yılı artış yüzdesinde keskin düşüş olarak gözlemlenmektedir (Ergin, 2014). 2014-2015 yılları arasındaki ihracat artışı %71,57 olarak hesaplanırken, 2016 yılında yaşanan siyasal gelişmeler ve jeopolitik gelişmelerle ilgili olarak ihracat rakamlarındaki yüzdelerinde keskin bir düşüş gözlemlenerek %6,91 olarak kaydedilmiştir.

Grafik 2. Bir Önceki Yıla Göre İhracat Rakamlarındaki Yüzdelerdeki Artışlar

Kaynak: Trade Map, UNCTAD, WTO (2020)

Türkiye'nin gıdada kullanılabilir jelatin ithalatı

Ülkemizde sığırdan elde edilmiş gıdada kullanılabilir jelatin 35.03.00.10.10.00 GTİP ile belirli iller ve gümrük müdürlüklerinden ülkeye girişine izin verilmektedir ve Tarım ve Orman Bakanlığınca belirlenen Veteriner Kontrollerine Dair Yönetmelik, hükümlerine uygun olarak ithalatı gerçekleştirilmektedir. 2010-2019 yılları arasında ithalat rakamları Trademap veri tabanından 3503.00 fasıl altında incelenmiş olup rakamlar Tablo 11'de verilmiştir.

2010 yılından 2012 yılına kadar %43,72'lik artış görülerek ithalat rakamı 32.993 bin dolar seviyesine ulaşmıştır. 2012 yılından 2018 yılına kadar sürekli bir düşüş yaşanmıştır. Türk lirasındaki sert değer kaybı ve enflasyon artışıyla birlikte %40,97'lik en büyük düşüş 2018 yılında gerçekleşmiştir. Çin'de 2019 yılında sadece domuzlarda görülen Afrika Domuz Ateşi olarak bilinen salgın hastalık hızlıca yayılarak salgın kontrolünde güçlükler yaşanmıştır. Dünyadaki domuzların neredeyse yarısının yetiştiriciliğini gerçekleştiren Çin, salgın hastalığı kontrol altına almak adına çok sayıda domuzun kesimini yapmak zorunda kalmıştır. Afrika Domuz Ateşi dünya genelinde 2019 yılında gıda jelatin hammadde fiyatlarındaki artış pazarı genel anlamda etkilemiştir (Sweet Press, 2019). Ortaya çıkan salgın hastalık aynı zamanda gıda jelatinin üretim kaynağının domuz yerine sığırdan elde edilen jelatine talep artışına etki ettiği ön görülmektedir. Hammadde fiyatlarındaki artış iç piyasada üretim yapan firmaların ihracatlarında olumlu etki ederken, yerli üreticiler tarafından iç piyasaya arz edilen ürün miktarın normalden daha az olması 2019 yılı ithalat rakamlarında artışa neden olduğu tahmin edilmektedir.

Tablo 11. Türkiye'nin Yıllara Göre Jelatin İthalat Rakamları (Bin ABD Doları)

Türkiye'nin Yıllara Göre İthalat Rakamları	
Yıl	(Bin Dolar)
2010	22.956
2011	24.064
2012	32.993
2013	30.166
2014	29.379
2015	22.896
2016	19.165
2017	13.050
2018	7.703
2019	14.323

Kaynak: Trade Map, UNCTAD, WTO (2020)

GIDADA YENİLEBİLİR JELATİN SEKTÖRÜNÜN REKABET GÜCÜNÜN ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE BULGULARI

Küresel pazarda lider ülkelere ve Türkiye'ye ait gıda jelatini rekabet güçlerini matematiksel olarak analiz etmek ve dünyadaki konumlarını belirlemek için Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler yaklaşımından yararlanılmıştır. Analiz sonucu ortaya çıkan bulgular grafik üzerinde incelenmiştir.

Araştırmanın yöntemi

Jelatin rekabet gücünü araştırmak için Liesner (1958) tarafından ortaya atılan ve Balassa (1965) tarafından geliştirilen Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (RCA-Revealed Comparative Advantage) yaklaşımına, Vollrath (1991) Nispi İthalat Avantajı'nı da dahil ederek formülü geliştirilen RCA indeksinden faydalanılmıştır.

Analiz için kullanılacak formül aşağıdaki gibidir.

$$RCA = \ln [(X_j/X_t)/(M_j/M_t)]*100$$

X_j : Malın seçilen ülkedeki ihracatı

X_t : Ülkedeki toplam ihracat

M_j : Malın seçilen ülkedeki ithalatı

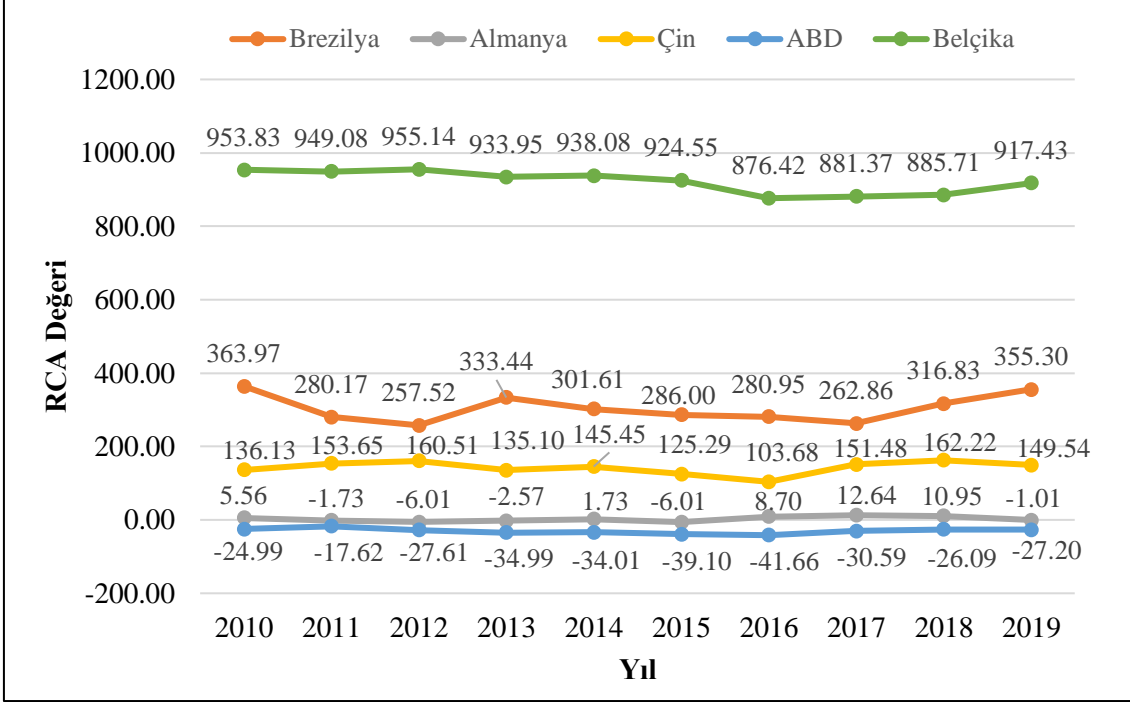
M_t : Ülkedeki toplam ithalat

Hesaplanan RCA değeri;

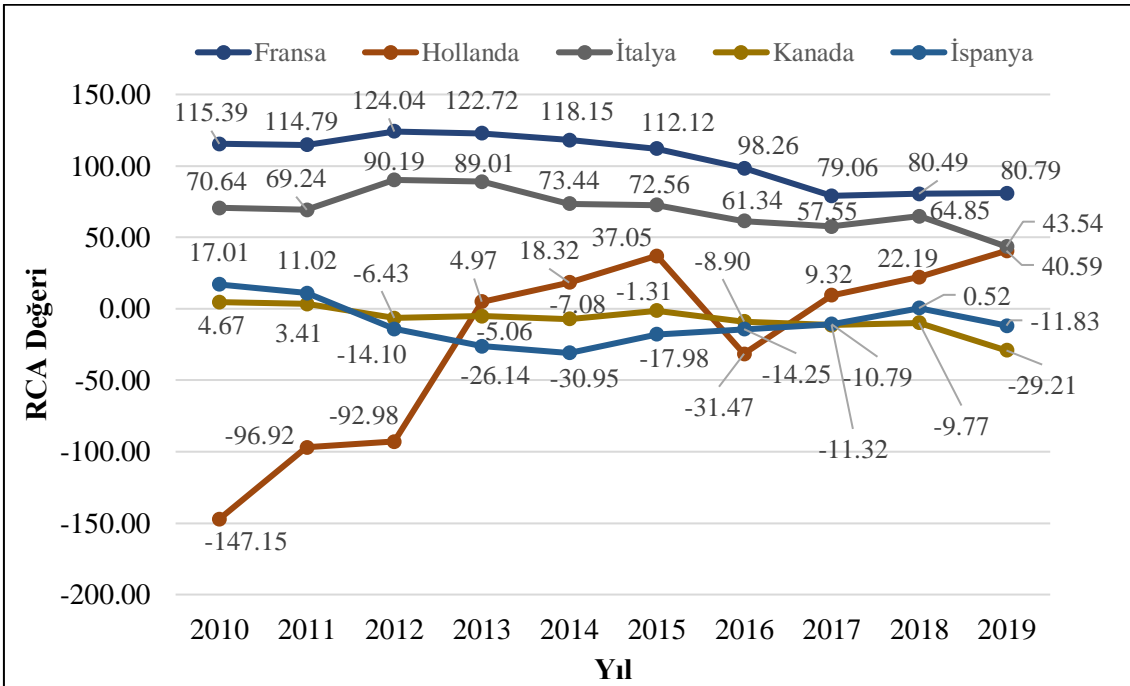
- $RCA > 50$ ise o malın rekabet gücünün yüksek olduğu,
- $-50 < RCA < 50$ ise rekabet gücünün sınırdadır olduğu,
- $AKÜ < -50$ ise o mal için rekabet gücünün düşük olduğu kabul edilmektedir (Adıgüzel, 2011).

Küresel pazarda lider ülkeler için veri kümesi ve bulgular

Türkiye'nin gıdada kullanılabilir jelatin rekabet gücünün küresel pazardaki yerinin daha iyi anlaşılabilmesi için pazara hâkim firmalar diğer bir deyişle ülkeler ile kıyaslanması durum analizinde kolaylık sağlayacaktır. Bu çerçevede pazarda lider ve 2019 yılında en çok ihracat yapan ülkelerden Brezilya, Almanya, Çin, ABD, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya, Kanada ve İspanya'nın 2010 – 2019 yıllarındaki ticaret verilerine göre RCA değerleri hesaplanarak Grafik 3'te ve Grafik 4'te ülkelerin rekabet güçleri belirtilmiştir.

Grafik 3. 2010-2019 Yıllarına Ait Brezilya, Almanya, Çin, ABD, Belçika RCA Değerleri

Grafik 4. 2010-2019 Yıllarına Ait Fransa, Hollanda, İtalya, Kanada, İspanya RCA Değerleri

ABD ve Almanya için pazara hâkim olmasına karşın rekabet güçlerinin olmaması en büyük ihracatçı sıralamalarında yer alırken aynı zamanda en büyük ithalatçı olmalarından kaynaklanmaktadır.

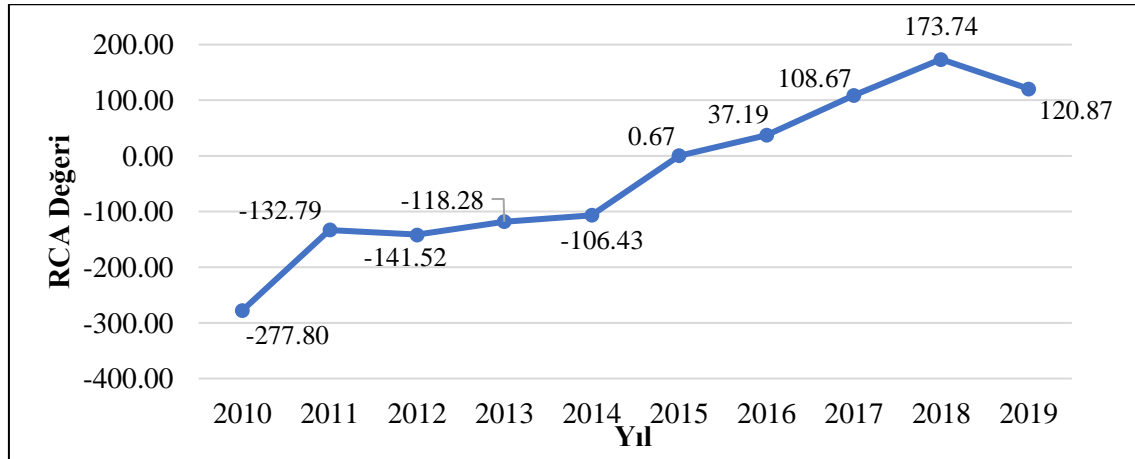
Türkiye için veri kümesi ve bulgular

Araştırmada gıdada kullanılabilir jelatin için fasıl numarası olan 3503.00 sınıflandırması kullanılmıştır. 2010-2019 dönemi ele alınarak 10 yıllık döneme ait jelatinin dış ticaret verileri için Trade Map veri tabanından yararlanılarak, Türkiye için RCA değerleri hesaplanmıştır. Hesaplama sonucu yıllara göre elde edilen veriler grafikler üzerinden yorumlanmıştır.

Tablo 12. Yıllara Göre Türkiye İçin Toplam Dış Ticaret ve Jelatine Ait Dış Ticaret Verileri (Bin ABD Doları) ve Hesaplanmış RCA Değerleri

HS Kod	İhracat	İhracat	İthalat	İthalat	RCA Değeri
Jelatin 350300	Xj	Xt	Mj	Mt	
2010	864	113.883.219	22.644	185.544.332	-277,80
2011	3.503	134.906.869	23.597	240.841.676	-132,79
2012	5.068	152.461.737	32.491	236.545.141	-141,52
2013	5.492	151.802.637	29.712	251.661.250	-118,28
2014	6.498	157.610.158	28.944	242.177.117	-106,43
2015	15.715	143.844.066	22.490	207.235.628	0,67
2016	19.141	142.606.247	18.377	198.601.934	37,19
2017	24.563	156.992.940	12.339	233.799.651	108,67
2018	29.635	167.923.862	6.927	223.046.879	173,74
2019	38.453	171.098.411	13.465	200.658.596	120,87

Kaynak: Trade Map, UNCTAD, WTO (2020)

Grafik 5. Yıllara Göre 350300 Fasıl Numarası İçin RCA Değerleri

Kaynak: Trade Map, UNCTAD, WTO (2020)

Tablo 13. 2017- 2019 Yılları Arasındaki Türkiye Gıda Jelatini Ticaret Rakamları ve Miktarları

HS Kod	İhracat	İhracat	İthalat	İthalat
Jelatin 350300	(Bin ABD Doları)	Ton	(Bin ABD Doları)	Ton
2017	24.563	6.509	12.339	2.746
2018	29.635	7.805	6.927	1.691
2019	38.453	7.877	13.465	2.593

Kaynak: Trade Map, UNCTAD, WTO (2020)

Tablo 14. 2017-2019 Yılları Arasında Türkiye'nin En Çok Jelatin İthalatı Yaptığı Ülkeler ve Miktarlar (Ton)

Ülke/Yıl	2017	2018	2019
Brezilya	1.491	1.005	1.133
Çin	63	38	386
Pakistan	141	141	337

Kaynak: Trade Map, UNCTAD, WTO (2020)

Tablo 12’de fasıl numarası 3503.00 jelatin için verilen RCA değerleri değerlendirildiğinde 2010 yılından 2015 yılına kadar hesaplanan değerlerin -50’nin altında olduğu gözlemlenmiştir, bu nedenle rekabet gücü düşüktür. İç piyasada yerli üretime geçilmesiyle birlikte 2010 – 2011 yılları arasında RCA değerlerinde büyük oranda yükseliş görülmektedir. 2015 yılına gelindiğinde ise RCA değeri ilk kez pozitifte geçerek 0,67 olarak hesaplanmıştır. İlk kez 2016 yılında RCA 37,19 değer ile rekabet gücü sınırına yaklaşmıştır. 2017 yılından 2019 yılına kadar RCA değerleri 108,67 ile 120,87 arasında yer alarak rekabet gücünün yüksek olduğu ifade edilebilir. 2019 yılına kadar hiç düşüş yaşanmadan rekabet gücünün kademeli olarak yükseldiği ve 2018 yılında son dokuz yılın en yüksek RCA değeri olan 173,75 ulaştığı gözlemlenmiştir. 2019 yılında RCA değeri bir önceki yıla kıyasla %30,4 düşüş gerçekleşerek 120,87 olarak hesaplanmıştır. Düşüşün sebebi hammadde tedarikindeki daralma ile ilgili hammadde birim fiyatlarındaki artışın etkili olabileceği tahmin edilmektedir. 2018 yılında Türk Lira’sındaki değer kaybı ve enflasyon artışının dışında Çin’de hayvanlar arasında ortaya çıkan salgın hastalık sebebiyle birçok hayvanın bertaraf edilmesi jelatin hammadde tedarikindeki kısıtlamalara, dünya genelinde gıda jelatini fiyat artışına sebep olmuştur. İç piyasada bulunan yerli üreticilerin ihracatlarını gelir bazında olumlu etkilerken, döviz getirisinin fazla olmasından dolayı yurt dışına ticaret yapılmıştır. İç piyasada gıda jelatini kullanan firmalar ise ihtiyaçlarını sağlayabilmek adına ithalatçı firmalardan taleplerini karşılamışlardır.

Tablo 13’te Türkiye için 2017, 2018 ve 2019 yıllarına ait ithalat ve ihracat rakamları verilmiştir. 2018 yılında ithalat rakamında önemli bir düşüş gözlemlenmiş ve Tablo 14’te Türkiye’nin ithalat yaptığı ilk üç ülke arasında bulunan Çin’den 2018 yılında ithal edilen gıda jelatini miktarının yaklaşık olarak yarısına düşmüştür. Bu sebeplerden dolayı gıda jelatini ithalatındaki azalma formülde RCA değerini yukarı yöne çektiği ön görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Küresel gıda jelatin pazarı, hem bölgesel hem de küresel oyuncuların varlığıyla oldukça rekabetçi bir pazar konumuna sahiptir. Jelatin bazlı ürünlere artan popülarite, önümüzdeki yıllarda gıda sektörü, farmasötik, nutrasötik gibi alanlara ait çeşitli uygulamalarda jelatin pazarının büyümesi ön görülmektedir. Dünyadaki ilaç tüketim artışı ve gelişen ülkelerdeki sağlık ve beslenme bilinç farkındalığı gibi sebepler uzun vadede jelatin pazarının olumlu olmaya devam edeceği tahmin edilmektedir.

Dünya gıda jelatin pazarına Avrupa hâkim olmakla birlikte, Asya Pasifik ise en hızlı büyüyen pazar konumundadır. Kolay kaynaklardan elde edilebilme, kolay işlenebilme, uygun üretim maliyetleri ve daha fazla fonksiyonel özelliklere sahip olduğundan dolayı hayvansal kaynaklı jelatin pazarda büyük paya sahip olduğu saptanmıştır. Gıda jelatinin temin edildiği kaynaklarda kültürel ve dini faktörler içeriğin güvenilirliğine ilişkin endişelere sebep olabilmektedir. Türkiye için gıda jelatin ithalatı sadece sığırdan elde edilmiş gıdada kullanılabilir jelatinin ülkeye girişine izin verilmektedir, bu sebeple gıda jelatin üretim kaynağı önem arz etmektedir. İç piyasada yerli ve helal üretim yapan firmalar ile ürün kaynağı hakkındaki endişeler yüksek oranda karşılanmaktadır.

Son yıllarda hayvanlara bulaşan salgın hastalıklardan dolayı artan hammadde fiyatları hem dünyadaki hem de Türkiye'deki ticarete etki ettiği saptanmıştır. Çin'de 2018 yılında domuzlarda görülen Afrika Domuz Ateşi salgın hastalığı, en büyük domuz üreticisi olan Çin'e etki ederek dünya genelinde hammadde fiyatlarında artışa sebep olarak Avrupa gibi farklı bölgelerden ürün alımları gerçekleşmiştir. Hammadde anlamında daralma yaşayan pazara hâkim firmalar aynı zamanda mevcut varlıkları üzerindeki verimliliği optimize etme, müşteri ilişkilerine ve yeniye odaklanma, ürün geliştirme ve hammaddeye kolay ulaşma gibi stratejilere odaklanmaktadır.

Türkiye'nin 2017, 2018 ve 2019 yıllarında en çok gıda jelatin ithalatını Brezilya, Çin ve Pakistan ülkelerinden yapmaktadır, domuz jelatini ithalatı yapılmadığı için tablolarda yer alan bilgiler sığırdan elde edilen gıda jelatin ticareti hakkında bilgi vermektedir. Türkiye'de her ne kadar domuz jelatini ithalatı yapılmasa da Çin'den 2018 yılında yapılan sığır jelatini ithalat miktarının 2017 yılına göre yaklaşık olarak yarısına düştüğü Tablo 14'te gözlenmiştir. Domuzdan elde edilen gıda jelatininin birim fiyatındaki artış pazarda sığırdan elde edilen gıda jelatinin birim fiyatını da arttırdığı bilinmektedir. Dünya genelinde hammadde fiyatlarında meydana gelen artıştan kaynaklı ihracat değerlerindeki artış iç piyasada bulunan yerli üreticilerin gıda jelatinini öncelikli diğer ülkelere ihraç ettiği tahmin edilmektedir. Takip eden 2019 yılı içerisinde iç piyasada gıda jelatin ihtiyacının karşılanması adına Türkiye'nin jelatin ithalat rakamında artışa sebep olduğu düşünülmektedir. 2019 yılında Pakistan'dan yapılan ithalat miktarındaki artışın esasında vergi muafiyetinin olduğu bilinmektedir.

İç piyasada yer alan firmalar helal ve koşer sertifikalı kaliteli ürün elde edilmesinin dışında yerli sığırdan gıda jelatini üretimine önem vererek aynı zamanda hayvancılığa destek sağlamaktadır. Bu doğrultuda devletin büyükbaş hayvancılık yapanlara ve gıda jelatini üreticilerinin yerli hammadde kullanımı konusunda teşviklerde bulunması sektörü ve ülke kalkınmasına faydalı olacağı ön görülmektedir. Aynı zamanda, ülkemizde meydana gelen hayvansal hastalıkların diğer ülkelere göre çok daha az olması avantaj sağlayarak daha geniş bir tüketici kesimine ulaşılmasının önünü açacağı düşünülmektedir. Büyükbaş hayvancılık yapılmasında verimli topraklara sahip ülkemiz ve aynı zamanda Türkiye'nin bulunduğu jeopolitik konumu göz önünde bulundurulduğunda yatırım teşvikleri ve doğru dış ticaret politikaları ile rekabet gücü artışı için iç piyasa firmaların desteklenmesiyle çok daha fazla ülkeye ihracatın yapılabileceği ve Türkiye'nin gıda jelatin pazarında ön plana çıkacağı tahmin edilmektedir.

Türkiye'ye ait RCA değerleri dünyada pazara hâkim firmaların değerleri ile kıyaslandığında 2014 yılından günümüze kadar büyük atılım yaptığı gözlemlenmiştir. 2019 yılına gelindiğinde Türkiye'ye ait RCA değerleri Almanya ve ABD'yi geçerken Çin'in RCA değerine çok yaklaştığı gözlemlenmiştir. Fakat dünya genelinde Almanya, ABD ve Çin gibi piyasaya hâkim ülkeler en büyük ihracatı konumunda yer alırken aynı zamanda en büyük ithalatçı konumunda yer aldığı RCA değerlerinde Belçika'ya kıyasla düşük olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin ihracat rakamlarının daha üst seviyelere ulaşması gerektiği ve elde edilen RCA grafiğinin eğiliminde pazarda rekabet gücünün artacağı tahmin edilmektedir.

Rekabet avantajının sürdürülebilir olması için iç piyasada yer alan firmalar AR-GE'ye yaptığı yatırımlar sonucunda inovatif ürün ve çözümler getirmesi, farklı stratejilere odaklanması,

günümüzde sağlıklı yaşam bilincinin artması ile birlikte Türkiye'nin küresel pazarda yerini koruması adına önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, M. (2011) Uluslararası Rekabet Gücü Belirleyici Faktörler Ve Ölçülmesi, Türkiye Bağlamında Bir Değerlendirme (1. Baskı). Ankara: Nobel.
- Aktan, C. C. ve Vural, İ. Y. (2004a). Rekabet Gücü ve Türkiye. Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu.
- Aktan, C. C. ve Vural, İ. Y. (2004b). Rekabet gücü ve Rekabet Stratejileri. Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu.
- Altay, A., Pazarlıoğlu, M. (2007). Uluslararası Rekabet Gücünde Beşerî Sermaye: Ekonometrik Yaklaşım. Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi, 9, 96-108. 29 Kasım 2020.
- Erge, A. ve Zorba, Ö. (2016). Jelatin Ve Fizikokimyasal Özellikleri. Akademik Gıda, 14(4), 431-440.
- Ergin, N. E. (Şubat 2014). Avrupa Borç Krizinin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri. 9 Nisan 2020, <http://www.vergidunyasi.com.tr/Makaleler/6279>.
- Ertürk, M. (2017). İşletme Biliminin Temel İlkeleri (10. Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Gökmenoğlu, S., Akal, M., ve Altunışık, R. (2012). Ulusal Rekabet Gücünü Belirleyen Faktörler Üzerine Değerlendirmeler. Rekabet Dergisi, 13, 3-43. 30 Kasım 2020.
- Hanani, Z. A., .Roos, Y. H. ve Kerry, J.P. (2014). Use and Application of Gelatin as Potential Biodegradable Packaging Materials for Food Products. International Journal of Biological Macromolecules, (2014).
- International Institute for Management Development, (2014). International Institute for Management Development. 22 Ekim 2020, [https://www.imd.org/wcc/world-competitiveness-reflections/the-global-competitiveness-report/#:~:text=A%20Brief%20Comparison%20of%20the%20World%20Competitiveness%20Yearbook%20and%20the%20Global%20Competitiveness%20Report&text=\(not%20to%20be%20confused%20with,of%20productivity%20of%20a%20country](https://www.imd.org/wcc/world-competitiveness-reflections/the-global-competitiveness-report/#:~:text=A%20Brief%20Comparison%20of%20the%20World%20Competitiveness%20Yearbook%20and%20the%20Global%20Competitiveness%20Report&text=(not%20to%20be%20confused%20with,of%20productivity%20of%20a%20country).
- ITC Trade Map UNCTAD, WTO (2020) Veri Tabanı. 18.10.2020, <https://www.trademap.org/Index.aspx>.
- Karim, A.A., ve Bhat, R. (2008). Gelatin Alternatives for the Food Industry: Recent Developments, Challenges and Prospects. Trends in Food Science & Technology Journal, 19, 644-656.
- Kumbar, S. G., Laurencin, C. T., ve Deng, M. (2014). Natural and Synthetic Biomedical Polymers. (1. Basım). Elsevier Science.
- Mintel. (2018). Mintel Chocolate Confectionery Overview (b.t.) 27 Kasım 2020, <https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/tutor2u-media/subjects/business/downloads/Mintel-Chocolate-Confectionery-Overview-2018.pdf?mtime=20180410160435>.
- Mordor Intelligence. (2018). Global food-grade gelatin market report. EMIS. 10.04.2020, EMIS Professional veri tabanından erişildi.
- Mordor Intelligence. (2019). Food Grade Gelatin Market - Growth, Trends, And Forecasts (2020 - 2025). 12 Ekim 2020, <https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/food-grade-gelatin-market>.

- Porter, Michael E. (2004). Building the Microeconomic Foundations of Prosperity: Findings from the Business Competitiveness Index. 22 Ekim 2020, https://www.hbs.edu/faculty/Publication%20Files/BCI_Chapter_adf284c6-3d8b-483e-9f29-a5242e9c5999.pdf.
- Porter, Michael E. (1990). The Competitive Advantage of Nations. 22 Ekim 2020, http://www.economie.ens.fr/IMG/pdf/porter_1990_the_competitive_advantage_of_nations.pdf
- Ramos, M., Valdés, A., Beltrán, A., ve Garrigós, M.C. (2016). Gelatin-Based Films and Coatings for Food Packaging Applications, 6 (41), 1-20.
- ResearchAndMarkets (2020). Global Gelatin Market (2020 to 2027) - Size, Share & Trends Analysis Report by Raw Material, Function, Application, Region and Segment Forecasts. 8 Ekim 2020, <https://www.businesswire.com/news/home/20200408005529/en/Global-Gelatin-Market-2020-to-2027---Size-Share-Trends-Analysis-Report-by-Raw-Material-Function-Application-Region-and-Segment-Forecasts---ResearchAndMarkets.com>.
- Resmî Gazete: 30.06.2013, Sayı 28693. 22.04.2020, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/06/20130630-4.htm>.
- Rousselot Clarification. (2020). Red wine, beer, apple juice. 13 Mayıs 2020, <https://www.rousselot.com/functional/markets-solutions/food/clarification>.
- Rousselot Dairy. (2020). Great looks, excellent flavor, irresistible mouthfeel. 13 Mayıs 2020, <https://www.rousselot.com/functional/markets-solutions/food/dairy>.
- Saygılı, Ş. (2003), Bilgi Ekonomisine Geçiş Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Dünyadaki Konumu. Devlet Planlama Teşkilatı Yayın No 2675, 30 Kasım 2020. https://sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2018/11/Bilgi_Ekonomisine_Gecis_Surecinde_Turkiye_Ekonomisinin_Dunyadaki_Konumu.pdf.
- Schrieber R, ve Gareis H. (2007). Gelatin handbook (1. Baskı) Wiley-VCH Verlag GmbH&Co.
- TÜİK Sınıflama Sunucusu Veri Tabanı. 01.05.2020, <https://biruni.tuik.gov.tr/DIESS/SiniflamaSatirListeAction.do?surumId=1074&seviye=2&detay=H&turId=3&turAdi=%203.%20D%C4%B1%C5%9F%20Ticaret%20S%C4%B1n%C4%B1flamalar%C4%B1>.
- Sweetpress (2020). Price of gelatin soars in response to China's pork shortage. (8 Ekim 2019). 5 Kasım 2020, <https://www.sweetpress.com/en/el-precio-de-la-gelatina-se-dispara-ante-la-escasez-de-porcino-en-china/#>.
- World Economic Forum, (2019). Global Competitiveness Report 2019: How to end a lost decade of productivity growth. 25 Ekim 2020, <https://www.weforum.org/reports/how-to-end-a-decade-of-lost-productivity-growth#:~:text=What%20is%20competitiveness%3F&text=The%20World%20Economic%20Forum%2C%20which,include%20the%20word%20E2%80%9Cproductivity%22>.
- World Economic Forum, (2015). Global Competitiveness Report 2015: Macroeconomic environment. 30 Ekim 2020, <https://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/macro-economic-environment/>.
- Yacobou, J. (2008). Gelatin: Sometimes Kosher But Still Not Typically, Vegetarian. Vegetarian Journal, 27 (4), 28-29.
- Yıldırım, A., ve Gökalp, M. (2016). Gelişmiş Ülkelerde Kurumsal Yapı ve Uluslararası Rekabet Gücü İlişkisi. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3, 1-34. 30 Kasım 2020.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 5 Issue 1, March 2021

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 10.02.2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 10.02.2021

DOI: 10.30692/siad.877379

FİNANSAL YENİDEN YAPILANDIRMA KANUNUNDAN BEKLENEN EKONOMİK FAYDALAR

Economic Benefits Expected from Financial Restructring Law

Şükrü Mete TEPEGÖZ

Dr.

T. Vakıflar Bankası T.A.O., Özellikli Krediler Yönetimi Başkanlığı

ORCID ID: 0000-0002-7636-7699

mete.tepegoz@gmail.com

Ali Tan AKBAY

Namık Kemal Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi

ORCID ID: 0000-0003-0373-5056

alitanakbay@gmail.com

Atıf/Citation: Şükrü Mete Tepegöz, Ali Tan Akbay (2021), “Finansal Yeniden Yapılandırma Kanunundan Beklenen Ekonomik Faydalar”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.1 Mart 2021 s.67-76.

Öz: Bankalar ve diğer kredi kuruluşları, kredi verme sürecinde çeşitli değerlendirmelerde bulunurlar. Bir mevzuat çerçevesinde hareket ederek kredi alanlarla kredi ilişkisi içerisine girerler. Ancak zaman zaman sektörel bozulma, işletmelerden kaynaklanan hatalar, ekonomik darboğaz, salgın vb. gibi nedenlerle kredi verenler ile işletmeler arasındaki kredi ilişkisi bozulabilmektedir. Bu bozulma ekonomik darboğaz, salgın gibi makro nedenlerle olduğunda kredi kuruluşları ile kredi kullanan işletmeler için yapısal önlemler almak gerekir. Bu önlemlerden biri de finansal yeniden yapılandırma olarak karşımıza çıkar.

Bu çalışmada amacımız, sorunlu kredilerin finansal yeniden yapılandırma çerçevesinde ele alınarak ekonomiye geri kazandırılması amacıyla dünyada ve ülkemizde süre gelen çeşitli yaklaşımların (İstanbul, Londra Yaklaşımı gibi) açıklanması ve bu yaklaşımların getirdiklerinin kıyas edilerek yorumlanmasıdır. Çalışmanın diğer amacı ise bu yaklaşımların sonuçlarının yarattığı ekonomik faydaları incelemektir.

Anahtar Kelimeler : Kredi, Sorunlu Kredi, Finansal Yeniden Yapılandırma, Londra Yaklaşımı, İstanbul Yaklaşımı.

Abstract: Lenders make various evaluations while providing loans to businesses. Financial institutions act within the framework of certain legislation and enter into a loan relationship with borrowers. However, from time to time, the credit relationship between banks and businesses may be disrupted due to reasons such as epidemic, etc. When this deterioration is due to macro reasons such as epidemics, it is necessary to take extensive measures for economies.

Our aim in this study is to explain the various approaches (such as Istanbul, London, Approach) the world and in our country to solve this problem within the framework of financial restructuring and to interpret these approaches by comparing them. Another aim of the study is to examine the social and economic benefits created by the results of these approaches.

Keywords : Non-performing Loan, Financial Restructuring, London Approach to Financial Rescructring, İstanbul Approach to Financial Rescructring

GİRİŞ

İşletmelerin bilançolarında kaynak (pasif) kısım; yabancı kaynak olarak nitelendirilen kısa ve uzun vadeli krediler ve özkaynak olarak nitelendirilen sermayeden oluşmaktadır. İşletmeler yabancı kaynak kullanımını yapmadan da varlıklarını sürdürebilir. Ancak zaman zaman sermaye yetersizliği veya yatırım finansmanında kullanmak üzere dış kaynağa ihtiyaç duyar. İşletmelerin ihtiyaçları; işletme sermayesi ihtiyacı, mal alımı, yatırım amaçlı arsa alımı, kapasite artırımı gibi çok çeşitli sebeplerden kaynaklanabilir. Yabancı kaynak kullanan işletmelerin nakit akış döngüsü; ekonomik kriz, kur ve faiz dalgalanmaları, ani talep bozulmaları, salgın hastalık, savaş gibi çok çeşitli sebeple bozulabilir. Bu durumda işletme ödeme yükümlülüklerini yerine getiremez. Söz konusu yabancı kaynağı tahsis eden banka veya diğer kredi kuruluşu ise tahsil edemediği krediyi artık sorunlu kredi alt başlığında izlemeye başlar. Banka veya diğer kredi kuruluşları bu tür sorunlu alacakları için çeşitli önlemler alarak geri dönmeyen kaynak için en az zararlı optimum çözüm yöntemleri üzerinde çalışır. Makroekonomi açısından bakıldığında ise kredi geri dönüşlerinde yaygın bir sorun yaşıyorsa ülke çapında ekonomik önlem almayı gerektirir. Çünkü hem reel sektör yükümlülüklerini yerine getiremeyebilir hem de finans sektörü alacaklarını tahsil edemeyebilir. Bu durumda da üretim/hizmet ile finans ilişkisi bozulur. Kredi maliyetleri artar. Yatırımlar durur. Piyasa mekanizmasının aksadığı durumlar ortaya çıkabilir.

Ülkemizde ekonomik açıdan normalin dışına çıkılan dönemler çeşitli sebepler dahilinde mevcuttur. Bu tip dönemler kriz olarak adlandırılır. Örneğin; Bankacılık Krizi, Mortgage Krizi gibi. Kriz kelimesi etimolojik olarak Yunanca kökenli bir sözcük olmakla beraber karar verme anlamı taşımaktadır. Ekonomik açıdan ise dengeli bir durumdan dengesiz bir duruma geçiş olarak tanımlanabilir (Özguven, 2001). Diğer bir kriz ifadesi ise ciddi kararların verilmesi gereken herhangi bir dönüm noktası olarak belirtilebilir. Neticede bu dönem ekonomide alışlagelmişin dışına çıktığı normal dışı bir dönemdir. Kriz piyasa mekanizmasının kapitalist gelişmenin belirli bir anıdır. Dolayısıyla da kriz esasında harekete dair bir kavram olarak karşımıza çıkar (Eroğlu & Albeni, 2002).

Bunlardan ülkemizde yaşanan günümüze en yakın tarihli ve dış kaynaklı olmayanı 2001 krizidir. 2001 krizinde faiz hadlerinde büyük bir artış, döviz kurlarında önemli derecede artış olmuştur. Bu süreçten olumsuz etkilenen işletmeler büyük zorluk yaşamıştır. Pek çok işletme iflas etmiştir. Nisan 2002 tarihinde reel sektörün borç ödemesini kolaylaştırmak ve bankalarla sağlıklı bir kredi ilişkisi yürütmek amacıyla İstanbul Yaklaşımı ortaya konulmuştur. Bu yaklaşım ile birlikte kredilerin yeniden yapılandırılmasına ilişkin metodoloji geliştirilmiştir.

Finansal Yeniden Yapılandırma uygulaması, borçlarını ödemeye niyetli fakat gelir-gider dengesinde yaşadığı sıkıntı neticesinde borçlarını ödeme güçlüğü içerisinde olan işletmelerin geri ödeme yetisini tekrar kazandırmak amacı taşır. Bu amaç ile ekonomik durgunluğu aşmak ve iyi niyetli borçluların ticari hayatlarına devam etmelerini sağlamak finansal yeniden yapılandırmanın sonucu olarak karşımıza çıkar.

Çalışmamızda Finansal Yeniden Yapılandırma sürecini ve sorunlu kredilerin yeniden yapılandırılmasına ilişkin geliştirilen diğer yaklaşımlar ile birlikte bunların işletme, bankalar ve makroekonomik çerçevede yarattığı etkiler incelenmiştir.

Sorunlu Kredi ve Finansal Yeniden Yapılandırma

Kredi, bir varlığın belirli bir zaman şartıyla ve geri almak koşulu ile verilmesi veya verilmiş bir varlığın ödenmesine kefil olunması olayıdır (Takan & Boyacıoğlu, 2013). Tüketici ve ticari banka kredileri, başta bankalar olmak üzere finans işletmeleri tarafından tüketicilere ve işletmelere verilen kredilerdir (Mishkin, 2004).

Kredi, bir tarafın diğerine kaynaklarını kiraladığı ticari ya da finansal bir işlem olarak ifade edilmektedir (Rosenberg, 1982). Kredi, işletmenin bilançosunda özkaynak haricinde kaynak yapısını oluşturan diğer etmendir. Kredinin faiz ve vade gibi belirli özellikleri vardır. İşletmelerin kullandığı bu kredilerin vade ve faiz çerçevesinde belirli bir ödeme periyodu bulunmaktadır. Söz konusu bu ödeme periyodunun işletmeler açısından nakit döngüsünde doğru değerlendirilerek kredilerin geri ödeme takvimine riayet edilmesi önemlidir. Ancak çeşitli iç ve dış faktörler neticesinde doğru değerlendirilemediği takdirde işletmelerin nakit döngüsü bozulabilir ve söz konusu kredi geri ödemelerinde problem yaşayabilir. Söz konusu problemler neticesinde ödeme gücüne düşülen krediler sorunlu kredi olarak nitelendirilebilir. Sorunlu kredi, kredi veren ve alan kuruluş arasındaki geri ödeme anlaşmasının bozulmasıyla tahsilatın gecikmesi ve zarar ihtimalinin ortaya çıkmasıdır (Aktaş, 2000). Sorunlu kredi tanımına girebilmesi için ise söz konusu kredinin anapara ve faiz ödemelerinde güncel durumda bir problem olmamasına rağmen gelecekteki geri ödemelerine yönelik şüphelerin olması lazımdır (Bekçioğlu, 1986).

Kredi veren kuruluşlar, kredi tahsis politikalarını riskli ve risksiz olarak değerlendirerek optimum noktaya ulaşarak hareket etmek ister. Risk seviyesi yükseldikçe sorunlu kredilerle karşılaşma ihtimali yükselirken, risk seviyesi düştüğünde kredi veren kuruluşun pazar payı da düşebilir. Çünkü ödeme ihtimali düşük tahsis yerine ödeme ihtimali yüksek kredi alanlarla çalışma durumu söz konusu olur. Sorunlu kredilerin kredi veren kuruluşlara aktif kalitesini bozma, likidite yapısının bozulması, özel karşılık miktarının artması, karlılık, sermaye yapısına aktif pasif yönetimine olumsuz etkiler olarak sıralanabilir (Ağaoğlu, 1989).

Kredi verenler, ekonomik gelişmeye ve büyümeye katkı sağlamak için kullandıkları kredileri tahsil edememeleri durumunda aktif kaliteleri bozulur, finansman maliyetleri yükselir, faizler seviyesi yukarı yönlü değişir. Bunun neticesinde de kredi genişlemesi sağlanamadığından ülkedeki yatırım imkânlarında düşüşler gözlemlenebilir. Diğer taraftan, ödeme gücü içindeki işletmelerin iflas etmesi başta büyüme ve istihdam etkisi olmak üzere ekonominin tüm verilerini olumsuz etkileyebilir. Tüm bu sebeplerle; ekonominin olumsuz etkilendiği dönemlerde finans iş kolunun finansal yeniden yapılandırma çalışması yapması beklenen bir davranıştır.

Yeniden Yapılandırma kavramına genel olarak bakıldığında, kredi veren kuruluşların finansal açıdan iyileştirilerek net değer artışı sağlanması ve tüm sektörlerin de yükümlülüklerini yerine getirme hususunda iyileştirilmesi olarak değerlendirilebilir (Küçükbaşakçı, 2004).

Kredi veren kuruluşların yeniden yapılandırma yapmasının en önemli ve temel amacı, kredi alan ancak ödeme gücü içerisine girmiş kuruluşların istikrarlı bir ödeme gücüne geri kavuşması, düşük verimlilikten ve finansal olarak varlığını sürdürebilmesini sağlamaktır. Yeniden yapılandırma ile kredi veren kuruluşların da sermayelerinin korunmasını sağlayarak iflasın eşiğine gelen işletmelerin finansal yükümlülüklerini tamamen yerine getirememesindenense görece olarak daha düşük zararlarla karşılaşılmasını sağlar (Uçarkaya, 2006).

Yeniden yapılandırma hem finansal hem de operasyonel anlamda olabilir. Mali yapıda ortaya çıkan problemler için doğrudan mali transferler söz konusu olurken, operasyonel yeniden yapılandırmada organizasyon şemasında sorunlu olan birimlerin iyileştirilmesi söz konusudur (Koç, 2010).

İşletmelerin finansal sıkıntı içerisinde olması makroekonomik açıdan düzenleyici ve denetleyici kuruluşların müdahale ederek çeşitli önlemler alması gereken bir durumdur. Bu önlemler için önerilen çözüm, kriz sebebine yönelik olabileceği gibi daha geniş kapsamlı para ve maliye

politikalarının birlikte kullanıldığı bir yapı şeklinde de olabilir. Finansal yeniden yapılandırma bu noktada alınan önlemlerden biri olarak karşımıza çıkar.

Finansal yeniden yapılandırma, çeşitli sebeplerle ortaya çıkan ve geçici olduğu düşünülen kredi geri ödeme sıkıntılarını aşmayı amaçlar. Bu amaç doğrultusunda da düzenleyici ve denetleyici otoriteler belli kural ve kaideler içerisinde kredi geri ödemelerinin sağlanmasına yönelik kolaylaştırıcı adımlar atarlar. Bu kolaylaştırıcı adımların en önemlileri bütünsel bir yaklaşımla yeni bir faiz oranı ve yeni bir vade yapısı ile kredilerin yeniden yapılandırılmasıdır.

Finansal Yeniden Yapılandırmada Londra ve İstanbul Yaklaşımları

Londra Yaklaşımı

Bir mevzuat kapsamında düzenlenen ilk yeniden yapılandırma çalışması ilk defa 1970’li yıllarda İngiltere’de ortaya konulmuştur. Bu nedenle de yapılan bu çalışmalar “Londra Yaklaşımı” adını almıştır. Söz konusu yıllarda İngiltere’de ekonomik durgunluk söz konusu olmuş ve sorunlu kredi problemi ortaya çıkmıştır. Ticari bankaların alacakları sorunlu hale gelmiş ve bankalar da bu sorunlu kredilerin geri ödemelerini sağlamak için yeni bir yapılanmaya gitmiştir.

Söz konusu yıllarda İngiltere’de kredi takip birimlerine dair ve İcra ve İflas Kanunu’nda ihtiyaç duyulan revizyonlar yapılmadığı için Kanun yeniden yapılandırma araçlarını içermemekteydi. İngiltere Merkez Bankasının bu noktada yaptığı ise “Londra Yaklaşımı” olarak bilinen bağlayıcılığı olmayan kurallar seti oluşturmak olmuştur (Çelik & Gözbaşı, 2003).

Londra Yaklaşımının uygulanmasında üç ana kural bulunmaktadır:

- Bankaların bireysel çıkarlar yerine finans kesiminin ortak çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri.
- Borçların finansal yeniden yapılandırma süreçleri ile ilgili kararların oybirliğiyle alınması.
- İşletmenin iflas etmesi durumunda ilgili kayıpların ve kazançların alacaklılar arasında öncelik sırasıyla orantılı olarak dağıtılması (Armour & Dekain, 2000).

Londra Yaklaşımı daha sonraki yıllarda farklı ülkelerde yeniden yapılandırma hususunda baz alınarak farklı ülkelerde farklı şekilde baz alınmış olmasına rağmen temelde ortak bazı özellikleri göze çarpar.

Alacaklı kuruluşlar, mali açıdan sıkıntı yaşayan işletmelere resmi prosedürler yerine (tasfiye, danışma, işletme gönüllü anlaşması vb.) öncelikli olarak kanun çerçevesinde belirlenmemiş olan çözümleri göz önüne alırlar. İşletmelerin uzun dönemli varlığını sürdürmesi hususunda bağımsız değerlendirme yaptırırlar. Bu incelemeler sonucunda işletmelerin hangi şartlarda uzun dönemli destekleneceği alacaklı kuruluşlar tarafından değerlendirilir ve bu hususta görüş birliğine varılır. Bu süreçte durumun korunması periyodu ve sürecin hızlı, etkin olarak yürütülebilmesi için de koordinasyon bankası seçimi ya da lider banka seçimi yapılır. Söz konusu işletmenin detaylı bir şekilde incelenebilmesi için denetçileri veya ödeme güçlüğü uzmanlarının süreçte yer alması sağlanır. Bütün alacaklıları bağlayıcı konularda görüş birliğine varılır ve mali yükümlülükler yeniden bir takvime bağlanır. Bağımsız denetim firmasının incelemesi neticesinde alacaklı kuruluşlar işletmenin uzun dönemde varlığını devam ettirebileceğine ilişkin görüş birliği olması durumunda mevcut kredilerin vade uzatımı, ek finansman sağlanması veya söz konusu borçların hisse senedine çevrilmesi vb. yöntemlerle mali destek sağlanır (Erdönmez, 2002).

Özetle Londra Yaklaşımı ile kredi veren kuruluşların ödeme güçlüğü içerisindeki işletmelere nasıl yaklaşılması gerektiğini ortaya koymuştur. Burada öne çıkan olgu ise bu tavsiyeler bütünüünün herhangi bir kanun metni ile belirlenmemiş olmasıdır. İdari otoritenin herhangi bir yaptırım gücü de bulunmamaktadır. Önemli olan ödeme güçlüğü içerisindeki işletmeler ile kredi veren kuruluşların gönüllülük esasına dayanarak herhangi bir düzenleyici otoritenin müdahalesine

maruz kalmadan iyi niyetli bir biçimde geniş katımlı ve ortak paydada buluşulan fakat işletmenin varlığını sürdürmesinin de garantilenmediği bir süreç olmasıdır.

İstanbul Yaklaşımı

Ülkemizde 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan ekonomik darboğazdan kaynaklanan yapısal borç ödeme sorunu için Finansal Yeniden Yapılandırma yürürlüğe konulmuştur (Resmi Gazete, 2001).

Anlaşmanın amacı; finansal darboğaz yaşamakta olup, yeniden yapılandırılmaları halinde yaşaması mümkün olan ve katma değer yaratma kabiliyetlerini haiz mal ve hizmet üreten gerçek ve tüzel kişi borçlulara, faaliyetlerini verimli bir şekilde sürdürebilecekleri bir ortamın sağlanması, bu şekilde anılan firmaların ticari faaliyetlerinin genişlemesi yoluyla, tedarikçi ve alıcı durumunda olan diğer işletmelere iş ortamı yaratılması, bunların sonucu olarak da istihdamın ve üretimde kapasite kullanımının artırılmasıdır.

İstanbul yaklaşımı kapsamında çıkarılan yasa sayesinde vergi ve harç gibi konularda bankalara istisnalar getirilmiştir. Yapılan vade uzatımlarında Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu (KKDF), sözleşme harcı gibi bazı yükler kaldırılmıştır. Yabancı para ipoteği gibi önemli bir konuda bankalara avantaj sağlanmıştır (Koç, 2010).

İstanbul Yaklaşımı uygulaması, Haziran 2002-Haziran 2005 tarihleri arasında yürütülmüş, 30 gruba ait toplam 331 işletme kapsama alınmıştır.

İstanbul yaklaşımında büyük işletmeler için olan uygulamanın başarılı bulunması nedeniyle; yapılandırılmanın bir benzeri 2006 yılında küçük ve orta ölçekli işletmeler için de düzenlenmiştir (Resmi Gazete, 2006).

İki yüz elli kişiden az yıllık çalışan istihdam eden veya yıllık net satış hâsılatı ya da bilanço aktif toplamı 25 milyon TL tutarı aşmayan işletmeler Anadolu Yaklaşımı kapsamına alınmıştır.

Uygulama çerçevesinde; 120 adet küçük ve orta büyüklükte işletme için yeniden yapılandırma çalışması yapılmıştır.

Finansal Yeniden Yapılandırma Kanunu

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun 30.06.2001 tarihinde 24448 sayılı Resmi Gazete'de yayınladığı "Bankalarca Karşılık Ayrılacak Kredilerin ve Diğer Alacakların Niteliklerinin Belirlenmesi ve Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik" ile sorunlu kredilerin niteliklerini göz önüne koymuştur.

Bu yönetmeliğe göre sorunlu krediler 3 başlıkta toplanmış ve tanımlanmıştır.

Yönetmeliğin C Maddesi'nde yer alan Tahsil İmkânı Sınırlı Krediler ve Diğer Alacaklar Başlığı ile Üçüncü Grup'ta yer alacak sorunlu kredilerin özellikleri; borçlunun öz kaynaklarının veya teminatlarının borcun vadesinde ödemesini karşılamada yetersiz kalması ve düzeltilmemesi durumunda da zarara yol açması muhtemel olması, kredi değerliliğinin zayıfladığına kanaat getirilen ve aynı zamanda kredinin zafiyete uğramış olduğu kabul edilen borçlular, mevcut anapara ve faiz veya her iki ögenin de tahsilinin ödenmesi gereken tarihten itibaren 90 günden fazla olan ancak 180 günü geçmeyen ya da bankaca 90 günden fazla gecikeceğine kanaat getirilen krediler olarak açıklanmıştır.

Yönetmeliğin D Maddesi'nde yer alan Tahsili Şüpheli Krediler ve Diğer Alacaklar Başlığı ile Dördüncü Grup'ta yer alacak sorunlu kredilerin özellikleri; mevcut şart ve koşullar altında geri ödenmesi olasılık dahilinde olmayan, kredi sözleşmesinde belirtilen ve anlaşılan hususlar dahilinde banka tarafından tahsilat sağlanamayacağı kuvvetle muhtemel olan, kredi değerliliğinde önemli ölçüde zayıfladığı fakat birleşme, yeni finansman bulma gibi çeşitli yöntemler kullanarak bu durumdan çıkma olasılığı bulunan dolayısıyla henüz tam manasıyla zarar niteliği taşımayan

krediler, mevcut anapara ve faiz veya her iki ögenin de tahsilinin ödenmesi gereken tarihten itibaren 180 günü geçmiş fakat 1 yılı geçmemiş krediler olarak açıklanmıştır.

Yönetmeliğin E Maddesi'nde yer alan Zarar Niteliğindeki Krediler ve Diğer Alacaklar ile Beşinci Sınıfta yer alan sorunlu kredilerin özellikleri; tahsilinin mümkün olmadığına kanaat getirilmiş, anapara veya faizin veya her ikisinin de ödenmesi gereken tarihi üzerinden 1 yıldan fazla zaman geçmiş, üçüncü ve dördüncü grup özellikleri taşıya da vadesi gelen ve ödenmesi gereken alacak tutarlarının tamamının 1 yılı aşan sürede ödenemeyeceğine kanaat getirilip kredi değerliliğini tam anlamıyla yitirdiğine kanaat getirilen krediler olarak açıklanmıştır (Resmi Gazete , 2001).

Ülkemizde, bankaların bir mevzuat kapsamında bir araya gelerek yaptığı ilk finansal yeniden yapılandırma uygulaması, 2000 Kasım ve 2001 Şubat aylarındaki ekonomik darboğazdan etkilenen işletmelere yöneliktir. Bankaların sorunlu alacaklarının geri ödenmesi ve işletmelerin faaliyetlerine sağlıklı bir şekilde devam edebilmeleri amacıyla "İstanbul Yaklaşımı" olarak adlandırılan bir yeniden yapılandırma programı uygulanmıştır (Resmi Gazete , 2001).

İstanbul Yaklaşımının başarılı bulunması nedeniyle, bankacılık sektörüne olan borçlarının yeniden yapılandırılmasının bir benzeri, 2006 yılında ithalata dayalı büyüme modelinin sonuçlarından biri olan cari açık ve petrol fiyatlarındaki artıştan kaynaklı enflasyon neticesinde küçük ve orta ölçekli firmalar için yeniden yapılandırma programı düzenlenmiştir. Bu çalışma ile küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin malî kesime olan geri ödeme yükümlülüklerini yerine getirebilmelerine ve istihdama katkıda bulunmaya devam etmelerine imkân verilmesi amaçlanmıştır (Resmi Gazete, 2006). Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)' "Finansal Yeniden Yapılandırma Çerçeve Anlaşmalarının Onaylanması, Kabulü ve Uygulanmasına İlişkin Genel Şartlar Hakkında Yönetmelik" hazırlamış ve 31.01.2007 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

11 Eylül 2018 tarihinde Türkiye Bankalar Birliği tarafından hazırlanan Finansal Yeniden Yapılandırma Çerçeve Anlaşması ile kamuoyuna duyurulmuştur.

19 Temmuz 2019 tarihli ve 30836 (1. Mükerrer) sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 7186 sayılı "Gelir Vergisi Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" ile 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'na eklenen geçici 32. maddeyle finans sektörüne olan kredilerini ödeyemeyen reel sektöre, bu kredileri ödeme kolaylığı getiren ve kamuoyunda "İstanbul Yaklaşımı" olarak anılan finansal yeniden yapılandırmaya ilişkin düzenlemeler yapılmıştır.

Söz konusu düzenleme uyarınca, finansal borçların yeniden yapılandırılması, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından çıkarılacak olan yönetmelik uyarınca Türkiye Bankalar Birliği (TBB) tarafından hazırlanan ve alacaklı finans kurumlarınca imzalanacak olan Finansal Yeniden Yapılandırma Çerçeve Anlaşmaları kapsamında gerçekleştirilecektir. Yapılandırma imkanından düzenlemenin yürürlüğünden itibaren 2 yıl süreyle (19 Temmuz 2021'e kadar) yararlanılabilecek olup bu süreyi Cumhurbaşkanı 2 yıl daha uzatmaya yetkilidir. Diğer taraftan, aşağıda açıklanacak vergi istisnaları ile teşviklerden yararlanma imkanı bu 2 yıllık sürelerle sınırlı değildir.

Türkiye Bankalar Birliği tarafından 11 Eylül 2018 tarihinde yayımlanan "Çerçeve Anlaşmasına" göre "Finansal Yeniden Yapılandırma Programı (FYY Programı)" aşağıda belirtilen amaçları kapsamakta olup bu itibarla program;

- a. Kredi borçlarının vadelerini uzatmak,
- b. Bu borçluların kredilerini yenilemek,
- c. Borçlulara ilave yeni kredi vermek,
- d. Anapara, faiz, temerrüt faizi ve kâr payları ile kredi ilişkisinden doğan diğer her türlü alacağı indirmek veya bunlardan vazgeçmek,
- e. Anapara, faiz veya kâr payı alacaklarını; kısmen veya tamamen iştirake çevirmek, aynı, nakdi ya da tahsil şartına bağlı bir bedel karşılığı devir veya temlik etmek, borçlu ya da

üçüncü kişilere ait aynı değerler karşılığında kısmen veya tamamen tasfiye etmek, satmak, bilanço dışına çıkarmak,

f. Diğer alacaklı kuruluşlar ve alacaklılarla birlikte hareket ederek protokoller yapmak,

şeklinde alınacak tedbirlerle, borçlu işletmelerin geri ödeme yükümlülüklerini yerine getirebilmelerine ve istihdama katkıda bulunmaya devam etmelerine imkan verilmesini sağlamayı amaçlamaktadır.

FYY Programının konu bakımından kapsamı; İlgili düzenlemeler ve 11 Eylül 2018 tarihli çerçeve anlaşmasında belirtilen usul ve esaslar kapsamında aşağıda belirtilen koşulları sağlayan borçlar için Finansal Yeniden Yapılandırma Programına başvurulabilecektir.

Asgari borç koşulu; bir borçlu veya dahil olduğu risk grubu ile birlikte Risk Başvuru Bankası'na başvuru tarihi itibarıyla Alacaklı Kuruluşlara olan anapara (nakit+gayrinakit) borç toplamı 100 milyon TL'den büyük olan borçluları kapsamaktadır.

Yasal takiplerin başlatılmamış olması koşulu; genel itibarıyla borçlu hakkında herhangi bir yasal takip işleminin başlamamış olması esas olmakla beraber, başvuru tarihi itibarıyla yasal takip işlemlerine başlanmış olmakla birlikte, toplam borç/memzuç tutarının azami yüzde 25'lik kısmı bir veya birden fazla Alacaklı Kuruluş'ta bulunan borçlular yapılandırma kapsamına alınabilecektir. Fakat haklarında iflas kararı bulunan borçlular ise FYY Programı kapsamına alınamayacaktır.

Geri ödeme kabiliyetinin olması koşulu; FYY kapsamına alınacak borçlunun Alacaklı Kuruluşlar Konsorsiyumu (AKK) tarafından yaptırılacak fizibilite raporu ile beraber yapılan değerlendirmeler sonrası borçlunun borçlarını ödeyebileceği kanaatinin oluşması halinde FYY kapsamına alınabilir.

Finansal Yeniden Yapılandırma Kanunundan Beklenen Ekonomik Faydalar

Finansal Yeniden Yapılandırma Kanunu ile Türkiye'de faaliyet gösteren, herhangi bir mali kurumla kredi ilişkisi içerisinde bulunan ve ödeme yükümlülüklerini yerine getiremeyen borçlular için finansal yeniden yapılandırma çerçevesinde belirlenecek süre ve koşullarla yeniden yapılandırma imkanı verilmektedir. Adı geçen Kanun kapsamında kredilerin sağlıklı yapıya kavuşturulabilmesi için şunlar yapılabilmektedir; vadeleri uzatmak, krediyi yenilemek, ilave kredi vermek, anapara veya faiz indirimi sağlamak, faizden tamamen veya kısmen vazgeçmek, kredileri kısmen veya tamamen iştirake çevirmek, kredileri aynı, nakdi ya da tahsil şartına bağlı bir bedel karşılığı devir ve temlik etmek, kredileri borçlu veya ya da üçüncü kişilere ait aynı değerler karşılığında kısmen veya tamamen tasfiye etmek, kredileri borçlu ya da üçüncü kişilere ait aynı değerler karşılığında kısmen veya tamamen tasfiye etmek, diğer bankalarla birlikte hareket ederek protokoller yapmak (Resmi Gazete, 2002).

Kanun metninde kısmen bahsedilen amaçlar doğrultusunda finansal yeniden yapılandırmadan beklenen çeşitli sosyal ve iktisadi faydalar bulunmaktadır. Çeşitli kesimler tarafından söz konusu faydalar değişmektedir. Makroekonomi anlamında; likidite dengesi bozulan işletmelerin likidite dengesini yeniden tesis etmesine yardımcı olunması, üretim kayıplarının önüne geçilmesi, ardıl firmaların da bu durumdan dolayı negatif etkilenmesinin önüne geçilmesi, istihdamın korunması yönünden fayda sağlamaktadır. Kredilerini yeniden yapılandıran işletmeler; likidite problemlerini çözerek üretime devam edecek, uzun vadede finansal konuda deneyim kazanarak daha ölçülü ve temkinli bir şekilde borçlanma yetisi kazanacaktır. Kredi veren kuruluşlar için ise sorunlu aktiflerinden kurtulmak suretiyle hem daha sağlıklı bir bilanço yapısına kavuşacaklar, hem de sorunlu kredilerini ayrılacak karşılıklar azalacağı için reel sektöre daha fazla kaynak aktarabilecektir. Ayrıca, bankalar arasında sorunlu kredi yükü dağıtılmış olacak ve rekabet anlamında daha adil bir durum oluşacaktır (Küçükbay & Demirhan, 2003).

Sonuç olarak finans kuruluşları ile işletmelerin kredi geri ödenmesinde ortak bir yeni dengede buluşmaları ülke ekonomisi için önemlidir. İşletmeler, yükümlülüklerini sağlıklı bir yapı içerisinde ödeyebilecektir. İşletmelerin faaliyetlerine devam etmesi, işletmelerin diğer menfaat sahipleri olan devlet, çalışanlar, tedarikçiler açısından önemlidir. Kredi veren kuruluşlar da sorunlu aktiflerden kurtulmak suretiyle ekonomiye sağlıklı kaynak girişi aktarmaya devam edecektir. Sorunlu kredilere çözümlenmesine ilişkin yapı kurulması önemlidir. Şöyle ki; bankalar söz konusu sorunlu krediler için belli bir oranda karşılık ayırmak durumundadır. Bu karşılığı ayırdığı takdirde ise yeni bir kaynak bulmalıdır. Yeni kaynak akışı olmaması durumunda karlılık düzeyi azalmaktadır. Dolayısıyla daha az kredi verme eğilimine girerek kaynak arzını azaltabilir. Kaynak maliyeti de yükselir. Bu durum yeni yatırımların yapılmasını sekteye uğratabilir. Makro anlamda bir ülkenin tüm bankalarının aynı pozisyonda olması ise daralmaya işaret eder. Finansal yeniden yapılandırma ile aktif kalitesinin düzeltilmesi ve dolayısıyla sorunlu krediler için ayrılacak karşılık miktarının azaltılması mümkündür. Bu da ekonomide yeni kredi döngüsünün korunmasına yardımcı olacaktır.

Finansal Yeniden Yapılandırma, mikroekonomi anlamında zor durumda olan işletmelerin pozitif olarak yön değiştirmesini sağlarken aynı anda bu mikro etkiler birleşip pozitif anlamda bir makro etki de doğurmaktadır. 1990'lı yılların başında İngiltere'de yaşanan durgunluk finansal yeniden yapılandırma ile aşılmış ve bu sayede çok sayıda küçük ve orta ölçekli işletme varlığını sürdürerek ardıl sektörlerini de pozitif anlamda etkilemiştir. 1989'dan itibaren İngiltere Merkez Bankası 160'ın üzerinde yeniden yapılandırma faaliyetinde bulunmuştur. Sonuç olarak finansal açıdan çok sayıda işletme pozitif anlamda etkilenecek çalışanlarının da işsiz kalması engellenmiş ve istihdam daralması da böylece engellenmiştir (Bankacılar Dergisi, 2002).

Finansal Yeniden Yapılandırma uygulaması ile sosyal faydalar da sağlanmaktadır. Finansal yeniden yapılandırmaya konu olan işletme, mali borçlarının vade ve fiyat yapısını değiştirdiği için oluşan nakit akış problemi çözecektir. Alacaklılarına karşı olan sorumluluklarını yerine getirebilecektir. Dolayısıyla hem bankalara olan, hem de diğer işletmelere olan borçlarını ifa edebilme kabiliyetini yerine getirecektir.

Ekonomik olaylara makro düzeyde bakıldığında ekonomik sistemin zincirlerden oluştuğu görülebilir. Bu yapı bir ekosistemi oluşturur. Bir işletme finansal sıkıntıya girdiğinde bu diğer borçlu ve alacaklı işletmeleri de etkiler. Zincirler halinde tüm ekonomik yapı olumsuz etkilenir. Ayrıca, bozulan ekonomik yapının ilk olumsuz etkilerinden bir tanesi de istihdam sorunudur. Finansal yeniden yapılandırma çalışmaları kapsamında sağlıklı bir ödeme yapısına kavuşturulan işletmeler sayesinde işsizliğin yaratacağı sosyal buhranın önüne geçilmiş olunur.

SONUÇ

Finans dünyasında zaman zaman içsel veya dışsal nedenlerden kaynaklı problemler yaşanmaktadır. Bu problemlerin en önemlilerinden biri, işletmelerin finans kuruluşlarından kullandığı kaynakları geri ödeyememesi olarak karşımıza çıkar. Geri ödenmesinde problem meydana gelen bu kaynaklar sorunlu krediler olarak adlandırılmaktadır. Sorunlu krediler finans sektörünün doğası gereği olduğu için belli bir orana kadar normal karşılanırken belli bir orandan sonra hem mikro hem de makro anlamda sorunlara neden olmaktadır. Sonuç olarak da önlem alınarak düzeltilmezlerse ekonomik birimlerin birbirini etkilemesinden dolayı zincirleme daralmaya yol açarak ülkelerin ciddi problem yaşamalarına sebep olurlar.

Sorunlu kredi oranlarının kabul edilebilir üst sınırı aşması ile beraber çeşitli problemler de beraberinde gelir. Bankalar tahsilat sağlayamadığı kredilere karşılık ayırırlar. Ayrılan karşılık miktarının artması neticesinde ise kullanılabileceği kaynak miktarı düşer. Kullanılabileceği kaynak miktarının düşmesi neticesinde de kaynak maliyetleri yükselir ve bu da faiz hadlerinin yükselmesine sebebiyet verir.

Faiz hadlerinin yükselmesi ise yatırımcıların yeni yatırımlar hususunda isteksiz davranmalarına neden olarak yeni yatırımların azalması sonucunu doğurur. Bunun sonucu olarak da talep azalır ve talep azalması da üretimin azalmasını beraberinde getirir ve en nihayetinde de ekonomide meydana gelen bu daralma neticesinde istihdamda da azalma meydana gelerek ekonominin bir kısır döngüye girmesine sebebiyet verir.

İşletmeler meydana gelen daralma neticesinde istihdam azaltma gibi bazı önlemlere başvurur. Ancak alınan bu önlemler yeterli olmayabilir. İşletmelerin kullandığı kaynakları geri ödeyememesi ise kredi kuruluşları nezdinde kredibilitelerini düşürür. Hem artan faiz hadleri hem de kredibilitelerinin düşmesi neticesinde işletmeler yeni kaynak bulmakta zorlanırlar. Bunun sonucunda da farklı ve daha derin problemlerle de karşı karşıya kalırlar. En nihayetinde de işletme sermayesini bitirme noktasına gelerek kısır döngüye girerler.

Söz konusu bu daralmaların önüne geçebilmek için dünyada ve ülkemizde çeşitli önlemler alınmakta ve ekonominin sağlıklı bir şekilde işlerliğini devam ettirilmesine çalışılmaktadır. Bu önlemlerin en önemlilerinden biri de sorunlu kredilerin rehabilite edilerek ilgili kaynakların geri ödemelerinin yapılmasını sağlayacak önlemler alınmasıdır. Sorunlu kredilerin rehabilite edilmesi noktasında ise Finansal Yeniden Yapılandırma karşımıza çıkmaktadır.

Finansal Yeniden Yapılandırma ile işletmeler borçlarını yeni bir takvime bağlama olanağı bularak gelir gider dengesine göre borçlarını yapılandırır ve böylece ödeme kapasitesine kavuşur. Diğer taraftan bankaların da likidite problemleri çözülerek bilançolarının düzeltilmesi sağlanır. Geri ödenen kredilere bankalar ayırdığı karşılığı azaltarak daha fazla kredi verme iştahına sahip olur. Böylece faiz haddi düşerek yeni yatırımcıların kredi talebini canlandırır ve yeni yatırımlar yapılmaya başlanır. Yeni yatırımlar piyasalarda talep canlanmasını sağlayarak ticareti arttırır. Bu da üretimin ve istihdamın artmasına yol açar. Böylece ekonomik daralmadan çıkılarak büyüme dönemine girilir.

Türkiye Bankalar Birliği'nin yaptığı istatistiki çalışmada Ekim 2019 - Kasım 2020 döneminde Finansal Yeniden Yapılandırma Büyük Ölçekli Uygulama kapsamına 287 adet firma (120 grup) alınmıştır. Bu firmalardan 119 tanesi ile (40 grup) ile de Finansal Yeniden Yapılandırma Sözleşmesi imzalanmıştır. Toplam yapılandırılan tutar ise 23,8 Milyar TL olmuştur. Kasım 2019-Kasım 2020 döneminde ise Küçük Ölçekli Uygulama kapsamına 64 adet firma (36 grup) alınmış ve 27 firma(10 grup) ile de Finansal Yeniden Yapılandırma sözleşmesi imzalanarak toplamda 303 Milyon TL yapılandırılmıştır (Türkiye Bankalar Birliği, 2020).

Finansal Yeniden Yapılandırma konusunda, ülkemiz ve dünya örneklerinin niceliksel olarak ele alındığı ve hem makro hem de mikroekonomiye dair etkilerinin tartışıldığı yeni çalışmalar yapılabilir. Finansal Yeniden Yapılandırma hususunda uygulamada karşılaşılan sorunların ele alındığı ve uygulayıcılara bu sorunların çözümleri ile ilgili tavsiyelerin verildiği çalışmalar da şüphesiz literatüre faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, A. E. (1989). Türkiye'de Banka İşletmelerinin Ekonomik Analizi ve Gelişme Eğilimleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara, Ankara, Türkiye: Ankara Üniversitesi.
- Aktaş, R. (2000). Sorunlu Krediler. Basılmamış Seminer Notları. Ankara, Ankara, Türkiye: TBB.
- Armour, J., & Dekain, S. (2000). Network of Industrial Economists Annual Conference Queens' College, Cambridge 30-31 March 2000 Abstracts. www.jiscmail.ac.uk: <https://www.jiscmail.ac.uk/cgi-bin/filearea.cgi?a=get&LMGT1=INDECON&f=/abstracts2000.html> adresinden alındı

- Bankacılar Dergisi. (2002). Bankacılar Dergisi, Sayı 41.
- Bekçioğlu, S. (1986). Banka İşletmelerinde Problemlili Kredilerin Önlenmesi. İ.Ü. İşletme Fakültesi Muhasebe Enstitüsü Dergisi.
- Çelik, A., & Gözbaşı, O. (2003). Finansal Yeniden Yapılandırmada İstanbul Yaklaşımı ve Uygulamaları . 7. Ulusal Finans Sempozyumu, (s. 43-62). İstanbul.
- Erdönmez, P. (2002). Finansal Yeniden Yapılandırma Programı. Bankacılar Dergisi, 9-20.
- Eroğlu, Ö., & Albeni, M. (2002). Küreselleşme Ekonomik Krizler ve Türkiye. Isparta: Bilim Kitabevi Yayınları.
- Koç, S. (2010). Finansal Yeniden Yapılandırma: İstanbul Ve Anadolu Yaklaşımları, Sonuçları. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 35-55.
- Küçükbay, F., & Demirhan, D. (2003). Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Finansal Yeniden Yapılandırma Uygulamaları: İstanbul Yaklaşımı ve Varlık Yönetim Şirketi. Mali Çözüm Dergisi, 143-155.
- Küçükbaşakçıl, R. (2004). Banka Yeniden Yapılandırma Programları ve Ekonomik Sonuçları. TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi.
- Mishkin, F. (2004). The Economisc of Money Banking, and Financial Markets. Boston: Pearson: Addison Wesley.
- Özgüven, A. (2001). İktisadi Krizler. Yeni Türkiye Dergisi, 56-63.
- Resmi Gazete . (2001, 06 30). 24448 Sayılı Resmi Gazete, Bankalarca Karşılıklı Ayrılacak Kredilerin ve Diğer Alacakların Niteliklerinin Belirlenmesi ve Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik.
- Resmi Gazete . (2019, 07 19). 7186 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.
- Resmi Gazete. (2001, 06 30). 24448 Sayı.
- Resmi Gazete. (2002, Ocak 31). Malî Sektöre Olan Borçların Yeniden Yapılandırılması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Düzenlenen Kanun.
- Resmi Gazete. (2006, 12 30). 26392 Sayı.
- Rosenberg, M. (1982). Dictionary of Banking and Finance. John Willey and Sons Inc.
- Takan, M., & Boyacıoğlu, M. (2013). Bankacılık Teori, Uygulama ve Yöntem. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- Türkiye Bankalar Birliği. (2020). Finansal Yeniden Yapılandırma Çerçeve Anlaşmaları Aylık Raporu. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği.
- Uçarkaya, S. (2006). Kamu Bankalarının Bankacılık Sistemindeki Rolü. TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 5 Issue 1, March 2021

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 10.02.2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 10.03.2021

DOI: 10.30692/siad.878106

YÖNETİM VE MATEMATİK BAĞLANTISI

The Link Between Management and Mathematics

Yusuf ESMER

Doç. Dr.

Bayburt Üniversitesi

Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

ORCID ID: 0000-0003-3691-1730

yesmer@bayburt.edu.tr

Kübra ELMALI

Dr. Öğr. Üyesi

Bayburt Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-6638-396X

kubraelmali@bayburt.edu.tr

Atıf/Citation: Yusuf Esmer, Kübra Elmalı (2021), “Yönetim ve Matematik Bağlantısı”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.1 Mart 2021 s.77-86.

Öz: İnsan var olduğu ilk andan beri yönetim olgusu da var olmuştur. Yönetim en kısa ve en basit şekliyle “başkalarına iş gördürme faaliyeti” olarak tanımlanmaktadır. Yönetim, evrensel bir süreç, eski bir sanat dalı olmakla birlikte yeni ve sürekli gelişmekte olan bir bilim dalıdır. Bu bağlamda yönetim biliminin dolaylı ya da doğrudan ilişkili olduğu birçok bilim dalı bulunmaktadır. Yönetim biliminin, sosyoloji, psikoloji, antropoloji ve sosyal psikoloji gibi bilim dalları ile doğrudan ilişkili olmasının yanında matematik bilimi ile de yakın ilişkili olduğu söylenebilmektedir. Ancak literatürde yönetim ve matematik ilişkisine doğrudan değinilmediği ya da çok az değinildiği görölmektedir. Bu nedenle yönetim ve matematik ilişkisine yönelik bir çalışmanın yapılmasının literatüre katkı sağlayacağı düşünölmektedir. Bu çalışmanın amacı yönetim ve matematik bağlantısını ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın giriş bölümü işlendikten sonra yönetim kavramı kısaca açıklanmakta, sonrasında mevcut çalışmalardan hareketle yönetim ve matematik bağlantısı tartışılmıştır. Araştırmada, yönetimin, karar verme, planlama ve denetim aşamasında matematik biliminden yoğun bir şekilde yararlandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anhtar Kelimeler : Yönetim, Matematik, Bağlantı.

Abstract: Management has existed since the first moment of human existence. Management is defined as "the activity of employing others" in its shortest and simplest form. Although management is a universal process, an old art branch, it is a new and constantly developing science. In this context, there are many branches of science that management science is directly or indirectly related to. It can be said that the science of management is directly related to the sciences such as sociology, psychology, anthropology and social psychology, as well as closely related to the science of mathematics. However, in the literature, it is seen that the relationship between management and mathematics is not directly or very little mentioned. For this reason, it is thought that conducting a study on the relationship between management and mathematics will contribute to the literature. The aim of this study is to reveal the connection between management and mathematics. Or this purpose, after the introduction of the study, the concept of management is explained briefly, and then the connection between management and mathematics is discussed based on existing studies. In the study, it was concluded that the management made extensive use of mathematics in decision-making, planning and control stages.

Keywords : Management, Mathematics, Link.

GİRİŞ

Yönetim, insanın yaratıldığı ilk andan beri insanın yaşamında yer almış bir olgudur. Bu bağlamda yönetim, toplum yaşamı kadar eski olmakla birlikte sürekli olarak gelişen bir bilimdir. Yönetim süreç olarak, bir dizi faaliyetleri ve işlevleri; sanat olarak, uygulamayı; bilim olarak ise sistemli bir bilgi topluluğunu ifade etmektedir. Yönetim işlevi; bir örgütün kuruluş esnasında belirlenen veya sonradan güncellenen amaç ve hedeflerine ulaşmak üzere planlama, örgütlenme, yöneltme, koordinasyon (eş güdümlenme) ve denetim fonksiyonlarına yönelik teori, model, yaklaşım ve ilkelerin ustalıkla uygulandığı bir süreç” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu süreçte ortak amaç etrafında faaliyetlerin doğru bir şekilde örgütlenmesi gerekmektedir (Arslan, 2018, s. 5). Bu durum yönetimin diğer disiplinlerle ilişki içerisinde olması gerekliliğini göstermektedir. Yönetimin, tarih, iktisat, teknoloji, sosyoloji, psikoloji, antropoloji, sosyal-psikoloji, hukuk, felsefe, siyaset gibi bilimlerle yakından ilişkili olduğu gibi matematik bilimi ile de çok yakın ilişkili olduğu söylenebilmektedir. Diğer yandan matematik biliminin, insan yaşamı için vazgeçilmez bir olgu olmakla birlikte amacının “insan aklını daha iyi çalışabilir bir hale getirmek” ve “tüm bilimlerin doğru ve güvenilir sonuçlar elde etmelerine yardım etmek” olması bu durumu desteklemektedir (Güney, Özkoç ve Korkmaz, 2016, s. 70). Bununla birlikte matematik sözcüğünün etimolojik kökeni incelendiğinde “ders, öğrenilen şey, bilgi” anlamlarına gelen Eski Yunanca “mathema” sözcüğünden türediği görülmektedir (Etimoloji Türkçe, 2021, s. 1). Bu bulgu matematik biliminin, tüm bilimlerin olmazsa olmaz unsurlarından biri olduğunu göstermektedir.

1950’li yılların ortalarına kadar bazı cebirsel ifadelerin ve istatistik bilgilerin dışında yönetimde matematiğin rolüne ilişkin araştırmalara rastlanılmadığı görülmektedir. Ancak daha sonra yönetim ve matematik arasındaki bağın sanıldığı aksine daha kuvvetli olduğu yönetimin matematik olmadan gelişmeyeceği anlaşılmıştır. Başlangıçta “temel matematik” olarak adlandırılacak şekilde yönetimde yer alan matematik daha sonra yönetim problemlerini çözmeye yardımcı olmak için çok sayıda matematiksel tekniğin bir araya getirilmesi ile daha kapsamlı bir şekilde yönetim için vazgeçilmez bir hal almıştır (Zionts, 1983, s. 81).

Matematiksel programlama, cebir, ağ yöntemleri, kuyruk teorisi, olasılıklı süreçler, istatistik ve bilgisayar simülasyonu gibi çeşitli tekniklerin birleştirilmesi ile yönetimde farklı bir yöntem anlayışı geliştirilmiş (nicel yöntemler) ve bu yöntemlerle problem çözme yaklaşımı, yönetim biliminin temel felsefesi haline gelmiştir (Amente , 2018, s. 6).

Bu çalışmanın amacı, yönetimde matematiğin nasıl bir rol oynadığını ortaya koymaktır. Bu bağlamda mevcut çalışmalar incelenerek teorik bir çerçeve çizilmeye çalışılmaktadır.

Yönetim ve Matematik

Yönetimle ilgili literatürde çok sayıda tanım bulunmakla birlikte üzerinde görüş birliğine varılan tanımının ise “başkaları aracılığıyla iş görmek” şeklinde olduğu görülmektedir (Koçel, 1999, s.

11-12). Henry Fayol ileri sürdüğü “Yönetim Süreci ve Yönetimin Evrenselliği” yaklaşımında yönetimin evrensel bir süreç olduğunu ifade ederek, tüm örgüte yönelik bir yönetim anlayışı geliştirmiştir. Buna göre yönetim; planlama (ileriye tahmin etme), örgütlenme (organize etme), yöneltme (yürütme, sevk etme), koordinasyon (eşgüdümleme, ahenkleştirme) ve denetim (kontrol etme) olmak üzere beş fonksiyondan oluşan bir süreçtir (Mucuk, 2014, s. 18-131).

Planlama: Geleceğe yönelik gelişmelerin şimdiden tahmin edilmesi, örgütsel amaç ve hedefler ile bu amaç ve hedeflere nasıl ulaşılabileceğinin önceden belirlenmesidir. “Neler, nasıl, nerede, ne zaman ve hangi maliyetlerle yapılacak?” sorusunun yanıtıdır.

Örgütlenme: Örgüt yapısının oluşturulması, işlerin, faaliyetlerin ve çalışanların belirlenmesi, amaç ve hedeflere ulaşmayı sağlayacak örgütsel ortamın oluşturulmasıdır. “Kim, neyi, hangi yetkilerle ve hangi çevrede yapacak (Örgüt yapısı nasıl olmalıdır?)” sorusunun yanıtıdır.

Yöneltme: Grup halinde örgütü oluşturan insanların (insan örgütünün) amaç ve hedeflere ulaşma yönünde isteklendirilmesi (güdülenmesi), yönlendirilmesi, sevk edilmesi ve harekete geçirilmesidir. “İnsanlar amaç ve hedefleri gerçekleştirmeye yönelik nasıl yönlendirilecek?” sorusunun yanıtıdır.

Koordinasyon: Çalışmayı kolaylamak ve başarıyı sağlamak için bütün işlerin, faaliyetlerin ve çalışanların uyumlaştırılmasıdır. “İşler uyumlu mu? Çalışanlar uyumlu mu?” sorularının yanıtıdır.

Denetim: Amaç ve hedeflere ulaşıp ulaşılmadığı veya ne ölçüde ulaşıldığının belirlenerek düzeltici önlemlerin alınmasıdır. “Amaç ve hedeflere ulaşıldı mı? Ulaşıldıysa ne ölçüde ulaşıldı? Düzeltici önlemler nelerdir?” sorularının yanıtıdır.

Yönetim fonksiyonları aynı zamanda yöneticilerin görevlerinin ne olduğunu göstermektedir. Buna göre yöneticilerin planlama organize etme, yürütme ve kontrol etme olmak üzere 5 önemli görevi bulunmaktadır. Bunların içinde planlama ve denetim en önemli görevler olarak görülmektedir. Planlama aşamasında örgütün amaç ve hedefleri belirlenirken, denetim aşamasında ise belirlenen amaç ve hedeflere ulaşıp ulaşılmadığı kontrol edilerek ulaşıldı ise ne derece ulaşıldığı, ulaşılmadı ise neden ulaşılmadığı belirlenmekte ve düzeltici önlemler alınmaktadır. Bu bağlamda yöneticilerin başarısını gösteren matematiksel ölçütler bulunmaktadır. Bunlar: karlılık, ekonomiklik, etkinlik, etkililik, verimlilik ve fayda/maliyet (değer) analizidir. Yönetimin rasyoları olarak da ifade edilen bu ölçütlerin tanımları ve bu ölçütlerde hesaplamaların nasıl yapıldığı (formülleri) Tablo 1’de gösterilmektedir (Esmer, 2019, s. 43-44).

Tablo 1. Yönetimin Rasyoları

Rasyo	Tanım	Formül
Karlılık (Rantabilite)	Ulaşılan vergi sonrası kar (net kar) ile kullanılan sermaye arasındaki orandır.	$\text{Karlılık} = \frac{\text{Net kar}}{\text{Sermaye}}$
Verimlilik (Prodüktivite)	Ulaşılan üretim miktarı (çıktı) ile üretimde kullanılan üretim faktörlerinin (girdi) arasındaki orandır.	$\text{Verimlilik} = \frac{\text{Çıktı (Output)}}{\text{Girdi (Input)}}$
Ekonomiklik (İktisadilik)	Üretim sonrası elde edilen gelirler ile üretim aşamasında katlanılan maliyetler arasındaki orandır.	$\text{Ekonomiklik} = \frac{\text{Gelirler}}{\text{Giderler}}$

Etkinlik (Yeterlilik Derecesi)	Bir faaliyetin amaç ya da hedefe ulaşma derecesidir.	$\text{Etkinlik} = \frac{\text{Standart (Planlanan) Performans}}{\text{Gerçekleşen (Fiili) Performans}}$
Etkililik	Planlanan üretim miktarı ile gerçekleşen üretim miktarı arasındaki orandır.	$\text{Etkililik} = \frac{\text{Gerçekleşen Çıktı}}{\text{Planlanan Çıktı}}$
Fayda/ Maliyet (Değer) Analizi	Bir faaliyet, proje ya da ürünün sağlayacağı fayda ile maliyeti arasındaki orandır. Aynı zamanda değeri ifade etmektedir.	$\text{Değer} = \frac{\text{Fayda}}{\text{Maliyet}}$

Kaynak: (Ekodialog, 2019, s. 1)

Yönetimin “amaç ve hedeflerin belirlenmesi”, “verimlilik, etkinlik ve ekonomiklik”, “işbirliğinin sağlanması” olmak üzere üç temel özelliği bulunmaktadır. Bunlar yönetimin akıl ve bilime dayanan bir faaliyet olduğunun kanıtıdır (Saruhan, 2018, s. 4). Yönetim, karar alma aşamasında bilimsel yaklaşımdan faydalanan bir bilimdir. Bilimsel yaklaşım ise belirli bir amaç ve hedef doğrultusunda hipotez ve model oluşturmayı, modelin çözümü ve hipotezlerin testini ve sonuçların yorumlanmasını içermektedir. Bu bağlamda karmaşık iş dünyası problemleri (yönetimsel karar durumları) analiz edilerek matematiksel modeller oluşturulmakta, bilgisayar destekli olarak bu modeller çözümlenmekte ve gerektiğinde iyileştirilmeler yapılmaktadır. Bu süreçte yönetim bilimi şu unsurları kapsamaktadır (Çınar, 2019, s. 2-5):

- Karmaşık durumların matematiksel olarak modellenmesi sanatı
- Oluşturulan modellerin çözümünde kullanılacak çözüm yöntemlerinin geliştirilmesi bilimi
- Elde edilen sonuçların karar vericiye (yöneticiye) etkin bir biçimde sunulması kabiliyeti

Yönetim, bir örgütün amaç ve hedeflerini, bu amaç ve hedeflere ulaşmasını sağlayacak stratejileri ve bu stratejiler arasındaki uyumu sağlayacak önlemleri kapsayacak bir plan dâhilinde olmayı öngörmektedir. Planlama, neyin nasıl yapılacağını gösteren, değişikliklerin olumsuz etkilerinin azaltılmasını ve denetim standartlarının sağlanmasını içeren bilgiler bütünüdür. Planlama sınıflandırılmasında en yaygın olan yöntem; planların kapsam (stratejik ve taktik planlar), zaman ve belirginlik açısından gruplandırılmasıdır. Özellikle işletmelerin strateji belirleme konusundaki ilk çalışmaları, orta ve uzun dönemli planlarla eşdeğer olarak kabul edilmiştir. Bu çalışmalar işletmelerin satış, gelir, maliyet ve kâr tahminleri ile sınırlı iken, daha sonra bu tahminlerin işletmelerin yönetim kararları üzerinde etkili olmadığı görülmüştür.

Matematik ve bilgisayar teknolojisindeki gelişmelerle birlikte ileriye dönük tahminler yoğunluk kazanmaya başlamıştır. Yönetimde bir iş kararının içerdiği risk derecesini belirlemek için olasılık kullanılmıştır. Bununla birlikte elde edilen veriler ve ulaşılmaması beklenen sonuçlar, grafik ve histogramlar gibi istatistiksel görsellere dönüştürülmüştür. Daha sonra matematiğin çeşitli yönetim problemlerine yönelik uygulamaları yaygınlaşmıştır. Bunlar arasında ikinci dereceden programlamanın finansal portföy analizi, iş gücünün planlanması ve doğrusal programlamanın uygulanması gibi alanlar yer almıştır. Diğer uygulamalar arasında doğrusal programlamanın taşıma yöntemi, envanter ve sipariş/kurulum maliyetlerinin ticaretini yapan ekonomik parti büyüklüğü formülü, proje yönetiminde CPM-PERT ağları, öğrenme eğrilerinin kullanımı ve bir tahmin aracı olarak üssel ağırlıklı hareketli ortalamalara yer verilmiştir.

Yönetim sürecinde yönetici birçok problemle karşı karşıya kalmaktadır. Bu süreçte yöneticinin en doğru olana yönelmesi gerekmektedir. Ancak bu şekilde yönetici gerçek anlamda kararını vermiş olmaktadır (Boone, 1981, s. 348). Yönetimde yöneticinin daha kolay karar vermesine

yardımcı olmak amacıyla problemi daha sistemli analiz etmeye yardımcı olan bir dizi yöntem ve teknikten oluşan alternatif çözüm alternatifleri geliştirilmiştir. Bunlar nitel ve nicel olmak üzere iki başlık altında toplanmaktadır. Nitel yöntemler, karara ilişkin yeterli bilgiye ulaşılmadığında başvuru teknikleri içermektedir. Nicel yöntemler ise karar verme sürecinde matematiksel ve istatistik ağırlıklı işlemlerden oluşan doğrusal programlama, ulaştırma modeli, CPM/ PERT tekniği, kuyruk analizi simülasyon tekniğidir (Timur, 1990, s. 33-34). Bunlar aşağıda örnekler verilerek açıklanmaktadır:

Doğrusal programlama: İşletme yönetiminde işletmenin elinde var olan kaynakların kısıtlı ve sınırlı sayıda olması en büyük problemlerden biridir. İşletmenin personel sayısı, hammadde, makine gibi imkânları da sınırlı sayıda olduğundan bunların maksimum düzeyde fayda sağlayacak boyutta olması gerekliliği de ikinci bir problem olarak görülmektedir. Çok boyutlu olarak karşımıza çıkan bu tür problemlerin çözümünde doğrusal programlama kullanılmaktadır. Doğrusal programlama, gereksinimleri doğrusal ilişkilerle temsil edilen matematiksel bir modelde en iyi sonuca (maksimum kar veya en düşük maliyet gibi) ulaşmak için kullanılan bir yöntemdir. Doğrusal programlama yaklaşımı, doğrusal yapıdaki kısıtları ihmal etmeden, doğrusal formdaki amaç fonksiyonunu maksimize ya da minimize etmeyi sağlayan ve bu en iyileme (optimizasyon) işlemi sonucunda karar değişkenlerinin aldıkları değerleri bulan bir yaklaşımdır. Optimizasyon problemlerinin çözümünde kullanılmaktadır. Doğrusal programlama modelinin matematiksel yapısı üç başlık halinde incelenmektedir (Eroğlu, 2020, s. 30-36):

1. Amaç fonksiyonu: Karar vericinin (yöneticinin) ulaşmak istediği hedef doğrusal bir denklem ile açıklanmaktadır. Amaç fonksiyonu olarak bilinen bu denklem, karar değişkenleri ile karar vericinin amacı arasındaki fonksiyonel ilişkiyi göstermektedir. Problemdeki kısıtların kullanılmasıyla oluşan faydanın maksimize edilmesi veya yine kısıtların kullanılmasıyla oluşan zararın minimize edilmesi olarak tanımlanabilmektedir.

$$Z_{Max/Min} = c_1x_1 + c_2x_2 + \dots + c_nx_n$$

2. Kısıtlayıcı fonksiyonlar: Karar değişkenleri ve bu değişkenlerle parametrelerin birbirleriyle olan ilişkilerinde sağlanması gereken ilişkilerin matematiksel olarak açıklanmasıyla elde edilen denklemlerdir. Kısıtlayıcıların değerleri kesin olarak önceden belirlenmiş olup sistemin tanımlanmasında kullanılmaktadır. Kısıtlayıcı fonksiyonlar sadece kaynakların sınırlarını değil, gereksinim ve yönetim kararlarını da ifade etmekte kullanılmaktadır.

$$a_{11}x_1 + a_{12}x_2 + \dots + a_{1n}x_n \leq \geq b_1$$

$$a_{11}x_1 + a_{12}x_2 + \dots + a_{1n}x_n \leq \geq b_2$$

$$\dots \quad \dots \quad \dots$$

$$a_{11}x_1 + a_{12}x_2 + \dots + a_{1n}x_n \leq \geq b_m$$

3. Negatif olmama koşulları: Bu kavram, doğrusal programlama varsayımlarında da geçen “karar değişkenlerinin sıfır ya da pozitif olması gerekir” ifadesinin matematiksel gösterimidir. Karar değişkenlerinin değerleri negatif olmamaktadır.

$$x_1, x_2, \dots, x_n \geq 0 \text{ veya kısaca } x_j \geq 0 \text{ (j=1, 2, 3, \dots, n)}$$

Doğrusal programlama yardımıyla birçok çalışma yapılmıştır. Örneğin, Çevik (2006) Tokat ilinde faaliyet gösteren bir işletme için doğrusal programlama modeliyle işgücü planlaması yapmıştır. Analiz sonuçlarına göre hangi vardiyada ne kadar işçinin çalışması gerektiği belirlenmiştir. Böylece söz konusu işletmenin giderleri minimum düzeye indirgenerek personelin atıl ya da yetersiz kalmasına izin verilmemiştir. Çetindere, Sevim ve Duran (2010) sipariş esasına göre çalışan ve farklı özelliklerde ürün üretiminde bulunan bir konfeksiyon işletmesinin sınırlı girdilerine ait kantitatif verilerle üretim planlama probleminin matematiksel modelini doğrusal programlama yaklaşımı ile oluşturmuşlardır. Oluşturulan matematiksel modelin çözümlenmesiyle amaç olan maksimum kârın işletmenin, tek tip ürün üretmesiyle veya daha fazla

sipariş almasıyla mümkün olacağı sonucuna ulaşılmışlardır. Babacan (2015) ise otomotiv hizmet sektöründe yer alan bir KOBİ’de doğrusal programlama yöntemini kullanarak hizmet üretim planlamasını yapmıştır. Belirlenen model ile KOBİ’nin çalışma süresi ve çalışan sayısı kısıtları ile KOBİ’nin elde ettiği cironun maksimizasyonu gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Analiz bulgularına göre KOBİ’nin belirli alanlarda üretim yapması halinde cirosunu maksimize edebileceği belirlenmiştir.

Ulaştırma modeli: Bu model doğrusal programlama modellerinin özel bir türüdür. Modelin amacı bir işletmenin belirli kapasiteye sahip üretim merkezlerinden, belirli talebi olan tüketim merkezlerine göndereceği malların toplam ulaştırma maliyetini minimize edecek biçimde gönderilmesini sağlamaktır. Örneğin, Ertuğrul ve Tuş Işık (2008) Denizli’de faaliyet gösteren bir gıda işletmesinde yönetimin karar verme sürecine destek sağlamak için dağıtımın maliyet optimizasyonunda ulaştırma modelinin uygulanabilirliğini araştırmışlardır. Geliştirilen model ile işletmenin mevcut dağıtım planına göre ulaştırma maliyetinde düşüş sağlayan yeni bir dağıtım planı oluşturulmuştur. Tan ve Patır (2017) ise Bingöl’de faaliyet gösteren bir meşrubat işletmesi için ulaştırma modeli yardımıyla dağıtım planı oluşturmuştur. Elde edilen bulguların, kurulan yeni dağıtım planının, meşrubat işletmesinin kullanmış olduğu mevcut dağıtım planına göre aylık yaklaşık % 11 oranında bir tasarrufta bulunduğu belirlenmiştir.

CPM/ PERT tekniği: Aktivite süreleri kesin olarak bilinen durumlarda CPM (Critical Path Method-Kritik Yol Yöntemi) yöntemi projeyi tamamlamak için gerekli süreyi bulmada kullanılmakta iken aktivite sürelerinin kesin olarak bilinmediği durumlarda PERT (Project Evaluation and Review Technique- Proje Değerlendirme ve Gözden Geçirme Tekniği) kullanılmaktadır. PERT yönteminde projeyi meydana getiren faaliyetlere ilişkin beklenen süreler, Beta ihtimal dağılımına bağlı olarak hesaplanabilmektedir (a: iyimser tahmin, b: kötümser tahmin, m: en muhtemel tahmin, M: ortanca değer, medyan).

$$\text{Medyan:} \quad M = (a + b)/2$$

$$\text{Beklenen süre:} \quad t_i = \frac{a+4m+b}{6}$$

$$\text{Varyans:} \quad \sigma^2 = \left(\frac{b-a}{6}\right)^2$$

$$\text{Standart Sapma:} \quad \sqrt{\sigma^2} = \frac{b-a}{6}$$

PERT yöntemine göre, en erken bitirme süresi ve en geç bitirme sürelerinin hesaplanması gerekmektedir. En geç bitirme süresi ile en erken bitirme süresi arasındaki farka aylak süre (S) denilmekte olup, aylak süre şu formülle hesaplanmaktadır: $S = TL - TE$ (Sarıca, 2006, s. 74-89).

Bir projenin en kısa zamanda tamamlanma süresini hesaplayan faaliyetler dizisini oluşturan ve CPM yöntemine adını veren yöntem kritik yoldur. Bir projede iş gücü, mali kaynaklar, ham madde ve kullanılan araç-gereçlerin verimli olarak kullanılması amaçlanmaktadır. Bu durumda proje yöneticisinin, proje takvimine göre çeşitli ayarlamalar yaparak bu şartları mümkün oldukça yerine getirmesi gerekmektedir. PERT ve CPM teknikleri kullanılarak bu tür problemler kolayca çözülebilmektedir. PERT ve CPM tekniklerinin kullanıldığı birçok çalışma bulunmaktadır. Örneğin, Temiz Kutlu (2001) bir hastane inşaatı yapım işini PERT tekniği ile inceleyerek projenin yürütülmekte olan faaliyetlerinin; en erken, en geç başlama ve bitiş süreleri, gecikme süreleri, projenin kritik yolu ve projenin tamamlanma süresini hesaplamıştır. Proje tamamlama süresi normalde 30 ay olarak tahmin edilmekte iken, PERT tekniği ile bu süre yaklaşık 25 aya indirilmiş ve projedeki faaliyetlerin sürelerinin kısaltılmasından dolayı meydana gelecek ek maliyetler de hesaplanarak süre-maliyet ilişkileri ortaya konulmuştur. Rençber (2011) proje yönetiminde optimizasyon tekniklerini incelemiştir. Bu amaç doğrultusunda verileri İller Bankası’ndan alınan bir projede PERT tekniğinden faydalanarak, şebekede kritik ve kritik olmayan işlemler belirlenmiş ve bu işlemlerden hareketle kritik yol tespit edilmiştir. Ayrıca kritik yolda yer alan

işlemlerin tamamlanma zamanlarından yola çıkılarak projenin tamamlanma zamanı hesaplanmıştır. Karahan ve Ezin (2014) ise bir inşaat projesi için PERT-CPM yöntemi ile projenin tamamlanma süresinin azaltılmasını ve toplam maliyetlerinin en aza indirgenmesini amaçlamıştır. Bunun için öncelikle proje içerisinde yer alan önemli faaliyetler ve süreleri belirlenmiştir. Kritik yolu oluşturan faaliyetlerde meydana gelecek herhangi bir aksaklık proje süresini uzatacağından ve bu durum da proje yürütücüsüne ekstra maliyet yükleyeceğinden proje süresi mümkün olduğunca kısaltılmaya çalışılmıştır. Bazı faaliyetler için ek maliyete katlanılmış ve ek süre içerisinde başka faaliyetler yapılarak işletme daha kazançlı hale getirilmiştir.

Kuyruk analizi: Bir işletmede yönetici hizmet maliyetinin düşük olması, hizmet niteliğinin yüksek olması ve müşterilerin bekleme zamanının en düşük düzeyde olması gerekmektedir. İşletme ile müşterilerin karşılıklı yararlarını dengeleyen bir ekonomik stratejinin belirlenmesi kuyruk analizi ile gerçekleştirilebilmektedir. Kuyruk teorisi, bekleyen sıraların matematiksel olarak incelenmesini ifade etmektedir. Bu teori, sıraya girme, kuyrukta bekleme ve sıranın önünde hizmet verenler tarafından servisin sunulmasını içeren birçok ilişkili işlemin matematiksel analizine uygundur. Kuyrukta ya da sistemde ortalama bekleme zamanı, bekleyen ya da alınan hizmetin beklenen değerini ve belirli durumlarda bir sistemle karşılaşma olasılığını içeren birkaç performans ölçümünü hesaplamayı ve bunları üretmeyi sağlamaktadır. Örneğin, Yıldız ve Arslan (2013) Kuyruk teorisinden hareketle bekleme hattı modeli ile bir üniversitenin yemekhanesinde yemek kuyruğunda bekleyen öğrencilerle ilgili veriler incelenerek sistemin performans ortalaması hesaplanmıştır. Analiz sonucunda yemekhanede bulunan iki turnikeli sistemin performans ortalamasının yaklaşık % 50 düzeyinde olduğu tespit edilmiştir.

Simülasyon tekniği: Benzetim ve dinamik bir sistemin özelliklerini ve davranışlarını bilgisayar aracılığıyla değerlendiren bir tekniktir. İncelenen gerçek bir hayat sisteminin belirli bir zaman diliminde istenilen gerçek karakteristiklerini tahmin etmek amacıyla sistemin matematiksel ve mantıksal bir modelinin geliştirilmesi ve bu sistem üzerinde deneyler yapılması sürecidir. İşletme yönetimi simülasyonu aslında bir sistemi temsil etmek için oluşturulan model olarak ifade edilebilmektedir. İşletme yönetimi için oluşturulan simülasyon boyunca şirket için farklı deneyler yapılmaktadır. Bu deneyler işletmenin faaliyetlerini sürdürebilmesi, ilerleme kaydedebilmesi ve işletme hakkında stratejiler geliştirilebilmesi için yapılmaktadır. Örneğin, Aktürk ve Dinç (2017) pazarlama yönetiminde müşterilerin gereksinimlerinin ve beklentilerinin karşılanmasında simülasyon tekniğini kullanarak oluşan müşteri tatmini ve sadakati ile birlikte ürün satışında artış sağlanarak işletme performansının artıp artmayacağını araştırmışlardır. Ayrıca Simülasyon Tabanlı Pazarlama yaklaşımının kavramsal oluşturulmuştur. Durmuş ve Bal (2017) ise Simülasyon tekniği ile Kuyruk teorisini birlikte kullanmışlardır. Kısmi Tabanlı Simülasyon aracılığıyla bir üniversite üzerine Kuyruk Teorisi uygulanmıştır. Kısmi Tabanlı Simülasyon kullanılarak model oluşturulmuştur. Analiz sonucunda bekleme süresinin kısaltılması için mesai saatleri dışında personel çalıştırılması ve daha verimli bir performans sergilemek için bazı işlemlerin e-devlet veya otomasyon üzerinden sağlanarak daha etkin olabileceği önerisinde bulunulmuştur.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bilim ve teknoloji günümüzde sürekli gelişme gösteren alanlar arasında yer almaktadır. Herhangi bir disiplin alanı düşünüldüğünde, bu alanın ortaya çıkışından şimdiki zamana kadar sistematik olarak değişimler geçirdiği görülmektedir. Bu değişimlerin bulunulan yüzyıldaki dönüşümlerin hızından etkilendiği açıktır. Hızla gerçekleşen bu ilerleme sürecinde birçok disiplin bu yeniliği yakalamaya çalışmaktadır. Bunun sağlanması disiplinlerarası etkileşimin artması ile mümkün olmaktadır. Verilen bir görevin yapılmasında görev dağılımının olması gibi disiplinlerarası işbirliğinin kurulması ile kapsamlı olarak mevcut durumun düşünülmesi ve istenilen düzeyde çıktılardan elde edilmesi sağlanmaktadır. Bu süreçte yönetim bilimi de, diğer bilim dallarının güncel verilerinden yararlanma yoluna gitmektedir. Yönetim bilimi, yönetimin ne olduğu ve nasıl olması gerektiğini araştırırken, farklı disiplinler tarafından oluşturulmuş bilgilerin ve analitik

yöntemlerin birleştirilerek uygulanmasından yararlanmaktadır. Yönetim alanının nitel/sözel veriyi içermesi, nicel veri ile desteklenerek sağlam adımlar atmayı sağlamaktadır. Bu noktada bu disiplinlerle yönetim arasındaki bağı matematik alanında da dikkat çekici boyutta olduğu görülmektedir. Yönetim konularının büyük oranda işletme yönetimine dönük olduğu düşünüldüğünde matematiksel desteğin de bu alanda önemli bir rol oynadığı yadsınamaz bir gerçektir. Başlangıçta basit matematiksel işlemlerle başlayan bu süreçte daha sonra bilgisayar destekli programlar yardımıyla yönetim alanında oldukça kapsamlı bir uygulama yapılmasına imkân sağladığı görülmektedir. İşletme yönetiminde sürekli olarak üretim, pazarlama ve finans ile ilgili kısa, orta ve uzun dönemli kararlar alınmaktadır. Bu kararların en önemli özelliği belirsizlik içermeleridir. Bu noktada işletme yönetimi, somut verilerden hareketle matematiksel modeller oluşturarak problemleri çözmeye çalışmaktadır (Ergülen ve Kazan, 2007, s. 164).

Bu çalışmada yönetim ve matematik arasındaki ilişki incelenerek gelişim süreci ve uygulama alanları belirlenmeye çalışılmıştır. Matematik ve yönetim oldukça kapsamlı bir çalışma alanına sahip olduğundan, konu belirli başlıklar altında incelenerek farklı uygulama alanları ele alınmıştır. Bu çalışmaların özellikle bilgisayar destekli programlar yardımıyla yapıldığı ve bu gelişimin devam edeceği öngörüsünde bulunulmuştur. Yönetimde Kantitatif Karar Verme Yaklaşımı'na göre, yönetim ussal bir varlık olarak kabul edilmektedir. Yönetimde faaliyetler ve işlemler, matematiksel ilişkiler ve semboller şeklinde ifade edilebilmekte ve veriler ölçülebilmektedir. Bu bağlamda birçok farklı problemin çözümünde doğrusal programlama, oyun teorisi, olasılık teorisi, örnekleme teorisi ve simülasyon teorisi gibi teknikler kullanılmaktadır. Bu yaklaşımın iki özelliği bulunmaktadır. Bunlar; (1) ürün raporları ile ilişkili üretim araçlarının minimizasyonu/optimizasyonu, (2) matematiksel yöntemlerin kullanımınıdır (Nişancı, 2015, s. 267).

Sonuç olarak, bir düşünce tarzı ve evrensel bir bilim olan matematik biliminin, tüm bilimlerin temeli ve kaynağı olduğu düşünüldüğünde günümüzün sürekli değişen ve gelişen dünyasında birey, örgüt, toplum, bilim ve teknoloji için vazgeçilmez bir alan olarak görülmektedir. Ayrıca şekil, sayı, çoklukların niteliklerini ve aralarındaki ilişkileri inceleyen bir bilim olarak görülen matematik, karşılaşılan olayları ve problemleri inceleme ve araştırma yapmak suretiyle doğru olanı bulmayı sağlamaktadır. Bu yönüyle matematik, açıklanmak istenilen olaylara ilişkin kavramları tanımlama, ölçme, değerlendirme ve istatistiki verileri kullanma konusunda yönetim bilimine yardımcı olmaktadır (Kadış ve Özdoğan, 2017, s.24; Besler ve Oktal, 2018, s. 12). Bu bağlamda yönetimin karar verme, planlama ve denetim aşamasında matematik biliminden yoğun bir şekilde yararlanılmaktadır. Diğer yandan yapılan araştırmalar, matematik ile yönetim başarısı arasında bir ilişkinin olduğunu göstererek, bu alanda bilgi birikimine sahip olmanın önemini ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda başarılı yönetici ya da liderlerin matematik kabiliyeti yüksek kişiler olduğu görülmüştür. Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün yüksek düzeyde matematik yeteneğine sahip bir lider olduğu ve aynı zamanda matematik bilimi ile ilgili terimler türetme ve kitap yazma gibi bilimsel çalışmalar da bulunduğu görülmüştür (Mazmanoğlu, 2016, s. 51-52). Liderlerin matematikten faydalanarak yönetim konusunda aldıkları kararların yönetimde başarılı olmalarında etkili olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca araştırmalarda, yönetim başarısının sağlanmasında durumların matematiksel işlemler kullanılarak gerçekleştirilen analizler ile planlanmasının gerekliliği açıklanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aktürk, B. K., & Dinç, M. (2017). Simülasyonun Tabanlı Pazarlama. USMOS (s. 1-10). Ankara: ODTÜ.
- Amente , E. G. (2018). *Mathematics for Management*. Bachelor's Thesis, Haramaya University College of Business and Economics Department of Management, Harar.
- Arslan, M. (2018). İşletme Yönetimi-2. *İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon (Ders Notları)*. Şanlıurfa. 9 Şubat 2021 tarihinde <http://birecik.harran.edu.tr/assets/uploads/sites/21/files/isletme-yonetimi-2-19022018.pdf> adresinden alındı.
- Babacan, A. (2015). Doğrusal Programlama Modeli ile Bir KOBİ’de Hizmet Üretim Planlaması. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDE)*, VIII(II), 139-148.
- Besler, S., & Oktal, Ö. (2018). Yönetim ve Yönetim Bilimi. S. Besler içinde, *Yönetim Bilimi-I* (s. 2-22). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Boone, L. E. (1981). *Principles of Management*. New York: Random House Business Division.
- Çetindere, A., Sevim, Ş., & Duran, C. (2010). Üretim Planlama Problemlerinde Doğrusal Programlama Tekniğinin Kullanımı: Bir Konfeksiyon İşletmesinde Uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(35), 271-300.
- Çevik, O. (2006). Tam Sayılı Doğrusal Programlama ile İşgücü Planlaması ve Bir Uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi*, VIII(1), 157-171.
- Çınar, Y. (2019). Sayısal Yöntemler Dersi-Giriş: Yönetim Bilimi-Sayısal Yöntemler-Matematiksel Modelleme. 1 Şubat 2020 tarihinde https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/103776/mod_resource/content/0/SY%201%20Yonetim%20Bilimi%20ve%20Matematiksel%20Modelleme.pdf adresinden alındı.
- Durmuş, Ü., & Bal, F. (2017). Kuyruk Teorisinin İncelenmesi ve Üniversiteler İçin Bir Uygulama. TBD 34. *Ulusal Bilişim Kurultayı-Bilişim 2017*. Ankara.
- Ekodialog. (2019). *Özgün Ekonomi ve Makale Arşivi*. 02 Şubat 2021 tarihinde <http://www.ekodialog.com/> adresinden alındı.
- Ergülen, A., & Kazan, H. (2007). Modern İşletme Yönetiminde Matematiksel Modelleme Tekniği: Yönetici Kararlarında Tamsayı Doğrusal Programlama Modelinin Kullanımı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(5), 164-178.
- Eroğlu, E. (2020). Yöneylem Araştırması. Ders Notu. İstanbul. 10 Şubat 2021 tarihinde <http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kok/yoneyaras.pdf> adresinden alındı.
- Ertuğrul, İ., & Tuş Işık, A. (2008). Bir Gıda İşletmesinde Ulaştırma Modeli ile Yeni Bir Dağıtım Planı Geliştirme. *KMU İİBF Dergisi*, 10(14), 267-283.
- Esmer, Y. (2019). *Yönetim ve Organizasyon Eğitimi-Bireysel ve Grupla Öğretim Modelleri*. Mauritius: LAP Lambert Academic Publishing.
- Etimoloji Türkçe. (2021). Matematik. 30 Ocak 2021 tarihinde <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/matematik> adresinden alındı.
- Güney, Z., Özkoç, M., & Korkmaz, N. (2016). Matematik Felsefesi ve Eğitime Dair. *MSKU Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 54-72. <https://dergipark.org.tr/en/pub/muefd/issue/40190/478488> adresinden alındı.

- Kadış, A., & Özduvan, Ü. (2017). *Ortaöğretim Yönetim Bilimi Dersi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Karahan, M., & Ezin, Y. (2014). PERT-CPM Tekniğıyle Bir İnşaatın Yapım Süresi ve Maliyetlerinin Optimizasyonu. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 5(10), 73-89.
- Koçel, T. (1999). *İşletme Yöneticiliğı, Yönetim ve Organizasyon, Organizasyonlarda Davranış, Klasik-Modern-Çağdaş Yaklaşımlar* (7.Baskı b.). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Mazmanoğlu, A. (2016). Atatürk ve Matematik. *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, 2(4), 43-64.
- Mucuk, İ. (2014). *Modern İşletmecilik* (19. b.). İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Nişancı, Z. N. (2015). Geçmişten Günümüze Yönetim Düşüncesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 13(25), 257-294.
- Rençber, B. A. (2011). Proje Yönetiminde PERT Tekniğı ve Bir Uygulama. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*(27), 28-40.
- Sarıca, İ. (2006). *CPM ve PERT Teknikleriyle Proje Planlama ve Bir İşletmede Uygulanması*. Yüksek Lisans Tezi, T. C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Saruhan, ř. C. (2018). Yönetim ve Yönetici. A. B. Baraz, & A. N. şakar içinde, *İşletme Yönetimi* (s. 1-34). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Tan, M., & Patır, S. (2017). Bingöl İlinde Faaliyet Gösteren Bir Meşrubat Firmasının Ulaştırma Modelleri ile Dağıtım Planı Oluşturması. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(8), 135-147. doi:10.20860/ijoses.337873
- Temiz Kutlu, N. (2001). Proje Planlama Teknikleri ve PERT Tekniğinin İnşaat Sektöründe Uygulanması Üzerine Bir Çalışma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 1-38.
- Timur, H. (1990). Yönetimde Karar Verme ve Problem Çözme. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(2), 17-35.
- Yıldız, M. S., & Arslan, H. M. (2013). Bekleme Hattı Modeliyle Servis Sisteminin Analizi: Düzce Üniversitesi Merkez Yemekhanesi Örneğı. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 11(21), 169-184. doi: <http://dx.doi.org/10.11611/JMER180>
- Zionts, S. (1983). Mathematics in Business and Management. A. Ralston, & G. S. Young içinde, *The Future of College Mathematics* (s. 81-87). New York: Springer. doi:https://doi.org/10.1007/978-1-4612-5510-9_8

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 5 Issue 1, March 2021

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 25.01.2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 13.02.2021

DOI: 10.30692/sisad.868063

GEÇ OSMANLI DÖNEMİNE AİT ÜÇ FARKLI KONUT ÖRNEĞİ: MİMARİ VE SÜSLEME ÖZELLİKLERİ

Three Different Houses Example from The Late Ottoman Period: Architecture and Ornament Features

Doğan DEMİRCİ

Doç. Dr.

Süleyman Demirel Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-9402-1827

dogandemirci@sdu.edu.tr

Atıf/Citation: Doğan Demirci, (2021), “Geç Osmanlı Dönemine Ait Üç Farklı Konut Örneği: Mimarisi ve Süsleme Özellikleri”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.1 Mart 2021 s.87-112.

Öz: Hımış yapı tekniği olarak bilinen içerisi kerpiç ya da moloz taş dolgulu ve ağaç taşıyıcı sistemli, zemin katı çoğunlukla taş olan konut mimarisinin Türk evi tipinin gerçek temsilcisi olduğu belirtilmektedir. Türk evinin gerçek temsilcisi olarak tanımlanan bu gurup içerisindeki Isparta evleri genellikle bir sokağa cephe veren, yanında veya arka kısmında bahçesi olan, genellikle iki katlı sofalı yapılardır. Isparta’da bu çalışmada incelenen üç evden ikisi Müslüman ve Türk olan ailelere aittir. Bunlardan Belkis Erşahin evi ise Rum evi olduğu düşünölen yapıdır. Üç evin de farklı plan yapısı bulunmaktadır ve her birisi için konutlar için öngörölen üç ayrı dönemde yapılmış olmaları söz konusudur. Bunlardan en eski tarihli olanı, yapımı 19. Yüzyıl başlarına kadar uzanabileceğini düşünölen, bir Türk evinde olması gereken yaklaşık tüm özellikleri bünyesinde taşıyan Selahattin Taştekin evidir. Diğer Türk evi olan Doğancı Mahallesi’ndeki şengöl Özdoğan-Özgöl Ay-Fatma İzgi evi ise içeriye alınmış giriş kapısı ve i sofalı olması nedeniyle muhtemelen 20. Yüzyıl başlarında yapılmıştır. Bu üç evden en geç tarihli olabilecek şengöl Özdoğan-Özgöl Ay-Fatma İzgi evi, Isparta’da 20. Yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren uygulanmaya başlayan hem iç sofalı zemin kat hem de i sofalı bir üst kat uygulamasıyla döneminin temsilcisi durumundadır. Selahattin Taştekin, Belkis Erşahin, şengöl Özdoğan-Özgöl Ay-Fatma İzgi evleri Isparta merkezinde üç ayrı dönemde yapılmış farklı mimari cephe ve i düzenlemesine sahip evlerdir. Bugün her birisi yapıldığı dönemin izlerini taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler : Isparta Konut Mimarisi, Gayrimüslim Evleri, Sofa Tipi, Süsleme Ögesi, Hanaylı Ev.

Abstract: It is stated that the house architecture, which is known as the “Hımış” technique, is made of mud brick or rubble stone and has a wooden support system and the ground floor is mostly stone, is the true representative of the Turkish house type. Isparta houses in this group which is defined as the true representative of the Turkish house type are usually two floored, sofal, ones with a street-side facaded, side or back garden. Examined in this study in Isparta two of the three houses is belong to Muslim and Turkish families. Belkis Erşahin’s house is the thought to be a “Rum” -non Müslim- house. The three houses have a different plan structure, It is thought that each of the houses was built in three different periods. The oldest of these which carries almost all the features that should be in a Turkish house, it’s construction thought to extend to the beginning of the 19th century, is the Selahattin Taştekin house. Another Turkish

house, Sengül Özdoğan-Özgül Ay-Fatma İzgi house in Dogancı Mahallesi, was probably built in the early 20th century due to the entrance gate and interior hall. May be later date of these three houses is Sengül Özdoğan-Özgül Ay-Fatma İzgi's house is the representative of the period in beginning from the first quarter of the 20th century with the application of both floor and upper floor interior sofal. Selahattin Taştekin, Belkıs Erşahin, Şengül Özdoğan-Özgül Ay-Fatma İzgi houses are houses built in three different periods with different architectural facades and interior decorations in Isparta center. Today each of them carrying traces of the era in which it was built.

Keywords : House Architecture in Isparta, Non-Muslim Houses, Sofa Type, Home Dekoration, Hanaylı House.

GİRİŞ

Konutlar toplumun ortak kültürel miraslarının birer temsilcidir. Konutlarla ilgili olarak yapılan araştırmalarda tüm yapıların en az %80'nini konut mimarisi oluşturmaktadır (Cansever, 1994, s. 183). Konutlar toplumun ve toplumu oluşturan ailelerin yaşamlarını yansıtan önemli kaynaklardır. Farklı kültürlerle, dinlere ve inançlara sahip olan insanların bu farklılıklarının konutlarına da yansındıkları hususu bugüne kadar yapılan pek çok araştırma ve kaynaklarda açıkça belirtilmektedir¹. Günümüzde hızla kaybolmaya yüz tutan konutların belgelendirilmesi ayrıca önem taşımaktadır. Çalışmanın konusunu oluşturan Isparta'daki üç örnek konut, farklı mahallerde yer almakta olup, birisinin Rum ve diğer ikisinin de Müslüman ailelere ait olduğu düşünülmektedir. Çalışmada incelenen konutların ikisinden *Isparta Evleri* isimli kitapta (Demirci, 2010) bahsedilmiş ancak planı ile evin içerisinden fotoğraflar eklenmemiştir. Müslüman aileye ait olduğu tahmin edilen üçüncü evle ilgili ise herhangi bir incelemenin yapılmadığı görülmüştür. Sözü edilen evlerin incelenmesi, mimari açıdan karşılaştırmalarının yapılması, Isparta'da yaşayan dönem ve inanç farklılıkları bulunan toplumlar arasındaki yaşayış farkının ortaya konulmasının ve bunların belgelendirilmesinin sosyal ve kültürel açıdan önem arz ettiği düşünülmektedir. Bu nedenle, hızla tarih sahnesinden çekilmekte olan konut mimarisinin içerisinde yer alan bu üç örnek yapının bugüne kadar yayınlanmamış plan ve fotoğraflarıyla birlikte mimari düzenlerinin incelenmesini bilim dünyasına katkı sağlayacağı tahmin edilmektedir.

Kaynaklarda, bir ailenin oturabildiği ölçekteki barınak veya konuta ev denilmiş (Hasol, 1990, s. 184), ev kelimesinin Türkçe karşılığı olarak da "İv", "Öy", "Üy", "Ep", "Üv", "Eb" gibi kelimelerin olduğu belirtilmiştir (Arseven, 1983, s. 546). İlk önceleri ev, insanların en gerekli ihtiyaçlarını karşılamak üzere yapılmış, daha sonra farklı evrelerden geçerek plan ve iç düzenlemesiyle gelişerek içinde yaşanılan toplumun vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Ev mimarisi geniş bir coğrafi alana yayılarak, bulunduğu coğrafyaya uygun şekilde farklılıklar göstermiştir (Demir, 2006, s. 163). Doğan Kuban'a göre tek "Türk Evi"nden söz edilmesi mümkün görülmemektedir (Kuban, 1995a, s. 227). Anadolu'daki konut mimarisi ise Kuban'a göre yedi bölgeye ayrılmakta ve ev yapımında kullanılan malzemelere göre de her bölge kendi içerisinde bir takım ortak özelliklere sahip olmaktadır (Kuban, 1995a, s. 227). Bunlar içerisinde Türk Çağı'nın Anadolu'da geliştirdiği yedinci ve son grup D. Kuban tarafından şöyle tanımlanmıştır:

Esas yayılma alanı Anadolu'nun kıyıları ile orta yayla arasında bir ikinci çember gibi dolanan ve Sivas dolaylarında batıya ve İç Ege'den Torosların kuzey yamaçlarına kadar uzanan ve yer yer diğer bölgelerde ve Balkanlarda görülen hımsı yapı tekniğinde, yani taşıyıcı sistemi ağaç, kerpiç dolgulu, zemin katı çokluk taş olan bir yapı tekniği ile inşa edilmiş olan konut mimarisi Anadolu konut mimarisinin gerçek temsilcileri durumundadır. (Kuban, 1995a, s. 227)².

Isparta Evleri, bu sonuncu grup içerisinde değerlendirilmektedir.

¹ Bu konudaki bazı kaynaklar şunlardır; Metin Sözen-Cengiz Eruzun, *Anadolu'da Ev ve İnsan*, Emlak Bankası Yayınları, İstanbul, 1992, s. 70; Doğan Kuban *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul, 1995 s. 227; Abdullah Köse, "Türkiye'de Geleneksel Kırsal Konut Planlarında Göçebe Türk Kültürü İzleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, Afyon, 2005, s. 160.

² Ayrıca Kuban, geleneksel Türk Evlerinin yoğun olduğu bu bölgeyi sınır olarak Orta Anadolu'nun doğusundan itibaren almakta Batı Anadolu ve Balkanlara kadar olan coğrafi bölge olarak tanımlamaktadır. Bkz. (Kuban, 2017).

Turgut Cansever ise konutların insanın ve ailenin koruyucu kültürel çevresini oluşturduklarını, inşa edilen yapıların da %80'ini teşkil ettiklerini (Cansever, 1994, s. 195), bir evin ömrünün yaklaşık olarak 30-150 yıl arasında olduğu, her yeni yapılan yapı öncekilerin etkisinde kalarak onların iradesini daha uzun süreler devam ettirdiğini söylemektedir (Cansever, 1994, s. 183).

Buna karşılık Sedat Hakkı Eldem Türk Evi'ni 17., 18. ve 19. yüzyıl evleri olarak üç grup halinde değerlendirmiş, Türk Evi'nin asıl gelişme çizgisinin 18. yüzyıldan sonra olduğunu belirtmiştir (Eldem, 1968, s. 43-289). Sedat Hakkı Eldem, Göller Bölgesi'ndeki evlere ilişkin olarak; Ege ve Batı Anadolu'da bulunan evlerin içerisinde yer aldığı, Eğirdir, Isparta ve Burdur üçlüsünün Ege ve Batı Anadolu Evleri içerisinde ayrı bir grubu meydana getirdiğini söylemektedir. Ege evlerinin karakteristik özelliğinin ise planlarının genellikle dış sofalı tipte, yapım malzemesinin kâgir zemin kat üzerine ahşap çatki üst katın olduğunu, damlarının kiremit kaplı olduklarını belirtmektedir. Yine Eldem'e göre; bu tür evlerin en eskisi 18. yüzyıldan daha eskiye gitmemektedir (Eldem, 1984, s. 62).

Kuban'ın sonuncu grup olarak belirttiği Isparta'nın da içerisinde bulunduğu Akdeniz iklimindeki evler genellikle açık sofalıdır. Planda oransal açıdan kapalı mekânların alanı kadar açık mekân alanı bulunmaktadır. Zemin katın yönü bahçeye dönük olarak açık bırakılmış, böylece iç-dış mekân bütünleşmesi sağlanmıştır (Sözen ve Eruzun, 1992, s. 70)³. Kaynaklarda geleneksel Türk Evinden bahsedilirken genel olarak evin planının yaşama katı olan üst kata göre belirlendiği, üst katın ise bir sofa ile sofaya açılan odalardan oluştuğu söylenmektedir (Sözen ve Eruzun, 1996, s. 55-85). Bölge evlerinin plan, malzeme ve cephe düzenine küçük bazı farklılıklarla Anadolu'da geniş bir alanda karşılaşılmaktadır. Bunların içerisinde Isparta evleri çoğunlukla sokağa cephe veren, yanında veya arkasında bahçesi bulunan, bir veya çoğunlukla iki katlı sofalı yapılarıdır. Evler ortası kanallı, dar sokakların iki yanına dizilmekte ve sokaktan yüksek duvarlarla ayrılmaktadır (Kınık, 1997, s. 820). Plan tipi açısından en fazla dış sofalı tipteki evlerin bulunduğu hususu da yine kaynaklarda belirtilmektedir (Yurt, 1994, s. 62). Kepeci, Çelebiler, Gazikemal, Keçeci, Sermet, Kurtuluş, Doğancı, Dere, Emre, Karaağaç, Yayla Mahalleleri gibi yamaca kurulmuş eski mahallelerde geleneksel özellikleri taşıyan evlerle karşılaşılmaktadır (Isparta İl Yıllığı, 2003, s. 207).

Yörede evler genellikle kibleye dönük olarak yapılmakta ve kible yönünde büyük bir bahçesi bulunmaktadır. *Isparta Tarihi* isimli kitabın yazarı olan Böcüzade'nin dediği gibi, Türk ev mimarisinde olduğu biçimde Isparta evlerin sokağa bakan cephelerinde dışarıdan görülebilecek biçimde büyük pencereler açılmaz, pencereler çoğunlukla bahçeye dönük olarak yapılırlardı (Böcüzade, 2012, s. 34). Yaşama mekânları ise üst katlardır. Sosyal yaşam olarak; mübadele öncesine kadar oldukça fazla Rum ve Ermeni nüfusun olduğu hususu kaynaklarda geçmektedir (Böcüzade, 2012, s. 19). Kayıtlarda H.1260/M.1844 yılında, Isparta il merkezinde altı mahallenin adı Gayrimüslim olarak görünmektedir. Gayrimüslim mahallelerinden olan Çavuş, Temel, Kemer, Emre Mahallesi'nde Rumlar ikamet etmektedirler. Bunların dışındaki iki mahalle Ermeni Mahallesi ve mülhak gezgin Elekçiyan Mahallesi'dir (Göçmen, 2001, 233). İlde, Yahudi ve Hıristiyanlık dışındaki diğer dinlere bağlı herhangi bir topluluğun olmadığı, Cumhuriyet öncesinde, birkaç çiftlikte yaşayan mülhak gezginlerin dini anlayış bakımından Ermenilere gibi telakki edildiği söylenmektedir (Böcüzade, 2012, s. 21). Yine Rumların Ortodoks olarak İstanbul Rum Patrikliğine, Ermenilerin de nüfus ve anlayış bakımından İstanbul'da bulunan Ermeni Patrikliğine bağlı oldukları belirtilmektedir (Böcüzade, 2012, s. 43).

Şehir merkezinde bulunan üç farklı konutun mimarisinin plan, cephesi ve iç düzen bakımından incelenmesi neticesinde, üç farklı plan tipinde yapılmış olan bu evlerin karşılaştırılmalarında aralarında bariz farklılıkların bulunduğu tespit edilmiştir. Bu farklar, evlerin, planlarına ve fotoğraflarına bakıldığı zaman daha bariz bir biçimde anlaşılmaktadır. Bunlardan ikisi Müslüman

³ Meyilli arazilerde manzaraya yönelme, genellikle arazinin alçalarak yayılmasının sağlandığı geniş görüş alanı yönünde olmaktadır.

ailelere ait olduğu düşünülen ancak farklı dönem özellikleri gösteren Şengül Özdoğan, Fatma İzgi, Özgül Ay adına kayıtlı ev ile Selahattin Taştekin evidir. Diğeri ise Rum evi olduğu düşünülen şu anda “Barida Sanat Evi” olarak faaliyet gösteren Belkıs Erşahin’e ait olan evdir.

Evlerden ikisi merkezi bir konumda olan Çelebiler ve Gazikemal Mahallesi’nde bulunmaktadır (Selahattin Taştekin evi ve Belkıs Erşahin evi). Diğeri ise topoğrafik olarak Hisartepe’nin eteklerinde ve doğu yöne doğru dik yamaç üzerinde yer alan Şengül Özdoğan, Fatma İzgi, Özgül Ay evidir. Çelebiler Mahallesi’nde bulunan Selahattin Taştekin’e ait evin hem zemin katı hem de üst katı dış sofalı tipte yapılmıştır. Yeni düzenlemeye göre Gazikemal Mahallesi sınırları içerisinde bulunan ve muhtemelen Rum evi olan Belkıs Erşahin evi ise zemin ve üst katta iç sofalı tiptedir. Doğancı Mahallesi’ndeki evin de aynı biçimde hem zemin hem de üst katı iç sofalı tiptedir. Burada iki farklı dönemden bahsedilmesi yerinde olacaktır. Birincisi erken tarihli olan dış sofalı plandaki ev (Sözen ve Eruzun, 1992, s. 83)⁴ ile sonraki dönemlerde inşa edildikleri tahmin edilen iç sofalı evler. Dış sofalı tipteki evlere, sofanın dışarıya açık olmasından dolayı yerel olarak “Hanaylı Ev” adı verilmektedir. İç sofalı evler ise dışarıya karşı kapalı çetin kış şartlarına karşı korunaklı olarak inşa edilen daha geç tarihli evler olmaktadır. İç sofalı evlerde odalar sofa etrafında dizilmektedir. Bazen bu tip planda olan evlere “Karnıyark” adı verildiği de görülmektedir (Arseven, 1983, s. 573; Sözen ve Eruzun, 1992, s. 47)⁵. İç sofalı tipte olan evlerin 18. yüzyıldan sonra yaygınlaşmaya başladığı, 19. yüzyılda oldukça sık olarak görüldüğü söylenmektedir (Günay, 1999, s. 62). Şehirde Müslümanlara ait evlerin güney yöne açık olarak yapıldıkları görülmektedir (Böcüzade, 2012, s. 33). İnceleme konusu olan üç evin ayrıntılı tanımları ise şöyledir;

Selahattin Taştekin Evi

Selahattin Taştekin’in sahibi bulunduğu Çelebiler Mahallesi, 1412 Sokak no:1 adresinde tapunun 29L – II a pafta, 8050 ada, 8 parselindeki ev; iki katlıdır (Isparta Kültür Envanteri, 2010, s. 91; Demirci, 2010, s. 334) (Fotoğraf-1 ve 2). Evin yol cephesi 7.20 metre, bahçeye bakan dış sofası ise 15.50 metre uzunluğunda dikdörtgen planlıdır⁶. Tek cephesi yol üzerindedir. Bu cephede iki üçgen çıkması mevcuttur. Zemin kat araları ahşap hatıllı moloz taş duvar, üst kat bağdadi duvar örgülüdür. Üstü alaturka kiremitle kaplı, dört yana eğimli kırma çatı ile örtülü olup dar saçaklıdır. Eve bahçe yoluyla girilmektedir. Evin ikinci katında bulunan odaların, sokak cephesine açılan yaklaşık 1/2 oranında ikişer penceresi bulunmaktadır. Yapı dış sofalı ve “hanaylı” tabir edilen tiptedir. Hanay adı verilen dış sofa güney yönde bahçeye açılmaktadır. Sonradan evin kuzey yönünde çatısı bulunan yüksekçe yeni bir araba garajı yapılmıştır. Ev konum olarak şehrin merkezi bir mahallesinde bulunmaktadır. Ev; Antalya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’nun 8.3.2007 tarih ve 1464 sayılı kararıyla “sivil mimarlık örneği konut” olarak tescil edilmiştir (Fotoğraf-7).

Dış Mimari Özellikler

Evin plan açısından girişleri esas alınarak yapılan tipolojiye göre dış sofalı plan grubuna girdiği görülmektedir (Çizim-1). Zemin katı iri moloz taşlarla yığma tekniğinde yapılmış olup, aralarında bağlayıcı olarak kireç harcı kullanılmıştır. Zemin katın cephe duvarlarında yaklaşık her 70 cm aralıklarla ahşap hatıllar kullanılmıştır. Moloz taş duvarın üzeri çimento harcıyla sıvanmış ancak harcın önemli bir bölümü döküldüğünden arkasındaki moloz taş örgü açığa çıkmıştır. Zemin katta sokak cephesine açılan iki kare formulu demir parmaklıklı pencere vardır. İkinci katı ahşap çatıklı, aralarında moloz taşın doldurulduğu hıms tekniğinde inşa edilmiştir. Üst katın sıvalarının da önemli ölçüde dökülmüş olması nedeniyle ahşap çatık ortaya çıkmıştır. Üst katın duvarlarında sıva üzerine koyu renk boya ile derzler yapılmış ve böylece yalancı duvar örgüsü elde edilmiştir.

⁴ Kaynakta dış sofalı evlerin, sofasız ev tipinden sonraki ilk plan gelişimi olduğu belirtilmektedir.

⁵ Bu kaynaklarda “Karnıyark” tabiri kullanılmıştır.

⁶ Alan çalışmalarında, ölçüm ve çizimlerde yardımcı olan Arş. Gör. Ali Rıza Bilgin’e teşekkür ederim.

Evin yan cephelerinde kalan kısımlarından anlaşılacağı üzere mavi pastel renkte boyalıdır⁷. Zamanla boyalar silindiği için sadece saçaklara yakın kısımlarda boyaların izleri kalmıştır. Evin girişi bahçe kapısı vasıtasıyla olmaktadır. Yani eve sokaktan direkt açılan herhangi bir kapısı bulunmamaktadır (Fotoğraf-8).

Ana yola bakan cephesinde üst katta iki adet gönyeli (üçgen) çıkması vardır. Kuban, üst kattaki bu çıkmaların sokak manzarasına sahip olma düşüncesinden kaynaklandığı ve 17. Yüzyıldan itibaren ortaya çıktığı düşüncesini dile getirmiştir (Kuban, 1995b, s. 21). Gönyeli olan her çıkma üst katta bir odaya aittir. Çıkmaların her birisinde ½ oranında dikdörtgen formlu giyotin tipinde ikişer pencere yer almaktadır. Yine kuzey yöne de bakmakta olan çıkmada bahçe yönüne açılan aynı tipte ancak uzun kenarı biraz daha küçük olan bir pencere daha vardır. Bu pencere sonradan yani ihdas olarak yapılmış olmalıdır. Hem ölçü olarak diğerlerine uymamakta hem de ahşap çatki olan yol cephesinde sıkışmış gibi görünmektedir. Yine doğu cephede odanın üst tarafında kare formlu küçük bir aydınlık penceresinin olduğu görülmektedir. Zemin kat ile aynı malzeme ve işçilikle yapılmış olan kuzey ve doğu cephelerin aydınlık amacıyla açılmış birer pencere haricinde hareketsiz ve sağır oldukları söylenebilir (Çizim-2).

Üst katta güney yönde dış sofa diyebileceğimiz yerel olarak “Hanay” olarak adlandırılan açık bir bölüm vardır. Hanayın ortasına isabet eden kısımda abdestlik adı verilen bölümü bahçeye doğru küçük bir çıkma yapmaktadır. Yapı kısa ve düz ahşap saçaklara sahiptir. Saçak altları ahşap çitlerle kapatılmıştır. Yine ahşap olan çatısı dört yana eğimli olup üzeri oluklu kiremitle kaplıdır (Çizim-3).

İç Mimari Özellikler

Zemin kat, pek çok Isparta evinde olduğu gibi güney yöne yani bahçeye açılmaktadır. Burada üç mekân vardır. Ortadaki mekânda kışlık zahirenin saklandığı “Serpın” olarak isimlendirilen ahşap depo bulunmaktadır (Demirci, 2010, s. 45)⁸. Yanlardaki mekânların ise yine depo olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu mekânların bahçeye açılan ön kısmında taşlık ve hayat olarak adlandırılan açık bahçe vardır. Taşlık kısmı yukarıdaki hanayın tam altında bulunmakta olup zemini taşla kaplıdır. Üst kata, taşlığın doğu yönünde bulunan ahşap bir merdivenle çıkılmaktadır. Merdiven, üst katta doğrudan hanâyâ açılmaktadır (Fotoğraf-9). Üst kattaki hanay kısmı da taşlıkta olduğu biçimde bahçe yönüne açılmaktadır. Hanay büyük açıklıklar biçiminde ahşap malzeme ile yapılmıştır. Hanayın doğu yönünde 25 cm yüksekliğinde bir seki bulunmaktadır. Kapılar, ayna tabir edilen ikişer dikdörtgen panonun yan yana getirilmesiyle yapılmışlardır (Fotoğraf-10).

Hanayın kuzeyinde dört oda, batısında bir oda yer almaktadır. Batı yönde sokak cephesinde çıkma yapan odalar hariç, diğer odaların hanaya bakan demir parmaklıklı dikdörtgen formlu birer penceresi bulunmaktadır. Odalarda gömme dolaplar yer almakta ancak gömme dolapların ahşap işçiliği açısından kapak üzerlerinde kabartma gibi herhangi bir özelliğinin olmadığı görülmektedir. Kuzeydoğudaki odada bir de gusülhane vardır. Hanaya bakan kapı açıklıkları geleneksel Türk evlerinde olduğu gibi odanın orta aksından değil, duvar kenarlarından açılmış olup odalar kare planlıdır. Üst katın tabanları ahşap kaplıdır. Duvarlar yaklaşık 2 cm kalınlığında sıva ile kaplanmış bunun üzeri ise açık mavi renkte boyanmıştır. Üst kattaki tüm odalar ahşap tekne tavanlıdır.

Yapım Malzemesi

Zemin kat oldukça iri moloz taşla inşa edilmiştir. Bahçe duvarları ise irili ufaklı moloz taş ile yığma olarak inşa edilmiş olup üzeri çimento harcıyla sıvanmıştır. Çimento harcı büyük oranda

⁷ Yöredeki geleneksel evlerin mavi, sarı ve kiremit kırmızısı olmak üzere üç farklı renkte boyalı oldukları görülmektedir.

⁸ Kaynakta *serpin* Evlerde hanayların genellikle güneye bakan açık yönlerinin bir köşesindeki tahtadan yapılmış ve kuyu şeklinde aşağıya sarkan, buğday konulmak için yapılmış küçük depolar olarak tanımlanmaktadır.

dökülmüştür. Bahçe duvarının üzerinde oluklu kiremitlerden şapka yapılmıştır. Evin üst katı dökülen küçük bir kısımdan görüldüğü üzere ahşap çatki arası moloz taş dolgudur. Üst kat çimento harcıyla sıvanmıştır. Kapılar, pencere çerçeveleri, davlumbazlar, dolaplar, gusülhane, tabanlar ve oda tavanların ahşap malzeme ile yapılmışlardır. Üst katta odalar yaklaşık iki cm. kalınlığında sıva ile sıvanmıştır. Odalarda sıvanın üzeri açık mavi renkte boyalıdır. Boyanın dökülen kısımlarından odaların daha önce koyu mavi renkte boyalı oldukları anlaşılmaktadır. Ahşap olan çatısı oluklu tipte eski kiremit malzemeye kaplanmıştır.

Süslemesi

Zemin katta bulunan mekânlar sıva ile kaplıdır ve bu katın servis, depo gibi amaçlarla kullanılması dolayısıyla duvarlarda ve tavanda herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır. Ancak burada giriş açıklıklarının üzerlerinde ahşap yuvarlak kemerli birer kapı eşikliği vardır. Üst katta sekinin doğu duvarında ve bahçe yönüne bakan aynı zamanda yola doğru çıkma yapan odanın batı duvarında birer alçı lambalık bulunmaktadır⁹ (Fotoğraf-11). Aynı lambalıklardan ortadaki iki odanın sağındakinin batı duvarında da olduğu görülmektedir. Lambalıklar kenarları pahlanmış kare formudur ve altıgen biçimdedir. Ortada yer alan iki odada yine kuzey duvarına açılmış ahşap davlumbazlı birer ocak bulunmaktadır (Fotoğraf-12). Ocakların her iki yanında ahşap şerbetlikler mevcuttur. Davlumbaz yaşmakları poligonal olup her bir kenarı ajur tekniğinde süslenmiş ahşap nişlerdir.

Şerbetliklerin de aynı şekilde kenarları ahşap ajur tekniğinde süslemeli olarak yapılmışlardır. Kuzeybatıda çıkma yapan odanın kuzey duvarında yerel olarak “Musandıra” denilen sebze ve meyve kurutmaya yarayan kareye yakın formu geniş bir niş yer almaktadır. Musandıranın üst bölümü ahşap kemerlidir (Fotoğraf-13). Aynı odada karşı duvarda üç bölümlü alçı şerbetlik vardır. Alçı şerbetliklerden birisi de hanayın öbür ucundaki kuzeydoğudaki odada hanay yönündedir. Bu şerbetlik altlı üstlü ikişer nişe sahip olup şerbetliğin üst kısmında; yanlarda ucu kıvrık rumi ortada palmet kabartması bulunmaktadır (Fotoğraf-14). Kuzeydoğudaki odada ve çıkmaların olduğu odalarda tavan ortalarında yedi kollu yıldız biçimli çitakari tekniğinde yapılmış tavan göbekleri vardır (Fotoğraf-15). Ancak yöredeki pek çok evde tavan göbekleri sekiz kollu yıldız biçimlidir.

Değerlendirme

Çalışmamıza konu edilen üç evden en eski tarihli; planı, cephe düzeni ve Türk evlerinde bulunan süsleme öğelerinin hemen hemen tamamını içinde barındıran Selahattin Taştekin evidir. Güney yönde yer alan ve duvarlarla çevrili olan bahçesi, zemin ve üst katın dış sofalı olması, taşlık ve hayat bölümleriyle tabiatla iç içe olunması Türk ev mimarisinde -sofasız plan tipinin dışında- en eski plan tipine (Eldem, 1968; Bektaş, 2001, s. 47; Akın, 1997, s. 568)¹⁰ aidiyeti nedeniyle Selahattin Taştekin evinin en eski tarihli Isparta evlerinin içerisinde sayılmasını gerektirmektedir.

Taştekin evi dış sofalı tiptedir. Sofa güney yönde bahçeye açılmaktadır. Zemin kattaki taşlığı, hayat kısmı ve hayattan ahşap bir merdivenle üst kat sofasına (hanaya) çıkılması gibi unsurlar evin erken tarihli olabileceğinin belirtileridir. Ayrıca evin girişinin bahçe yoluyla olması da eski tarihli olabileceğinin bir başka işareti olmaktadır. Selahattin Taştekin evi günümüze kadar gelebilen nadir evlerden birisi durumundadır. Ev; yerel tabirle “Hanay” olarak adlandırılan kısmıyla, hanaya açılan odalarıyla, odaların içerisindeki süslemeli davlumbazlı ocaklarıyla, sekiz kollu yıldız biçimli tavan göbekleriyle, alçı ve ahşap şerbetlikleriyle, poligonal lambalık veya kavukluklarıyla geleneksel Türk evini temsil etmektedir.

Türklerdeki ev mimarisinde erken tarihli evler dış sofalı evlerdir (Eruzun, 1989, s. 68). Orta Asya’dan Anadolu’ya gelen Türklerin tabiatla iç içe olma istekleri Selahattin Taştekin evinde

⁹ Isparta’da genellikle zengin evi olarak bilinen evlerde lambalıklara oldukça sık rastlanılmaktadır. Günümüzde lambalıklara sabit telefon makinesinin de konulduğu görülmektedir.

¹⁰ Bu kaynaklarda Türk evleri sofa ayırımına göre tarihsel olarak sıralanmıştır.

daha net olarak izlenebilmektedir. Türklerin İslam Dininin kabulünden sonra mahremiyet gereği eve girişler doğrudan yapılmayıp bahçe vasıtasıyla olmaktadır. Kitabesi bulunmayan Selahattin Taştekin evinin ne zaman yapıldığı tespit etmek mümkün olmamaktadır, ancak bu haliyle Selahattin Taştekin evinin 19. yüzyılın ilk yarısı gibi eski bir tarihte yapılmış olabileceği mantıklı görünmektedir¹¹. Evin özgün plan ve cephe düzenini koruyan hatta bozulmamış iç dekorasyonu eski Isparta evlerinin günümüze kalan örneklerinden olduğu söylemek mümkündür. Dolayısıyla Türk konut tipolojisinin kronolojisine göre ev bu haliyle daha önce çalışmamızda konu edilen diğer iki evden çok daha eski tarihli olmalıdır. Ancak bakımsızlıktan dolayı evin çoğu kısmı dökülmüştür. Süsleme öğeleri günden güne kaybolmaktadır. Bu evin koruma derecesi diğer evlerden daha yüksek olarak değerlendirilmelidir. Bu evle ilgili çalışmalarımızdan sonra evin daha da tahrip olması durumu elimizdeki verilerin ne kadar ve ne hızla azaldığını açıkça göstermektedir.

Belkıs Erşahin Evi

Belkıs Erşahin evi Gazikemal Mahallesi, Eski Tabakhane Caddesi, No:7 adresinde, tapunun 29L - II a Pafta, 408 Ada, 26 Parselde kayıtlıdır (Isparta Kültür Envanteri, 2010, s. 317) (Fotoğraf-3 ve 4). Alt ve üst katlar iç sofalı tipte yapılmıştır (Çizim-4 ve Çizim-5). Ev iç sofalı tipte, tam olarak 12.08x8.60 metre ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Evin tek cephesi yol üzerindedir. Bu cephede iki cumbası vardır. İlk sahipleri olarak bir Gayrimüslime ait olabileceği düşünülen ev sarı boyalıdır. Isparta'da Gayrimüslim evleriyle ilgili bir araştırma yapılmış ve bu konu bildiri olarak sunulmuştur (Demirci, 2012, s. 249-260). *Isparta'da Gayrimüslim Konut Mimarisi* isimli bildiride farklı mahallelerden örnek olarak seçilen sekiz evin Gayrimüslim olabileceği söylenmiştir. Ayrıca *Isparta Kültür Envanteri* isimli kitapta bu evden bahsedilmektedir (Isparta Kültür Envanteri, 2010, s. 317). Belkıs Erşahin'e ait, Gazikemal Mahallesi'nde, şu anda sanat evi olarak kullanılan ev de Rum evi olarak bu bildiride yer almış, ancak o dönemde evin kapısı kilitli olduğundan içerisinin incelemediği, fotoğraf çekilemediği dolayısıyla plan ya da krokisinin çıkarılmadığı görülmüştür. Sözü edilen bildiride Gayrimüslim evlerinin, Isparta'daki diğer evlerden bariz farklarının olduğu belirtilmiştir¹².

Bildiride Isparta merkezinde seçilen sekiz Gayrimüslim evinde daha önce Rumların oturdukları, civardaki mahalle sakinleri tarafından teyit edilmiştir (Demirci, 2012, s. 249). Dolayısıyla makalede yer alan Belkıs Erşahin'e ait evin; hem Gayrimüslim evi olarak bildiride yer almış olması hem de tarafımızca da tahmin edildiği üzere bu tip evlerde görülen özellikleri taşıması nedeniyle bir Rum evi olduğu konusuna kesin gözüyle bakmamız doğru olacaktır. Belkıs Erşahin evi Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı'nın 13.05.1977 gün ve A-549 sayılı kararıyla "Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı" olarak Tescil edilmiş, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun 26.07.1984 gün ve 344 sayılı kararıyla tescilinin devamına karar verilmiştir.

Dış Mimari Özellikler

Ev iki katlı olup, zemin kat düzgün kesme taştan, üst kat ise "Hımsı" adı verilen içi dolgulu ahşap çatki olarak inşa edilmiştir. Evin yan bahçeye inen merdivenin altından girilen bir de bodrum katı mevcuttur. Zemin katı banyo, tuvalet, mutfak, kiler, depo olarak kullanılmakta, üst kat ise asil yaşama mekânını oluşturmaktadır. Evin odalarının planı kare forma yakındır. Eve giriş kapısının da bulunduğu ana cephesi sokak üzerindedir (Çizim-6). İkinci kat yanlarda iki cumba ile sokağa

¹¹ Isparta'da kitabesi bulunan en eski tarihli ev; Gazi Kemal Mahallesi Hacı Ethem Sokak'taki *Haştemoğlu Evi* olarak bilinen yapıdır. Yapı yukarıda tarif edilen geleneksel Türk evi tipindedir. Buradaki üç satırlık kitabede "Maşallah, Sahibü'l-Hac Ali-Hacı Ethemzade sene 1253" yazılıdır. Kitabenin başka bir yapıdan sökülmediği, bu eve ait olduğu anlaşılmaktadır. Bu tarih Miladi olarak 1837 yılına isabet etmektedir. Bu ev yangın geçirmiş sonra onarılmıştır. Dolayısıyla günümüzde bile, 19. yüzyılın ilk yarısında Isparta'da geleneksel Türk evlerinin örneklerinin varlığından bahsetmek mümkün olmaktadır.

¹² Evlerin dış cephelerinin oldukça süslü olması, buna karşılık iç mekanların sade olması Gayrimüslim evlerinin özelliklerinden sayılmaktadır (Demirci, 2012, s. 249-260).

çıkma yapmaktadır. Eve giriş kapsının bulunduğu kısım cephenin tam orta aksında yer almaktadır. Giriş kapısının her iki yanında geçme olmayan dekoratif mahiyette yapılmış taş köşebentler bulunmaktadır (Fotoğraf-16). Kuban konutlardaki kilit taşlı, kemerli, söveli pencerelerin, cephedeki çok silmeli ve profilli düzenlemelerin Barok ve Neoklasik üslup özellikleri olduğunu söylemektedir (Kuban, 2017, s. 164).

Üst katta cumba köşelerinde ahşap pervazlar vardır. Pervazlarda süsleme unsuru bulunmamaktadır. Buna karşılık cumbaların alt kısımlarında ahşap kabartma olarak yapılmış iki sıra bitkisel motifli pervaz vardır (Çizim-7). Zemin ve üst katta yol cephesinde yanlarda ikişer pencere vardır. Aynı cephe düzeni arka kısımda da tekrarlanmıştır. Pencere düzenlerinin cephelerde aynı biçimde oldukları görülmektedir (Fotoğraf-17). Pencereler giyotin tipinde açılıp kapanmaktadır. Saçakları kısa tutulmuş, iç bükey tipte ve ahşap dolgu olup üzerleri sıvanmıştır. Ev kırma ahşap çatılı ve üzeri oluklu kiremit kaplıdır.

Evin güney yönünde bir bahçesi vardır (Fotoğraf-18). Bahçe duvarının evden sonra yapıldığı, ev ile arasındaki dilatasyondan anlaşılmaktadır. Bahçe duvarı daha sonraki bir tarihte eve bitleştirilmiştir. Bahçe içerisinde genellikle Gayrimüslim (Rum) evlerinde karşılaşılan haçvari planlı (dört yapraklı yonca) vaftiz havuzuna benzer bir havuz vardır (Fotoğraf-19). Bahçesi yüksek duvarlarla çevrilidir. Sonradan evin içerisi ve bahçenin zemini yeni fayanslarla kaplanmıştır. Evin dış cephesinin rengi önceden sarı iken sokağa bakan cephesi ile arka cephesi beyaza yakın bej rengine, bahçeye bakan yan cephesi ise bordo renge boyanmıştır. Sanat evi olarak kullanılması nedeniyle olmalı ki bahçesine yine sonradan çay ocağı olarak kullanılan küçük bir yapının da eklendiği görülmektedir.

İç Mimari Özellikler

Evin zemin katında yola bakan batı cephede ortadaki sofanın sağında ve solunda iki oda yer almaktadır. Bahçeye bakan güney cephede ise yine yol cephesindeki oda dâhil edilirse yine iki oda yer almaktadır. Kuzeydoğu cephede simetrik olarak bulunması gereken odanın yerine bodrum kata inen ve üst kata çıkan kırma merdivenlerin boşluğu yer almaktadır. Evin sokak kapısının dışında içeride sofaya açılan ikinci bir kapısı vardır. Bu uygulama diğer evlerde görülmemektedir. Yani sofaya girebilmek için iki ayrı kapıdan geçilmesi gerekmektedir. Böyle bir düzenlemenin evin ilk yapılışında, planında tasarlandığı anlaşılmaktadır (Fotoğraf-20).

Üst kat planı da aynı alt katta olduğu gibidir. Yalnız kuzeybatı yönde bodrum kata inen merdivenin yerinde bir mutfak vardır. Mutfak, yeni malzemeyle dekore edilmiştir. Üst katta ikişer pencere sofandan arka ve ön cephelere açılmaktadır. Alt ve üst katta odalar pembe ve açık yeşil renkte boyalıdır. Tavanların tamamı adi pasa tavan olup (Fotoğraf-21) -odanın birisinde bulunan, aslında evlerin cephesine konulan alçı kabartma kıvrımdalı bir madalyon hariç- odalarda herhangi bir süsleme elemanına rastlanılmamıştır. Güneybatı yöndeki yola bakan odanın duvarının üst kısmındaki bu alçı kabartma kıvrımdalı madalyonun Isparta evlerinde genellikle yola bakan cephelerdeki üçgen alınlıkların ortasına konulduğu gözlemlenmektedir. Buradaki kabartma madalyon malakari değil de applike yani duvardan bağımsız yapıştırma olarak yer almaktadır. Bu nedenle bazı kısımları duvardan ayrılmıştır. Dolayısıyla odanın içerisine muhtemelen sonradan getirilip konulmuş olduğu söylenebilir. Üst katta kuzeybatı ve güney doğu yönlerdeki odalarda ahşap dolaplar vardır. Dolap kapakları alt ve üstte olmak üzere ikişer tablalı olup süslemesizdir (Fotoğraf-22). Evin iç düzeninin oldukça sade olduğu görülmektedir (Fotoğraf-23).

Kaynaklarda Gayrimüslim evlerinin dış cephelerinde yer alan süslemenin aksine iç düzenlerinde süsleme elemanı bulunmadığı belirtilmektedir. Müslüman evlerinde ise bunun aksine dış cephelerin oldukça sade, iç düzenin ise oldukça süslü olmasının İslam'ın insanlar için öngördüğü sade bir beden içinde zengin bir iç dünya yaratılması temel prensibine dayandırıldığı, bu durumun içinde yaşanan evlere de yansıtıldığı söylenmektedir (Büyükmihçi, 2005, s. 142).

Yapım Malzemesi

Zemin kat oldukça düzgün kesme taşla inşa edilmiştir. Bahçe duvarları ise irili ufaklı moloz taş ile yığma olarak inşa edilmiş olup aralarına bağlayıcı malzeme olarak çimento harcının kullanıldığı görülmektedir. Bahçe duvarlarının bazı yerlerinin tamir edildiği duvardaki farklı taş malzemeden ve harcın bu kısımlarda daha az kullanılmış olmasından anlaşılmaktadır. Tamir edilen kısımlarda ahşap hatıllar kesintiye uğramaktadır. Duvarın üzerinde ince plaka taşlardan şapka yapılmıştır. Evin üst katı dökülen küçük bir kısımdan görüldüğü üzere ahşap çatki arası moloz taş dolgudur. Bahçedeki havuz yine moloz taşlarla düzgün biçimde yapılmış olup, üzeri sıvanmıştır. İkinci bir incelemede bahçedeki havuzun iç kısmının sonradan mozaikle kaplandığı görülmüştür. Mutfakta modern malzeme olarak fayans kullanımı görülmektedir. Ahşap olan çatısı Marsilya tipi yeni kiremit malzemeyle kaplanmıştır. Çatı dört yana eğimlidir. Üst katta odalar yaklaşık iki cm. kalınlığında sıva ile sıvanmıştır.

Süslemesi

Cumba altlarındaki yatay pervazlarda iki sıra halindeki süslemelerde üst sırada dış, alt sırada stilize bitkisel motif yer almaktadır. Zemin katın yola bakan cephesinde ve diğer cephelerde üzerleri yuvarlak kemerli, yanları taş söveli dikdörtgen formlu pencereler yapıya farklı bir özellik kazandırmaktadır (Çizim-8). Yola bakan cephesinde kapının her iki yanında taş kabartma olarak yapılmış birer sütunçe, yapının köşelerinde ise taş köşebentler vardır. Taş köşebentler geçme olmayıp, süsleme amacıyla yalancı olarak yapılmışlardır (Çizim-9). Zemin kat ile üst kat arasını yine kademeli olarak yapılmış dış bükey taş silmeler sınırlandırmaktadır. Eve giriş kapısı demir ve çift kanatlıdır. Kapının üst panoları ferforje işçiliktir.

Değerlendirme

Isparta'da 1924 yılındaki mübadeleye kadar oldukça fazla Rum ve Ermeni nüfusun bulunduğu pek çok araştırmada dile getirilmiştir (Göçmen, 2001, s. 233; Böcüzade, 2012, s. 19; Yıldırım ve Yaman, 2001, s. 103). Kayıtlarda 1844 (Hicri 1260) yılında, Isparta il merkezinde toplam 6 mahalle Hıristiyan olarak gözükmektedir. Rumların Ortodoks ve İstanbul Rum Patrikliğine, Ermenilerin de İstanbul Ermeni Patrikliğine bağlı oldukları anlaşılmaktadır (Böcüzade, 2012, s. 31). Genellikle Hıristiyan nüfusun yoğun olduğu mahallelerde Gayrimüslimlere ait evler bulunmaktadır.

Tanzimat'tan önce Gayrimüslimlerin yapacağı inşaatlarda yerin, yapı yüksekliğinin, kat sayısının ve daha da fazlası inşaatın yapım malzemesine ilişkin olarak ayırım yapıldığı, bu konuda farklı hükümler getirildiği halde, Tanzimat'tan sonra yapılan düzenlemelerde bu şekildeki bir ayırımın yapılmadığı ancak bu eşitsizliğin ortadan kaldırılmasına rağmen, Müslüman mahallelerinde Gayrimüslimlerin arsa ve ev sahibi olmamasına bir süre daha izin verilmediği anlaşılmaktadır (Batur, 1985, s. 1047).

Gayrimüslim evlerinin, Türk evlerinde olduğu gibi sıkı bir mahremiyet duygusu ile yapılmadıkları hususu; bahçe yoluyla değil, sokaktan doğrudan evlere girilmesi, evlerde haremlik-selamlık uygulamasının olmaması, zemin katların yaşama mekanı olarak kullanılması ve yoldan içerisi görülecek biçimde zemin kata büyük pencerelerin yapılması¹³ gibi özelliklerle teyit edilebilmektedir. Evin sıvalarında, boyasında mutfağında, tuvaletinde modernleştirme amacıyla çeşitli onarımların yapılmış olduğu görülmektedir. Bu ev iç sofalı tiptedir. Yörede Gayrimüslim evlerinin zemin ve üst katlarının iç sofalı tipte olmaları, düzgün kesme taş malzeme ile yapılmaları, kısa ve iç bükey saçaklarının olması, eve giriş kapılarının demir olması, giriş kapısının veya evin köşelerindeki taş köşebentleri, tuvaletlerin ve mutfakların evin yapılışındaki

¹³ Böcüzade, Isparta'daki geleneksel Türk evlerinden bahsederken "Cadde üzerine pencere açılmamak dahi hane derunundaki sadanin sokaktan işitilmesiyle beraber oda içerisinde işiyle dikişiyile iştilgal edecek ailenin sokaktan geçen ecanip ve namahremleri görüp de iza'a-i evkat ve istihale-i sui ahlak ve hareket edememesi ve sokaktan sarik ve eşhas-ı muzırta girememesi maksatlarına mübteni ve her zaman müstahsendir" demektedir (Böcüzade, 2012, s. 34).

planına dâhil edilmesi, dış cephelerindeki süsleme unsurlarına karşılık iç düzeninde süslemeye rastlanılmaması gibi unsurlar Isparta Merkezindeki Gayrimüslim evlerinin özelliklerinden sayılmaktadır (Demirci, 2012, s. 251). Buna karşılık Belkıs Erşahin'in sahibi bulunduğu evin çağdaşı olan geleneksel Türk evlerin dış sofalı plan tipinde oldukları gözlemlenmiş, bunun da Türklerdeki tabiata açık olma ve göçebelik geleneklerinden kaynaklandığı tahmin edilmiştir (Demirci, 2012, s. 251). Belkıs Erşahin evinde duvarların sonradan eve bitleştirilmesi, evin tasarımında bahçenin olmadığı sonucuna götürmektedir. Bu durum, Belkıs Erşahin evini; manzaraya yönelik etrafı bahçeli olarak yapılmış geleneksel Türk evlerinden ayıran diğer bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yine Gayrimüslim evlerinde görülen bir başka özelliğin kısa ve içbükey saçaklar olduğu, buna karşılık diğer evlerde saçakların düz ve Gayrimüslim evlerinden daha uzun olduğu, diğer yandan demir kapının Isparta'da Gayrimüslim evleriyle Müslümanlara ait evlerin arasında kesin bir ayırıcı delil olduğu Gayrimüslim evlerindeki demir kapılara karşılık geleneksel Isparta evlerinin kapılarının yaklaşık tamamının ahşap oldukları, aynı biçimde dış cephelerdeki masifliğin giderilmesi amacıyla süsleme olarak yapıldığı düşünülen plaster ve dişli taş köşebentler tüm Rum evlerinde görülen yine diğer bir ortak özellik olarak görülmektedir.

Rum evleri için sofa ayırımı yaparak tarihlendirmek oldukça zordur. Çünkü Rumların eve doğrudan girişli ve iç sofalı evleri tercih ettikleri bilinmektedir. Ancak bazı Gayrimüslim evlerinde tarihlerin bulunduğu bunların en eskisinin 1897 en yenisinin ise 1901 yılına ait olduğu düşünülürse (Demirci, 2012, s. 249-260) bu evlerin 19. yüzyılın son çeyreğinde yapılmış olabileceği söylenebilir. Belkıs Erşahin evi diğer Gayrimüslim evleri gibi kaynaklarda sayılan gayrimüslim mahallelerinde değil, Müslümanların yaşamakta olduğu Gazikemal Mahallesi'nde bulunmaktadır. Bu nedenle Tanzimat Fermanı'ndan sonra yabancıların Müslüman mahallelerinde mülk edinmemesi durumunun bir müddet daha devam etmiş olması, Belkıs Erşahin Evi'nin yapımında böyle bir tarihlendirme yapılmasına da neden olmaktadır.

Şengül Özdoğan, Fatma İzgi ve Özgül Ay Adına Kayıtlı Ev

Şengül Özdoğan, Fatma İzgi ve Özgül Ay adına kayıtlı ev Isparta İl Merkezi Doğancı Mahallesi'nde Doğancı Mahallesi, 2436. Sokak No:1 adresinde 1698 ada, 3 parselde özel mülkiyette yer almaktadır (Fotoğraf-5 ve 6). Topoğrafik olarak Hisar-tepe'nin eteklerinde doğu yöne doğru eğimli bir arazi üzerindedir. Ev tam olarak 11.10x11.30 metre ölçülerinde kare planlıdır. Bu ev hem mimari açıdan hem de bulunduğu mahalle olarak Isparta'da bulunan geç dönemlere ait Türk evi diyebileceğimiz ölçütlere oldukça uymaktadır. Şengül Özdoğan, Fatma İzgi ve Özgül Ay adına kayıtlı evden herhangi bir kaynakta bahsedilmemiştir. Şengül Özdoğan, Fatma İzgi ve Özgül Ay adına kayıtlı ev Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 20.09.2010 gün ve 4412 sayılı kararla "Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı" olarak Tescil edilmiştir.

Dış Mimari Özellikler

20. yüzyılın ilk çeyreğinde yapıldığı tahmin edilen tek katlı yapının zemin katı ahşap hatıllı yığma moloz taş ile bunun üzeri hımsız tekniğinde inşa edildiği, girişleri esas alınarak yapılan tipolojiye göre hem zemin katı hem de üst katı iç sofalı plan grubuna girmekte olduğu görülmektedir (Çizim-10 ve Çizim-11). Zemin kat depo, kiler, üst kat ise hem banyo, mutfak gibi servis mekânları hem de yaşam mekânları olarak işlev görmekte, servis mekânları evin güney yönünde ve arka bahçeye bakan kısımda yer almaktadır. Ev çimento harcıyla sıvanmış ve beyaz renkte boyanmıştır. Güney yönde dış cephe yine çimento ile sıvanmış ancak bu cephe boyanmamıştır. Sıvaları yer yer dökülmüştür. Saçakları çürümeye yüz tutmuştur. Oluklu tipteki kiremitleri yine zamanla dökülmektedir. Bahçesindeki mekânlar daha düzgün taşlarla yapılmıştır. Bu mekânlarda kışlık yiyeceklerin hazırlandığı anlaşılmaktadır. Bahçe giriş kapısının geleneksel evlerde olduğu gibi yüklü hayvanların girebileceği biçimde geniş olduğu görülmektedir (Çizim-12).

Ev konum olarak iki sokağın kesiştiği köşededir. Evin cephesi daha geniş olan sokak üzerine yerleştirilmiştir. Evin giriş kapısı batı yönde, dar bir sokağa bakan cephede yer almakta olup, giriş kapısı içeriye çekilmiş durumdadır. Doğu yönde arazinin aşağıya doğru meyilli olması nedeniyle bu yönde ev iki katlı, güney yönde arazinin yüksek olması nedeniyle bu yönde tek katlı olarak görünmektedir. Giriş kapısına, sokak kotundan beş basamaklı betonarme bir merdivenle çıkılmaktadır. Giriş sahanlığının üzerinde bazı evlerde olduğu gibi kemer veya üçgen alınlık bulunmamaktadır. Kapı girişi cephesinin aksındadır. Evin ana giriş kapısının kanatları oldukça yenidir. Ayrıca geniş bir sokağa bakan bahçe kapısından da eve giriş yapılabilmektedir. Yapının üstü alaturka kiremitli dört yana eğimli kırma beşik çatı ile örtülüdür.

Geniş olan sokağa bakan cephesindeki tek cumbası; cepheye göre orantısal olarak asimetrik biçimde yer almaktadır (Fotoğraf-24). Yola bakan bu cephede cumba evin cephesinin solunda kalmaktadır. Güney yönündeki cephesi hareketsizdir. Bu cephede sağda ve solda ikişer, ortada tek dikdörtgen formlu penceresi vardır. Pencere kanatsız giyotin tiplidir. Giriş sahanlığının her iki yanında simetrik olarak sokağa bakan birer oda bulunmaktadır. Her odadan ikişer adet yaklaşık ½ ölçülerinde dikdörtgen formlu pencere sokağa bakmaktadır (Fotoğraf-25). Doğu yönde geniş sayılabilecek bir bahçesi bulunmaktadır. Yerel olarak “Tahtani” (Sözen ve Eruzun, 1992, s. 302)¹⁴ olarak tanımlanan bu kısımda meyve sularının çıkartıldığı bir ışık yer almaktadır.

Tuvalet evin “Ayakdamı” tabir edilen yerde üst katta terasın güneydoğu ucundadır. Isparta’da dini inanç olarak eski dönemlerde tuvaletlerin evden uzakta yapılmasına gayret edilir, mutfaktan akan sularla tuvalet sularının birbirine karışmamasına özen gösterilirdi. Bundan dolayı tarihsel olarak eski olan evlerde tuvaletler bahçenin bir ucunda yer almıştır.

İç Mimari Özellikler

Evin içerisinde sofaya açılan güney yönde üç, kuzey yönde iki oda bulunmaktadır (Fotoğraf-26). Kuzey yönde ortada zemin kata inen merdiven ve buna ait bir sahanlık vardır. Sahanlığın üzeri kemerli olup kemerin köşeleri yumuşatılmıştır (Fotoğraf-27). Evden içeriye girilince sağ ve soldaki odalardan iç sofaya bakan yine birer adet dikdörtgen formlu daha büyük ölçülerde birer penceresi vardır (Fotoğraf-28). Cumba üzerinde ise iki pencere yer almaktadır. Bahçeye bakan cephede üst katta toplam beş penceresinin olduğu görülmektedir. Pencere sayısı ve düzeni itibarıyla genel bir simetriden söz etmek mümkündür. Odalardan sofaya açılan pencereleri geçme demir parmaklıdır. Bu pencerelerin ve demir parmaklıkların özgün oldukları tahmin edilmektedir.

Yapım Malzemesi

Malzeme olarak; zemin katta kaba yonu moloz taş, üstteki yaşam katında “Hımış” olarak adlandırılan içi dolgulu bağdadi çatki olduğu görülmektedir. Zemin kattaki kaba moloz taş duvarın arasında yaklaşık bir metre aralıklarla ahşap hatıllar kullanılmıştır. Pencere çerçeveleri, üst kata çıkan kırma merdiven, tavan ve taban döşemeleri, üst katın çatkısı, kapılarda, çatı konstrüksiyonunda ahşap malzeme; bağdadi kısımların dolgusu için kerpiç malzeme kullanılmıştır.

Süslemesi

Oda kapıları yalancı tablalı denilen türdendir. Girişte kuzeyde bulunan ilk odanın kiler olarak kullanıldığı görülmektedir. Burada odanın doğu duvarında ahşap gömme dolaplar yer almaktadır. Odanın batı duvarında ahşap bir raf vardır. Gömme dolapların üzeri iki boyutlu dik kesim tekniğinde süslenmiş ahşap korkulukludur. Ahşap korkuluğun içerisi sıra halinde kalp biçiminde oyularak süsleme meydana getirilmiştir (Fotoğraf-29). Ahşap rafın kenarları testere dişi biçiminde süslüdür (Fotoğraf-30). Üst katta bulunan beş odanın da tavanı ahşap olup, kuzey yöne bakan iki odanın tavan ortalarında yıldız biçimli göbekleri bulunmaktadır (Fotoğraf-31 ve 32).

¹⁴ Fevkani, üst kat anlamında direklerle veya duvarlara oturmuş kapalı üst mekân anlamında, tahtani ise alt kat anlamında kullanılmaktadır.

Tavanlar genel olarak tekne tavan olarak nitelendirilen tipte, yanları alçı ve içbükey olarak yapılmışlardır. Ayrıca tavanlarda çapraz olarak yapılmış çıtakari işçilik vardır. Tekne tavanın kenarları testere dişi biçiminde süslüdür (Fotoğraf-33). Sofanın tavanı ise pasa tavadır.

Sofadan aşağıya inen merdiven boşluğunun üzeri Bursa Kemerli biçiminde düzenlenmiştir. Eve giriş kapısının yeni olduğu, zemin katta bulunan samanlık ve kiler bölümlerinin kapılarının üstte ve ortada kabara biçimli “Kalpaklı Çivi”li ve metal halkalı çekecekli oldukları görülmektedir (Fotoğraf-34). Zemin katta bulunan bu iki kapının özgün ve eski oldukları tahmin edilmektedir. Zemin katta ayrıca güney duvarında bir ocak yer almaktadır. Dış cephelerdeki pencere çerçeveleri ise muhtemelen sonradan değiştirilmiştir.

Değerlendirme

Diğer bir Türk evi olduğu düşünülen Doğanlı Mahallesi’ndeki Şengül Özdoğan-Özgül Ay-Fatma İzgi evi ise içeriye alınmış giriş kapısı ve iç sofalı olması nedeniyle 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yapılmış olabileceği düşünülebilir. Çünkü iç sofalı evlerin, dış sofalılarından sonra ortaya çıktıkları sonraki diğer bir grubu oluşturdukları bilinmektedir (Eldem, 1968; Bektaş, 2001, s. 47; Akın, 1997, s. 568)¹⁵. Bu tip plandaki evlerde odalar ortadaki sofanın her iki yanında yer almaktadırlar. Bu plan tipine bazen “Karnıyarık” adı da verildiği görülmektedir (Sözen ve Eruzun, 1992, s. 84)¹⁶. Bu plan tipindeki evlerin 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkmış olması muhtemeldir. Ancak plan tipi açısından her ne kadar diğer evlere göre yeni tarihli ise de evin iç dekorasyonundaki geleneksel ahşap süslemelerin unutulmadığı görülmektedir. Odalardan iç sofaya bakan demir parmaklıklı dikdörtgen formlu pencereleri, yedi kollu yıldız biçimli ahşap tavan göbekleri, ahşap oyma tekniğinde yapılmış dolap kapakları, testere ağzı biçiminde süslenmiş ahşap raflarının olması bu gelenekselliğin unutulmadığını göstermektedir. Ayrıca bahçe kapısı vasıtasıyla meyilli olan araziden faydalanılarak –batı yönden ev tek katlı görüldüğünden buradan hesap edilirse- zemin kata ayrıca girişin yapılabilmesi, Şengül Özdoğan-Özgül Ay-Fatma İzgi evinin kronolojik olarak diğer iki eve göre daha geç bir tarihte yapılmış olabileceğini göstermektedir.

Ev batı yönde tek katlı gibi görünmesine karşılık, doğu yönde geleneksel Isparta evlerinde olduğu şekilde iki katlı olarak algılanmakta ve yine iki katlı evlerde olduğu gibi işlev görmektedir. Evin odalarındaki gömme dolap, tavanlar ve raflar gibi ahşap süslemeleri pek çok yöre evlerinde görüldüğü gibi karakteristiktir (Fotoğraf-31 ve Çizim-13). Yedi kollu yıldız motifli tavan göbekleri ve özellikle de sekiz kollu yıldız tavan göbekleri Isparta merkezindeki evlerde sıklıkla görülmektedir. Güneyde ortada bulunan odanın karşılığı, kuzeyde zemin kata inişin sağlandığı merdiven sahanlığıdır. İçte kapanık olan bu plan şeması; iklimsel açıdan kışları oldukça sert geçen yörede hemen benimsenmiş ve 20. yüzyılın başlarından bu yana oldukça sık uygulanmıştır. Bu nedenle artık iç sofalı tipteki evler yörede karakteristik bir hal almıştır.

Evin çimento harcıyla sıvanması ve beyaza boyanmış olması evin sonraki dönemlerde onarım gördüğünü göstermektedir. Çünkü geleneksel evlerin genellikle mavi, kiremit kırmızısı ve sarı renklere boyandığı bazı kaynaklarda belirtilmektedir (Demirci, 2010, s. 50). Yine giriş kapısının oldukça yeni malzemenin yapılmış olması da bu onarımın başka bir kanıtı olmaktadır.

İç sofalı evler dış sofadan sonraki plan gelişim evresini takip etmektedir. Evin plan tipi itibarıyla iç sofalı tipte olduğunu düşünürsek Doğanlı Mahallesi’nde bulunan bu ev için 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yapılmış olabileceğini söylemek mümkündür.

¹⁵ Sofa ayırımlarına göre evler tarihsel sıralanmaktadır.

¹⁶ “İç sofalar bahçe ya da yol yönünde cepheye ulaşıyorsa bu tip sofaya karnıyarık adı verilir. ... İç sofa, dış sofaya göre korunmuş bir ortak mekân oluşturur”.

SONUÇ

Anadolu'da ev mimarisi yerel malzemenin çeşidine göre bölgelerde bazı farklılıklar gösterebilmektedir. Mimarideki malzemenin seçimine o bölgedeki jeolojik yapı, bitki örtüsüne göre değişiklik arz ettiğinden, malzeme olarak taş, kerpiç, ahşap gibi malzeme kullanılarak ülkede geniş bir malzeme yelpazesi oluşmaktadır. Türk evi Osmanlı'dan günümüze kalabilen tüm yapılar içinde orantısal olarak en fazla sayıya sahip kültürel mirastır. Türk evinin asıl gelişim çizgisinin 18. yüzyıldan sonra olduğu söylenmektedir. Hımsı yapı tekniği olarak bilinen içerisi kerpiç ya da moloz taş dolgulu ve ağaç taşıyıcı sistemli, zemin katı çoğunlukla taş olan konut mimarisinin Türk evi tipinin gerçek temsilcisi olduğu belirtilmektedir.

Türk evinin gerçek temsilcisi olarak tanımlanan bu grup içerisindeki Isparta evleri genellikle bir sokağa cephe veren, yanında veya arka kısmında bahçesi olan, genellikle iki katlı sofalı yapılarıdır. Isparta evlerinin yapım malzemesi çoğunlukla taştır. Zemin katların tamamı taştan inşa edilmiştir. Moloz taştan inşa edilen zemin katlarda yaklaşık her bir metrede bir ahşap hatıllar kullanılmıştır. Üst katta duvarlar kerpiç ya da küçük moloz dolgulu "hımsı" veya bağdadi olarak inşa edilmiştir. Ahşap malzeme ise taşıyıcı sistemde, doğramada ve üst örtüde kullanılmıştır. Taş ve ahşaptan başka yardımcı malzeme olarak toprak ve alçı kullanılmıştır. Evler çoğunlukla iki katlı yapılmış olup (Yurt, 1994, s. 62), üç katlı evlere pek rastlanılmamaktadır.

İncelenen üç evden ikisi Müslüman ve Türk olan ailelere aittir. Bunlardan Belkıs Erşahin evi ise Rum evi olduğu düşünülen yapıdır. Türk evi olduğu düşünülen iki evin bahçeleri evin yapımı aşamasında tasarlanmış görünmektedir. Rum evi olduğu düşünülen evin bahçe duvarı ise sonradan yapılmış olmalıdır. Yöredeki Rum evlerinin tamamının veya zemin katlarının düzgün kesme taşlarla yapıldıkları izlenilmektedir. Bunlar genellikle iç sofalı evlerdir. Dışlarının, taş işçiliği ile süslenmiş olmasına karşın, Rum evlerinin içleri oldukça sadedir. Buna karşılık Türk evlerinde ise sade bir dış cepheye göre ahşap işçilikli iç düzeni vardır. İç düzeninde davlumbazlar, dolaplar, gusülhane, ahşap tavan göbekleri, lambalıklar, şerbetlikler ve musandıra gibi unsurlar bulunmaktadır. Bu sayılan unsurlar süslemeli öğelerdir.

Sonuç olarak çalışmada konu edilen üç ev farklı mahallelerde yer almaktadır. Üç evin de farklı plan yapısı bulunmaktadır ve her birisi için konutlar için öngörülen üç ayrı dönemde yapılmış olmaları söz konusudur. Bunlardan en eski tarihli olanı, yapımı 19. yüzyıl ilk yarısına kadar uzanabileceğini düşündüğümüz, bir Türk evinde olması gereken yaklaşık tüm özellikleri bünyesinde taşıyan Selahattin Taştekin evidir. Bu evin Müslüman bir aileye ait olduğu görülmektedir ve Türklerin Orta Asya'dan itibaren göçebelik yaşamlarının izinin taşındığı, tabiatla iç içe olma isteğinin yansıtıldığı dış sofalı ev tipindedir. Bir göçebe çadırında olması gereken; portatif olarak kullanılabilen yani raf, yüklük, gusülhane, musandıra, kavukluk ya da lambalık gibi oda içerisinde yer işgal etmeyen duvar kalınlığı içerisinde gizlenebilen ortadaki eşyanın konulup hemen kaldırılabilmesi tüm öğeler hemen hemen bu evde mevcuttur.

Tarihsel sıralamada yapımını ikinci sırada sayabileceğimiz Belkıs Erşahin evi ise bir Gayrimüslim aileye ait olmalıdır. Dış cephesindeki düzgün kesme taş kaplamasıyla, yine düzgün taşlarla oluşturulmuş dekoratif nitelikteki köşebent ve plasterleriyle, yanları taş sütunçeli demir büyük giriş kapısıyla diğer evlerden ayrılmaktadır. Evin zemin ve üst katını ayıran kornişinde ahşap malzeme ile yapılmış dış ve asma yaprağı sırası kabartma olarak yapılmıştır. Bu evin 19. son çeyreğinde, muhtemelen bu yüzyılın sonlarına doğru inşa edilmiş olmalıdır. Tüm Gayrimüslim evlerinde olduğu gibi Süslü ve muhkem bir dış cepheye karşılık evin sade bir iç düzeni vardır. Evin içerisinde herhangi bir şekilde ahşap, alçı veya farklı bir malzemeden yapılmış süsleme öğelerine rastlanılmamıştır.

Bu üç evden en geç tarihli olabilecek Şengül Özdoğan-Özgül Ay-Fatma İzgi evi, Isparta'da 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren uygulanmaya başlayan dış sofalı zemin kata karşılık iç sofalı bir üst kat uygulamasıyla döneminin temsilcisi durumundadır. Soğuğa ve tabiatın olumsuz tesirlerine karşı sonraki yıllarda benimsenen iç sofalı ev planları, Isparta merkezinde bir hayli rağbet görmüş,

o dönemde bu tipte pek çok ev yapılmıştır. Şengül Özdoğan-Özgül Ay-Fatma İzgi Evi'nin planı her ne kadar daha geç bir dönemi temsil ediyorsa da evin iç düzeninde yine eski geleneklerin uygulamaya devam edildiği gözlemlenmektedir. Kenarları silmeli tek tablalı dolap kapakları, özellikle de sekiz kollu yıldız biçimli tavan göbekleri yüksek ahşap işçilikle yapılmışlardır. Dolap kapaklarının tutamakları porselen malzemedir yapılmışlardır ve özgün durumdadır. Dolapların üzerindeki ahşap korkuluklar ise düz kesimli ajur tekniğinde yapılmıştır.

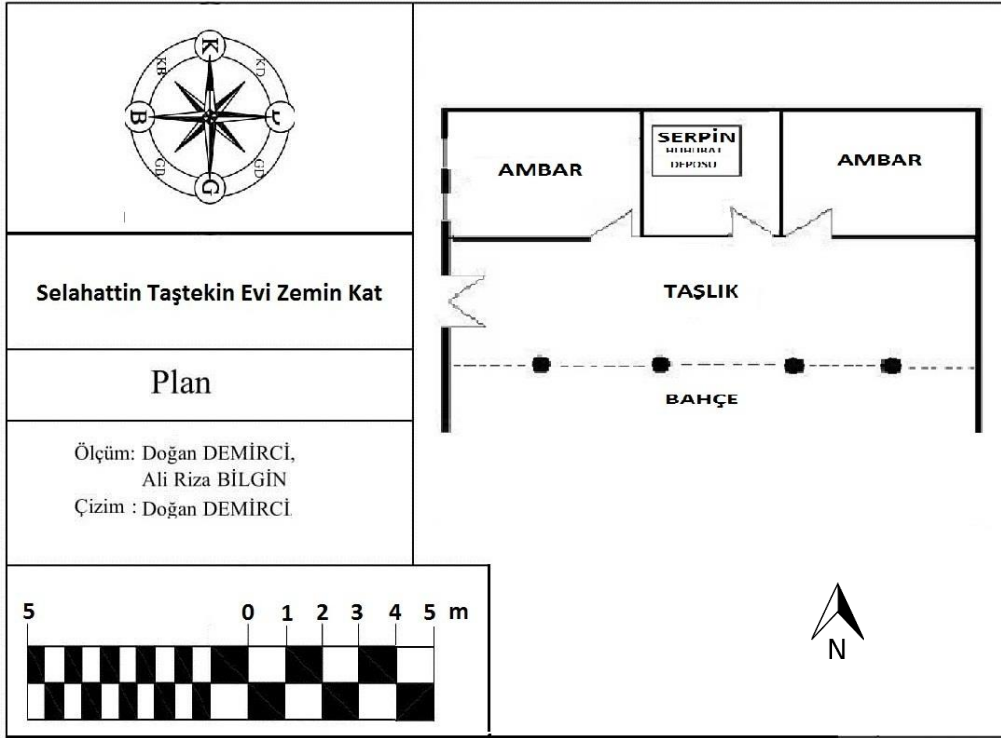
Selahattin Taştekin, Belkıs Erşahin, Şengül Özdoğan-Özgül Ay-Fatma İzgi evleri üç ayrı dönemde yapılmış farklı mimari cephe ve iç düzenlemesine sahip evlerdir. Her birisi yapıldığı dönemin izlerini taşımaktadır. Farklı dönemlerde farklı anlayışların ortaya çıktığı anlaşılmakta, Gayrimüslim toplumun yaşama anlayışı ile Müslüman toplumun yaşama anlayışlarının bariz farkları bu evlerde açıkça görülmektedir. Hatta Müslüman ailelere ait olan iki farklı tipteki örnekte bile aradan geçen muhtemelen yüz yıllık bir dönemde Batı etkisinin ev mimarisine nasıl yansıdığını ve belki de ev mimarisinde plan tipinden başlayarak iç düzeninin değişmeye yüz tuttuğu daha iyi anlaşılmaktadır. Daha sonraki modern mimari anlayışla beraber tuvalet ve mutfak mekânları ile yatak odalarının ortaya çıkması, yemeklerin yerde değil de yemek masalarında yenmesi gibi değişik düzenler Orta Asya'dan geçen yüzyılımıza kadar intikal eden geleneksel evlerde, evlerin tüm düzenlerini değiştirmiştir denilebilir. Bu nedenle günümüze kalabilen bu son örneklerin kıymetinin daha iyi anlamak, bunları birkaç örnekle olsa da korumak, gelecek nesillere aktarmak, bizden sonraki kuşaklara yazılı bilgilerin dışında bu ata yadigarı eserleri görsel olarak sunabilmek tarihe olan borcumuz olmalıdır.

KAYNAKÇA

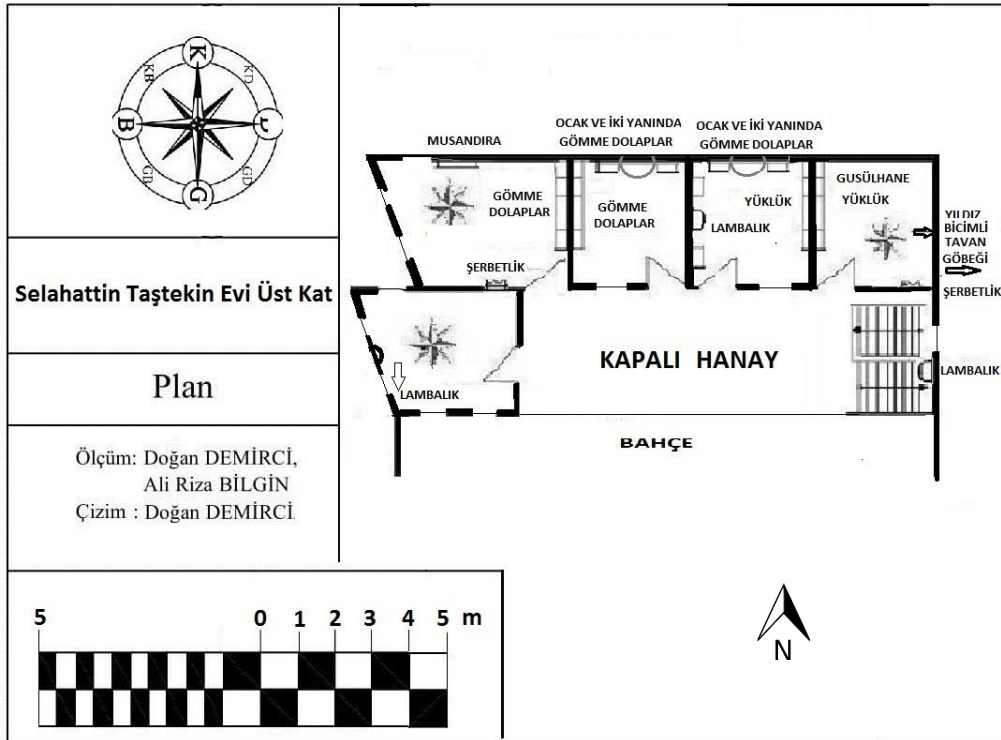
- Akın, N. (1997). "Ev", Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, C. 1, Yem Yayınları, İstanbul. ss. 568-571.
- Arseven, C. E. (1983). "Ev", Sanat Ansiklopedisi, Cilt I, İstanbul.
- Batur, A. (1985). "Mimarlık-Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı", Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, C. 4, İstanbul. ss. 1037-1078.
- Bektaş, C. (2001). Halk Yapı Sanatı, Literatür Yayınları, Sayı 48, Popüler Mimarlık Dizisi: 1, Birinci Basım, İstanbul.
- Büyükmihçi, G. (2005). Kayseri'de Yaşam ve Konut Kültürü, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri.
- Böcüzade, S. S. (2012). Isparta Tarihi, (Haz.). H. Babacan, Isparta Valiliği, Isparta, 2012.
- Cansever, T. (1994). Ev ve Şehir, İnsan yayınları: 101, Düşünce Dizisi: 2, İstanbul.
- Demir, A. (2006). "Geçmişten Geleceğe Anadolu'da Malzeme ve Mimarlık", XXII. Dünya Mimarlık Kongresi 2005, İstanbul. ss. 163-174.
- Demirci, D. (2010). Isparta Evleri, Isparta Valiliği, Bahçıvanlar Basımevi, Isparta.
- Demirci, D. (2012). "Isparta'da Gayrimüslim Konut Mimarisi", Uluslararası Katılımlı XV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 19-21 Ekim 2011, Cilt 1, Eskişehir. ss. 249-260.
- Hasol, D. (1990). Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, İstanbul.
- Eldem, S. H. (1968). Türk Evi Plan Tipleri, İstanbul.
- Eldem, S. H. (1984). Türk Evi-I, TAÇ Vakfı, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul.

- Eruzun, C. (1989). “Kültürel Süreklilik İçinde Türk Evi”, Mimarlık, Sayı 89/4, Ankara. ss. 68-71.
- Göçmen, M. (2001). “Osmanlı İstatistiklerine Göre Tanzimat Sonrası Isparta’da Sosyal ve İktisadi Yapı Çözümlemesi” SDÜ, Göller Bölgesi Bildiriler Kitabı, C. 3, Isparta. ss. 231-238.
- Günay, R. (1999). Türk Ev Geleneği ve Safranbolu Evleri, Yem Yayın, İstanbul.
- Isparta İl Yıllığı 2003, (2003). “Isparta Evleri”, Isparta Valiliği, Ankara.
- Isparta İl Kültür Envanteri, (2010). Isparta Valiliği, Isparta.
- Kayalı, B. (2005). Isparta Kent Merkezinde Bulunan Sivil Mimarlık Örneklerinin Günümüzdeki Durumları, Korunma Sorunları ve Değerlendirme Önerileri, SDÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Kınık, D. (1997). “Isparta”, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul. ss. 819-821.
- Köse, A. (2005). “Türkiye’de Geleneksel Kırsal Konut Planlarında Göçebe Türk Kültürü İzleri”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 7, Sayı 2, Afyon. ss. 158-191.
- Kuban, D. (1995a). Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Genişletilmiş 2.Baskı, İstanbul.
- Kuban, D. (1995b). The Turkish Hayat House, İstanbul.
- Kuban, D. (2017). Türk Ahşap Konut Mimarisi 17-19. Yüzyıllar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Sözen, M ve Eruzun, C. (1992). Anadolu’da Ev ve İnsan, Emlak Bankası Yayınları, İstanbul.
- Sözen M. ve Eruzun C. (1996), Anatolian Vernacular Houses, Emlak Bankası Yay., İstanbul.
- Yıldırım, İ. ve Yaman, B. (2001). “Isparta ve İlçeleri Dini Yapıları Camiler ve Kiliseler”, Göller Bölgesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Isparta. ss. 97-107.
- Yurt, Z. (1994). “Eski Isparta Evleri”, Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi, Isparta Özel Sayısı S. 22, Ankara. ss. 62-65.

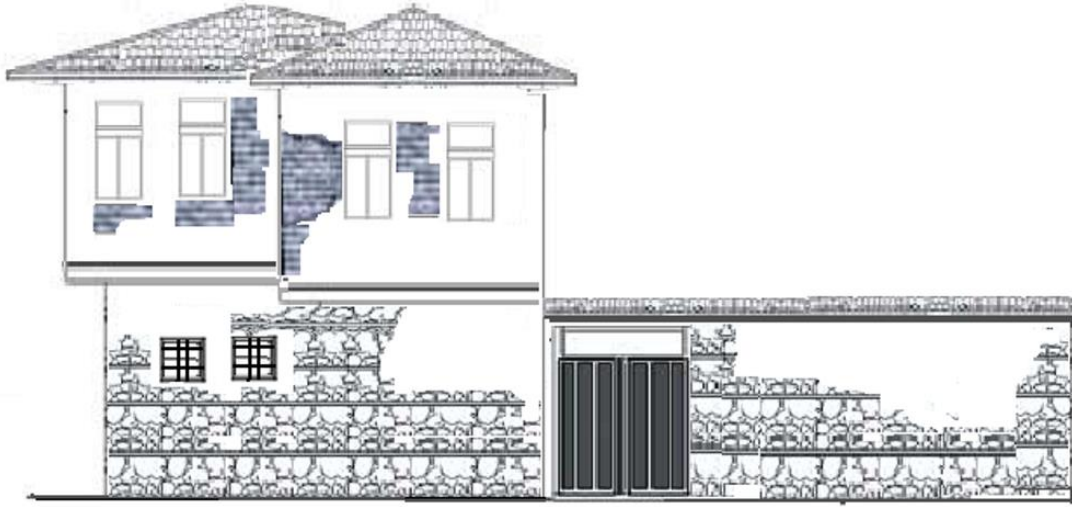
ÇİZİMLER

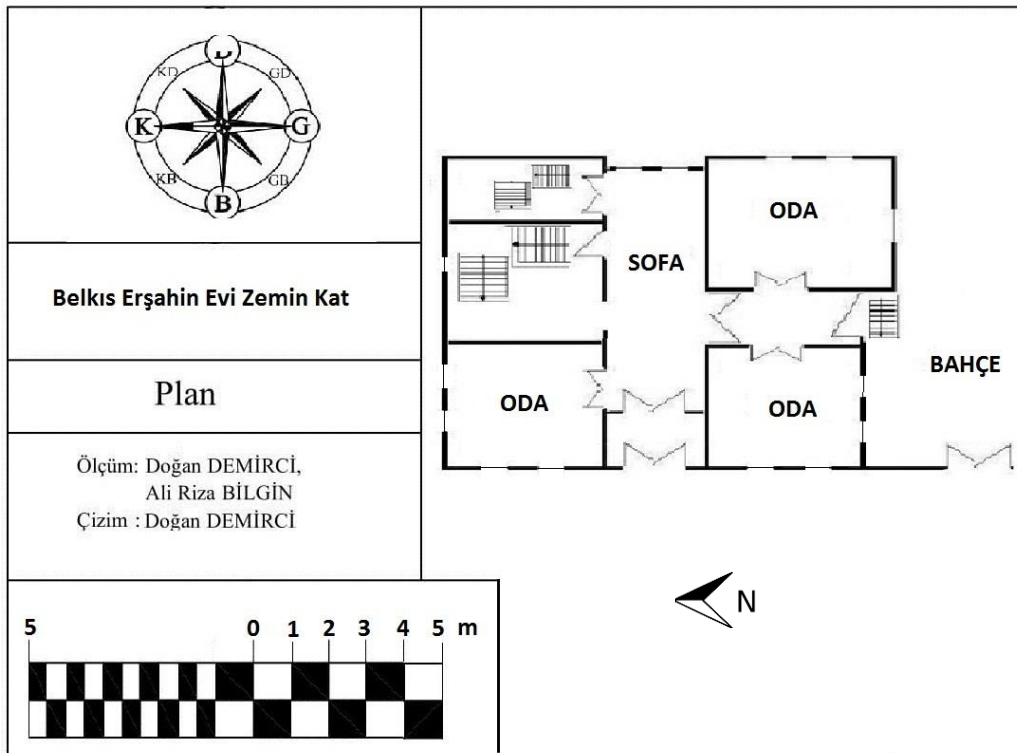
Çizim 1: Selahattin Taştekin Evi'nin zemin kat planı

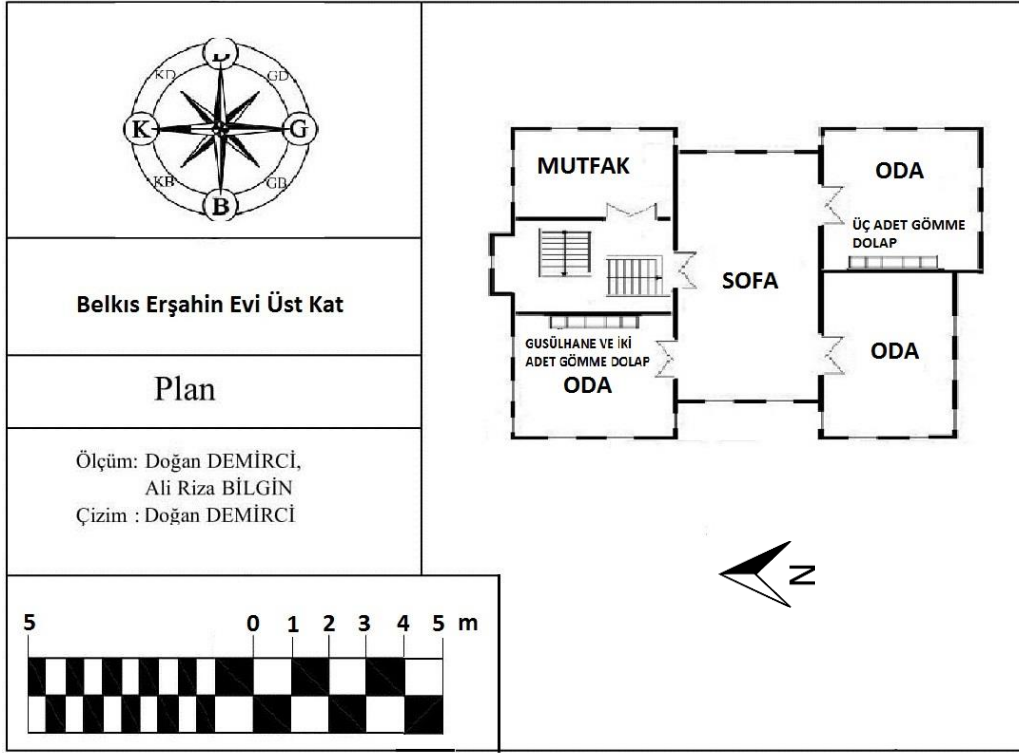
Çizim 2: Selahattin Taştekin Evi'nin üst kat planı

Çizim 3: Selahattin Taştekin Evi'nin yol cephesi çizimi (Çizim: D. Demirci)

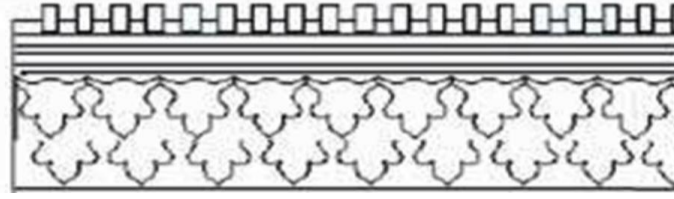
Çizim 4: Belkis Erşahin Evi'nin zemin kat planı

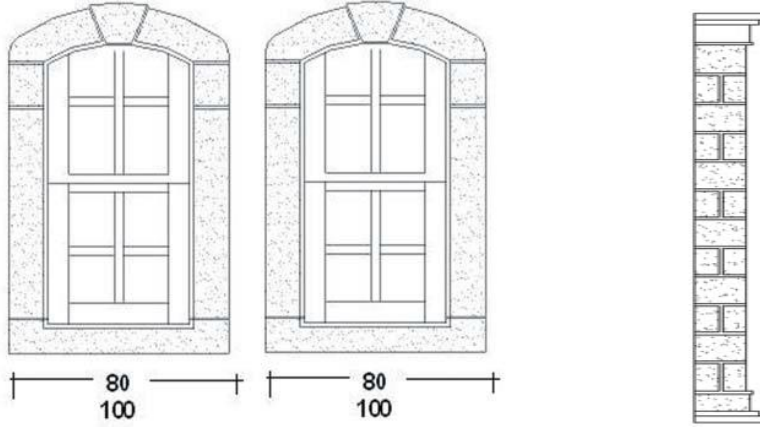
Çizim 5: Belkis Erşahin Evi'nin üst kat planı

Çizim 6: Belkis Erşahin Evi'nin yol cephesi çizimi (Çizim: D. Demirci)

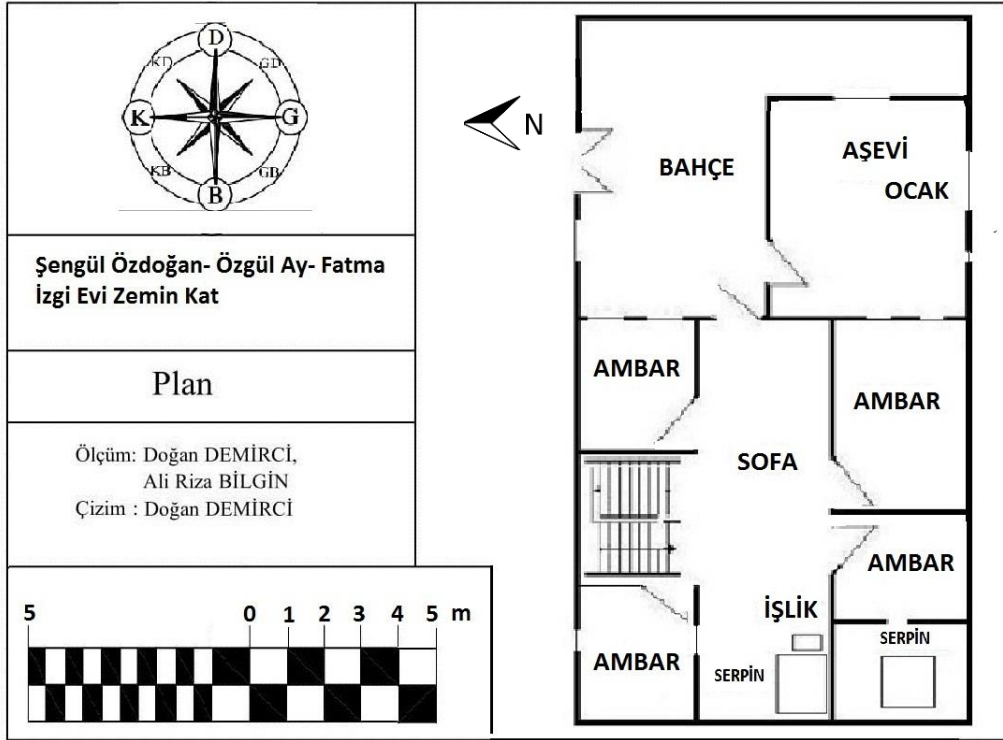

Çizim-7: Belkıs Erşahin Evi'nin yol cephesindeki korniş süslemesi (B. Kayalı; 2005, s. 27)

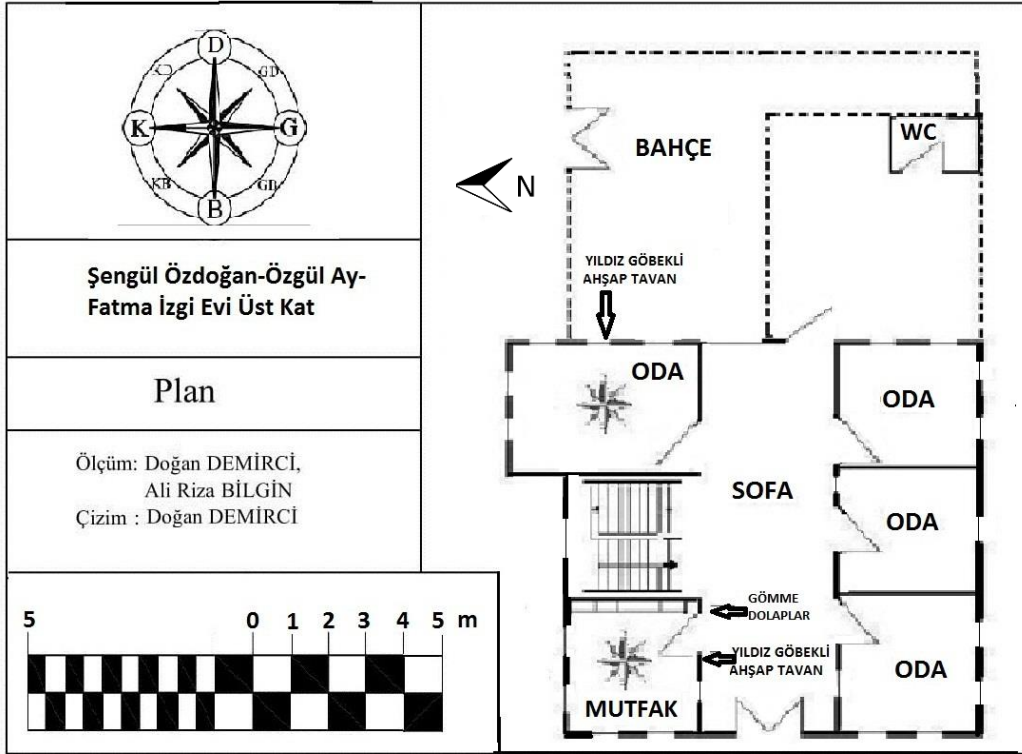

Çizim 8: Belkıs Erşahin Evi'nin yol cephesi pencereleri
(Çizim B. Kayalı; 2005, s. 44)

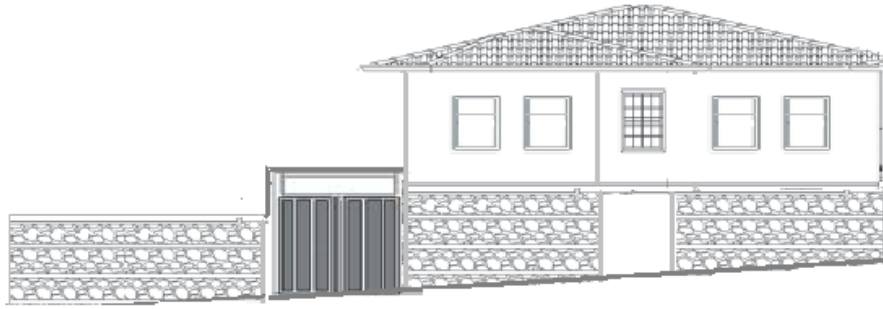
Çizim 9: Belkıs Erşahin Evi'nin yol
cephe dekoratif taş köşebentleri
(Çizim B. Kayalı; 2005, s.45)

Çizim 10: Şengül Özdoğan-Özgül Ay-Fatma İzgi Evi zemin kat planı

Çizim 11: Şengül Özdoğan-Özgül Ay-Fatma İzgi Evi üst kat planı

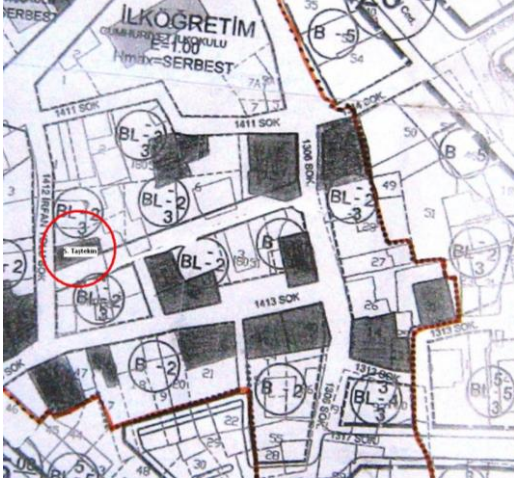

Çizim 12: Şengül Özdoğan- Özgül Ay-Fatma İzgi Evi cephe çizimi (Çizim: D. Demirci)

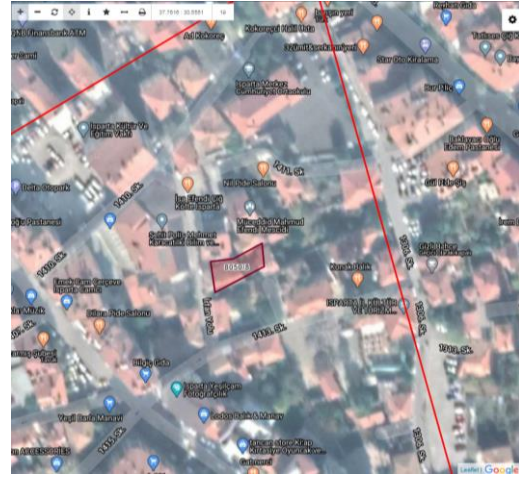

Çizim 13: Şengül Özdoğan- Özgül Ay-Fatma İzgi Evi tavan göbeği çizimi (Çizim S. Toğanaş)

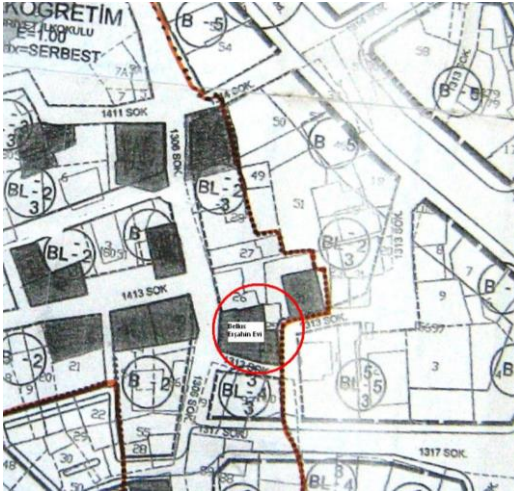
FOTOĞRAFLAR (Çekimler: D. Demirci)

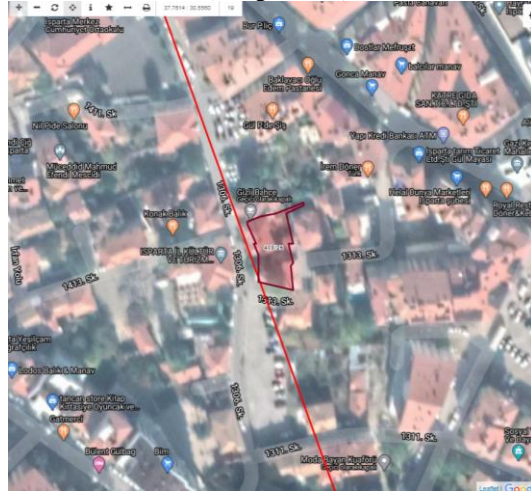
Fotoğraf 1: Selahattin Taştekin Evi Paftası

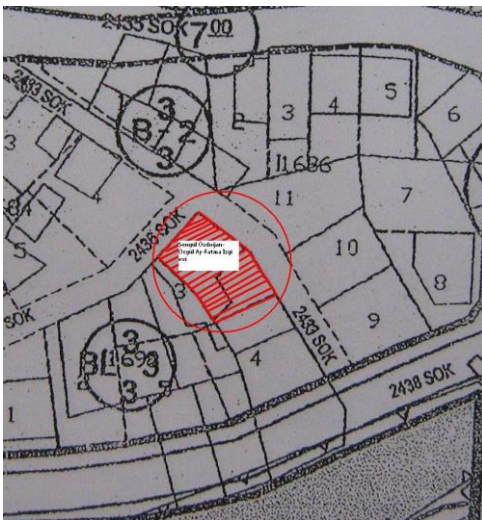
Fotoğraf 2: Selahattin Taştekin Evi Uydu Görüntüsü (Google Earth)

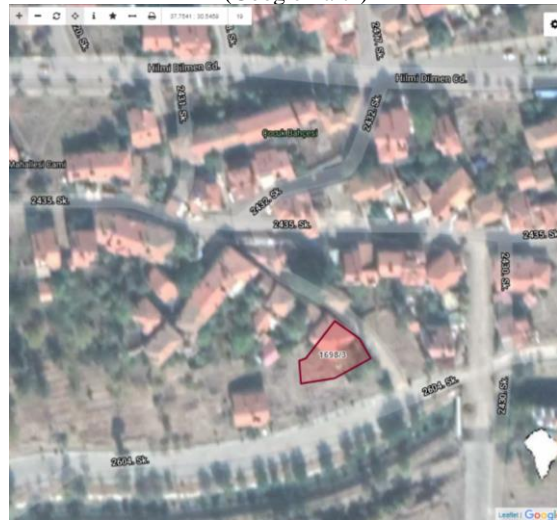
Fotoğraf 3: Belkıs Erşahin Evi Paftası

Fotoğraf 4: Belkıs Erşahin Evi Uydu Görüntüsü (Google Earth)

Fotoğraf 5: Şengül Ö.-Özgül A.-Fatma İ. Evi Paftası

Fotoğraf 6: Şengül Ö.-Özgül A.-Fatma İ. Evi Uydu Görüntüsü (Google Earth)

Fotoğraf 7: Selahattin Taştekin Evi'nin yol cephesi

Fotoğraf 8: Selahattin Taştekin Evi'nin kuzey cephesi

Fotoğraf 9: Selahattin Taştekin Evi'nde hanay

Fotoğraf 10: Selahattin Taştekin Evi'nde hanayın içerisi

Fotoğraf 11: Selahattin Taştekin Evi'nde lambalık

Fotoğraf 12: Selahattin Taştekin Evi'nde ocak ve davlumbaz

Fotoğraf 13: Selahattin Taştekin Evi'nde musandra

Fotoğraf 14: Selahattin Taştekin Evi'nde alçı şerbetlik

Fotoğraf 15: Selahattin Taştekin Evi'nde yıldız tavan göbeği

Fotoğraf 16: Belkıs Erşahin Evi'nin yol cephesi

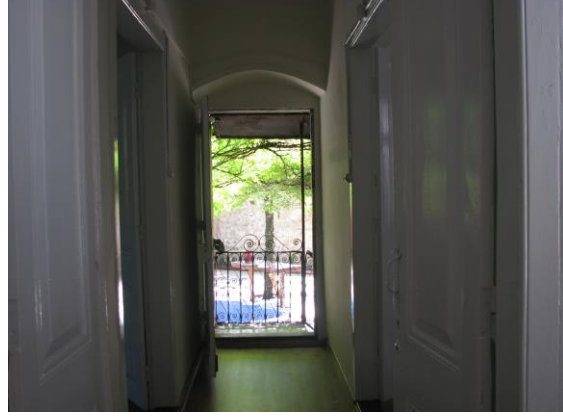
Fotoğraf 17: Belkıs Erşahin Evi'nin doğu (arka) cephesi

Fotoğraf 18: Belkıs Erşahin Evi'nin güney cephesi

Fotoğraf 19: Belkıs Erşahin Evi'ndeki havuz

Fotoğraf 20: Belkıs Erşahin Evi'nin zemin kat sofası

Fotoğraf 21: Belkıs Erşahin Evi'nin ahşap tavanı

Fotoğraf 22: Belkıs Erşahin Evi'nin ahşap dolap kapakları

Fotoğraf 23: Belkıs Erşahin Evi'nin güneydoğu köşe odası

Fotoğraf 24: Şengül Özdoğan- Özgül Ay-Fatma İzgi Evi'nin kuzey cephesi

Fotoğraf 25: Şengül Özdoğan-Özgül Ay-Fatma İzgi Evi'nin giriş cephesi

Fotoğraf 26: Şengül Özdoğan-Özgül Ay-Fatma İzgi Evi'nin zemin kat sofası

Fotoğraf 27: Şengül Özdoğan-Özgül Ay-Fatma İzgi Evi'nin zemin kata inen merdiven sahanlığı

Fotoğraf 28: Şengül Özdoğan-Özgül Ay-Fatma İzgi Evi'nde sofaya bakan kapı ve pencereleri

Fotoğraf 29: Şengül Özdoğan-Özgül Ay-Fatma İzgi Evi'nin dolap kapakları ve korkuluğu

Fotoğraf 30: Kiler odasında ahşap raf

Fotoğraf 31: Şengül Özdoğan- Özgül Ay-Fatma İzgi Evi'nde ahşap tavan

Fotoğraf 32: Şengül Özdoğan- Özgül Ay-Fatma İzgi Evi'nde yıldız biçimli tavan göbeği

Fotoğraf 33: Kuzeydoğu köşedeki odanın tavan kenarı

Fotoğraf 34: Zemin kattaki kemerli kapılar

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 5 Issue 1, March 2021

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 22.12.2020

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 22.01.2021

DOI: 10.30692/siad.849799

BÜTÜNCÜL KENTSEL KORUMA YAKLAŞIMI: PERA/BEYOĞLU*

Holistic Urban Conservation Approach: Pera/Beyoğlu

Beste Seda AYDIN

İstanbul Arel Üniversitesi

Mimarlık Anabilim Dalı

ORCID ID: 0000-0002-2098-0603

bestesedakaya@gmail.com

Gülferah ÇORAPÇIOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi

İstanbul Arel Üniversitesi, Mimarlık Anabilim Dalı

ORCID ID: 0000-0002-4748-3009

gulferahcorapcioglu@arel.edu.tr

Atıf/Citation: Gülferah Çorapçioğlu, Beste Seda Aydın (2021), "Bütüncül Kentsel Koruma Yaklaşımı: Pera/Beyoğlu", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.1 Mart 2021 s.113-128.

Öz: Tarihsel gelişim sürecinde oldukça önemli bir yer tutan Beyoğlu/Pera Bölgesinde XIX. yy. batılılaşma dönemiyle birlikte yaşanan değişim ve yenilikler, yeni yapılaşmalarda da kendini göstermiştir. Bu dönemde bölgede inşa edilen kargir çok katlı konut yapılarının büyük bölümünün günümüze ulaşmış olmasıyla birlikte, sosyal, kültürel ve ekonomik nedenlerle bölgede yaşayan nüfusun değişime uğradığı, farklı işlevlerle kullanılan veya işlevsiz kalan yapılarda koruma sorunları oluştuğu ve sokak/mahalle ölçeğinde doku bütünlüğünün bozulduğu görülmektedir. Bu doğrultuda çalışmada; yerleşme ve yapı ölçeğinde detaylı envanter çalışması yapılması ve sonuçların değerlendirilerek mahalle ölçeğinde bütüncül koruma önerileri geliştirilmesi önerilmektedir. Önerilen bu yöntemle mevcut ve süregelen bozulmaların iyileştirmesi ve durdurulması hedeflenmektedir. Buna yönelik olarak; Beyoğlu İlçesi, Kuloğlu Mahallesi, 480 ve 476 numaralı yapı adaları örneğinde, 41 adet parselde belgeleme çalışması yapılmıştır. Çalışmada Türkiye Kültür Envanteri Projesi (TÜBA-TÜKSEK) kılavuzunda belirtilen ilkeler doğrultusunda; çoktan seçmeli değerlendirme sistemiyle sorgulanan yerleşme ve yapı ölçeğinde iki ayrı kentsel mimarlık envanter fişi kullanılmış, her parselde ait kroki ve fotoğraf albümü fişlerden bağımsız dosyalar halinde envanter ekinde verilmiştir. Fişlerde sorgulanan mevcut dokuda yer alan yapıların fiziksel ve işlevsel özgülük ölçütleri tablo ve grafikler ile değerlendirilerek mevcut doku

* Bu çalışma İstanbul Arel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı'nda Haziran 2018 tarihinde Beste Seda Aydın tarafından Gülferah Çorapçioğlu danışmanlığında yazılan "Batılılaşma Sürecinden Günümüze Pera Beyoğlu İlçesi; 480 ve 476 Numaralı Yapı Adaları Örneğinde Bir Koruma Önerisi" isimli tezden üretilmiştir.

bütünlüğündeki bozulma oranları ortaya konmuştur. Bozulma nedenleri tartışılarak mimari mirasın korunması sürecinde bütüncül yaklaşımın ve mirasın çağdaş yaşama entegre edilmesinin önemi vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler : Beyoğlu/Pera, Kültür Mirası, Bütüncül Koruma, Belgeleme.

Abstract: In Beyoğlu / Pera region, which has a significant place in the historical development process, the changes and innovations experienced in many areas with the 19th century westernization period directly affected the architecture. The multi-storey residential buildings that have emerged during this period in the region have started to be built as kargir and have mostly survived to the present day. When the current situation is considered, it is seen that the use of these structures with incompatible and unhealthy functions as a result of differentiation of the population living in the region due to social, cultural and economic reasons, causes conservation of street and neighborhood scale and causing damage to existing tissue integrity. The first step of effective conservation is to document the cultural assets to be preserved and to document and document the buildings in the study area and to protect them in a holistic way by integrating them in a modern way. To address Beyoğlu district, Kuloğlu Quarter, 480 and 476 numbered structure TUBA island in conduit with high-Turkey Cultural Inventory Project in accordance with the principles specified in the manual; Documentation studies have been started by using two separate urban architecture inventory receipts in the settlement and building scale, which already includes evaluation system. A total of 41 parcels were placed in the settlement and settlement. Sketch and photo album belonging to each plot are given in inventory annexes as independent files. As a result of the inventory study, the "physical" and "functional specificity" criteria questioned in the papers were evaluated with tables and graphs, the deterioration rates in the existing texture integrity were explained, and the importance of a holistic approach and integrating the heritage into contemporary life has been emphasized.

Keywords : Pera/Beyoğlu, Culturel Heritage, Holistic Conservation, Documentation.

GİRİŞ

Tarihsel gelişim sürecinde önemli yer tutan Beyoğlu diğer adıyla Pera Bölgesinde ilk geniş çaplı yerleşim Osmanlı'nın İstanbul'u almasıyla gerçekleşmiştir. Surların işlevini kaybetmesi sonucu Galata Bölgesinin üst kısımlarına doğru çıkan Cenevizliler ve Bölgeye gelen Türklerin inşa ettiği evlerin Asmalı Mescit (Tünel) Mahallesinde olduğu bilinmektedir. Bu tarihten başlayarak Galata'nın ticaret bölgesi olması ve yabancıların İstanbul'da elde ettiği ayrıcalıklar bölgeye çekicilik kazandırmış, bunun sonucunda farklı toplumlar kendi kültür ve yaşam tarzlarını Osmanlı kültürü ile bütünleştirerek Pera'da farklı bir mimari çevrenin oluşmasına neden olmuşlardır (Eyice 1950, s.204). Batılılaşma döneminde öne çıkan batı kültürü ve ortam direk olarak mimariyi etkilemiş, özellikle XIX. Yüzyılda önce sıra evlerin, ardından apartmanlaşmanın başlaması İstanbul için büyük ve köklü bir yenilik olarak kabul edilmiştir (Güncan, 1993, s.56). Bu değişim toplumsal statüsünün modernleştirilmesi adına özellikle nüfusun yoğun olduğu Beyoğlu ve çevresinde başlamıştır (Demirarslan, 2007, s.112). Bu dönemde, yeni yerleşmeler için iskân alanlarının genişletilmesi klasik mahallenin parçalanma sürecini hızlandırmış, farklı kültürlerin bir araya geldiği yeni yaşam biçimleri doğmuştur (Kılıç, 2009, s.29). Elçilik binalarını inşa etmek amacıyla ülkeye gelmiş yabancı mimarlar konut, pasaj vb. yapı gruplarının yanı sıra görkemli ve önemli diğer yapı tiplerinde de eserler vermiştir (Durudoğan, 1998, s.166). Elçiliklerin ve renkli bir yaşantının odak noktasını oluşturan sarayların yanı sıra görkemli konutlar, yabancı gezginleri ağırlayan oteller, postane, telgrafhane gibi yapılar, Pera Bölgesini özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısında, Avrupa başkentlerinin küçük bir örneği haline getirmiştir (Sakaoğlu, 1994, s.212). Pera, her zaman için Avrupa kültürünü İstanbul'da sergileyen, bunu yapı türleri ve mimariye yansıtan bir nitelik taşımıştır. İlk tiyatro, ilk belediye, ilk oteller, elçilikler, restoranlar, pasajlar, kilise, sinagog vb. dinsel yapıların yanı sıra, Osmanlı geleneksel yaşam düzeni dışına çıkan ilk konut uygulamaları da burada görülmüştür. Tarihsel süreçte bölgede görülen fiziki değişimler, yaşanan sosyal değişimlerden büyük ölçüde etkilenmiştir. XIX. yüzyıl boyunca Levanten ve diğer gayrimüslimlerden oluşan nüfus, XX. yüzyıl içerisinde giderek Müslüman nüfusunun lehinde farklılık göstermiştir. Bölgede 1914'lere kadar süren canlılık, sosyal yapının yavaş yavaş değişmesiyle birlikte sönmeye başlamıştır (Akın, 1994, s.212). Beyoğlu, İstanbul'un batıya bakan yüzü olma özelliğini Cumhuriyet Dönemine de taşıyarak, yaşam biçimi ve sosyal etkinlikleriyle sürdürmüştür. Bölgede kullanıcı profilini dönemin avukat, doktor ve mimarlarının oluşturduğu

seçkin bir çevre yaratılmıştır (Başat, 2007, s.37). 1950'li yıllardan sonra ise, kullanıcıların kentin yeni gelişen alt merkezlerine dağılması Beyoğlu'na olan ilgiyi azaltmıştır. 1970-90 yılları arasında eğlence kültürüyle anılmaya başlayan Beyoğlu, giderek bir çöküntü bölgesine dönüşmüştür (Dökmeci ve Çıracı, 1990, s.62). Bu durum 1990'lı yıllarda İstiklal Caddesinin yayalaştırılmasıyla değişmeye başlamış, cadde yeni bir alışveriş ve kültürel aktivite aksı işlevi kazanmıştır (Kardaş, 2004, s.36). Sanat galerileri, zincir yeme-içme mekanlarının faaliyete geçmesi fiziksel çevrede, etkinliklerde ve kullanıcı profilinde değişiklikler yaratmıştır (Başat, 2007, s.55).

Tarihsel süreçte geçirdiği değişimlerle oldukça dikkat çekici olan Pera Bölgesi yukarıda değinildiği gibi, birçok araştırmacı tarafından incelenmiş ve bilimsel araştırmalara konu olmuştur. Beyoğlu/Pera'nın mimari karakterinin vurgulandığı, değişim ve etkileşimlerin araştırıldığı çalışmaların yanı sıra, bölgedeki mimari mirasın korunması sorunlarının İstiklal Caddesi ana aksı doğrultusunda ele alındığı çalışmalar da yapılmıştır. Günümüzde mevcut durum incelendiğinde ise, ana aks üzerinde yer alan tescilli yapıların özgün işlevleri dışında kullanılsalar dahi, fiziksel özgünlüklerini koruyabildikleri, ancak bölgedeki koruma sorunlarının ana aks dışında kalan ara arterlerde yoğunlaştığı görülmektedir. Sosyal, kültürel ve ekonomik nedenlerle, bölgede yaşayan nüfusun farklılaşması sonucunda işlev değişimlerinin gündeme geldiği ara arterlerde, durumdan özellikle sivil kültür mirası örneklerinin olumsuz etkilenerek mimari dokuda sokak ve mahalle ölçeğinde koruma sorunları oluştuğu ve bu doğrultuda doku bütünlüğünün zedelendiği gözlemlenmektedir. Bu nedenle bölgedeki koruma sorunlarının bütüncül koruma yaklaşımlarıyla ele alınmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Günümüz koruma anlayışında 'bütüncül koruma' yaklaşımı sıklıkla gündeme gelmekte, ulusal ve uluslararası ölçekte korumanın temel ilkelerinden biri olmayı sürdürmektedir. Koruma sınırlarının genişletilmesi, yalnızca büyük sanat eserlerini değil, zamanla kültürel anlam kazanmış daha basit eserleri de kapsaması ve korunacak binaların çevreleri ile birlikte ele alınması anlayışı ilk olarak, 1964 yılında Venedik'te yapılan; tarihi anıtların korunması ile ilgili mimar ve teknisyenleri II. Uluslararası kongresinde kabul edilen Venedik Tüzüğü'nde dile getirilmiştir (Ahunbay, 1996, s.150). XX. yy. başlarından itibaren kültürel mirasın korunması doğrultusunda kurallar belirleyen uluslararası sözleşmeler, öncelikle tek yapı ölçeğindeki eserlerin korunmasına yönelik yaklaşımlar belirlerken, ilerleyen süreçte bu çerçeve genişletilmiş, koruma olgusuna yapı ve yakın çevresi ile alan ölçeğine giden boyutta, daha kapsamlı ve bütüncül bakılmasının gerekliliği ortaya konmuştur (Kan, Binan, 2014, s.94). 28 Kasım 2011'de Paris'te yapılan 17. ICOMOS Genel Kurulunda kabul edilen; tarihi kentlerin ve kentsel alanların korunması ve yönetimiyle ilgili Valetta İlkeleri'nde "Kültür mirasının korunması ve değerlendirilmesinden sorumlu kuruluşlar becerilerini, araçlarını, eğilimlerini ve çoğu kez planlama sürecindeki rollerini geliştirmelidirler" vurgusu yapılarak; ICOMOS'un Uluslararası Tarihi Kentler ve Köyler Komitesi (CIVVIH), Washington Tüzüğü (1987) ve Nairobi Tavsiyesindeki (1976) yaklaşım ve düşünceleri güncellenmiştir. Yapılan değişiklikler sonucunda, kültür mirası kentsel alanın dar kapsamından çıkarılmaktadır. Konuya bölgesel ölçekten bakılarak; süreklilik ve kimlik gibi somut olmayan değerler, kamusal alanın toplum ilişkilerindeki rolü, bütünleşme ve çevresel etki gibi diğer sosyo-ekonomik etkenler konularında farkındalık yaratılmaktadır (Ahunbay, 2013).

Beyoğlu Bölgesi 1993 yılında sit alanı ilan edilmiştir. Ancak bu tarihe kadar yalnızca, anıtsal yapıların ve önemli sivil yapıların tescil edilmesi sonucunda, bölgede yer alan sivil orta sınıf konut alanı mirasının önemli bir bölümü kaybedilmiş ve/veya bu yapıların özgün karakteristik özellikleri zarar görmüştür. Bu sonuçlar sadece mülk sahiplerinin gerçekleştirdikleri olumsuz uygulamalar ile ortaya çıkmamış yönetsel boşluklardan kaynaklanan plansız imar uygulamaları ile çok sayıda mimari miras yitirilmiştir (Dinçer vd., 2009, s.10). Kentsel gelişme baskısı altında olan İstanbul'un tarihi miras alanlarının bütüncül olarak koruma altına alınmakta gecikilmiş olması sonucunda; koruma çalışmalarının önündeki zorluklar da artmıştır. Buna bağlı olarak Beyoğlu'nda gözlemlenen koruma sorunlarının öncelikle toplumsal yapının değişmesinden kaynaklanan işlev değişimlerine bağlı olduğu görülse dahi, aslında sorunsalın, daha farklı boyutlarının olabileceği ve bu nedenle konunun geniş ölçekte, bütüncül koruma yaklaşımları ile

ele alınmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada Beyoğlu Bölgesinin korunması ve rehabilitasyonu doğrultusunda yürütülen faaliyetlerin tek yapı ölçeğinde değil, bölgesel ölçekte ele alınmasının önemini ortaya koymak amacıyla, seçili yapı adalarında mevcut durum tespit, belgeleme çalışmaları yapılmıştır. Belgeleme aracı olarak kullanılan envanter fişlerindeki sorgulama seçeneklerinden elde edilen sonuçlar değerlendirilerek alanın rehabilitasyonu için yapılması gerekenler, ayrıca mimari mirasın korunmasında tescil, belgeleme ve mirasın çağdaş yaşama entegre edilmesinin önemi ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmanın Beyoğlu İlçesinde yaygınlaştırılarak sürdürülmesi alanda yapılacak koruma amaçlı projelerin içinde ele alınması hedeflenmiştir.

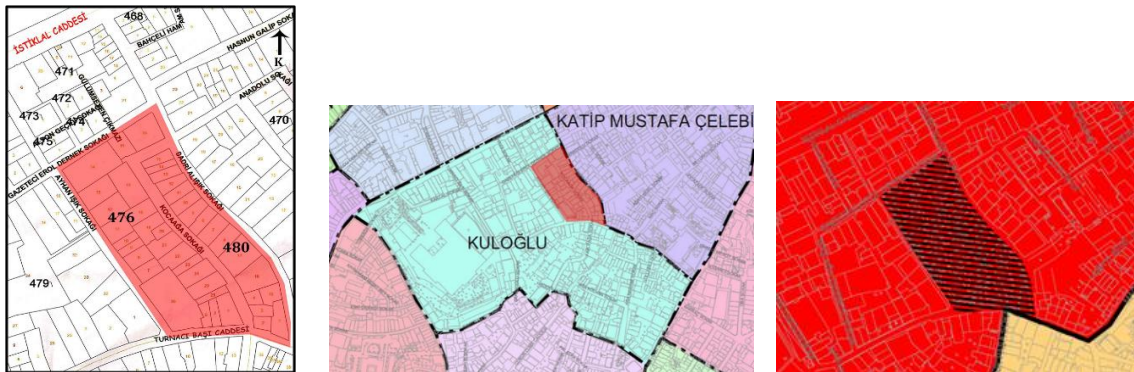
Yöntem

Çalışmanın veri toplama sürecinde, Beyoğlu Belediyesi - Koruma Uygulama ve Denetleme Bürosu (KUDEB), aracılığı ile ulaşılan ilgili güncel dokümanların değerlendirilmiştir. Güncel verileri içeren envanter çalışmasının eksikliği tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında Beyoğlu İlçesi, Kuloğlu Mahallesi 476 ve 480 numaralı yapı adalarında, Türkiye Kültür Envanteri Projesi (TÜBA-TÜKSEK) kılavuzunda belirtilen ilkeler doğrultusunda; çoktan seçmeli değerlendirme sistemi içeren kentsel mimarlık envanter fişleri kullanılarak belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Envanter içeriğinde yer alan sorgulama seçenekleri ile değerlendirilen yapılara ait güncel detaylı verilerin dökümü yapılmış, yapıların fiziksel özgünlük ve sağlamlık durumları ortaya konmuş, mevcut işlevleri tespit edilmiştir.

Çalışma Alanı: Tanım, Sınırlar ve Analizler

• Tanım ve sınırlar

Çalışma alanı, Beyoğlu İlçesi, Kuloğlu Mahallesi 476 (24 parselden oluşmaktadır) ve 480 (17 parselden oluşmaktadır) numaralı yapı adalarını kapsamakta ve "1.Derece Koruma Bölgesi" sınırları içinde yer almaktadır. 480 numaralı ada İstiklal Caddesi'ne dik olarak bağlanan Sadri Alışık ve Kocaağa Sokakları ile sınırlanmakta, güneyinde Turnacıbaşı Caddesi ile sonlanmaktadır. 476 numaralı yapı adası ise, Kocaağa ve Ayhan Işık Sokakları ile sınırlanmakta Turnacıbaşı Caddesi ve Gazeteci Erol Dernek Sokak ile kesişmektedir. Her iki yapı adası da İstiklal Caddesi'ne yakın konumda yer almaktadır (Şekil 1.a-b-c). Alan seçiminde; yapı adalarının ana aksa yakın konumda bulunmaları, korunması gerekli sivil mimari örneklerin yoğunluğu ve bu örnekler için envanter çalışmasının eksikliği faktörleri belirleyici olmuştur.

Şekil 1a. 476 ve 480 numaralı yapı adaları. 1b. Mahalle sınırları. 1c. Koruma Bölgesi (Beyoğlu Belediyesi Planlama Müdürlüğü, 2008)

• Arazi- işlev, yapım sistemi, tescil ve mülkiyet durumu analizleri

Beyoğlu ilçesi, Kuloğlu Mahallesi 476 ve 480 numaralı yapı adalarında yer alan 41 adet parsel için; arazi-işlev ilişkisi, yapım sistemi, tescil durumu, mülkiyet durumu, Beyoğlu Belediyesi Planlama Müdürlüğü tarafından yürütülen ve 2008 yılına tarihlenen çalışmalarından alınan veriler

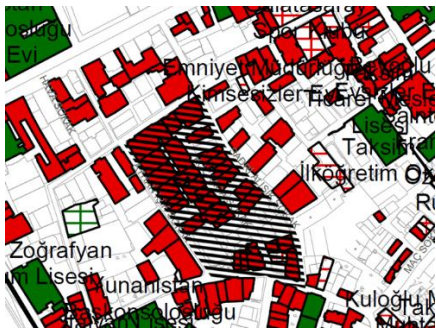
doğrultusunda incelenerek değerlendirilmiştir. Sonuçta; parsellerde çoğunlukla ticaret ve konut + ticaret + imalat işlevlerinin yer aldığı (Şekil 2), yapım sistemlerinin, iki betonarme bina haricinde yığma sistemli olduğu görülmüştür (Şekil 3). 476 numaralı yapı adasında yer alan binaların %60- %70 arası oranda tescilli olduğu veya tescil önerisi yapıldığı 480 numaralı yapı adasındaki binaların ise %50- %60 arası oranda tescilli olduğu veya tescil önerisi bulunduğu (Şekil 4), envanter çalışması yapılan 41 adet parselden 39 parselin şahsa ait olduğu, üç parselin hazine ve şahıs ortaklığında olduğu, bir parselin ise kamuya ait olduğu sonucu çıkarılmıştır (Şekil 5).

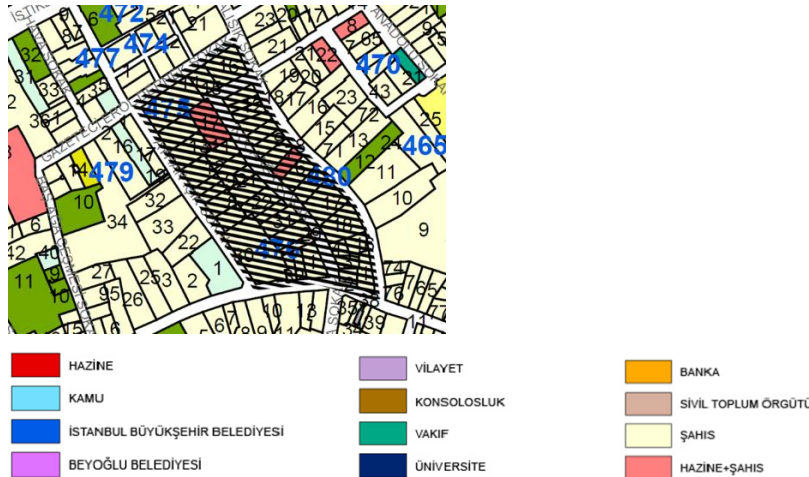
Şekil 2. Arazi -işlev analizi (Beyoğlu Belediyesi Planlama Müdürlüğü, 2008)

Şekil 3. Yapım sistemleri (Beyoğlu Belediyesi Planlama Müdürlüğü, 2008)

Şekil 4. Tescil Durumu Analizi. (Beyoğlu Belediyesi Planlama Müdürlüğü, 2008).

Şekil 5. Mülkiyet Durumu Analizi. (Beyoğlu Belediyesi Planlama Müdürlüğü, 2008).

Belgeleme Çalışması: Beyoğlu İlçesi, Kuloğlu Mahallesi, 480-476 No'lu Yapı Adaları

Belgeleme çalışması, Beyoğlu ilçesi, Kuloğlu Mahallesi 480 ve 476 numaralı yapı adalarını kapsamaktadır. 476 numaralı yapı adasında 24 adet parsel, 480 numaralı yapı adasında 17 adet parsel bulunmaktadır. Çalışmada Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) ve Türkiye Kültür Sektörü (TÜKSEK) kurumlarının "Türkiye Kültür Envanteri" projesi kapsamında, "yerleşme" ve "yapı" ölçeğinde oluşturulmuş olan "Kentsel Mimarlık Envanteri Fişleri" kullanılmıştır (Başgelen, 2003).

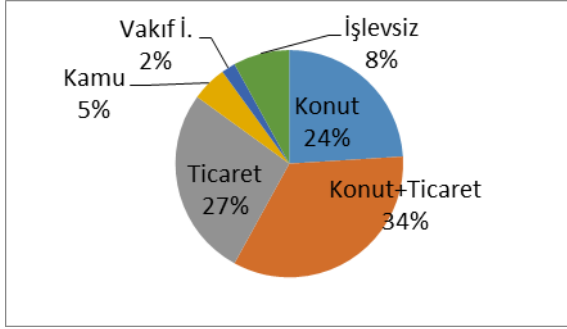
Yerleşme envanter fişi içeriğinde; belgelenen yapı adalarının içinde yer aldığı bölgenin nüfusu, topografik durumu, yaygın kat sayısı, yaygın yapıım tekniği ve malzemesi, yaygın çatı tipi, özgünlük durumu, tarihsel içerik, tescil durumu ve genel gözlemlerin yer aldığı bilgiler bulunmaktadır (Ek 1).

Anıt envanter fişi içeriğinde; belgelenen yapıyı tanıttıcı bilgiler, işlev durumu, fiziksel özellikleri, donatı bilgileri, sağlamlık ve fiziksel özgünlük durumlarının sorgulanarak değerlendirildiği bilgiler bulunmaktadır. Yapıların sağlamlık ve fiziksel özgünlük durumları çoktan seçmeli sorgulama seçenekleri ile değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda; "fiziksel özgünlük ölçütleri"; "iyi, orta, kötü" olarak tanımlanarak karşılıkları belgeleme öncesinde belirlenmiştir. Özgün durumunu koruyan yapılar "iyi"; kapı, pencere, parmaklık gibi yapı elemanlarındaki değişim, renk ve doku özelliklerinde değişim olan yapılar "orta"; kütle, gabari ve doluluk-boşluk oranında meydana gelen değişimlerden herhangi biri olan yapılar "kötü" olarak değerlendirilmiştir. "Sağlamlık ölçütleri" ise; "iyi, orta, kötü ve harap" seçenekleriyle tanımlanarak karşılıkları belgeleme öncesinde belirlenmiştir. Taşıyıcı sistem ve cephe yüzeylerinde herhangi bir bozulma olmayan yapılar "iyi", cephe yüzeylerinde bozulma olan yapılar "orta", taşıyıcı sistemlerinde bozulma tespit edilen yapılar "kötü", mevcut olmayan veya tanımlanamaz nitelikteki kalıntılar "harap" olarak değerlendirilmiştir. Envanteri çıkarılan her bir parsel için kroki ve fotoğraf albümü fişlerin ekinde bağımsız dosyalar olarak verilmiştir (Ek 2), (Ek 2'a), (Ek 2'b).

• Sonuçların Değerlendirilmesi

İşlevsel değerlendirme: Envanter sonuçlarına göre çalışma alanında; konut, konut + ticaret, ticaret (otel, eğlence-yeme içme, dükkân- depo), kamu (sağlık, güvenlik), vakıf işletmesi ve işlevsiz binalar bulunmaktadır. Çalışma alanında 10 adet konut, 14 adet konut + ticaret, beş adet eğlence-yeme içme, dört adet otel, iki adet dükkân-depo, bir adet sağlık, bir adet güvenlik, bir adet vakıf işletmesi ve üç adet işlevsiz yapı tespit edilmiştir (Şekil 6).

İşlevsel değerlendirme tablosu sonuçlarına göre oluşturulan işlev dağılımı grafiğinde çalışma alanında %24 konut, %34 konut + ticaret, %27 ticaret, %5 kamu, %2 vakıf ve %8 işlevsiz yapı dağılımı tespit edilmiştir (Şekil 7).

Şekil 7. İşlev Dağılımı

ENVANTER LİSTESİ	Konut	Konut+ Ticaret	Ticaret			Kamu		Vakıf	İşlevsiz
			Otel	Eğlence-Yeme-İçme	Dükkan Depo	Sağlık	Güvenlik		
F21c001.476.001		•							
F21c001.476.002	•								
F21c001.476.003		•							
F21c001.476.004								•	
F21c001.476.005				•					
F21c001.476.006		•							
F21c001.476.007				•					
F21c001.476.008		•							
F21c001.476.009	•								
F21c001.476.010						•			
F21c001.476.011		•							
F21c001.476.012			•						
F21c001.476.013							•		
F21c001.476.014		•							
F21c001.476.015		•							
F21c001.476.016			•						
F21c001.476.017			•						
F21c001.476.018	•								
F21c001.476.019	•								
F21c001.476.020	•								
F21c001.476.021	•								
F21c001.476.022				•					
F21c001.476.023									•
F21c001.476.024	•								
F21c001.480.001		•							
F21c001.480.002					•				
F21c001.480.003					•				
F21c001.480.004	•								
F21c001.480.005	•								
F21c001.480.006				•					
F21c001.480.007									•
F21c001.480.008	•								
F21c001.480.009		•							
F21c001.480.010									•
F21c001.480.011			•						
F21c001.480.012		•							
F21c001.480.013		•							
F21c001.480.014		•							
F21c001.480.015				•					
F21c001.480.016		•							
F21c001.480.017		•							

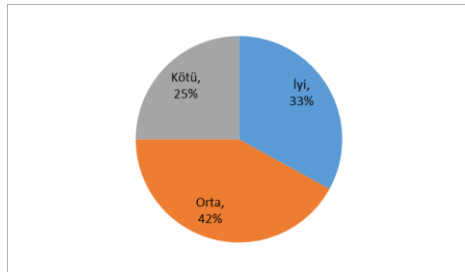
Şekil 6. İşlevsel Değerlendirme Tablosu

Fiziksel değerlendirme: Belgelenen 41 yapıdan 13 tanesinin fiziksel özgünlük durumu iyi, 17 tanesinin orta, 10 yapının ise kötü olarak belirlenmiştir. Fiziksel sağlık durumlarına bakıldığında ise, 22 yapı iyi, 14 yapı orta, bir yapı kötü ve dört yapı harap durumdadır (Şekil 8).

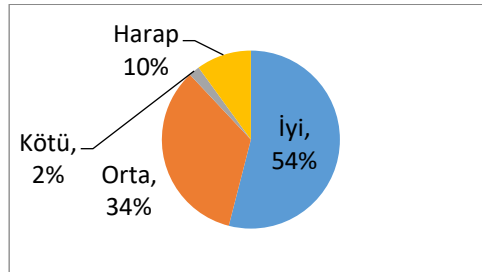
ENVANTER LİSTESİ	ÖZGÜNLÜK DURUMU			SAĞLAMLIK DURUMU				TESCİL DURUMU
	İYİ	ORTA	KÖTÜ	İYİ	ORTA	KÖTÜ	HARAP	
F21c001.476.001		•		•				•
F21c001.476.002		•		•				•
F21c001.476.003		•		•				•
F21c001.476.004	•			•				
F21c001.476.005		•		•				•
F21c001.476.006		•		•				•
F21c001.476.007	•			•				•
F21c001.476.008	•					•		•
F21c001.476.009		•		•				•
F21c001.476.010		•			•			•
F21c001.476.011	•				•			•
F21c001.476.012		•		•				•
F21c001.476.013		•		•				•
F21c001.476.014	•				•			•
F21c001.476.015	•				•			•
F21c001.476.016	•			•				•
F21c001.476.017	•				•			•
F21c001.476.018	•				•			•
F21c001.476.019	•				•			•
F21c001.476.020	•			•				
F21c001.476.021			•	•				
F21c001.476.022		•		•				•
F21c001.476.023			•				•	
F21c001.476.024	•			•				
F21c001.480.001		•			•			•
F21c001.480.002		•		•				
F21c001.480.003			•				•	•
F21c001.480.004	•			•				•
F21c001.480.005		•			•			•
F21c001.480.006			•		•			•
F21c001.480.007			•				•	
F21c001.480.008		•			•			•
F21c001.480.009		•			•			•
F21c001.480.010			•				•	•
F21c001.480.011		•		•				•
F21c001.480.012			•	•				•
F21c001.480.013			•	•				
F21c001.480.014			•	•				
F21c001.480.015		•			•			•
F21c001.480.016			•		•			
F21c001.480.017			•	•				

Şekil 8. Fiziksel Veriler Tablosu

Fiziksel veriler tablosu sonucunda yapıların fiziksel özgünlük ve fiziksel sağlamlık durumları dağılımını gösteren iki ayrı grafik oluşturulmuştur. Fiziksel özgünlük durumu grafiğine göre yapıların %33'ü iyi, %42'si orta ve %25'i kötü durumdadır (Şekil 9). Fiziksel sağlamlık durumu grafiğine göre %54'ü iyi, %34'ü orta, %2'si kötü ve %10'u harap durumdadır (Şekil 10).

Şekil 9. Fiziksel özgünlük durumu

Şekil 10. Fiziksel sağlamlık durumu

Envanter sonuçlarının genel değerlendirmesi

- Verilerin parsellerde süregelen mevcut işlevler ve binaların fiziksel özgünlük ve sağlık durumları doğrultusunda değerlendirilmesi sonucunda aşağıda sıralanan sonuçlara ulaşılmıştır.
- Envanter verileri doğrultusunda oluşturulan işlevsel, fiziksel özgünlük ve sağlık durumuna ait verilerin işlendiği iki ayrı tablonun birlikte değerlendirilmesi sonucunda, özgün işlevi dışında farklı işlevlerle de olsa kullanılan binaların, fiziksel özgünlük ve sağlık durumlarının iyi ve orta olarak tanımlanabileceği görülmüştür.
- İşlevsiz kalıp kullanılmayan binalar ise değerlendirme ölçütlerine göre kötü ve harap olarak tespit edilmiş olup fiziksel özgünlük ve sağlıklarını yitirdikleri görülmüştür.
- İşlevsiz olduğu tespit edilen üç binanın tescil durumlarına bakıldığında bunlardan ikisinin tescilsiz olduğu görülmüştür.
- İşlev dağılımı tablosuna bakıldığında bölgenin mevcut sosyo-ekonomik yapısının konut ve ticaret ağırlıklı sürdürüldüğü görülmüştür.
- Ticaret mekanları içinde özellikle otel ve yeme-içme mekanları gibi turizm ağırlıklı işlevlere sahip yapı gruplarının fiziksel sağlık ve özgünlük açısından konutlara oranla daha iyi korunduğu görülmüştür.

Çalışmadan çıkan sonuçlar doğrultusunda: bölgenin günümüzde süregelen sosyal ve ekonomik yapısına uygun olarak, alan rehabilitasyon sürecinin turizm ağırlıklı işlevler ile yürütülmesinin mümkün olabileceği söylenebilmektedir.

Bölgede bulunan sivil mimarlık örneği yapıların belgeleme çalışmalarının yapı adaları ve mahalle ölçeklerinde sürdürülerek, verilerin toplu analiz edilmesi ve rehabilitasyon süreçlerinin sayısal olarak ortaya konabilen analiz sonuçları doğrultusunda yürütülmesi bölgenin bütüncül korunmasına katkı sağlayacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bütüncül koruma kavramı dünyada, korumanın temel ilkelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu kavram özellikle; 2. Dünya savaşı sonrasında ciddi anlamda hasar gören Avrupa kentlerinin yeniden ayağa kaldırılması gerekliliği ile gündeme gelmiştir. Örnek olarak; İtalya- Bologna kentinin savaş sonrası onarım çalışmaları sürecinde kentin var olan kültürel, fiziksel ve sosyal değerleri bir bütün olarak ele alınmıştır. Mimar Pier Luigi Cervelatti'nin öncülüğünde yapılan çalışmalarda bir kentin tarihi kimliğinin korunmasının sadece anıt eserler ile mümkün olamayacağı savı ile kent dokusunun sivil mimarlık örnekleri, kamusal alanları ve yaşamsal faaliyetleri ile sürdürülmesi yönünde planlamalar yapılmıştır (Luca, Talo, 2012;53-54). Günümüzde Verona Kenti bütüncül korunmuş tarihi bir merkez olarak yaşamaktadır.

Çalışmanın konusu olan Beyoğlu/Pera bölgesi barındırdığı anıtsal yapıların yanı sıra sivil mimari örnekler açısından da oldukça önemlidir. Çok kültürlü bir yerleşim merkezi olan bölge, günümüzde kent merkezinde önemini korumakta, ancak ana aks dışında kalan ara arterlerde koruma sorunları ortaya çıkmaktadır. Tarihi kent merkezlerinin kimliği verilen örnekte de belirtildiği gibi yalnızca koruma altındaki anıt eserler ile değil, kent dokusunu oluşturan sivil mimarlık örnekleri, kamusal alanları, meydanları oluşmaktadır. Bu doğrultuda Beyoğlu/Pera Bölgesinde bulunan ve günümüze ulaşan sivil mimari örneklerinin korunması için parsel ölçeğinde belgeleme işlemlerinin tamamlanarak, rehabilitasyon çalışmalarının yapı adaları ve

mahalle ölçeğinde sosyal ve ekonomik yapının değerlendirilmesinin yapılarak ele alınması ve bölgenin bütüncül korunmasına yönelik sürecin başlatılması önerilmektedir.

Bu makalede, mimari mirasın korunmasında tescil, belgeleme ve mirasın çağdaş yaşama entegre edilmesinin önemi vurgulanmıştır. Buradaki amaç korunması gerekli kültürel mirasın günümüzün beklenti ve ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde fiziksel varlıklarını sürdürmelerini ve gelecek nesillere somut ve somut olmayan değerleriyle aktarılmasını sağlamaktır. Bu sürecin ilk aşamasında mevcut kültürel mirasın belgelenmesi ve tanımlanması gereklidir. Tescil fişlerinin detaylı değerlendirme ölçütleri içermesi sonucunda binaların mevcut durumları, yapım dönemleri, işlev türleri vb. özellikleri ile ilgili veri tabanları oluşturulabilir. Koruma planları tüm kent ölçeğinde bütüncül bir bakış açısıyla ele alınabilir. Tescilli yapıların nerelerde yoğunlaştığı CBS yardımıyla kurulan veri tabanı ve haritalarla tespit edilerek bölgesel koruma planları geliştirilebilir. Sürecinin ikinci aşamasında toplanan verilerden yararlanılarak alanın çözümlenmesi ve değerlendirmesinin yapılması, sorun ve potansiyellerinin belirlenmesi, gelişim gereksinimlerinin ortaya konulması gereklidir.

Bu çalışmanın Beyoğlu İlçesinde yaygınlaştırılarak sürdürülmesi bölgenin bütüncül tanımlanması ve korunmasına yönelik yönetim planlarının oluşturulmasını sağlayacağı için önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahunbay, Z. (1996). Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon. İstanbul Yapı Endüstri Merkezi.
- Ahunbay, Z. (2013). Tarihi kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri. http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0592931001536912260.pdf.
- Akın, N. (1994). Beyoğlu. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (Cilt. 2 s.212). İstanbul Tarih Vakfı Yayınları.
- Başat, K.B. (2007). Şehirlerdeki Güncel Farklılaşmalar: İstanbul-İstiklal Caddesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Başgelen, N. (2003). Türkiye Kültür Envanteri Kılavuzu. İstanbul TÜBA-TÜKSEK Yayınları.
- Demirarslan, D. (2006). Osmanlı'da Modernleşme/Batılılaşma Sürecinin İç Mekân Donanımına Etkileri. Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, S.15, ss.112.
- Dinçer, İ., Enlil, Z., Evren, Y. (2009). İstanbul'un Koruma Alanlarının Değerlendirilmesi. Megaron, S. 3(3), ss.10.
- Dökmeci, V., Çıracı, H. (1990). Tarihsel Gelişim Sürecinde Beyoğlu. İstanbul Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.
- Durudoğan, S. (1998). XIX. Yüzyılda Pera/Beyoğlu'nun Ekonomik Kültürel Ve Politik Yapısının Mimariye Etkileri (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Eyice, S. (1950). Galata. İslam Ansiklopedisi (Cilt. 5, s.204). İstanbul Milli Eğitim Basımevi.
- Gulli, L., Talo, F. (2012). Cinquant'anni di Esperienze Nella Gestione Dei Centri Storici In Un Caso Esempiare. Journal of The Department of Cultural Heritage. University of Macerata. Vol. 5, pp.53-54.

- Günçan, A. (1993). 19. Yüzyıl Avrupa Mimarlık Hareketlerinin Ve Batılılaşmanın Osmanlı Konut Mimarisine Etkileri (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Kan, T., Binan, D. (2014). İstanbul Süleymaniye Külliyesi Örneğinde Külliye İçin Bir Yönetim Modeli Önerisi. *Tasarım Kuram*, S. 10(17), ss.94.
- Kılıç, E. (2009). XIX. Yüzyıl Sonu Batılılaşma Hareketlerinin Pera/Beyoğlu'nda Apartmanlaşma Sürecine Etkileri Ve Mimari Yansımalar (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Kardaş, Y. (2004). Tarihi Kent Merkezlerindeki Konut Değerleri Dinamizminin Analizi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Sakaoğlu, N. (1994). Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi. (Cilt.2, ss.212). İstanbul Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları.

EKLER:

TÜRKİYE KENTSEL KÜLTÜR VARLIKLARI ENVANTERİ		YERLEŞME		ENVANTER NO.	F21c001
				S-B FOTO NO.	—
				KROKİ NO.	F21c001.001
				DİJİ FOTO NO.	—
				GPS VERİLERİ	41°02'01.8"N 28°58'51.9"E
ADI	BEYOĞLU	İLİ	İSTANBUL		
ESKİ ADI	PERA	İLÇESİ	BEYOĞLU		
NÜFUS	236,606	MAHALLE	KULOĞLU MAHALLESİ		
		HARİTA NO	F21C		
		HALİHAZIR NO	—		
<p>GENEL TANIM: İstanbul ilinin batı yakasında, Haliç'in kuzeydoğu kesiminde yer alan Beyoğlu ilçesi, 20 Nisan 1924 tarihinde yürürlüğe giren 491 sayılı kanunla kurulmuştur. Beyoğlu ilçesini kuzeyden Şişli ilçesi, doğudan Beşiktaş ilçesi ve güney ve batıdan Haliç ile çevrelemektedir. Yüzölçümü 8.76 km² olan ilçe, 45 mahalleden oluşmaktadır. Çalışma alanı Beyoğlu- Kuloğlu Mahallesi sınırları içinde bulunmaktadır. 476 numaralı yapı adasını Gazeteci Erol Dernek Sokak, Kocağaağa Sokak, Turnacıbaşı Caddesi ve Ayhan Işık Sokak çevrelemektedir. 476 numaralı yapı adasında 24 adet parsel bulunmaktadır. 480 numaralı yapı adasını Kocağa Sokak, Sadri Alışık Sokak ve Turnacıbaşı Caddesi çevrelemektedir. 480 numaralı yapı adasında 17 adet parsel bulunmaktadır. Çalışma alanında bu iki yapı adasının toplamı olarak 41 adet parsel bulunmaktadır.</p>					
MİMARİ ÖZELLİKLER					
TOPOGRAFIK DURUM					Yamaç ☒
YAYGIN KAT SAYISI	Tek Katlı	İki Katlı	Diğer		☒
YAYGIN YAPIM TEKNİĞİ VE MALZEME	Kerpiç	Taş	Hatıllı taş	Tuğla	☒
	Ahşap Yığma	Ahşap karkas	Diğer		
YAYGIN ÇATI TİPİ	Düz	Kırma	Diğer		☒
ÖZGÜNLÜK DURUMU	İyi	Orta	Kötü		☒
	Yenilenmiş	Yeni			
ÜRETİM KAYNAKLARI					
TARİHSEL İÇERİK	Geç Osmanlı, Cumhuriyet				
TESCİL DURUMU	1.Derece Koruma Bölgesi				
<p>GÖZLEMLER: 476 ve 480 numaralı yapı adalarında 19.yy sonlarına ve 20.yy başlarına ait birçok sivil mimarlık örneği bulunmaktadır. Bu sivil mimarlık örnekleri günümüzde ticaret işlevi ağırlıklı olarak değişik fonksiyonlarda varlıklarını devam ettirmektedir. Yapıların sağlamlık durumu değişiklik göstermekle birlikte genel olarak iyi olarak gözlemlenmiştir. Özgünlük durumlarının da binaya göre değişiklik gösterdiği gözlemlenmiştir.</p>					
KAYNAKÇA:					
ARAZİDE HAZIRLAYANLAR	Beste Seda AYDIN			TARİH	05/10/2017
ARAZİDE KONTROL EDENLER				TARİH	

EK 1: Türkiye kentsel kültür varlıkları yerleşme fişi örneği

EK 2'b. Envanter eki- Kroki örneği

EK 2c. Envanter eki-Fotoğraf albümü örneği

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 5 Issue 1, March 2021

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 02.03.2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 17.03.2021

DOI: 10.30692/siad.890024

OSMANLI SU MEDENİYETİNİN BİR TEMSİLCİSİ: ALDANZADE HACI OSMAN ÇEŞMESİ VE ONARIMI

*A Representative of the Ottoman Water Civilization: Aldanzade Hacı Osman Fountain and
Its Repair*

Seda ŞİMŞEK TOLACI

Dr. Öğr. Üyesi

Süleyman Demirel Üniversitesi

Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-1881-186X

sedatolaci@sdu.edu.tr

Mehmet Ali KARAGÖZ

Arş. Gör.

Gebze Teknik Üniversitesi

Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-8801-5658

mehmetali.karagoz@hotmail.com

Atf/Citation: Seda Şimşek Tolacı, Mehmet Ali Karagöz, (2021) "Osmanlı Su Medeniyetinin Bir Temsilcisi: Aldanzade Hacı Osman Çeşmesi ve Onarımı", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.1 Mart 2021 s.129-144.

Öz: Çeşme yapıları Türklerin tarih boyunca meydana getirdikleri imar faaliyetlerinden bir tanesidir. Toplumun temel ihtiyaçlarından olan su gereksiniminin devlet ya da hayırseverler eliyle karşılanması farklı dönemlerde farklı tipte çeşme yapılarının inşa edilmesini sağlamıştır. Isparta il merkezinde 20. yüzyıla kadar çok sayıda çeşme yapısı bulunurken, bunlardan çok azı günümüze kadar ulaşabilmiştir. Kentte bulunan Aldanzade Hacı Osman Çeşmesi de bunlardan bir tanesidir. Osmanlı Döneminde İnşa edilmiş olan yapı, basit mahalle/sokak çeşmeleri tipolojisine dâhil edilebilecek kültürel miras değerlerimizdendir.

Çalışma kapsamını, çeşitli nedenlerde hasar gören bu yapının onarımının gerçekleşmesi için gerekli projelendirme aşamaları ve uygulama sonucu oluşturmaktadır. Uygulama öncesinde analitik rölöve çalışması, restitüsyon ve restorasyon projeleri, müdahale uygulama önerileri hazırlanmış, geliştirilmiştir. Verilerin toplanması ve

değerlendirilebilmesi için gerekli olan literatür araştırmaları, ölçümleme ve krokilendirme dahil olmak üzere gerekli tüm alan çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Hazırlanan çalışmalar, projeler ve raporları müdahale yöntemleri ve fotoğraf albümü ile birlikte ilgili kurula (Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü) sunulmuş, onaylanan proje sonrasında yapı, gerekli izin alınması ile Isparta Belediyesi aracılığı ile hasarı oluşturan ilgili firma tarafından, proje dâhilinde, en az müdahale ile onarılmıştır. Böylece inşa edildiği dönemin izlerini taşıyan ve sahip olduğu bozulmalarında giderilmesi ile özgünlük değeri artan tescilli bir eser daha gerçek sahipleri olan mahalle kullanıcılarına, tarihsel süreçte belleklerinde yer aldığı şekli ve özgün işleviyle yeniden sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler : Aldanzade Hacı Osman Çeşmesi, Koruma, Restorasyon, Osmanlı Dönemi, Isparta

Abstract: Fountain structures are one of the development activities that Turks have carried out throughout history. Meeting the water requirement, which is one of the basic needs of the society, by the state or philanthropists enabled the construction of different types of fountain structures in different periods. While there were many fountain structures in Hacı Osman the city centre of Isparta until the 20th century, very few of them have survived to the present day. The Aldanzade Hacı Osman Fountain in the city is one of them. Built-in the Ottoman Period, the building is one of our cultural heritage values that can be included in the simple neighbourhood/street fountains typology.

The scope of the work consists of the project design stages and application results required for the repair of this structure, which has been damaged for various reasons. Before the application, analytical survey study, restitution and restoration projects, intervention application suggestions were prepared and developed. All necessary field studies were carried out, including literature research, measurement and mapping required for data collection and evaluation.

The prepared works, projects and reports were submitted to the relevant board together with the intervention methods and photo album, after the approved project, the building was repaired by the relevant company that caused the damage through Isparta Municipality, within the project, with minimal intervention. Thus, a registered work that bears the traces of the period in which it was built and whose originality value increased with the elimination of its deterioration, was presented to the users of the neighbourhood, who are more real owners, with the form and original function it was in their memories in the historical process.

Keywords : Aldanzade Hacı Osman Fountain, Conservation, Restoration, Ottoman Period, Isparta.

Isparta Kenti ve Tarihsel Gelişimi

Isparta kenti, Türkiye’de, Akdeniz Bölgesinde, Göller yöresinin merkezinde konumlanmıştır. Kenti, doğudan Konya, güneyden Antalya, güneybatıdan Burdur, batıdan ve kuzeyden Afyon illeri çevirir. Karasal iklime sahiptir. Kente dair ilk yaşam tarihi, yazılı tarih öncesi bir dönem olan Üst Paleolitik dönemdir. Luvi ve Arzava topluluklarına ev sahipliği yapan Kent; Frig, Lidya, Pers, Bergama Krallığı, Roma, Bizans, Selçuklu, Hamidoğulları Beyliği ve 1390’da I. Beyazıt döneminde Osmanlı yönetimine girmiştir. Kent, bu dönemde merkezi Kütahya olan Anadolu eyaletinin bir sancağı olmuş, 19. yy. da ise Konya vilayetine bağlanarak Hamid sancağının merkezi durumuna getirilmiştir. Bu nedenle de bir dönem Hamidabad diye anılmıştır. Cumhuriyet’le birlikte il durumuna getirilerek Isparta adını almıştır (Günyol, 1982).

Isparta’nın, günümüzde Belönü Çayı’nın kenarındaki Sülübey Mahallesi olarak bilinen alanda kurulduğu kabul edilmektedir. Tarih boyunca kentsel gelişiminin yine Belönü Çayı’nın her iki kıyısında ve çay boyunca doğu ve batı yönlerine doğru devam ettiği görülmektedir. Cumhuriyet Döneminde ise Isparta kenti; önce güney sonra doğu ve batı yönlerinde gelişme göstermiştir (Kayalı, 2005).

Günümüzde Isparta kentinin tarihi dokusunun yoğun olduğu mahalleler; Yenice, Doğancı, Turan, Kurtuluş, İskender, Çelebiler, Kutlubey, Gazi Kemal, Kepeci, Karaağaç, Halife Sultan, Hisar, Gülcü, Sülübey, Emre, Keçeci (Leblebici) ve Dere Mahalleleridir. 20. yy. başından mübadele yıllarına kadar Isparta’nın mahallelerinde farklı etnik grupların yaşadığı bilinmektedir (Şenol, 2006). 1923’te yürürlüğe giren Mübadele Kanunu’yla gayrimüslimlerin Türkiye dışına çıktıkları, Rum ve Ermenilerin Isparta’daki evlerini terk ederek Müslümanlara bıraktıkları bilinmektedir (Bayındır Goularas, 2012).

Isparta’nın tarihi kent dokusu, günümüzde de Isparta’nın kent merkezini teşkil etmektedir. Günümüzde Isparta’nın kentsel merkezi olan Aksu, Hastane ve Fevzi Paşa Caddeleri ile Belönü

Çayı arasında kalan alan; camileri, bedesteni, çarşısı ve hamamları ile Geleneksel Türk Kenti'nin "Çarşı" diye adlandırılan kentsel merkezi olduğunu göstermektedir. Kentin günümüzdeki tarihi merkezi, 14.10.1977 tarihinde II. ve III. derece sit alanı kabul edilmiştir.

Çeşme Yapılarının Mimarisi ve Çeşmelerin Bölümleri

İlk çeşme yapılarının Antik Roma'da ortaya çıktığı biliniyor. Nympheum denilen bu yapılar, hayvanların sulanması, içme suyunun sağlanması; hem de görsel bir zenginlik yaratma amaçlarıyla yapılmışlardır (Sözen ve Tanyeli, 2011). Daha sonraki dönemlerde çeşme yapılarının çeşitliliği artmış yer seçimi, konumlandırılması, suyun temini, depolanması ve su akarına göre farklı çeşme yapısı tipleri ortaya çıkmıştır.

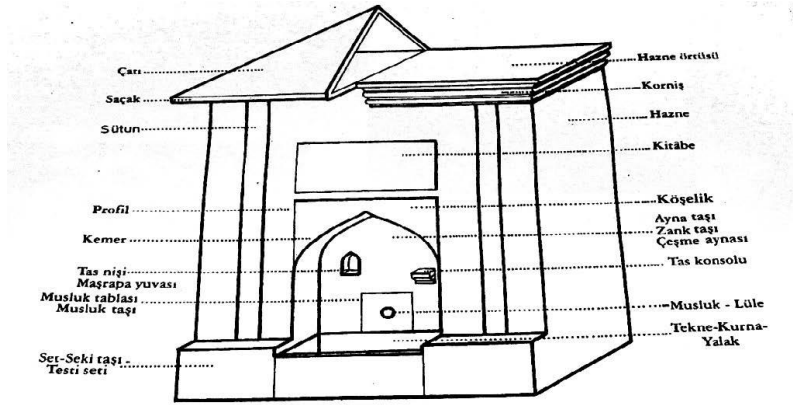
Osmanlıca sözlüklerde "çeşm" kelimesinin göz anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Çeşme kelimesi olarak XIII-XIV. yüzyıllarda Arapça "sıkaye, ayn" ya da "meska" terimlerinin kullanıldığı da görülmektedir. Çeşme yapıları, kullanım alanlarına ve mimarilerine göre belli başlı tiplere ayrılmaktadırlar. Genellikle hayır sahiplerinin mahallelerde ve sokaklarda yaptırıldıkları, cephesinin önünde su içmek için kullanılan maşrapa ve testi koymak için yapılmış önünde hatıl denilen hayvanların ve diğer canlıların su içmesi için suyun toplandığı yeri olan çeşmelere basit mahalle veya sokak çeşmeleri denilmektedir. "Meydanlardaki büyük çeşmelere anıtsal çeşmeler dendiği, camilerin dışında ve içinde abdest almak için yapılmış çeşmelerin de olduğu bilinmektedir. Ayrıca, araştırmalarda konaklarda ve bazı evlerin bahçelerinde akan su sesini dinlemek içinde çeşmelerin yapıldığı anlaşılmaktadır" (Akaslan ve Demirci, 2013).

Türk Su Mimarisinin en tanınmış örnekleri şüphesiz çeşmelerdir. Sözlüklerde kısaca göz gibi olan delik ve bu delikten akan su, diye açık-lanan çeşme kelimesinin yerine, XII-XV. yüzyıllarda Arapça "sıkôye", "ayn" yahut "meşka" terimlerinin kullanıldığı görülür. Çeşme kitabelerinde rastladığımız bu isimlerin yanı sıra, halk arasında da bu çeşit su tesisleri Türkçe, göz, göze, pınar olarak adlandırılmıştır. Türk çeşmeleri genel olarak, kemerli bir niş içerisine alınmış, lüleli bir ayna taşı ve bunun önünde, zemine yerleştirilmiş bir tekneden ibarettir. Ancak, bu çok sade çeşme tipinin dışında, bir cümle kapısı gibi özenilerek yapılmış ve süslenmiş anıtsal çeşmeler de vardır. Anadolu'daki Türk çeşme mimarisi, XIII. yüzyıldan başlayarak, büyük gelişmeler göstermiştir. XVI. yüzyılda klasik karakteristik özellikleri ile Osmanlı Dönemi mimarisinde gözlemlenen çeşme tipleri, XVIII. yüzyılda çeşitlilik kazanmıştır. Duvar çeşmeleri, meydan çeşmeleri, abdest çeşmeleri, sebilli çeşmeler, selsebilli çeşmeleri bunlara örnektir (Önge, 1981).

Türkçe de göz kelimesinin Farsça karşılığı olan çeşim sözünden su kaynağı anlamına gelen çeşme kelimesine ulaşılmıştır. Hazineye toplanarak ya da borularla getirilerek akıtılan suların alınması haliyle lüleli veya musluklu bir hazine şeklinde mermerden, taştan veya diğer malzemelerden yapılmış su alma yeridir (Arseven, 1950).

Dini yapıların dışında yer alan çeşme örnekleri halkın günlük ihtiyacının karşılanması için inşa edilenlerdir. Kâgirden büyük deposu bulunan çeşmelerde musluksuz bir borudan sular öndeki teknelere akıtılmıştır. Tekneler, hayvanların su içme ihtiyacını karşılamak üzere kullanılmıştır. Hemen her çeşme başına, taştan bir kitabe yapılmış, üzerine çeşitli hayvan veya bitki figürleri oyulmuştur. Kitabesinde, çeşmeyi yaptıran kişinin adı, yapılış tarihi gibi yazılı metin yer alır (Büyük Kültür Ansiklopedisi, 1984). Üst ölçekte iç mekân dış mekân olarak ayrılan çeşme yapıları bazı çalışmalarda mahalle, şadırvan, cami, oda ve anıt çeşme gibi isimlerle gruplandırılmıştır.

Cephe yapısı basit tanımı ile bir hazne önüne inşa edilmiş su akar niştir. Genellikle bu nişin iç yüzünde, hayır sahibinin adını ve yapıldığı tarihi bildiren kitabe bulunur. Bu nişin altına çoğunlukla mermerden bir ayna taşı yerleştirilmiş olup, ortasında su akıtma çörtene veya musluk mevcuttur (Şekil 1).

Şekil 1. Çeşme Bölümleri (Özdeniz, 1995)

Çeşmeler tek cephede, tek musluklu olarak şekillenmekle beraber, çevresi açık olan çeşmelerde birden fazla musluğun diğer cephelere dağıtıldığı da görülür. Devirlerinin üslûplarına ve tezyinatına göre çeşmelerin lüle muslukları farklı malzemelerden imal edilmiş olup bu mimari öğeler dönem özelliklerini taşırlar (Eyice, 1993). Farklı dönemlerde de olsa birçok çeşme de ortak olan bir takım mimari elemanlar mevcuttur. Musluk taşı, tekne, nişler, ayna taşı bunlardan bazılarıdır (Akbaş, 2012).

Musluk taşı /Musluk tablası; musluğun tutturulduğu taş veya maden parçasına denir. Tekne/Kurna/Yalak; çeşmelerin musluklarından akan suların döküleceği yerde çukur olarak mermerden, çiniden veya diğer malzemelerden imal edilen bölüme denir. Niş; musluğun bulunduğu bölümü çevreden ayıran kısımdır. Kemer; diğer mimari yapı çeşitlerinde de olduğu üzere, iki sütun veya ayağı birbirine üstten yarım çember, basık eğri, yonca yaprağı gibi biçimlerde bağlayan ve üzerine gelen duvar ağırlıklarını, iki yanındaki ayaklara bindiren tonoz bağlantı olup, cephesinin en belirleyici elemanıdır. Ayna taşı/zank taşı/çeşme aynası; yapı, anıt ve çeşme gibi yerlere konan yazılı veya yazısız süslü taş levhadır. Genellikle taş veya mermer malzemeden üretilen kaplamalardır (Özdeniz, 1995). Tas nişi/maşrapa yuvası, çeşmelerde ayna taşına açılmış, içerisine su içmek için bir tasın koyulabileceği oyuk/hücre bölümdür. Simetrik olarak iki yanda çift veya tek olarak bulunabilirler. Musluk üzerinde tek olarak da bulunabilen nişlerin farklı formlarda tasarlandıkları görülmüştür (Sözen ve Tanyeli, 2011). Maşrapa /tas; metal, toprak vb. malzemelerden üretilmiş ağız açık, kulplu, küçük kaptır. Set /seki taşı/testi seti; çeşmenin yalak, kurna veya tekne denilen kısmının her iki yanında bulunan taştan veya mermerden yapılmış, yüksekçe, yatay düzlüğe verilen addır. Su kapları doluncaya kadar oturup beklemek veya üzerine su kaplarını koymak için kullanılan bu elemanlar testi seti olarak da anılmaktadır. Hazne, suyun depolandığı bölümdür. Taştan, tuğladan veya taş, tuğla karışımından yapılmış olduğu görülen bu elemanın sahip olduğu formun çeşmenin gövde biçimine yansıdığı, onunla paralellik gösterdiği görülür (Özdeniz, 1995). Haznesi olmayan çeşmelerde suyun direkt kaynaktan çeşme ya da lüle denen elemana ulaştığı görülmektedir. Hazne örtüsü; hazneyle meydana gelen kapalı mekânın örtüsüdür (Hasol, 2017). Kitabe; taş, mermer vb. gibi sert cisim üzerindeki oyma veya kabartma yazı, tarih, yazıttır (Türk Dil Kurumu, 1988).

Aldanzade Hacı Osman Çeşmesi Onarım Süreci

Aldanzade Hacı Osman Çeşme yapısının tarihi bilinmemektedir. Ancak mimari özellikleri ele alındığında XX. yy. da inşa edilmiş olabileceği ve banisinin Aldanzade Hacı Osman Bey olduğu düşünülmektedir. Yapı ustası hakkında bir bilgi yoktur. Gayri Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığının 13.05.1977 Tarih ve A-548 Sayılı Kararıyla Tesciline karar verilmiş, Antalya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 25.09.1990 tarih, 901 sayılı ve 10.11.2006 tarih, 1303 sayılı kararlarıyla tescilinin devamı sağlanmıştır.

Yapı Analitik Rölöve Çalışması

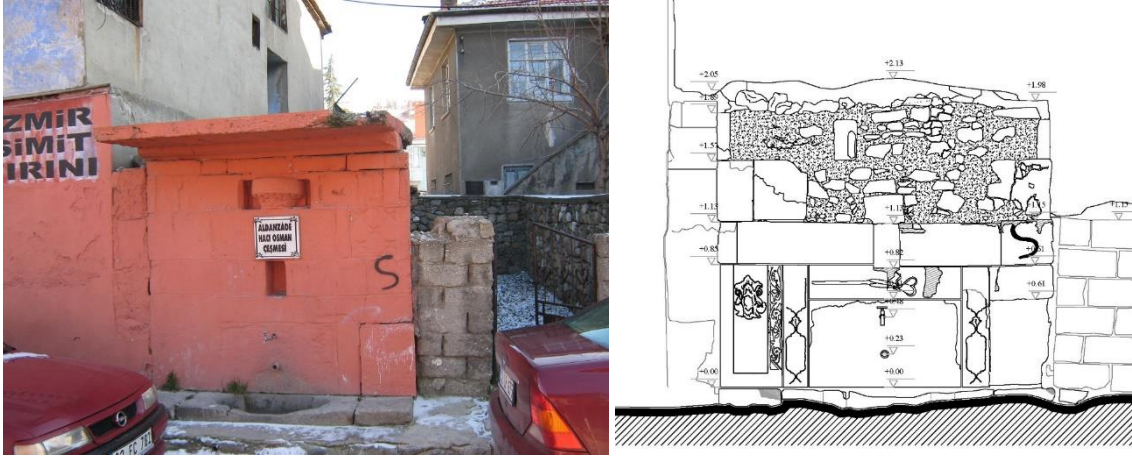
Isparta/Merkez, Çelebiler Mahallesi 1414. sokakta bulunan çeşme yapısı sokak kenarında bir bahçenin içerisinde konumlandırılmıştır (Şekil 2). Özgün su kaynağının Andık Deresi'nden gelen su akarı olduğu bilinmektedir. Bu bilgi mahalle sakinleri ile gerçekleştirilen kişisel görüşmeler ile desteklenmiştir. Daha sonraki süreçte, Isparta Belediyesi'nin alt yapı çalışmaları dâhilinde, sokak üzerinde su tesisatında meydana gelen genel problemin çözülebilmesi için Andık Deresi suyu kesilerek, konut yapıları ile birlikte Aldanzade Hacı Osman Çeşmesi'ne de tekrar şebeke suyu bağlanmıştır.

Şekil 2. Aldanzade Hacı Osman Çeşmesi Konumu

Şekil 2. Aldanzade Hacı Osman Çeşmesi Konumu

Günümüzdeki haliyle +1.15 m. kotundan itibaren yıkık durumda olan yapının kitabesi bulunmamaktadır. Yerden 21 cm. yüksekte bulunan ve lüle görevi gören demir boru aynalığın merkezine konumlandırılmıştır. Cephede bulunan düzgün kesme taş malzeme üzerine kazıma tekniğiyle işlenen süsleme programı, sonraki dönemlerde yapılan boya/badana sebebiyle net okunamamakta; ancak taş yüzeyinden estampajla elde edilen verilerden ve yapıya ait eski fotoğraflardan bu bölümlerde bitkisel ve geometrik bir süsleme programının uygulandığı anlaşılmaktadır. Yapının musluk taşının hemen üzerinde yer alan tas nişi yaklaşık 15 cm. derinliğindedir. Yapıya ait eski fotoğraflardan tas nişinin üzerinde dikdörtgen bir nişin olduğu ve bu nişin içerisinde devşirme olması muhtemel bir sütun başlığının bulunduğu anlaşılmaktadır. Yine fotoğraflardan elde edilen bilgiler doğrultusunda bu sütun başlığının boyun kısmına rölyef tekniğinde palmet motifinin işlendiği anlaşılmaktadır.

Şekil 3. Aldanzade Hacı Osman Çeşmesi kuzeybatı cephesi ve rölöve çizimi

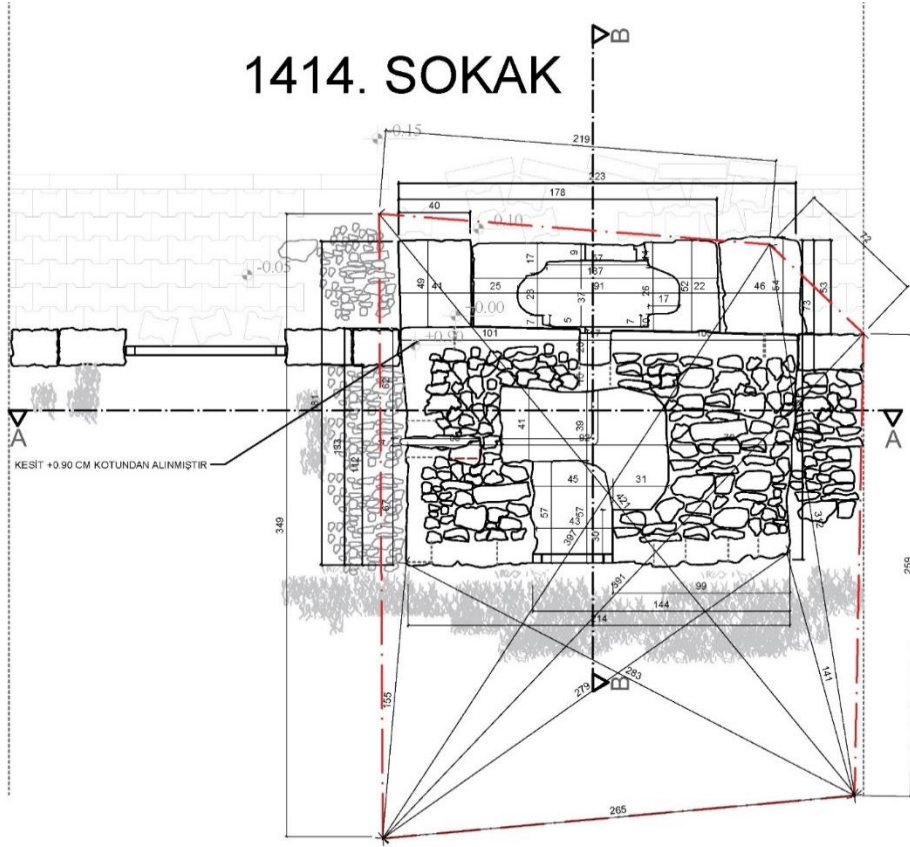
Yapının güneybatı ve güneydoğu cephelerinde kesme taş ve moloz taş malzeme kullanılmış olup güneydoğu cephedeki 45x80 cm ölçülerindeki ahşap kafesli demir kanatlı kapının sonradan yapıldığı düşünülmektedir.

Plan Özellikleri

Yapı cadde/kuzeybatı/ön cephesinden değerlendirildiğinde, mevcut halinde yanındaki yapı ile bitişik nizamda olarak görüntü vermektedir (Şekil 4). Ancak özgün yapı elemanları kapsamında ele alındığında, ayırık nizamlı olduğu görülmüştür. Bu nedenle üst ölçekte değerlendirildiğinde plan tipolojisi açısından “Bağımsız Çeşmeler” grubuna dâhil edilebilir.

Dikdörtgen formda bir su haznesine sahip olan yapı, 230x138 cm ölçülerinde olup moloz ve düzgün kesme taş malzeme ile yığma tekniğinde inşa edilmiştir. Sahip olduğu hazne formunun ana kütesine de yansması sonucu, yapı kübik bir yapısal forma sahiptir. Dolayısı ile yapının plan kesitinde mevcut durumda meydana gelen bozulmalar sonucunda kabaca deforme olmuş bir dikdörtgen algılanır.

Planda dikkat çeken orta boşluk su haznesinin (küvetinin) bulunduğu yer olup, üzerinde ahşap malzeme ile elde edilen küçük bir örtü sistemi ile boşluk bırakılmıştır. Planda ayrıca çeşmenin sahip olduğu tekne ve tekne yanlarında bulunan seki taşları görülmektedir. Tekne bölümünün orta taşı, her iki yanında yarım daire (apsidal) biçiminde sonlanmaktadır.

Şekil 4. Aldanzade Hacı Osman Çeşmesi rölöve çalışması (plan)

Cephe Düzenlemesi

Çeşme yapısının cephe kurgusu incelendiğinde, bu tür yapıları oluşturan mimari elemanlardan birçoğunun bu yapıda da bulunduğu görülür. Yapının kuzeybatı/ön/cadde cephesinde çeşmenin doğal kaynaktan su aldığı dönemde kullanılan lüle elemanı ve suyun şebekeye bağlandıktan sonraki çeşmesinin takılı olduğu bir “musluk taşı” mevcuttur. Çeşme mimarisinde bulunan “tas nişi” denilen cephe girintisi ve bu niş ile aynı hizada daha üst kotta ikinci bir niş daha mevcuttur. Özgün halinde bu nişin içerisine bitkisel motiflerle bezenmiş devşirme sütun başlığı bulunmaktadır. Ancak bu taş çeşme yapısı kazaya uğradıktan sonra kütlede ayrıldığı için müze tarafından korumaya alınmıştır. Genellikle kemerle şekillenen niş içerisinde, musluğun ya da lülenin üzerinde bulunan, “ayna taşı” olarak bilinen bezemeli taş ya da mermer elemanlar, bu yapıda özelleşmiş bir niş olmadığı için cephede musluk taşının iki yanında ve daha üst kotlarda konumlandırılmışlardır (Şekil 3).

Yapı yanında bulunan konut binasından ayrı olarak inşa edilmiş ancak daha sonraki süreçte arada kalan boşluk, briket malzeme ile kapatılmıştır. Bu nedenle yapının güneybatı cephesine ilişkin bir bilgi edinilememiş ancak açıklıksız yalın bir cephe olduğu kanısı oluşmuştur.

Kuzeydoğu cephesi üzerinde büyük bir oyuk, malzeme kaybı olan bir alan mevcuttur. Yapıya strüktürel ve malzeme olarak zarar veren bu deformasyonun, Andık Deresi’nden gelen doğal suyun yerine şebeke suyunun kullanımına geçilmesi sırasında tesisat borusunun geçirilebilmesi için yapılan çalışmanın sonucu olduğu açıkça gözlemlenebilmektedir (Şekil 5).

Güneybatı/arka cephede, su haznesinin/deposunun ahşap çerçevesi, kanadında metal malzeme kullanılan kapağı göze çarpmaktadır. Bunun yanı sıra, yapının köşelerinde kullanılan, moloz taşlara göre büyük ölçekli, düzgün kesme taşlar dikkati çekmektedir (Şekil 5).

Şekil 5. Aldanzade Hacı Osman Çeşmesi kuzeybatı ve güneydoğu cepheleri görselleri

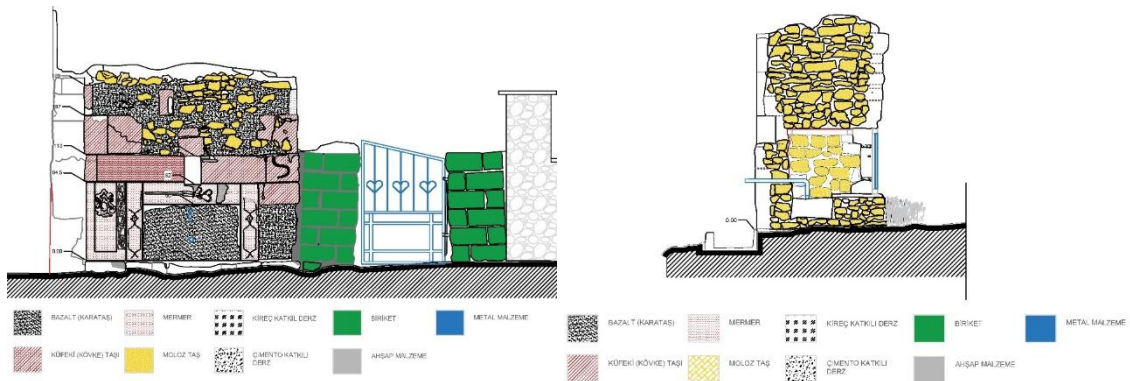
Özgün olmayan ancak süreç içerisinde beton kullanılarak inşa edilmiş olan çeşme üst örtüsü, kaza sırasında diğer kaplama malzemeleri ile birlikte çeşme yapısının önüne yere düşmüş, alan çalışmasının rahatlıkla gerçekleştirilebilmesi için kaldırılmıştır.

Yapım Tekniği ve Malzeme

Yapının (taş) yığma sistemle inşa edildiği görülmektedir. Genel bir değerlendirme yapıldığında, kuzeybatı cephesinin tamamı ve güneybatı cephesinin köşeleri, bir anlamda yapının cephe veren bölümleri, düzgün kesme taşlarla örülmüştür. Yapının iç kısımların da ise moloz taş kullanılmıştır (Şekil 6).

Çeşmenin kuzeybatı cephesi olan sokak cephesinde köşelerde düzgün kesme taşlar taşıyıcı sistemin birer parçası olarak kullanılmış, diğer bölümlerde farklı taş malzemelerden kaplamalar yapılmıştır. Bu taşlardan bazıları mermer bazıları da yöresel “kövke taşı” olarak belirlenmiştir. Kullanılan taşlardan gri renkleri olanlarının; Isparta'nın en eski çeşmesi olan olarak bilinen ve suyunu Aldanzade Hacı Osman Çeşmesi ile aynı kaynaktan alan Yılan Kırkan Çeşmesi'nde olduğu gibi; yörede “sav” taşı olarak bilinen malzeme olması muhtemeldir (Yakartepe Çelebi ve Gökarslan, 2014).

Yapının çeşmesinden (lülesinden) akan su, yerde çeşme kütesinin önünde bulunan tekneye akmaktadır. Çeşmenin musluk taşı ve teknesinin aynı taş malzemeden üretildiği görülmüştür. Alan çalışmasında yapılan kişisel görüşmelerden bu taş yöresel ağızla “kara taş” denildiği tespit edilmiştir. Teknenin her iki yanında bulunan ve “seki taşı” olarak da bilinen elemanların da yine bu taştan işlendiği görülmüştür. Özgün durumda kireç karışımı harçla inşa edilmiş olan yapıda daha sonraki süreçte yapılan onarımlarda çimento katkılı harç kullanıldığı tespit edilmiştir. Yapının üzerine sonradan inşa edilen saçağın ise betondan üretildiği tespit edilmiştir.

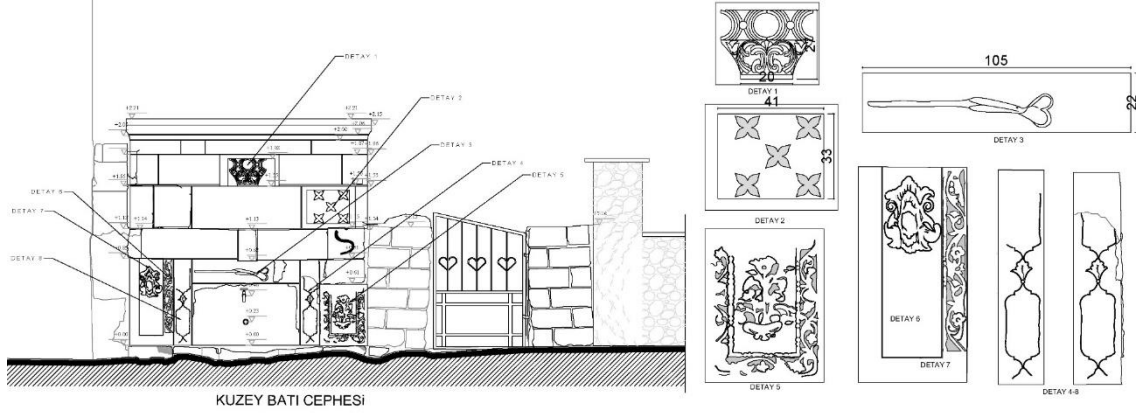

Şekil 6. Aldanzade Hacı Osman Çeşmesi malzeme analizi kuzeybatı cephesi ve B-B kesiti

Yapı Elemanları ve Bezemeler

Yapıyı ve taşıyıcı sistemi oluşturan “kesme” ve “moloz taşlar”, kuzey batı cephesinde farklılaşan “düzgün taş malzemeler”, “çeşmenin teknesi”, iç boşluktaki “taş haznesi”, güneydoğu cephesindeki “kapaklı depo boşluğu”, “saçak”, “seki taşları”dır.

Yaşanan kazadan sonra kuzeybatı cephesindeki bir takım bezemeli taşlar yerlerinden çıkmış, bu taşlar esnafın katkılarıyla yıkım sırasında toplanmış ve mahalle muhtarının haber iletmesi ile Isparta Müze Müdürlüğü’nce teslim alınmıştır. Mevcut durumda; cephede mermer taşlar üzerinde bitkisel formlara sahip oyma bezemelerin olduğu görülmüştür. Müze tarafından alınan, cephe kaplaması olarak kullanılan bazı taşlarda da bezemeler bulunmaktadır (Şekil 7).

Şekil 7. Aldanzade Hacı Osman Çeşmesi kuzeybatı cephesi restitüsyon projesi ve detayları

Yapıdaki Bozulmalar

Yapıda kabaca üç ana bozulma şeklinden söz edilebilir. Birincisi, süreç içerisinde yapıda çevresel etkiler sonucu meydana gelen daha çok malzemede gözlemlenen bozulmalar, İkincisi bozulmalara karşı yapılan yanlış müdahaleler, Üçüncüsü de yakın zamanda meydana gelen kazadır. Projede her üç bozulmaya yönelik öneriler getirilmiştir (Şekil 8).

Şekil 8. Aldanzade Hacı Osman Çeşmesi kaza sonrası durumu

Yanlış uygulama kaynaklı bozulmalara, yapılan basit onarımlarda kullanılan çimento esaslı harç malzeme ve çeşme yapısının farklı zamanlarda farklı renklere boyanması örnekleri verilebilir. Bu uygulama kullanılan taş malzemelerin yapısal ve kimyasal anlamda zarar görmesine, kütle estetiğinin bozulmasına, yapının yüksek özgünlük oranını yitirmesine neden olmuştur. Kuzeybatı

cephedeki bezemeli taşlarının üzerine uygulanan kalın tabaka boya, kabartma bezemelerin algılana bilirliliğini büyük ölçüde kaybettirmiştir (Şekil 9).

Şekil 9. Aldanzade Hacı Osman Çeşmesi bezemeli taşlar üzerindeki boya katmanları

Sokak cephesinde boyaya maruz kalmayan yapı elemanları tekne taşı ve yanlarda bulunan seki taşlarıdır. Bu elemanlarda zamanla malzeme deformasyonları oluşmuştur. “Malzeme kaybı”, “deformasyon” ve “oyuklanma” başta olmak üzere, sokak kenarında bulunan yapıda, egzoz ve nemin etkisi ile “kirlenme” meydana gelmiştir (Şekil 10).

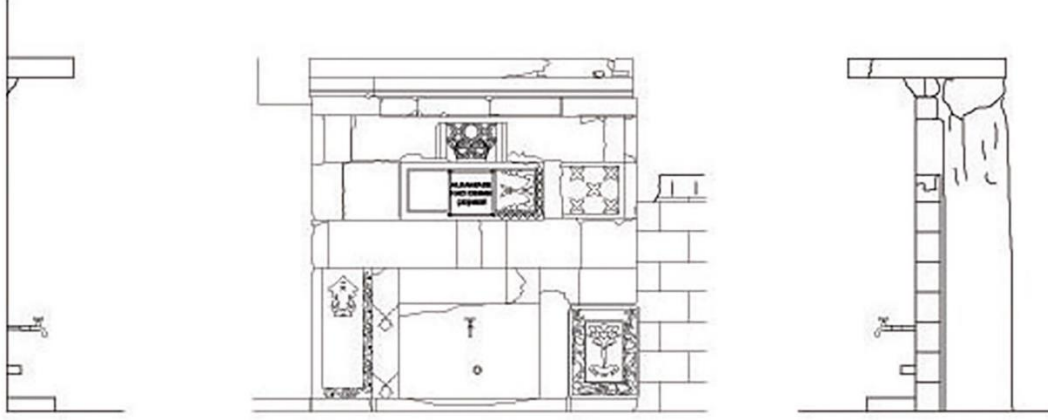
Şekil 10. Aldanzade Hacı Osman Çeşmesi teknesindeki bozulmalar

Sahip olduğu işlevden dolayı süreç içerisinde meydana gelmiş olabileceği düşünülen çiçeklenme ve kristallenme gibi bozulmaların yapının boyanması sonucunda kapandığı düşünülmüş, önerilen temizlik sırasında daha alt katmanlarda bu bozulmalar gözlemlenebilmiştir.

Yapı Restitüsyon Kararları

Tarihçi yazar Selçuk Demirgil “Mazideki Isparta” adlı eserinde kentten “Çeşmeler Şehri” diye söz etmiştir. Çok sayıda çeşme yapısına sahip olan Isparta kentine ait yazılı kaynaklar irdelendiğinde, başta Yılkıran Çeşmesi olmak üzere, Mercan Çeşmesi ve Karbuç Çeşmesi gibi yapılara dair bilgilere ulaşılabilmektedir. En geniş bilgiye Yılkıran Çeşmesi sahiptir. Bu çalışma kapsamında, kent çeşmelerine dair en geniş eserlerden bir tanesi Isparta İli Kültür Envanteri diğeri ise; ilçeler dâhil tüm kentte bulunan çeşme yapılarının çizimleri ile birlikte belgeleme işleminin yapılmış olduğu ait yüksek lisans tezidir (Akbaş, 2012). Bu tez dâhilinde de ulaşılabilen bilgiler kısıtlıdır. Kaynağın sağladığı en önemli veri, çeşmenin 2015 yılında yaşanan kaza öncesi durumuna dair bilgi vermesidir. Çeşmenin üzerinde geometrik ve bitkisel motifli bezemeler dikkati çeker. Çeşmenin çatısına yakın kısımda ve çeşmenin ortasında yer alacak şekilde devşirme sütun başlığı yer almaktadır. Çeşmenin belirli yerlerinde çeşitli süslemeler yer alır (Şekil 11). Kaynaklardan elde edilen veriler ve mevcut durum kıyaslandığında bozulmaların

dışında, yapı plan kurgusu ve cephelerini etkileyen köklü bir dönemsel değişim ya da bir bozulmanın olmadığı kanısına varılmıştır. Bozulmaların müdahale ile giderilmesi sonucunda ortaya çıkan yapının, özgün durumunda olduğu hali olacağı kararına varılmıştır.

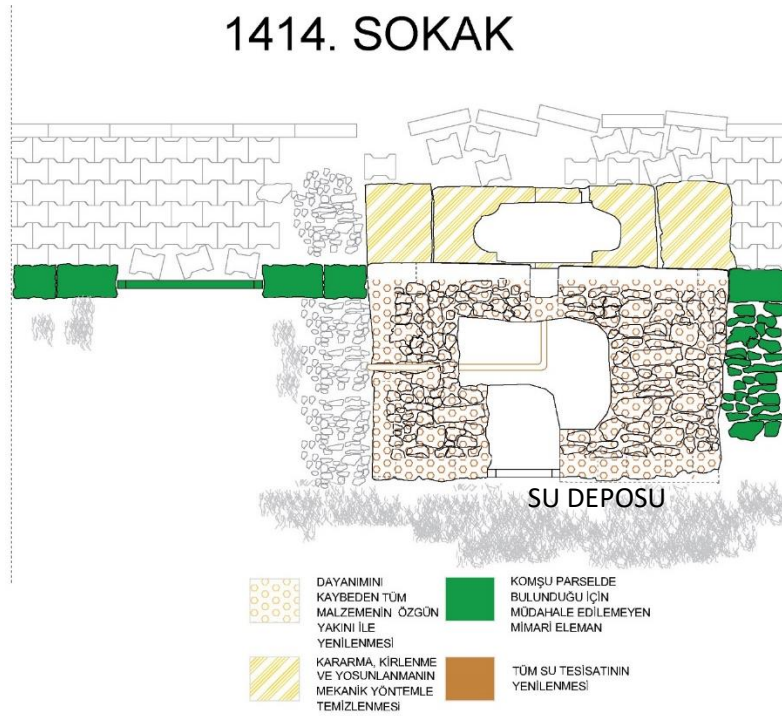

Şekil 11. Aldanzade Hacı Osman Çeşmesi kaza öncesi çizimleri (Akbaş, 2012)

Yapı Restorasyon Kararları

Yapılan analizlerin değerlendirilmesi neticesinde, koruma kavram ve ilkeleri çerçevesinde “temizlik”, “bütünleme”, “sağlamlaştırma” ve “özgün olmayan eklerden/malzemelerden arındırma” başlıkları altında koruma önerileri getirilmiştir. Yapı restorasyon kararları; plan düzeni kapsamında yapılması önerilen müdahaleler, strüktür ve malzeme kapsamında yapılması önerilen müdahaleler olarak ana hatları ile ikiye ayrılmış. Bu kapsamlar altında onarım önerileri ve yöntemleri daha detaylı olarak açıklanmıştır.

Yapıda plan düzeni kapsamında yapılması önerilen müdahaleler de öncelikli olarak; restorasyon çalışması sonrasında da özgün durumda dikdörtgen formda olan yapının bu durumu yine korumasına karar verilmiştir. Yapının özgün deposu da olduğu şekliyle korunmuştur (Şekil 12). Yapı önünde bulunan özgün su teknesinin, sahip olduğu bozulmaya rağmen işlevini sürdürebileceği ve kullanıcı belleğinde “kara taş” olarak var olmasından dolayı, üç parça olarak temizlenerek kullanımına karar verilmiştir. Cephede mevcut olan bezemeli taşların aynen korunması istenmiş, bu kararın yapının özgünlük değerini arttırması hedeflenmiştir. Muhdes olan yapı elemanlarının kullanımı ile geçmiş dönemlerde yapılan onarımların kaldırılarak yerlerine özgün malzeme kullanımı ile yeni inşaların yapılmasına uygun bulunulmuştur. Özellikle çimento harç kullanılan moloz taş örgü ve çeşme üst örtüsü bu nedenle yenilenmiştir.

Şekil 12. Aldanzade Hacı Osman Çeşmesi müdahale paftası (plan)

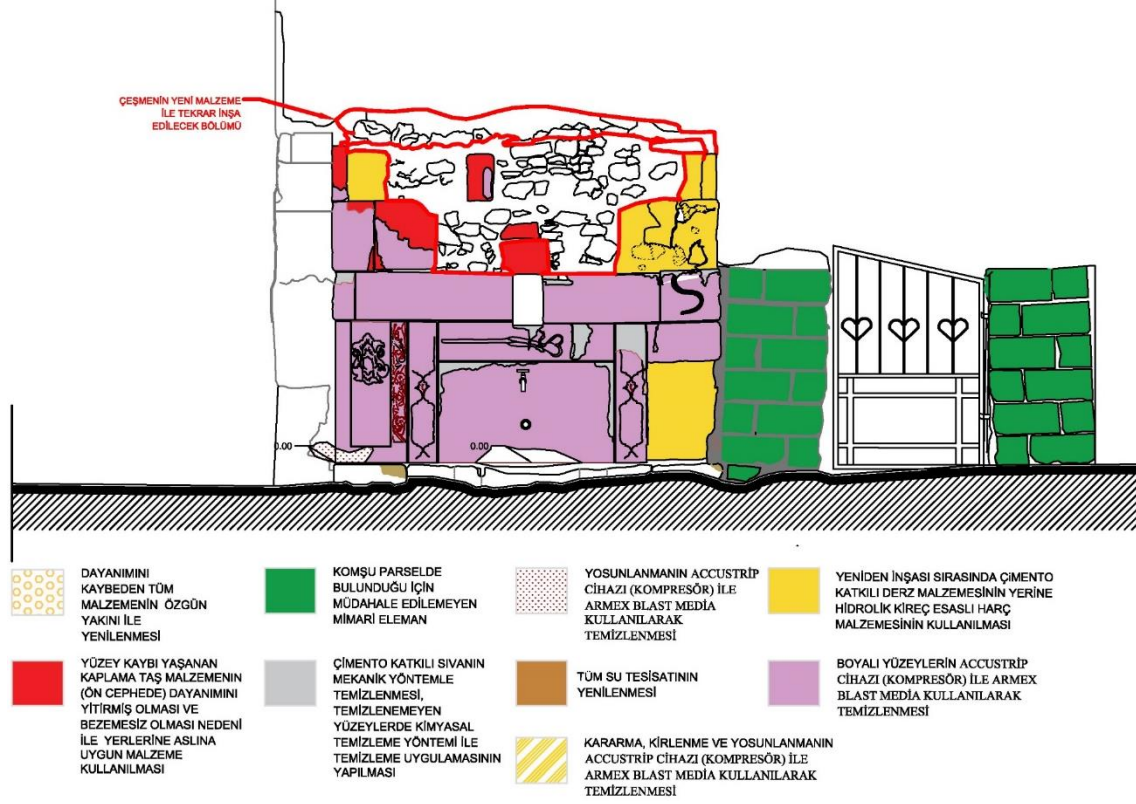
Yapı Müdahale Uygulama Önerileri

Çeşme yapısına bitişik bulunan duvar ilk belirlemelerde muhdes yapı elemanı olarak tespit edilmiş olup, yan parselde bulunması sebebiyle hiçbir müdahalede bulunulamamıştır. Gerekli izinlerin alınması durumunda yıkılabilecek olan duvarın yerine çeşmenin bahçeye bakan cephesinin de algılanabilmesi için ahşap malzemeden imal edilmiş korkuluk kullanılabilir (Şekil 12).

Sokak cephesinde mevcut olan bezemeli ve bezemesiz tüm kaplama taşların itinalı bir şekilde, taşın formuna ve yapısına zarar verilmeyecek şekilde sökülme işlemi gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Söküm işleminden önce cephede bulunan her bir taşın numaralandırılma metodu ile işaretlenmesi gerekmektedir. Bu metot onarımı yapılırken cephede tekrar kullanılacak olan kaplama taşlarının yerinin daha kolay belirlenmesi ve tekrar aynı yerlerine yerleştirilmesinde kolaylık sağlayacaktır.

Söküm işlemi gerçekleştirilen kaplama taşların yüzeylerinin temizlenmesi, mevcut özgün bezemelerin korunmasına azami dikkat gösterilerek hava ve su püskürten cihazlar (kompresör) kullanılarak birinci defada toz, toprak, bitki kalıntılarının yumuşatılması ve çözünebilir hale getirilmesi amacıyla sadece su ile ön yıkama yapıp, yıkanan yerler fırça ve küçük el aletleriyle temizlenmelidir. İkinci yıkama gerekli görülürse, suya, hasar vermeyecek miktarda katkı maddesi karıştırılarak tekrar yıkama yapılması ile yüzeylerin özgün şekillerinin, dokularının, renklerinin daha fazla ortaya çıkması sağlanabilir. Üçüncü yıkamada tüm yüzeyler bol su ile durularak onarım işlemlerine başlamaya hazır hale getirilmelidir. Yıkamanın yapılacağı basınç en düşükten başlatılıp, basınç seviyesi yavaş yavaş artırılarak, taş yüzeye uygulanan boyayı sökecek seviyeye deneyerek getirilmesi gerekmektedir. Kullanılan basıncın, taş malzemenin yüzeyine zarar vermeyecek seviyede olması gerekmektedir. Sözü geçen uygulama, belirtilen tüm yüzeyler ve elemanlarda müdahale paftasında görüldüğü şekliyle önerilmiştir. Kaplama malzemelerinin dışında kalan doğal taşlarda don oluşumuna bağlı malzeme kaybı görülmüştür. Taşın fiziksel özelliğini bozan ve dayanımının düşmesine neden olan bu bozulma neticesinde söz konusu malzemenin aslına en yakın olan doğal taş malzeme ile değiştirilmesi malzeme ve statik özellik açısından uygun bulunmuştur. Çeşme önünde bulunan ayna taşında nem dolayısıyla oluşmuş olan

yosunlanmanın mekanik yöntemle temizlenmesine karar verilmiştir. Öncelikle el yardımı ile küçük aletlerle denenmeli, başarısız olunması durumunda yüzeylerin kompresör cihazı ile temizlenmesi önerilmektedir.

Şekil 13. Aldanzade Hacı Osman Çeşmesi müdahale paftası (kuzeybatı cephesi)

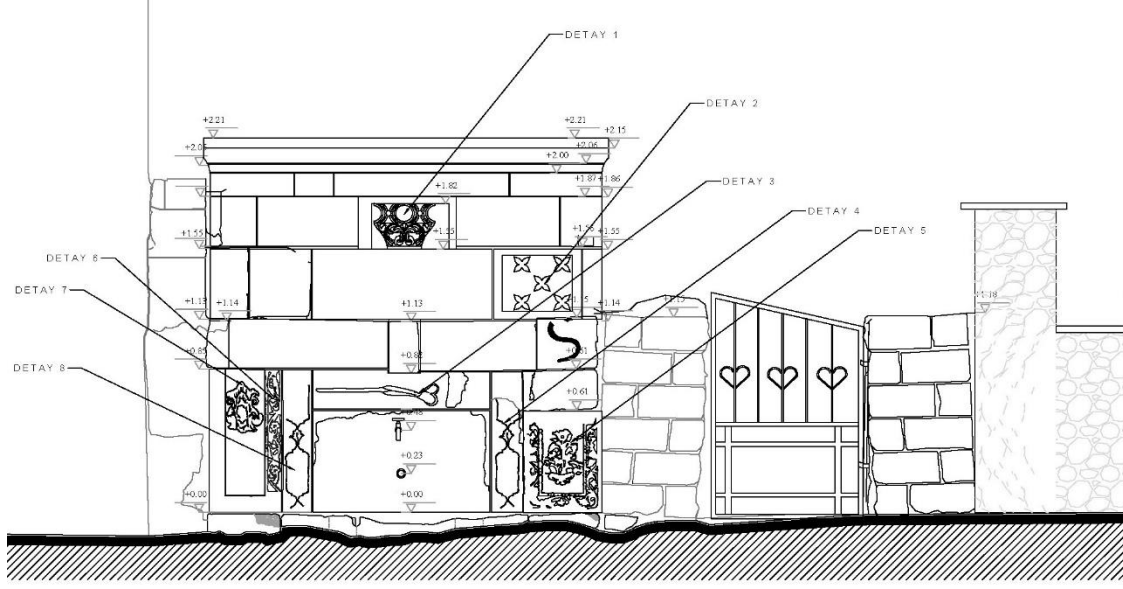
Yapı önünde bulunan su teknesinin üç parça olarak temizlenmesi, kararma, kirlenme ve yosunlanmanın giderilmesi önerilmiştir. Öncelikle sökülmesi gereken sağ ve sol parçaların yerlerinin işaretlenmesi daha sonra sökülme işleminin gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Söküm işlemi gerçekleşen parçaların uygun bir alana alınarak müdahale paftasında belirtildiği üzere mekanik yöntemle temizlenmesi, temizlenen parçaların zemin ve kot ayarlaması yapılarak yerlerine tekrar yerleştirilmeleri uygundur (Şekil 14).

Şekil 14. Aldanzade Hacı Osman Çeşmesi teknesindeki bozulmalar

Sokak cephesinde mevcut olan mermer malzemeden imal edilmiş kaplama yapı malzemelerinin üzerine yer yer çimento esaslı sıva malzemesi uygulanmıştır. Muhdes olan bu sıvanın taş malzemenin yüzeyine zarar verilmeyecek bir şekilde mekanik yöntemlerle (el aletleri ile) temizlenmesi önerilmiştir. Mekanik yöntemlerin taş malzeme yüzeyini yeterince temizleyememesi ve yeterince etkili olmaması durumunda taş yüzeyindeki çimento esaslı sıvanın üzerine çimento çözücü kimyasal maddeler kullanılması gerekecektir. Duvar inşasında

kullanılacak harç ve sıvalar 1 kısım hidrolik kireç 3 kısım agregadan oluşturulabilir. Projede işlendiği ve Şekil 15'teki görselde olduğu şekliyle yıkımdan sonra müze tarafından alınan bezemeli taşların Isparta Müze Müdürlüğü'nden alınıp, önerilen yöntemlerle temizlenerek tekrar özgün alanlara yerleştirilmesi uygun bulunmuş ve bu süreç yasal olarak işletilerek taşlar özenle yerlerine yerleştirilmiştir.

Şekil 15. Aldanzade Hacı Osman Çeşmesi restitüsyon projesi (kuzeybatı cephesi)

Zeminin hazırlanmasında, çimento içermiyor olması, tarihi dokuya uyumlu farklı özelliklerde harç imalatına imkân vermesi, düşük sıcaklıklarda geleneksel yöntemlerle pişirilmiş olması, taş malzemede kullanılabilirliği gerekçeleri ile taşların oturtulacağı alanda doğal hidrolik kireç malzemesi ile taşlara yatak oluşturulması uygun bulunmuştur. Restorasyon projesinde belirtildiği şekilde bu malzeme kullanılarak kot ayarlaması yapılması önerilmiştir. Mevcutta bulunan su tesisatı, metal (demir) malzeme kullanılarak yapılması sonucunda zaman içinde korozyona maruz kalmış, bozulmaya uğramıştır. Bu nedenle tamamının değiştirilmesi gerekmektedir. Tüm bu öneriler doğrultusunda ve restorasyon projesine uygun olarak yapıda gerçekleştirilen restorasyon çalışması şantiye takibi de yapılarak 2019 yılında tamamlanmıştır (Şekil 16).

Şekil 16. Aldanzade Hacı Osman Çeşmesi restorasyon sonrası kuzeybatı cephesi ve devşirme sütun başlığı

SONUÇ

Tarihi mirasların değer kazanmaya başladığı günümüzde, hasar gören eserlerin onarılarak gerçek sahipleri olan topluma kazandırılma çabaları sürmektedir. Kültürel mirasın bir parçası olan çeşme yapıları, küçük ölçeklerine rağmen kullanım alanları ve inşa edilme nedenleri açısından değerlendirildiğinde, kamusal ve özel nitelik taşımaları, büyük ve küçük ölçekli yapıların parçası olabilmeleri, inşa edildiği dönemin özelliklerini yansıtabilmeleri ve özenle seçilmiş konumları nedeniyle korunmaya değer yapılar arasındadırlar.

Isparta kent merkezinde bulunan Aldanzade Hacı Osman Çeşmesi tescilli olmakla birlikte, fiziksel niteliğinin yanı sıra, sosyokültürel anlamda da bulunduğu sokak için önemlidir. Uzun yıllardır aynı konut kullanıcılarına sahip olan sokakta, bireysel ve toplumsal bellekte yer edinmiş, mahalledeki birçok toplumsal ritüele ev sahipliği yapmıştır. Süreç içerisinde yapılan hatalı onarım uygulamalar, özgün malzemelerin bakımsızlık nedeniyle geçen süre içerisinde yıpranmış olması ve oluşan diğer bozulmalar ve son olarak yaşanan kaza sonrasında meydana gelen hasarların giderilebilmesi için yapının restore edilmesi gerekmiştir. Yapının sahip olduğu tüm kıymetler, yapının aslına uygun olarak, özgün işlevinde ve en az müdahale ile onarılması konusunda destekçi olmuştur.

Gerçekleştirilen alan çalışması sonucu elde edilen verilerin değerlendirilmesi ile oluşturulan rölöve çalışması, restitüsyon projesi sonucunda verilen restorasyon kararlarına bağlı olarak onarım gerçekleşmiştir. Uygulama, yapının onarımında kendine has onarım müdahaleleri önerilmesi ve tecrübe edinilmiş temizleme yöntemlerinin kullanılması dolayısı ile problemsiz olarak tamamlanmıştır. Bu sonuç, su medeniyetine ait kamunun sahip olduğu bir kültür varlığının daha kazanılmasını ve yaşam süresinin artırılmasını sağlamıştır. Yapının korunabilmesi için konuyla ilişkili tüm kamusal ve özel kurum/kuruluşların üzerlerine düşen görevi yerine getirmişlerdir. Kültür varlıklarının korunması aşamalarında bu birliktelik büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Akaslan, M., ve Demirci, D. (2013). Isparta'nın Bilinen En Eski Tarihli Yıllankırkan Çeşmesi'nde Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi. *Vakıflar Dergisi*(39), 63-74.
- Akbaş, M. (2012). *Isparta İli ve İlçeleri Türk Dönemi Çeşmeleri*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Akdemir, M. S. (2004). *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Isparta'da Sosyo- Ekonomik ve Kültürel Hayat (170 VE 171 Numaralı Şer'iyeye Sicillerine göre)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Arseven, C. E. (1950). *Sanat Ansiklopedisi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Bayındır Goularas, G. (2012). 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Günümüzde Mübadil Kimlik ve Kültürlerinin Yaşatılması. *Alternatif Politika*, 4(2), 129-146.
- Büyük Kültür Ansiklopedisi* (Cilt 4). (1984). Ankara: Başkent Yayınları.
- Demirgil, S. (2007). *Mazideki Isparta-I*. Isparta: Isparta Belediyesi.
- Eyice, S. (1993). *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Günyol, V. (1982). *Daldan Dala*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Hasol, D. (2017). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. İstanbul: Yem Yayın.
- Isparta Kültür ve Turizm Envanteri*. (2011). Isparta: T.C. Isparta Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Kayalı, B. (2005). Isparta Kent Merkezinde Bulunan Sivil Mimarlık Örneklerinin Günümüzdeki Durumları, Koruma Sorunları ve Değerlendirme Önerileri. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Önge, Y. (1981). Türk Su Mimarisinde Suluk Adını Verdiğimiz Çeşmeler. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 115-128.
- Özdeniz, E. (1995). *İstanbul'daki Kaptan-ı Deryâ Çeşmeleri ve Sebilleri*. İstanbul: Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı.
- Sözen, M., ve Tanyeli, U. (2011). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Şenol, S. (2006). *A'dan Z'ye Isparta'nın El Kitabı* (Cilt 10). Isparta: Kültür Yayınları, Göлтаş Kültür Dizisi.
- Türk Dil Kurumu. (1988). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu.
- Yakartepe Çelebi, M. E., ve Gökarslan, A. B. (2014). Preservation of Isparta Yılan Kırkan (Yılan Kırkan) Fountain Within the Scope of Sustainability . *World Academy of Science, Engineering and Technology*, 8(2), 217-220.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 5 Issue 1, March 2021

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 14.01.2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 07.03.2021

DOI: 10.30692/siad.860987

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN UZAKTAN EĞİTİME İLİŞKİN ALGILARININ FARKLI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

*Evaluation of High School Students' Perceptions of Distance Education in Terms of
Different Variables*

Barış DOĞRUKÖK

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Özel Eğitim Bölümü Doktora Öğrencisi

ORCID ID: 0000-0001-3010-4978

barisdogrukok@gmail.com

Ahmet KURNAZ

Doç. Dr.

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi

ORCID ID: 0000-0003-1134-8689

akurnaz@erbakan.edu.tr

Canan ŐENTÖRK BARIŞIK

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Özel Eğitim Bölümü Doktora Öğrencisi

ORCID ID: 0000-0003-2353-6011

canansenturkbarisik@gmail.com

Hamza KAYNAR

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Özel Eğitim Bölümü Doktora Öğrencisi

ORCID ID: 0000-0002-4490-551X

hkaynar@erbakan.edu.tr

Atıf/Citation: Barış Doğrukök vd, (2021) “Lise Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime İlişkin Algılarının Farklı Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.1 Mart 2021 s.145-169.

Öz: Bu çalışma ile lise öğrencilerinin uzaktan eğitim ile ilgili görüşleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Araştırma nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanıldığı karma yöntem ile yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu farklı il/ilçelerde uzaktan eğitim alan 402 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Veriler, araştırmacılar tarafından geliştirilen “Lise Öğrencileri Uzaktan Eğitim Algıları Ölçeği” ile toplanmıştır. Çalışma sonucunda lise öğrencilerinin uzaktan eğitim algılarında; özel okula giden öğrencilerin devlet okuluna devam edenlere göre daha olumlu algılara sahip olduğu, lise son sınıfların algılarının diğer sınıflara göre daha olumlu olduğu, EBA eğitim portalına girişte yaşanan sorunların artması ile uzaktan eğitim algısı arasında ters orantının olduğu, okulların, uzaktan eğitim verme çeşitliliği arttıkça öğrencilerin uzaktan eğitim algı puanlarının arttığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin yarımından fazlasının dersi dikkatle dinledikleri belirlenmiştir. Öğrenciler genel olarak yüz yüze eğitimi tercih etmektedir. Araştırmada elde edilen bulgulara dayalı olarak şu sonuçlara ulaşılmıştır. Derslerin mümkün olduğunca canlı işlenmesi öğrencilerin uzaktan eğitime karşı olan tutumlarını olumlu yönde etkilemektedir. Öğrencilerinin uzaktan eğitim derslerini mümkün olduğunca kendi öğretmenleri ile işlemelerinin uzaktan eğitime karşı olan tutumlarını olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir. Öğrencilere sağlanan uzaktan eğitim faaliyetlerinin, olabildiğince çeşitlendirilmesi, uzaktan eğitimde öğrenci merkezli ve zengin ders içeriği sunulması, öğrenci-öğrenci ve öğrenci-öğretmen arasındaki iletişimin artırılmasının gerektiği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler : Eğitim bilimleri, uzaktan eğitim, pandemi, EBA.

Abstract: With this research, the opinions of high school students about distance education are been tried to present. The research is carried out with the mixed method in which qualitative and quantitative research methods are used together. The study group of the study consists of 402 high school students receiving distance education in different cities / districts. The data are collected using the "High School Students Distance Education Perceptions Scale" developed by the researchers. As a result of the study, regarding the distance education perceptions of high school students, it has been identified that; private school students have more positive perceptions than those who attend public schools, high school seniors' perceptions are more positive than other classes, distance education perception becomes more positive as their participation status becomes more diverse, there is an inverse proportion between the increase in problems with accessing the EBA training portal and the perception of distance education, the distance education perception scores of the students increase as the distance education provision of schools increases. More than half of the students stated that they listen teachers with close attention. Students generally prefer face-to-face training. Teaching the lessons as live as possible positively affects the attitudes of the students towards distance education. It is thought that students studying distance education lessons with their own teachers as much as possible will positively affect their attitudes towards distance education. It is thought that the distance education activities provided to students should be diversified as much as possible, student-centered and rich course content in distance education should be provided, and the communication between student-student and student-teacher should be enhanced.

Keywords : Educational sciences, distance education, pandemic, EBA.

GİRİŞ

Bugün dünyanın çok farklı yerlerinde çok farklı ortam ve şekillerde eğitim faaliyetleri yürütülmektedir. Eğitimi derinden etkileyen teknolojik yenilikler ve icatlar, teknolojik cihazların ve yeniliklerin daha az olduğu bir önceki sisteme göre üstünlükler sağlamakta, yeni kavramların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Al & Madran, 2004). Eğitim seviyesini yükseltmek için eğitim hizmetlerinin herkese ulaştırılması gerekmektedir. Bazen yüz yüze eğitim ile eğitimi herkese ulaştırmak mümkün olmayabilir (Arıcı & Yekta, 2005). Bireyler farklı nedenlerle eğitim verilen mekânlarda bulunmakta sıkıntılar çekebilmektedir. Bu sıkıntıları gidermek için yeni bir eğitim modeline ihtiyaç duyulmuştur. Anadolu Üniversitesi Uzaktan Eğitim Sözlüğüne (2020) göre uzaktan eğitim: öğrenenin zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın basılı materyallerin yanında her türlü iletişim teknolojilerinden faydalanarak öğretim etkinliklerine katıldığı, eğitsel kaynak ve içeriklere eş zamanlı veya eş zamansız olarak erişebildiği öğretim sistemidir.

Gelişen teknolojiyle birlikte internet kullanımının yaygınlaşması, günlük hayattaki hemen her işin sanal ortama taşınmasını sağlamıştır. Bilgisayar ve internetin eğitimde kullanımı ile öğretmen-öğrenci etkileşimi mekândan bağımsız olurken, istenildiği takdirde ulaşılabilirliği sağlamak kolaylığına da sahip olmuştur (Yılmaz & Tekerek , 2008). Bilgisayar programları ve web tabanlı

uygulamalar, diğer alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da teknolojik gelişime paralel olarak yaygınlaşmaktadır (Ersoy, 2004). Uzaktan eğitim uygulamaları eğitimin maliyetini düşürürken, niteliğini de artırmaktadır (Özbay, 2015). Akıllı telefonlar, tabletler gibi cihazların da eğitimde kullanılması ile eğitim neredeyse mekândan bağımsız hale gelmiştir. Yakın zamanlara kadar özellikle internet teknolojilerinin kullanımıyla bilgisayar ortamında verilen uzaktan eğitim, daha sonraları internet bağlantı hızlarının artması ve mobil cihazların gelişimi ile mobil eğitime doğru evrilmiştir (Yamamoto & Altun, 2020).

Herhangi bir sebeple örgün eğitimden yararlanamayan insanların, eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için kurulmuş bir sistem (Altıparmak, Kurt, & Kapıdere, 2011) olan uzaktan eğitimi; ‘online ortamlarda öğrenci ve öğretmen veya öğreticinin aktif olarak bulunduğu aktif iletişim ortamları’ ve ‘öğrencinin verilen bilgileri aldığı veya görevleri tek başına yaptığı aktif öğrenen ortamları’ olarak ikiye ayırmak mümkündür. Aktif öğrenen ortamlarının: çok iyi planlanması ve yapılandırılması, öğrencinin aktif katılımının sağlanması, öğretmenin karşılıklı ve öğrenci merkezli olması, aktif öğrenmeyi geliştirmesi, birlikte öğrenmeyi sağlaması, etkileşimli olması ve problem çözme tabanlı olması gerekir (Türkoğlu, 2003).

Gelişen teknoloji ile her geçen gün uzaktan eğitim faaliyetleri eğitim hayatında ağırlığını artırmaktadır. Covid 19 pandemi sürecinde eğitim dünyası uzaktan eğitimi ana yöntem olarak seçmiştir. Bu eğitimde yeni bir dönemin başladığını göstermektedir. Uzaktan eğitim fırsat eşitliğine büyük katkı sağlar, coğrafi ve fiziki engelleri ortadan kaldırır. Özel gereksinimli bireyleri, işe gitmek zorunda olanları veya coğrafi olarak çok uzak yerlerdeki insanları birleştirebilir. Tüm bu insanlar uzaktan eğitimden faydalanabilir (Yıldız, 2004).

Covid 19 pandemi süreci etkisiyle uzaktan eğitim güncel eğitim meselelerinin en önemlisi olmuştur. Alpage ve Oduncu Alpage (2020)’ya göre özel okulların ticari geleceklerinde dijital eğitim seçeneği sunabilme durumları etkili olacaktır. Uzaktan eğitimin yaygınlaşması ile kırsal kesimlerdeki köy okulları ve teknik alt yapı sorununun yaşandığı ve çalışma imkânı bulunmayan kalabalık aile yapısına sahip evlerin bu durumdan olumsuz etkilenecekleri söylenebilir.

Öğrencilerin uzaktan eğitimden azami düzeyde faydalanabilmesi için altyapı gereksinimlerinin tam olarak karşılanması ön koşuldur. Öncelikle donanımsal olarak temel gereksinimlerin sağlanmalıdır. Günümüzde video konferans sistemleri de dahil tüm uzaktan eğitim hizmetlerine katılabilmek için yüksek hızda internet bağlantısı, bir alıcı yani tablet, bilgisayar ya da telefon ve ortam gerekmektedir.

Öğrencilerin, okul başarıları üzerinde etkisi olan değişkenlerden birisi de okula ilişkin tutumlardır. Tutumlar, birey davranışlarını ve kararlarını etkileyen inançlardır. Tutumlar bir anda oluşmadığı gibi bir anda da ortadan kalkmazlar. Kararlı bir yapı gösterirler (Akt. Atik & Özer, 2020). Bu bağlamda tutumlar, olumlu ve olumsuz tutumlar olarak ikiye ayrılabilir. Olumsuz tutumlar: nesnelere ya da fikirler konusunda olumsuz inanca sahip olmak, onu reddetmek veya sevmemek gibi şekillerde dışa yansıyabilir. Olumlu tutumlar: nesnelere veya fikirler konusunda olumlu inanca sahip olmak, onu benimsemek ve sevmek ile kendini gösterebilir (Demirhan & Altay, 2001). Öğrencilerin herhangi bir derse karşı tutumları olduğu gibi, uzaktan eğitim sürecindeki derslere karşı da olumlu ya da olumsuz tutumları vardır. Tutumlardaki olumsuzluk ders başarısını doğrudan olumsuz yönde etkileyecektir. Bu yüzden öğrencilerin uzaktan eğitime karşı olan tutumlarının tespit edilmesi gerekmektedir.

Pandemi sürecindeki uzaktan eğitimde internet erişimine yeterince sahip olmayan veya bunu reddeden aile ve çocukları açısından eğitim eşitsizliklerini arttırıcı bir etkisi olabilir. Ayrıca öğretmenlerin hali hazırdaki tecrübe ve alışkanlıkları genel olarak sınıf ortamında ders anlatmaya yöneliktir (Moreno & Gortazar, 2020). Salgın hastalık sonucunda büyük değişimler geçiren eğitim dünyasında dijitalleşmeye ayak uydurup dijital altyapısını güçlendiren özel okulların ayakta kalacağı düşünülmektedir. Büyük dijital şirketlerin hem online okullar açabileceği hem de okullara dijital eğitim hizmetleri sunacakları tahmin edilmektedir (Alpage & Oduncu Alpage,

2020). Her yenilik avantajının yanında dezavantajını da getirir. Dijitalleşen eğitimin en önemli dezavantajlarından birisi öğrencilerin arkadaşlarından ayrı, izole edilmiş şekilde eğitim görmesi ve öğrencilerin motivasyonunu düşürmesidir (Durak, 2017).

Pandemiyle büyük değişim yaşayan alanlardan birisi de eğitim sistemidir. Uzaktan eğitime geçişle birlikte zihinlerde pek çok soru oluşmuştur. Bu sürecin devamında Uzaktan eğitimin ne düzeyde kullanılacağı ise bilinmemektedir (Kaynar, Kurnaz, Doğrukök, & Şentürk Barışık, 2020, s. 3273). Bu bilinmezliklerin yanında öğrenciler pek çok sorunla karşılaşmıştır. Yaşanan teknik ve donanımsal sorunların yanında sosyal problemler de yaşanmaktadır. Öğrenciler okula gidemedikleri için arkadaşlarından ayrı kalmış ve bu yüzden de can sıkıntısı yaşamaktadırlar (Sirem & Baş, 2020).

Tüm ülkenin hastalık sebebiyle aniden uzaktan eğitime geçmesi birçok bilinmezi beraberinde getirmiştir. Her ne kadar eğitim bilişim ağı (EBA) uzaktan eğitim platformu olarak kullanılsa da ihtiyacı ne ölçüde karşılayabildiği bilinmemektedir. Lise öğrencilerinin uzaktan eğitime karşı oluşturdukları tutum ve düşünceleri, uzaktan eğitime katıldıkları kanallar, sahip oldukları yeterlilikleri, ödevler ve uzaktan eğitimin sürdürülüşüne dair düşünceleri merak edilmektedir. Lise öğrencilerinin okul türü ve sınıf kademeleri, sahip oldukları teknik donanım, okullarının uzaktan eğitim verme şekilleri, uzaktan eğitime katıldıkları kanallar, kendilerini okullarında çalışkan olarak niteleme durumları, EBA eğitim portalına girebilme durumları, internet bağlantı sorunlarının uzaktan eğitim ile ilgili görüşlerini nasıl etkilediğinin tespit edilmesi, öğrenciler tarafından uzaktan eğitimin nasıl algılandığının belirlenmesi ileride yapılacak çalışmalara kaynak olması açısından önemlidir.

Bu çalışmanın amacı, ülkemizde uygulanan uzaktan eğitim ders ve uygulamaları hakkında lise öğrencilerinin görüşlerini tespit etmektir. Ayrıca öğrencilerin görüşleri ile ilgili toplanacak verilerin ileride yürütülecek uzaktan eğitim uygulamalarına yön vermesi amaçlanmaktadır.

Araştırmanın amacına bağlı olarak ortaöğretim düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin; uzaktan eğitimin sürdürülüşüne yönelik düşünceleri ve algılarının neler olduğu, uzaktan eğitimde kendileri ile ilgili algıları neler olduğu, uzaktan eğitimde öğretim uygulamalarına ilişkin algılarının neler olduğu, öğrencilerin uzaktan eğitimde verilen ödevlere ilişkin algılarının neler olduğu ve uzaktan eğitime ilişkin tutumlarının neler olduğu sorularına yanıt aranmıştır.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırma için nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanıldığı karma yöntem deseni kullanılmıştır. Karma desenler nicel ve nitel araştırma desenlerinin birlikte kullanıldığı bir yaklaşımdır. Bu desende amaç, nitel ve nicel desenlerin avantajlarını kullanarak bir olgunun daha detaylı ve kapsamlı anlaşılmasını sağlamaktır (Balcı, 2015; Mills & Gay, 2016). Karma desen, araştırma verilerinin merkezde olduğu kendine has bir araştırma yöntemidir. Karma desende toplanan nicel ve nitel verileri birbiriyle bütünleştirmenin avantajları kullanılarak sonuçlar çıkarılır (Creswell, 2019). Araştırmanın desenlenmesinde dönüştürücü karma desenler kullanılmıştır. Bu desenlerde bir veri türü (nitel gibi) toplanır, bir yöntem kullanılarak analiz edilir, sonrasında veri diğer bir türe (nicel gibi) dönüştürülür ve dönüştürüldükten sonra diğer bir yöntem kullanılarak analiz edilir (Tashakkori & Teddlie'den aktaran, Köksal, 2015). Böylelikle tek tip veri (nitel) hem tematik hem de istatistiksel analize tabi tutulmuştur ve meta-çıkarımlar her iki veri setini aynı anda kullanımı mümkün hale gelmiştir (Köksal, 2015). Araştırmacıların karma yöntem desenini tercih ederek; farklı yöntemler aracılığıyla sonuçların doğruluğunu, benzerliğini ve ilişkisini bulma; bir desen ile elde edilen sonuçların diğer desenin sonuçlarıyla detaylandırılmasını, geliştirilmesini, örneklendirilmesini ve açıklanmasını sağlama; farklı araştırma öğeleri için farklı desenlerle araştırmanın kapsamının ve sınırının genişletilmesi gibi farklı amaçları vardır (Greene, 2007 & Bryman, 2006). Bu çalışmada öğrencilerden nicel

yöntemle toplanan verilerin analizi yapılmış, nicel verilerin daha anlaşılır hale gelebilmesi için her bir ölçek maddesi nitel yaklaşım ile yorumlanmıştır. Araştırmanın önce nitel verileri toplanmış, elde edilen görüşler yüzde ve frekanslarla yorumlanmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Türkiye'nin 4 farklı ilinde (Konya, Isparta, Karaman, Kütahya) Covid 19 salgınından etkilenen ve bu yüzden uzaktan eğitim alan 402 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışmaya katılan öğrencilerin okul türü ve öğrenim gördükleri sınıflara göre dağılım bilgileri Tablo 1'de verilmiştir.

Çalışma grubu seçkisiz olmayan örnekleme yönteminden uygun/kazara örnekleme ile oluşturulmuştur. Yöntem, işgücü zaman ve para yönünden ekonomik olma (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün , Karadeniz , & Demirel , 2014) yönü ile tercih edilmiştir. Süregelen salgın sürecinde öğrencilere ulaşmadaki zorluk nedeniyle, çalışma grubuna uygun olan sınıf seviyesindeki öğrencilerin velilerinin bulunduğu sosyal ağlara çalışma ile ilgili envanter gönderilmiş ve gönüllülük esasına göre tamamen rastgele katılım sağlanmıştır.

Tablo 1: Öğrencilerin Okul Türü ve Sınıf Düzeyi Bilgileri

Değişken	Düzy	N	%
Okul Türü	Sınav puanı ile girilen resmi lise öğrencileri	84	21
	Puansız girilen resmi lise öğrencileri	111	27
	Sınav puanı ile girilen özel lise öğrencileri	136	34
	Puansız girilen özel lise öğrencileri	71	18
Sınıf	9.sınıf	101	25
	10.sınıf	138	34
	11.sınıf	80	20
	12.sınıf	83	21
	Toplam	402	100

Veri Toplama Aracı

Araştırmanın verileri "Lise Öğrencileri Uzaktan Eğitim Algıları Ölçeği" ile toplanmıştır. Ölçek bu araştırmada kullanılmak üzere araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir.

Araştırmanın ölçek geliştirme sürecindeki evrenini ülkemizde öğrenim gören lise öğrencileri oluşturmaktadır. Ölçek geliştirmek için Ülkemizin 9 farklı ilinde (İstanbul, Ankara, Konya, Mersin, Isparta, Iğdır, Malatya, Artvin, Burdur) lise düzeyinde öğrenim gören öğrencilerden veri toplanmıştır. Bu illerde lise düzeyinde öğrenim gören 1.496.321 lise öğrencisi bulunmaktadır (MEB, 2020). İlgili ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları bu illerde öğrenim gören 437 lise öğrencisinden elde edilen verilere dayalı olarak gerçekleştirilmiştir.

Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarında örneklemin ne kadar olacağı ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Büyüköztürk, (2002) faktör yapısının açık ve az sayıda olduğu durumlarda örneklemin 100 olabileceği, güvenilir faktörler çıkartmak için 200 kişilik örneklemin olması gerektiği, daha iyi sonuçlar almak için büyük örneklem ile çalışmanın yeterli olacağını belirtilmektedir. Kline' a (1994) göre, örneklem büyüklüğü için madde (değişken) oranının ise 10:1 tutulması önerilmekle birlikte, bu oranın düşürülebileceği, ancak en az 2:1 olması gerektiği belirtilmektedir. Doğan ve Başokcu (2010) istatistik tutum ölçeği için uygulanan faktör analizi ve aşamalı kümeleme analizi sonuçlarının benzer olup olmadığını çalışmıştır. Çalışma grubunun, faktör analizi tekniğinin kullanımı için önerilen madde sayısının beş katı örneklem büyüklüğü ölçütünü karşılayıp yeterli olduğu görülmektedir (Doğan & Başokcu, 2010). Bu araştırmada da madde sayısı dikkate alınarak en yüksek düzeyde önerilen 5:1 oranı da aşılarak 437 örneklem üzerinde analizler yapılmıştır.

Ölçek geliştirme sürecinde öncelikle nitel verilere dayalı oluşturulan taslak form uzman görüşüne sunulmuştur. Eğitim bilimleri alanında doktorasını tamamlamış üç uzmandan maddelerin uygunluğuna ilişkin görüş alınmış ve uzmanlar arası görüş uyumu iç tutarlılığı Cohen Kappa tekniği ile test edilmiştir. Elde edilen Kappa değerinin 0,87 (0,81-1,00 arası mükemmel uyum) olduğu görülmüştür. Bu şekilde ölçeğin 57 maddeden oluşan deneme formu elde edilmiştir.

Deneme formu üzerinde yapılan madde istatistikleri sonucunda ayırt edicilik düzeyleri kabul sınırları içerisinde olmayan, madde-madde ve madde-toplam korelasyonları düşük olan ve de faktör analizi sürecinde faktör yük değerleri ideal sınırlarda olamayan 8 madde ölçek formundan çıkarılmış ve nihai ölçek formunda 51 madde elde edilmiştir. Nihai ölçek formunda kalan 51 maddeye ilişkin madde-madde ve madde-toplam madde puanları arasındaki korelasyon değerlerinin birbirleriyle olan ilişkilerinin $p < .000$ ($p < .01$) düzeyinde manidar olduğu görülmüştür. Bu sonuçla, ölçekteki maddelerin birbiriyle ilişkisinin yüksek düzeyde olduğu ve bağımlılık boyutunu iyi tamamlayabildikleri savunulabilir. Nihai ölçeğe ilişkin madde ayırt edicilik düzeylerinin .426 ile .648 değerleri arasında değiştiği gözlenmektedir ki bu da kabul görülen .40 değerinin üstündedir. Nihai ölçek formunda bulunan 51 maddeye ilişkin Cronbach alfa (a) iç tutarlık katsayısı .914 olarak bulunmuştur.

Araştırma kapsamında faktör analizinin yapılabilmesi için gerekli görülen örneklem büyüklüğü incelenmiş, çalışma grubu yeterli görülmüştür (Tabachnick & Fidell, 2001). “Lise Öğrencileri Uzaktan Eğitim Algıları Ölçeği” nin yapı geçerliğini belirlemek için varimax döndürme ile temel bileşenler analizi kullanılarak Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır. Analizde faktör yükleri en az .30 olarak belirlenmiştir (Büyüköztürk, 2006). Ölçeğin alt boyutları ve toplam güvenilirlikleri için Cronbach Alpha katsayısı hesaplanmıştır. Alt boyutların ölçek bütünlüğü içindeki durumunun belirlenmesinde de alt boyutlar arasındaki korelasyonlar hesaplanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliliğini ortaya koymak ve maddelerin faktör yüklerini belirleyerek boyutlandırabilmek amacıyla açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizine başlamadan önce verilerin uygunluğunu saptamak üzere Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Barlett Sphericity testi hesaplanmıştır. KMO değeri .904 bulunmuş ve Bartlett testi sonucu da ($2 \div = 5796,457$; $p=0.000$) anlamlı düzeyde bulunmuştur (George ve Mallery, 2001). AFA sonucunda ölçeğin özdeğeri 1’den büyük 7 faktör altında toplandığı görülmüştür. Bu 7 faktörün ölçeğe ilişkin açıkladığı varyans ise %63,35’tir. Hiçbir faktörde yüklenmeyen ve faktör madde yükü .30’un altında olan 4 madde analizden çıkartılmıştır. Ölçeğin 47 maddeden oluşan son formunun Cronbach Alpha katsayısı 0,896 olarak hesaplanmıştır. Faktör sayısı alanyazın dikkate alınarak ve çalışmanın amacı kapsamında beş ile sınırlandırılarak AFA tekrarlanmıştır. Bu 5 faktörün ölçeğe ilişkin açıkladığı varyans ise %61,33’tür.

Ölçeğin son şeklinde, birinci alt boyutta uzaktan eğitimin sürdürülüşüne yönelik düşünceleri ile algıları; ikinci alt boyutta öğrencilerin uzaktan eğitimde öğrencilerin kendileri ile ilişkin algıları; üçüncü alt boyutta uzaktan eğitimde öğretim uygulamalarına ilişkin algıları; dördüncü alt boyutta uzaktan eğitimde verilen ödevlere ilişkin algıları ve beşinci alt boyutta uzaktan eğitime ilişkin tutumlarına ilişkin algıları yer almaktadır. Ölçeğin birinci boyutu, faktör yükleri .420 ile .668 arasında değişen 15; ikinci boyutu faktör yükleri .387 ile .642 arasında değişen 5; üçüncü boyutu faktör yükleri .439 ile .759 arasında değişen 10; dördüncü boyut faktör yükleri ise .403 ile .726 arasında değişen 8 ve beşinci boyut faktör yükleri ise .414 ile .778 arasında değişen 8 maddeden oluşmaktadır. Tüm faktörlerin toplam varyansın %61,33’ünü açıkladığı görülmüştür.

Birinci faktör toplam varyansın %27,23’ünü açıklamakta olup, öğrencilerin uzaktan eğitimin sürdürülüşüne yönelik düşünceleri ile algılarını içeren ifadelerden oluşmaktadır ve “uzaktan eğitimin sürdürülüşüne yönelik düşüncelerine ilişkin algıları” olarak adlandırılmıştır. İkinci faktör toplam varyansın %16,21’ini açıklamakta olup, uzaktan eğitimde öğrencinin kendi durumuna ilişkin ifadelerden oluşmaktadır ve bu boyut “uzaktan eğitimde öğrencinin kendine ilişkin algısı” olarak adlandırılmıştır. Üçüncü faktör toplam varyansın %8,24’ünü açıklamakta olup, öğrencilerin uzaktan eğitimde öğretim uygulamaları ile algılarını içeren ifadelerden oluşmaktadır

ve “uzaktan eğitimde öğretim uygulamalarına ilişkin algıları” olarak adlandırılmıştır. Dördüncü faktör toplam varyansın %5,72’sini açıklamakta olup, öğrencilerin uzaktan eğitimde verilen ödevlere ilişkin algılarını içeren ifadelerden oluşmaktadır ve “uzaktan eğitimde verilen ödevlere ilişkin algıları” olarak adlandırılmıştır. Beşinci faktör ise toplam varyansın %3,93’ünü açıklamakta olup, öğrencilerin uzaktan eğitime yönelik tutumlarını yansıtan ifadelerden oluşmaktadır ve “uzaktan eğitime yönelik tutum” olarak adlandırılmıştır. Analiz sonuçlarına göre işleyen tüm maddelerin planlanan boyutlarda olduğu görülmüştür. Sınırlandırılmış AFA ile elde edilen madde-boyut ilişkisi ile planlama aşamasında oluşturulan maddelerin boyutlara dağılımının tutarlı olduğu saptanmıştır. Aynı araştırma grubu üzerinde yapılan analizlerde ölçeğin alt ölçekleri arasındaki ilişkiye de bakılmıştır. Faktörler arasındaki korelasyon katsayıları 0,56 ile 0,78 arasında olduğu ve faktörlerin birbirleri ile olumlu ve anlamlı ilişki içinde olduğu görülmüştür.

Açımlayıcı faktör analizi ile ölçeğin beş alt boyuttan oluştuğu ve her alt boyutta hangi maddelerin olduğu belirlenmişti. Açımlayıcı faktör analizine ilişkin modelin uygunluğu da doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiştir. Elde edilen modelin uygunluğu (fit of model); Ortalama Hataların Karekökü (Root Mean Square Error of Approximation; RMSEA), Karşılaştırmalı Uygunluk İndeksi (Comparative Fit Index; CFI) ve Uygunluk İndeksi (Goodness of Fit Index; GFI) kriterleri ile sınanmıştır. Yapılan analiz sonucu, modelin uygunluğuna ilişkin RMSEA değeri .037 ve RMSEA’nin %90 düzeyindeki güven aralığı .036-.042 arasında bulunmuştur. RMSEA değerinin sıfıra yaklaşması ideal modelin habercisi olarak kabul edilmektedir (Tabachnick, 2001). Modelin uygunluğu için kriter olarak kullanılan CFI değeri .84 ve benzer şekilde GFI değeri de .86 olarak tespit edilmiştir. CFI ve GFI değerlerinin .90’a yaklaşması ideal bir modelin habercisi olduğu ilkesinden yola çıkarak, çalışmadaki bu değerlerin iyi bir seviyede olduğu kabul edilebilir. Tüm göstergeler Ölçeğin beş alt boyut altında iyi düzeyde açıklanabileceğini ve maddeler arasındaki korelasyonun iyi düzeyde olduğunu göstermektedir. Her bir maddenin örtük bağımlı değişken üzerindeki etki miktarları ve maddelere ilişkin korelasyon katsayılarının .56 ile .84 arasında değişim gösterdiği gözlenmiştir.

Ölçeğin güvenilirliğinin belirlenmesi için 58 katılımcı ile test tekrar test uygulaması yapılmış ve bu uygulamada 0,91 korelasyon hesaplanmıştır. Bu da ölçeğin güvenilirliği için uygun görülmüştür.

Verilerin Toplanması

Veriler araştırmacılar tarafından geliştirilen “Lise Öğrencileri Uzaktan Eğitim Algıları Ölçeği” ile online olarak toplanmıştır. Bilimsel çalışmalarda dikkat edilmesi ve uyulması gereken etik ilkeler vardır (Creswell, 2007). Veriler toplanmadan önce katılımcılar araştırmanın amacı hakkında bilgilendirilmiştir. Bu aşamada katılımcılara verilerin sadece bilimsel amaçlarla kullanılacağı, kişisel bilgilerin üçüncü kişilerle paylaşılmayacağı ve isterlerse çalışma sonuçlarını alabilecekleri belirtilmiştir. Hazırlanan anketin katılımcılar tarafından uygulama süresi yaklaşık 10-15 dakika sürmüştür. Bu araştırmaya 20.10.2020 tarihinde Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimleri Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu’ndan 1 No’lu toplantı ve 2020/2 karar no’lu etik kurul izni alınarak çalışmaya başlanmıştır.

Verilerin Analizi

Veriler analiz edilirken, önce verilerin dağılımını belirlemek için normallik testi yapılmıştır. Örneklemin 30’dan büyük olması nedeni (Büyüköztürk, 2002) ile Kolmogorov-Smirnov tekniği kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda Kolmogorov-Smirnov değerinin 0,000 olduğu tespit edilmiş ve $p < 0,01$ düzeyinde anlamlı bulunduğu için verilerin normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir. Nicel verilerin çözümlenmesi esnasında betimsel istatistikler (yüzde, frekans, aritmetik ortalama, standart sapma) ile verilerin normal dağılım göstermesi sebebiyle (t testi ve tek yönlü varyans analizi/ANOVA) uygulanmıştır. Betimsel istatistik yöntemlerinin kullanılmasındaki temel amaç veriyi anlamak, desenleri ve ilişkileri tespit edebilmek ve sonuçları daha iyi

kullanabilmektir (Gök, Peker ve Hacıoğlu, 2015). Yapılan araştırma ile lise öğrencilerinin uzaktan eğitime ilişkin verileri betimsel olarak ortaya konmaya çalışılmıştır. Verilerden elde edilen betimsel değerlerin etki büyüklüğü hesaplanırken Cohen'in d değeri dikkate alınmıştır. İki grup veya olayın ortalamaları arasındaki farka, etki büyüklüğü ismi verilir. Buna göre “ $d \geq 1$ çok büyük etki, 0.8 büyük etki, 0.5 orta etki, 0.2 küçük etki” ölçütleri dikkate alınarak etki büyüklükleri yorumlanmıştır. Araştırmanın nicel verilerinin daha iyi anlaşılabilmesi için toplanan nitel bulgular açıklanırken nitel analizler yapılmıştır. Bunun için lise öğrencilerinin verdiği cevapların yüzdeleri dikkate alınmış ve veriler yorumlanmıştır.

Bulgular

Yapılan çalışmada bulgular iki ana bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin algıları nicel yaklaşımla farklı değişkenler açısından incelenmiştir. İkinci bölümde, öğrencilerin uzaktan eğitim algıları; uzaktan eğitimin sürdürülüşüne yönelik düşünceleri, uzaktan eğitimde kendileri ile ilgili algıları, uzaktan eğitimde öğretim uygulamalarına ilişkin algıları, uzaktan eğitime ilişkin tutumlarına ve uzaktan eğitimde verilen ödevlere ilişkin algıları nitel yaklaşımla incelenmiştir.

Öğrencilerin Uzaktan Eğitime İlişkin Algılarına İlişkin Nicel Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde öğrencilerin okul türü, sınıf düzeyi, başarı durumu, normal okul döneminde okulu sevme düzeyleri, internet bağlantısı sorunu yaşama durumları, uzaktan eğitime katılma durumu, EBA'ya girişte sorun yaşanması durumu, okullarının EBA haricindeki kanallardan sundukları uzaktan eğitim hizmeti durumuna göre öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin genel puanlarının farklılık gösterip göstermediği belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmada “öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin görüşlerinde öğrenim gördükleri okul türüne göre farklılık olup olmadığı” ortaya konulmak istenmiştir. Öğrencilerin öğrenim gördükleri okullar, sınav puanı ile girilen resmi lise, puansız öğrenci alan lise, sınav puanı ile girilen özel lisesi ve özel okul olmasına göre 4 kategoriye ayrılmıştır. Katılımcıların uzaktan eğitime ilişkin görüşleri ile ilgili veriler AVONA tekniği ile analiz edilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Okul Türlerine Göre Uzaktan Eğitim Algıları

Değişkenler	N	Ort.	Sx	F	p	Anlamlılık
1 Sınav puanı ile girilen resmi lise öğrencileri	84	126,33	20,977			
2 Puansız girilen resmi lise öğrencileri	111	133,54	20,029			1 < 3
3 Sınav puanı ile girilen özel lise öğrencileri	136	139,10	19,074	7,066	,000	1 < 4
4 Puansız girilen özel lise öğrencileri	71	135,82	21,823			
Toplam	402	134,32	20,698			

Veriler incelendiğinde okul türlerine göre öğrencilerin uzaktan eğitim algılarının anlamlı şekilde farklılık gösterdiği ($p < 0,05$) görülmektedir. Betimsel olarak öğrencilerin, uzaktan eğitim algılarına ilişkin genel puanları incelendiğinde anlamlı farkın kaynağını belirlemek için yapılan Tukey testi sonucunda, sınav puanı ile girilen resmi lise öğrencilerin puanları ($X:139,10$) ile puansız girilen özel lise öğrencilerinin puanlarının ortalama ($X:135,82$) puanı ile sınav puanı ile girilen resmi lise öğrencilerinin puanına ($X:126,33$) göre anlamlı fark ($f:7,066$; $p: 0,001$) olduğu görülmüştür. Buna göre sınav puanı ile girilen bir özel okulda öğrenim gören öğrenciler, sınav puanı ile girilen resmi lise ve puansız öğrenci alan resmi lise öğrencilerine göre uzaktan eğitime ilişkin daha olumlu bir algıya sahiptir.

Öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf düzeyine göre uzaktan eğitime ilişkin algılarında fark olup olmadığının belirlenmesi için elde edilen veriler ANOVA tekniği ile analiz edilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3: Sınıf Düzeylerine Göre Uzaktan Eğitim Algıları

Değişkenler	N	X	SS	F	p	Anlamlılık
1 9. Sınıf	103	132,69	19,663			4>1,
2 10. Sınıf	138	133,46	21,185			4>2,
3 11. Sınıf	80	129,76	20,042	5,851	,001	4>3
4 12. Sınıf	81	142,35	19,960			
Toplam	402	134,32	20,698			

Veriler incelendiğinde öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf düzeylerine göre uzaktan eğitim algılarına ilişkin anlamlı fark olduğu ($p<0,05$) görülmektedir. Farkın kaynağını belirlemek için yapılan Tukey testi sonucunda 12. Sınıf öğrencilerinin uzaktan eğitim algılarına ilişkin genel puanları açısından diğer tüm sınıflar ile aralarında anlamlı fark bulunmuştur ($f:5,851$; $p:0,01$). Bu verilere göre 12. sınıf öğrencilerinin uzaktan eğitime ilişkin algılarının, diğer sınıflarda öğrenim gören öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin algılarından daha iyi olduğu söylenebilir. Diğer sınıflar arasında anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir.

Çalışmada öğrencilere kendilerini okulda başarılı bir öğrenci olarak görüp görmedikleri sorulmuştur. Öğrencilerini okulda kendilerini başarılı görmelerine göre uzaktan eğitime ilişkin algılarında anlamlı bir fark olup olmadığına ilişkin veriler Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4: Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Algılarının Öğrenci Başarı Durumuna Göre Karşılaştırılması

Değişkenler	n	X	Sd	df	f	p
Başarısız görenler	32	134,54	20,776	3	,510	,601
Kararsızlar	219	133,49	20,715			
Başarılı görenler	151	135,60	20,880	399		
Toplam	402	134,32	20,698	401		

Elde edilen verilere göre öğrencilerin akademik başarıları açısından kendilerini başarılı görmeleri açısından uzaktan eğitime ilişkin algıları ile ilgili puanları arasında anlamlı bir fark ($f:0,510$; $p>0,05$) olmadığı görülmektedir. Buna göre akademik açıdan kendilerini başarılı hisseden öğrencilerle kendini başarısız gören ve kararsız olan öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin algıları benzer görülmektedir.

Çalışmada öğrencilerin normal okul döneminde okulu sevme düzeylerinin uzaktan eğitim algısında bir farka sebep olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 5: Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Algılarının Normal Okul Döneminde Okulu Sevme Düzeylerine Göre Karşılaştırılması

Değişkenler	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	p
Grup içi	1144,408	2	572,204	1,338	,264
Gruplar arası	170640,470	399	427,670		
Toplam	171784,878	401			

Elde edilen verilere göre Tablo 5’te görüldüğü gibi, öğrencilerin normal okul döneminde okulu sevme düzeyleri ile uzaktan eğitim algısı arasında anlamlı fark ($f:1,338$; $p>0,05$) olmadığı görülmektedir. Bu öğrencilerin uzaktan eğitim faaliyetleri ile normal okulu iç dünyalarında ayrı yerlere koyduğunu göstermektedir.

Araştırmada “öğrencilerin internet bağlantısı sorunu yaşamalarına göre uzaktan eğitime ilişkin algılarında farklılık olup olmadığı” ortaya konulmak istenmiştir. Elde edilen veriler Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6: Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Esnasında İnternet Bağlantı Sorunu Yaşama Durumları

Değişkenler	N	X	SS	F	p	Anlamlılık
1 Hiç sorun yaşamayanlar	132	138,21	18,022			
2 Ara sıra sorun yaşayanlar	250	133,36	20,961	7,280	,001	1 > 3
3 Her zaman sorun yaşayanlar	20	120,50	26,932			
Toplam	402	134,32	20,698			

Katılımcılara uzaktan eğitim esnasında bağlantı sorunu yaşama durumları sorulmuştur. Öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde internet bağlantısı sorunu yaşamaları açısından uzaktan eğitime ilişkin algılarında anlamlı bir farklılık ($f:7,280$; $p<0,05$) olduğu belirlenmiştir. Farkın kaynağını belirlemek için yapılan Tukey testi sonucuna göre uzaktan eğitim sürecinde hiç bağlantı sorunu yaşamayan öğrenciler, ara sıra ya da her zaman sorun yaşayan öğrencilere göre uzaktan eğitime ilişkin daha olumlu algılara sahiptir.

Tukey testi sonucunda hiç bağlantı sorunu yaşamayanların ortalama puanlarının ($X:138,21$) olduğu ve diğerlerine göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Ortalama puanları en düşük olanların her zaman internet bağlantı sorunu yaşayan öğrencilerin olduğu ve ($X:120,50$) puanları olduğu görülmektedir. Sonuçlardan da görüldüğü gibi hiç sorun yaşamayan öğrencilerin ortalama puanları daha yüksek iken her zaman sorun yaşayan öğrencilerin toplam puanları anlamlı şekilde daha düşüktür.

Araştırmada öğrencilerin uzaktan eğitime katılma durumu “uzaktan eğitim derslerine hiçbir şekilde katılmayanlar, uzaktan eğitim derslerine sadece televizyon üzerinden katılanlar, uzaktan eğitim derslerine sadece internetten katılanlar ve uzaktan eğitim derslerine hem televizyon üzerinden hem de internetten katılanlar olarak 4 grup halinde değerlendirilmiştir. Uzaktan eğitim algılarının, uzaktan eğitime katılım durumlarına göre bir farklılık gösterip göstermediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen veriler Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7: Öğrencilerin Uzaktan Eğitime Katılma Durumu

Değişkenler	N	X	SS	F	p	Anlamlılık
1 Uzaktan eğitim derslerine hiçbir şekilde katılmayanlar	47	122,83	18,766			
2 Uzaktan eğitim derslerine sadece televizyon üzerinden katılanlar	23	131,26	18,765			
3 Uzaktan eğitim derslerine sadece internetten katılanlar	238	135,69	19,739	6,241	,000	1 < 3 ve 1 < 4
4 Uzaktan eğitim derslerine hem televizyon üzerinden hem de internetten katılanlar	94	137,33	22,666			
Toplam	402	134,32	20,698			

Öğrencilerin uzaktan eğitime katılma durumlarına göre yapılan Anova testi sonucunda anlamlı fark olduğu ($p<0,05$) görülmektedir. Anlamlı farkın kaynağını belirlemek için yapılan Tukey testi

sonucunda uzaktan eğitim derslerine hiçbir şekilde katılmayan öğrencilerin genel puan ortalamalarının (X:122,83) olduğu, hem uzaktan eğitim derslerine ortalama puanı (X:135,69) olan sadece internetten katılan öğrencilerden hem de (X:137,33) ortalama puana sahip uzaktan eğitim derslerine hem televizyon üzerinden hem de internetten katılanlar öğrencilerden anlamlı derecede daha düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sonuca göre uzaktan eğitime katılma türleri arttıkça lise öğrencilerinin uzaktan eğitime ilişkin puanlarının arttığı anlaşılmaktadır.

Araştırmada öğrencilerin EBA'ya girişte yaşadıkları sorunu her zaman, ara sıra ve hiç şeklinde derecelendirmeleri istenmiştir. Böylece EBA eğitim portalına erişmekte yaşanan sorunun derecesine göre öğrencilerin uzaktan eğitim algısı ortalama puanlarının nasıl değiştiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Sonuçlar incelendiğinde anlamlı fark olduğu ($p<0,05$) görülmektedir.

Tablo 8: EBA Eğitim Portalına Girişte Sorun Yaşama Durumlarının Uzaktan Eğitim Algısına Etkisi

Değişkenler	N	X	SS	F	p	Anlamlılık
1 Hiç	110	142,54	20,085	24,107	,000	1>2 ,1>3,
2 Ara sıra	244	133,58	18,871			2>3
3 Her zaman	48	119,21	22,004			
4 Toplam	402	134,32	20,698			

Anova testi sonucunda anlamlı fark olduğu ($p<0,05$) görülmektedir. Farkın kaynağını belirlemek için yapılan Tukey testi sonucunda sorun yaşama durumu arttıkça ortalama puanların düştüğü görülmektedir. Hiç sorun yaşamayanların ortalama puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 8'de görüldüğü gibi her zaman sorun yaşayanların puan ortalamaları (X:119,21) iken ara sıra sorun yaşayanların puanları (X:133,58) ve hiç sorun yaşamayanların puanları (X:142,54)'tür. Buna göre EBA'ya girişte her zaman sorun yaşayanların ortalama puanlarının hem ara sıra sorun yaşayanlara hem de hiç sorun yaşamayanlara göre anlamlı derecede düşük olduğu, ara sıra sorun yaşayanların hiç sorun yaşamayan gruba göre anlamlı şekilde düşük ortalamasının olduğu ($f:24,207$; $p<0,05$) görülmektedir. Bu EBA eğitim portalının öğrencilerin uzaktan eğitim algıları üzerinde etkili olduğunu, EBA'ya girişte yaşanan sıkıntılar ile uzaktan eğitim algıları arasında bir ters orantı olduğunu göstermektedir.

Çalışmada öğrencilerin derslerine gösterdikleri özen ile uzaktan eğitim algıları ortalama puanları arasında fark olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen verilere göre Tablo 9'da görüldüğü gibi öğrencilerin derslerine gösterdikleri özen ile uzaktan eğitim algıları ortalama puanları arasında anlamlı fark ($f:2,541$; $p>0,05$) olmadığı görülmektedir. Buna göre uzaktan eğitim algılarının derse gösterilen özenden etkilenmediğini görülmektedir.

Tablo 9: Öğrencilerin Derslerine Gösterdikleri Özene Göre Uzaktan Eğitim Algıları

Değişkenler	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	p.
Grup içi	2160,881	2	1080,440	2,541	,080
Gruplar arası	169623,997	399	425,123		
Toplam	171784,878	401			

Çalışmada öğrencilerin çevresi tarafından çalışkan olarak nitelendirilme durumu ile uzaktan eğitim algıları ortalama puanları arasında bir fark olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen veriler tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10: Öğrencilerin Çevresi Tarafından Çalışkan Olarak Nitelendirilme Durumuna Göre Uzaktan Eğitim Algıları

Değişkenler	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	p.
Grup içi	115,138	2	57,569	,134	,875
Gruplar arası	171669,740	399	430,250		
Toplam	171784,878	401			

Öğrencilerin çevresi tarafından çalışkan olarak nitelendirilme durumu ile uzaktan eğitim algıları ortalama puanları arasında anlamlı fark olmadığı (f :.134; $p > 0,05$) görülmektedir. Buna göre öğrencilerin çevresi tarafından çalışkan olarak nitelendirilme durumlarının uzaktan eğitim algılarında bir farklılık göstermemektedir.

Öğrencilerin öğrenim gördükleri okulların uzaktan eğitime katılma durumları EBA üzerinden canlı ders yapan okul, EBA harici kanallarla da canlı ders yapan okul, çeşitli şekillerde öğrencinin evde yapması için ödevler gönderen okul ve birden fazla seçeneği işaretleyenler olmak üzere 4 kategoriye ayrılmıştır. Katılımcıların uzaktan eğitime ilişkin görüşleri ANOVA tekniği ile analiz edilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo 11: Okulların Uzaktan Eğitim Verme Durumu

Değişkenler	N	X	SS	F	p	Anlamlılık
1 EBA üzerinden canlı ders yapan okul	60	129,93	22,754			
2 EBA harici kanallarla da canlı ders yapan okul	164	136,29	18,934			
3 Çeşitli şekillerde öğrencinin evde yapması için ödevler gönderen okul	58	127,60	21,532	4,228	,006	2>3 arasında 3<4 arasında
4 Birden fazla	120	137,06	20,717			
Toplam	402	134,32	20,698			

Öğrencilerin uzaktan eğitim algıları ortalama puanları Anova testi ile incelenmiş ve anlamlı fark ($p < 0,05$) olduğu görülmüştür. Farkın kaynağını belirlemek için yapılan Tukey testi sonucunda, EBA harici kanallarla da canlı ders yapan okula giden öğrencilerin ortalama puanlarının (X :136,29) olduğu görülmektedir. Sadece çeşitli şekillerde öğrencinin evde yapması için ödevler gönderen okulda eğitim gören öğrencilerin ortalama puanlarının ise (X :127,60) olduğu ve bu iki grup arasında anlamlı fark olduğu ($p < 0,05$) ortaya çıkmıştır. Sadece ödev aldığını belirten öğrencilerin toplam puanları tüm değişkenler içerisinde en az ortalamaya sahip olan değişkendir. Bu grubun ortalama puanları ile EBA harici kanallarla da canlı ders yapan okulda eğitim gören öğrenciler arasında anlamlı fark ortaya çıkmıştır. Yine EBA harici kanallarla da canlı ders yapan okulda eğitim gören öğrenciler ile birden fazla seçeneği işaretleyen öğrenciler arasında anlamlı fark (f :4,228; $p > 0,05$) ortaya çıkmıştır. Birden fazla seçeneği işaretleyen yani daha zengin bir uzaktan eğitim alan öğrencilerin toplam puanları (X :134,06)’dır. Bu grubun puanlarının diğerlerine göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Elde edilen verilere göre uzaktan eğitim sunma çeşitliliği arttıkça uzaktan eğitim algı puanları da artmaktadır.

Uzaktan Eğitimin Sürdürülüşü ile İlgili Alt Boyutlar

Çalışmada öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin düşünceleri, kendi durumları ile ilgili algıları, uzaktan eğitim derslerinin işleniş ile ilgili görüşleri, uzaktan eğitim ile ilgili tutumları ve uzaktan eğitim sürecinde verilen ödevler ile ilgili görüşleri olmak üzere öğrencilerin uzaktan eğitim ile ilgili algıları beş alt boyutta ölçülmüştür.

Birinci alt boyut olan öğrencilerin uzaktan eğitimin sürdürülüşü ile ilgili düşüncelerini tespit etmek için toplam 15 soru sorulmuştur. Bu sorular ve cevapları ile bu cevapların yüzdeleri dağılımları Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12: Öğrencilerin Uzaktan Eğitimin Sürdürülüşüne İlişkin Düşünceleri

Değişkenler	Kesinlikle katılmıyorum %	Katılmıyorum %	Kararsızım %	Katılıyorum %	Kesinlikle Katılıyorum %
Uzaktan eğitim dersleri okuldaki derslerden daha eğlenceli geçiyor.	44,0	30,5	15,4	5,7	4,2
Uzaktan eğitim ile aldığım derslerin normal dersler kadar etkili olduğunu düşünüyorum.	33,0	27,8	18,6	14,6	5,7
Televizyondaki derslerde gösterilen resim ve görselleri dikkat çekici buluyorum.	22,6	21,3	39,5	9,9	6,4
Şu an yaşanan uzaktan eğitim süreci bana gelecekte eğitimin uzaktan eğitime dönüşeceğini düşündürdü.	17,1	21,1	18,9	29,8	12,9
Uzaktan eğitim ders süreleri bana uzun geliyor.	14,4	42,0	22,8	13,1	7,4
Derslerin düzeyimin üzerinde olduğunu düşünüyorum.	13,6	43,2	34,8	5,4	2,7
Derslerin düzeyimin altında olduğunu düşünüyorum.	9,4	38,3	35,5	10,9	5,7
Konuları tam olarak öğrenebildiğim sürece nerede ve nasıl eğitim aldığım önemli değildir.	13,	23,1	19,4	25,1	18,9
Televizyonda dersi anlatan öğretmenlerin anlatım tarzlarını sıkıcı buluyorum.	8,4	9,4	34,3	20,8	26,8
Okulumun ayrıca sağladığı uzaktan eğitim faaliyetlerini EBA derslerine göre daha etkili buluyorum.	7,9	5,7	24,1	33,0	29,1
Uzaktan eğitim derslerinin öğretmenim ve arkadaşlarım ile sohbet ederek işlenmesini tercih ederim.	5,4	5,7	14,9	42,2	31,5
Uzaktan eğitim derslerinde ders haricindeki konuları da konuşabilmeliyiz.	3,7	8,9	17,6	41,5	28,1
Ders tekrarlarına ulaşabilmem daha iyi öğrenmeye katkı sağlıyor.	4,9	6,4	22,1	44,7	21,6
Uzaktan eğitim süreci üniversiteye hazırlığımı olumsuz etkiliyor.	4,9	13,4	23,6	22,8	35,0
Bence okulun asıl önemi sınıfta öğretmen ve arkadaşlarımla bir arada olmaktır.	3,9	6,9	11,9	27,8	49,2

Elde edilen veriler incelendiğinde öğrencilerin %74’ten fazlasının uzaktan eğitim derslerinin okuldaki derslere göre daha eğlenceli geçmediği yönünde fikir beyan etmiştir. Derslerin etkililiği konusunda uzaktan eğitimi daha etkili bulanların oranı %20 civarında iken bu görüşe katılmayanların oranı %50’dir. Katılımcıların sadece %17 civarı televizyondaki derslerde gösterilen resim ve görselleri dikkat çekici bulmuştur. Katılımcıların sadece %18’i televizyonda dersi anlatan öğretmenlerin anlatım tarzlarını sıkıcı buluyorum fikrine katılmadığını belirtmiştir. Katılımcıların %73’ü uzaktan eğitim derslerinin öğretmenleri ve arkadaşları ile sohbet ederek işlenmesini tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların yaklaşık %70’i uzaktan eğitim derslerinde, ders harici konuları da konuşmak istediği fikrine katıldıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların %77’si “okulun asıl öneminin sınıfta öğretmen ve arkadaşlarımla bir arada olmaktır.” şeklinde fikir belirtmişlerdir. Katılımcıların yaklaşık %66’sı ders tekrarlarına ulaşabilmenin daha iyi öğrenmelere katkı sağladığını belirtmişlerdir. Katılımcıların %58’i uzaktan eğitim sürecinin üniversite hazırlık sürecini olumsuz etkilediğini düşünmektedir. Elde edilen verilere göre öğrenciler karşılıklı etkileşim içerisinde derslerini işlemek istemektedir. Öğrencilerin çoğu normal yüz yüze eğitimi tercih etmektedir.

Katılımcıların şu an yaşanan uzaktan eğitim sürecinin, gelecekte ana eğitim metodunun uzaktan eğitime dönüştürüp dönüştürmeyeceği konusunda kesin bir görüş oluşturmadığı görülmektedir. Konuları tam olarak öğrenebildiği sürece nerede ve nasıl eğitim aldıklarının bir önemi olup olmadığı konusunda katılımcıların bir fikir birliğinde olmadıkları görülmektedir. Katılımcıların sadece %8'i derslerin düzeylerinin üzerinde olduğu fikrine katılmıştır. Katılımcılardan derslerin düzeylerinin altında olduğu fikrine katılanların toplam oranı %17'dir. Katılımcıların %63'ü öğrenim gördükleri okulları tarafından EBA haricinde sağlanan uzaktan eğitim faaliyetlerinin EBA derslerine göre daha etkili bulduklarını belirtmektedir. Ders tekrarlarına ulaşabilmenin öğrenmeye katkı sağlamadığını düşünenlerin oranı ise sadece %11 civarındadır. Elde edilen verilere göre katılımcılar uzaktan eğitimin geleceği ile net bir fikir sahibi değillerdir. Katılımcılara göre okullar tarafından sağlanan EBA harici eğitim hizmetleri EBA eğitim portalından sağlananlara göre daha etkilidir.

İkinci alt boyut olan öğrencilerin uzaktan eğitimde kendileri ile ilgili düşüncelerini tespit etmek için toplam 5 soru sorulmuştur. Bu sorular ve cevapları ile ilgili sayısal veriler Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 13: Öğrencilerin Uzaktan Eğitimde Kendi Durumları İle İlgili Düşünceleri

Değişkenler	Kesinlikle katılmıyorum %	Katılmıyorum %	Kararsızım %	Katılıyorum %	Kesinlikle Katılıyorum %
Derslerden önce konu ile ilgili ön hazırlık yapıyorum.	22,1	28,1	36,3	10,9	2,4
Uzaktan eğitim derslerinde anlatılanların notunu tutabiliyorum.	14,6	16,4	23,1	31,0	14,6
Uzaktan eğitim derslerinde yapılan etkinlikler konuları öğrenmem için bana yeterli geliyor.	12,9	24,8	32,0	23,6	6,4
Uzaktan eğitim derslerinde konu ile ilgili rahatça soru sorabiliyorum.	12,1	18,1	21,1	33,5	14,9
Uzaktan eğitim sistemini ve ders araçlarını kullanma konusunda kendimi yeterli buluyorum.	5,2	12,4	26,6	35,3	20,3

Elde edilen verilere göre katılımcıların %50'si ön hazırlık yapmadığını belirtmektedir. Öğrencilerin %31'i uzaktan eğitim derslerinde not tutamadıklarını belirtmiştir. Uzaktan eğitim derslerinde yapılan etkinliklerin, konuları öğrenmek için yeterli olup olmadığı konusunda öğrencilerin kararlarının yayıldığı görülmektedir. Öğrencilerin %30'u uzaktan eğitim dersleri sırasında rahatça sormadığını belirtmişlerdir. Öğrencilerin %17'si uzaktan eğitim sistemini ve ders araçlarını kullanma konusunda yeterli olduğu konusundaki görüşe katılmamışlardır. Elde edilen verilere göre öğrencilerin derslere yeterince ön hazırlık yapmamaktadır. Öğrencilerin yeterince not tutamadıkları görülmektedir.

Üçüncü alt boyutta öğrencilerin uzaktan eğitimdeki öğretim süreçleri hakkında düşüncelerini tespit etmek için toplam 10 soru sorulmuştur.

Tablo 14: Öğrencilerin Uzaktan Eğitimde Öğretim Süreçleri İlgili Algıları

Değişkenler	Kesinlikle katılmıyorum %	Katılmıyorum %	Kararsız %	Katılıyorum %	Kesinlikle Katılıyorum %
EBA üzerinden yapılan derslerin üniversite sınavına hazırlık açısından yeterli buluyorum.	38,0	28,1	24,8	5,4	3,4
EBA üzerinden sağlanan uzaktan eğitimi yeterli buluyorum.	23,1	25,6	26,6	19,6	4,9
Uzaktan eğitim ders süreleri sayısal ders konularını öğrenmem için yeterlidir.	19,4	25,8	22,3	24,6	7,7
Uzaktan eğitim ders süreleri sözel ders konularını öğrenmem için yeterlidir.	7,71	8,2	21,6	47,2	15,1
Uzaktan eğitimde öğretmenler derslerde ilgi çekici etkinlikler yapıyor.	14,1	29,8	37,5	13,9	4,4
Televizyon/bilgisayardan ders işlenirken örnekler konuyu anlamamız için yeterlidir.	10,1	20,1	35,0	28,6	5,9
Uzaktan eğitimde anlamadığım bir yeri sormak için öğretmene kolay ulaşamıyor olmam öğrenmelerimi zayıflatıyor.	9,4	19,6	22,8	26,3	21,6
Televizyon/bilgisayardan ders işlenirken dersler hızlı anlatılıyor.	8,7	27,3	29,8	23,8	10,1
Okulumun EBA haricinde sağladığı uzaktan eğitim faaliyetlerini yeterli buluyorum.	10,4	9,7	24,8	37,0	17,9
EBA üzerinden yapılan dersleri süre olarak yetersiz buluyorum.	7,2	23,6	39,5	17,1	12,4

Tablo 14'teki yanıtlar incelendiğinde öğrencilerin %66'sının EBA üzerinden yapılan dersleri üniversite sınavına hazırlık açısından yeterli bulmadıkları görülmektedir. Öğrencilerin %49'u EBA üzerinden sağlanan uzaktan eğitimi yeterli bulmamaktadır. Öğrencilerin uzaktan eğitim ders sürelerinin sayısal ve sözel ders konularını öğrenmedeki yeterliliği hakkındaki görüşleri incelendiğinde, sayısal ders konularını öğrenme konusunda kararların yayıldığı kesin bir sonuca varılmadığı, sözel konuların öğrenimi için ise öğrencilerin %62'sinin süreyi yeterli bulmuştur. Uzaktan eğitim dersleri sırasında öğretmenlerin yaptıkları etkinlikleri ilgi çekici bulanların oranı %18'dir. Televizyon/bilgisayardan ders işlenirken sunulan örneklerin konuyu anlamaları için yeterlilik düzeyi hakkındaki görüşlerinin yayılım gösterdiği kesin bir yargının ortaya çıkmadığı görülmektedir. Uzaktan eğitimde anlamadığı bir yeri sormak için öğretmene kolay ulaşamıyor olmanın öğrenmeleri zayıflatması hakkındaki görüşleri incelendiğinde %48'inin öğrenmelere zarar verdiğini belirtmişlerdir. Televizyon/ bilgisayarından ders işlenirken derslerin anlatımının hızlı bulunmasına ve EBA üzerinden yapılan derslerin süresinin yeterliliği konusunda öğrenci kararlarının yayıldığı görülmektedir. Öğrencilerin %56'sı okullarının EBA haricinde sağladığı uzaktan eğitim faaliyetlerini yeterli bulduklarını belirtmişlerdir. Elde edilen verilere göre öğrenciler verilen uzaktan eğitim hizmetlerini üniversite hazırlık süreci açısından yeterli bulmamaktadır. Öğrenciler EBA üzerinden sunulan uzaktan eğitim faaliyetlerini yeterli bulmamaktadır. Öğrencilerin uzaktan eğitim sürelerini sözel derslerin öğrenilmesi için yeterli buldukları görülmüştür.

Dördüncü alt boyutta lise öğrencilerinin uzaktan eğitim sürecinde verilen ödevlerle ilgili algılarını tespit etmek için öğrencilere 8 soru sorulmuş ve alınan yanıtlar tablo 15'te gösterilmiştir.

Tablo 15: Öğrencilerin Uzaktan Eğitimde Verilen Ödevlerle İlgili Algıları

Değişkenler	Kesinlikle katılmıyorum %	Katılmıyorum %	Kararsızım %	Katılıyorum %	Kesinlikle Katılıyorum %
Evdeki ortam (kardeşler vb.) ödev yapmamı zorlaştırıyor.	27,6	27,3	11,4	19,6	13,9
Verilen ödevlerin benim öğrenme seviyemin çok çok üzerinde (benim için zor) olduğunu düşünüyorum.	22,1	42,0	24,8	6,9	3,9
Verilen ödevlerin benim öğrenme seviyemin çok çok altında (benim için kolay) olduğunu düşünüyorum.	13,1	41,0	34,3	8,4	2,9
Ödevleri derste sunmayı isterdim.	14,1	22,3	20,6	24,3	18,4
EBA'dan verilen ödevlere ulaşmakta sıkıntı yaşıyorum.	12,9	31,3	24,1	16,9	14,6
Televizyondan izlediğim derslerin ödevlerini yaparken daha çok yardıma ihtiyaç duyuyorum.	9,4	22,3	31,3	25,8	10,9
Yaptığım ödevlerin neresinin doğru ve neresinin yanlış olduğunun bana bildirilmemesi beni olumsuz etkiliyor.	8,9	16,4	25,8	31,8	16,9
Uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin verdikleri ödevleri fazla buluyorum.	7,9	28,3	26,8	15,6	21,1

Tablo 15'te görüldüğü gibi öğrencilerin %34'ü evdeki ortamın ödevleri üzerinde olumsuz etkisinin olduğunu belirtmişlerdir. Verilen ödevlerin seviyesinin üzerinde olduğunu düşünenlerin oranı %14' iken, bu ödevlerin seviyelerinin altında olduğunu düşünenlerin oranı %11'dir. Ödevleri derste sunma konusunda öğrencilerin kararlarının yayıldığı görülmektedir. Öğrencilerin %32'si EBA'dan verilen ödevlere ulaşamadıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde ödevleri fazla bulma konusunda ve televizyondan izlenen derslerin ödevlerini yaparken daha fazla zorlanıldığı konusunda tam bir görüş birliği olmadığı görülmektedir. Öğrencilerin %49'u ödevler konusunda geri bildirim alamamasının kendisini olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Elde edilen verilere göre öğrencilerin ödevlerine verilecek olan dönütlerin çok önemli olduğu, öğrencilerin evde ödev yaparken ev ortamından kaynaklanan sıkıntı yaşamadıkları, ödevlerin seviyelerine uygun olduğu tespit edilmiştir.

Beşinci ve son alt boyut olarak katılımcıların okula karşı tutumları ele alınmıştır. Öğrenci başarısında okula karşı tutum çok önemli yer tutar. Eğer tutumlar olumlu ise öğrenci başarısı da bu yönde artacaktır. Çalışmada öğrencilerin uzaktan eğitim ile ilgili tutumları tespit etmek için 9 soru sorulmuştur. Bu sorular ve elde edilen veriler Tablo 16'da gösterilmektedir.

Tablo 16: Öğrencilerin Uzaktan Eğitimle İlgili Tutumları

Değişkenler	Kesinlikle katılmıyorum %	Katılmıyorum %	Kararsızım %	Katılıyorum %	Kesinlikle Katılıyorum %
Arkadaşlarım derslerden çok memnun olduğunu söylüyor.	19,9	32,5	33,8	11,4	2,2
Gelecek dersi heyecanla bekliyorum.	19,6	27,3	34,8	16,6	1,4
Uzaktan eğitim sırasında kendimi sınıf ortamından daha rahat hissediyorum.	17,9	15,4	21,1	25,8	19,6
İnternete bağlama sorunları yaşadığım zaman uzaktan eğitimden soğuyorum.	13,1	22,5	21,3	21,3	21,6
Uzaktan eğitimde anlamadığım bir yeri sormak için öğretmene kolay ulaşamıyor olmam öğrenme isteğimi olumsuz etkiliyor.	9,7	18,4	23,1	27,8	20,8
Uzaktan eğitim derslerinin canlı olmasını tercih ederim.	8,4	12,9	26,1	28,8	23,6
Televizyonda ders işleyen kendi ders öğretmenim olmasını isterdim.	6,7	9,9	16,6	29,8	36,8
Uzaktan eğitim derslerini dikkatle dinlerim.	3,9	9,4	33,3	38,8	14,4
Dersi kendi öğretmenimle işlemeyi tercih ederim.	1,9	4,7	10,4	29,6	53,2

Öğrencilerin %52'si arkadaşlarının uzaktan eğitim derslerinden çok memnun olduğunu söylemediğini belirtmiştir. Öğrencilerin sadece %18'i gelecek dersi heyecanla beklediğini belirtmiştir. Öğrencilerin %45'i kendilerini uzaktan eğitim sırasında evde sınıftan daha rahat hissederken buna katılmayanların oranı %32'dir. Görüldüğü gibi bu konuda tam bir yönelme olmamıştır. İnternete bağlanma sorunlarının uzaktan eğitimden soğumaya sebep olması konusunda öğrencilerin kararlarının yayıldığı görülmektedir. Uzaktan eğitimde anlamadığı yerleri sormak için öğretmene kolay ulaşamıyor olmak öğrenme isteğimi olumsuz etkiliyor yargısına öğrencilerin %49'u katılmıştır. Öğrencilerin %53'ü uzaktan eğitim derslerinin canlı olmasını tercih etmiştir. Öğrencilerin %67'si televizyonda ders işleyen kendi öğretmeni olmasını isterken %83'ü uzaktan eğitim derslerini kendi öğretmeni ile işlemek istediklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin %53'ü uzaktan eğitim derslerini dikkatle dinlediği görüşüne katıldığını belirtmektedir.

Elde edilen verilere göre öğrencilerin yarıdan fazlası uzaktan eğitim almaktan mutlu değildir. Öğrencilerin yarıya yakını kendini sınıf ortamından daha rahat hissetmektedir. İnternete bağlanma sorunlarının uzaktan eğitimden soğumaya sebep olup olmadığı konusunda kesin bir yargıya ulaşılmamıştır. Öğrencilerin yarıya yakını öğretmenlere soru sormak için kolay ulaşamamaktan olumsuz etkilenmektedir. Öğretmenlerin yarıdan fazlası uzaktan eğitim derslerinin canlı işlenmesini istemektedir. Öğrencilerin büyük çoğunluğu dersleri kendi öğretmenleri ile işlemek istemektedir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışma ile tüm dünyada ve ülkemizde ana eğitim yöntemi haline gelen uzaktan eğitim süreci ile ilgili lise öğrencilerinin görüşleri ve bu görüşlerin bazı değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir.

Ülkemizde Avrupa ülkelerine göre daha geç uygulanmaya başlanmış olmasına rağmen, son yıllarda uzaktan eğitimde büyük ilerleme kaydedilmiştir (Altaş, 2016). Türkiye'nin sahip olduğu genç nüfus ile uzaktan eğitime kolay uyum sağlayabilecek olması en önemli avantajlarından birisidir (Yamamoto & Altun, 2020). Yapılan çalışmada lise öğrencilerinin genel olarak uzaktan eğitime katılabildikleri görülmüştür.

Kurumsal olarak yapılanma tamamlanmalıdır. İşman'a (2011) göre kurumsal yapılanma tamamlanmadan gerçekleştirilen uzaktan eğitim uygulamaları faydadan çok zarar verebilir. Sınav puanı ile girilen resmi liselerde öğrenim gören çocuklara göre sınav puanı ile girilen özel lisede öğrenim gören öğrencilerin ve puansız girilen özel liseye devam eden öğrencilerin uzaktan eğitim algısı puanlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Devlet okulları tarafından takip edilen EBA sisteminin yanı sıra özel okullarda, öğrencileri ile görüntülü iletişim kurup derslerine devam edebilmek için çeşitli uzaktan dijital kanallar tercih edilmektedir. Özel okula giden öğrencilerden bazıları hem EBA üzerinden hem de eğitim gördükleri okulların uzaktan eğitim sistemi üzerinden süreci takip edebilmektedir (Alpago & Oduncu Alpago, 2020). Bu sonuçlara dayanarak özel okullara kayıtlı öğrencilerin devlet okullarındakilere göre uzaktan eğitime ilişkin daha olumlu algılar oluşturduğu söylenebilir. Bu sonuç da devlet okullarında öğrenimine devam öğrencilerin internet paketi ve sahip oldukları donanımlar bakımından özel okul öğrencilerine göre dezavantajlı olmalarının etkisi olduğu düşünülmektedir. Devlet okullarında sağlanan uzaktan eğitim hizmetlerinin hem nicelik hem de nitelik olarak daha iyi hale getirilmesi gerektiği önerilmektedir.

Öğrencilerin uzaktan eğitim sırasında internet bağlantı sorunları yaşama sıklığına göre uzaktan eğitim algıları arasında bir fark olduğu tespit edilmiştir. Bu yüzden uzaktan eğitimin kalitesinin artırılması için internet bağlantı sorunlarının giderilmesi çok önemlidir. Gelecekte uzaktan eğitimin ikincil bir alternatif ya da yüz yüze öğrenmede destek fonksiyonu olmak yerine, eğitimin asli zemini haline dönüşeceği tahmin edilmektedir (Yamamoto & Altun, 2020). Bu yüzden alt yapı hizmetlerine ağırlık verilmelidir.

Uzaktan eğitime katılmayan öğrencilerin uzaktan eğitim ile ilgili toplam puanları diğer tüm katılım şekillerine göre en düşüktür. Öğrencilerin yarıdan fazlası sadece internet üzerinden uzaktan eğitime katılmaktadır. Bunun yanında en yüksek puanı alan grup ise uzaktan eğitim derslerine hem televizyon hem de internetten katılan öğrencilerdir. Buradan televizyon ve internetin birlikte kullanımının uzaktan eğitimde daha olumlu sonuçlar ortaya koyduğu görülmüştür. Eygü ve Karaman (2013) yaptıkları çalışmada uzaktan eğitim alan öğrencilerin %98,2'si bilgisayara sahip olduğunu belirtmişlerdir. Bu sonuca bakarak uzaktan eğitimin yaygınlaşması ile ilgili olarak her evde gerekli donanımın (internet, bilgisayar veya diğer gereçler) bir süre içerisinde temin edileceği söylenebilir.

Millî Eğitim Bakanlığının dijital eğitim platformu EBA öğrenciler için çok önemlidir. EBA'ya girişte yaşanan sorunlar öğrencilerin uzaktan eğitim algı puanlarını doğru orantılı olarak etkilemektedir. Her ne kadar öğrencilerin küçük bir kısmı devamlı sorun yaşasa da yarısından fazlası ara sıra sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir. Eğitimde fırsat eşitliği temel insan haklarından. Bu yüzden EBA ile ilgili alt yapı hizmetlerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

12. sınıf öğrencileri daha alt sınıflarda öğrenim gören öğrencilere göre uzaktan eğitime ilişkin daha olumlu algılara sahiptir. Bu durumda hem EBA sisteminin ilk önce ve en fazla 12. sınıflara açılması hem de okulların 12. sınıflara sunulan uzaktan eğitim hizmetlerine daha fazla özen göstermesinin etkili olduğu düşünülmektedir. EBA hizmetleri tüm kademelerde sorunsuz olarak ulaşılabilir hale getirilmelidir.

Öğrencilerin kendilerini başarılı görüp görmemeleri ile uzaktan eğitim algısı arasında ve öğrencilerin normal okul döneminde okulu sevme düzeyleri ile uzaktan eğitim algısı arasında anlamlı fark olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu sonuç ışığında okulda kendisini başarısız olarak nitelendiren öğrencilerin de uzaktan eğitime karşı akranlarıyla aynı düşüncelere sahip olduğu görülmektedir. Bu durumun normal okula karşı olumsuz algıları olan öğrencilerin eğitim algılarını düzeltmek için bir fırsat olarak görülmelidir. Uzaktan eğitimin geniş olanaklarının kullanılması ile bu öğrencilerin eğitim hayatları daha başarılı hale getirilebilir. Lise öğrencilerin derslerine gösterdikleri özenin ve öğrencilerin çevresi tarafından çalışkan olarak nitelendirilme durumunun uzaktan eğitim algıları üzerinde bir fark oluşturmadığı görülmüştür. Öğrencilerin

tamamının uzaktan eğitime karşı benzer algıya sahip olması okula karşı olumsuz tutum gösteren öğrencilerin başarı durumlarının iyileştirilmesi için fırsat olarak görülmelidir.

Uzaktan eğitim hizmetinin sunum şekli çeşitlendikçe öğrencilerin uzaktan eğitim algılarının ortalama puanları yükselmektedir. Bu yüzden uzaktan eğitim faaliyetleri çeşitlendirilmelidir. Moreno & Gortazar (2020)'a göre bazı okullar yalnızca basılı materyaller veya halka açık videolarla yetinebilirken bazı okullar derslere sanal sınıflarda devam edebilir ve öğretimi çeşitlendirebilir. Aktiviteler ne kadar çeşitlenir ve bireyselleşirse öğrencilerin dijital boşluğu da o kadar azalır. Bu yüzden okullarda sunulan uzaktan eğitim faaliyetleri mümkün olduğunca çeşitlendirilmeli ve bireyselleştirilmelidir. Ayrıca iş birliğine dayalı etkinliklere de ağırlık verilmelidir.

Uzaktan eğitimin en büyük dezavantajlarından birisi öğrencilerin arkadaşlarından yalıtılmışlık hissi ve buna bağlı olarak öğrencilerin motivasyon kaybıdır (Durak, 2017). Öğrencilerin yarıdan fazlası canlı dersleri tercih etmektedir. Derslerin mümkün olduğunca canlı ve kendi öğretmenleri ile işlenmesi öğrencilerin uzaktan eğitime karşı olan tutumlarını olumlu yönde etkileyecektir. Öğrencilerin yarıdan fazlası dersi dikkatle dinlediklerini belirtmesi öğrencilerin uzaktan eğitim derslerine karşı olumlu tutum içerisinde olduklarını göstermektedir.

Tartışma grupları, sohbet odaları, vb. kullanıcı etkileşimi sağlayabilecek ara yüz teknolojilerinden en üst düzeyde fayda sağlanması, sistemin sahip olması gereken özelliklerin başında gelmelidir (Al & Madran, 2004). Çalışmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğu okulda arkadaşları ile birlikte sınıfta ders işlemeyi uzaktan eğitime göre daha eğlenceli bulmaktadırlar. Katılımcıların yarıdan fazlası sınıfta işlenen derslerin uzaktan eğitim derslerinden daha etkili olduğunu düşünmektedir. Her ne kadar uzaktan eğitimin belirli avantajları da olsa öğrencilerin büyük çoğunluğuna göre okulun asıl önemi arkadaşları ile bir arada olmak olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sonuç ışığında uzaktan eğitimin gerçek sınıfın yerini tam olarak tutmasının pek mümkün olmayacağı ortaya çıkmaktadır.

Öğrenci-öğretmen ve öğrenci-öğrenci arasında bire bir iletişim ve etkileşimin oldukça kısıtlı olması, bireylerin sosyalleşmesini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Altaş, 2016). Teknik, donanımsal ve yazılımsal sorunlar sebebiyle paydaşlar arasında iletişim ve etkileşim kesilebilir. Bu yüzden sorunların giderilmesine yönelik oluşturulmuş teknik destek birimlerinin öğrencilerin hem birbirleriyle hem de öğretmenleriyle daha kolay iletişim kurmalarını sağlamaları gerekmektedir (Durak, 2017). Elde edilen veriler öğrencilerin uzaktan eğitim derslerini sınıf arkadaşlarıyla ve öğretmenleri ile sohbet ederek işlemek istediklerini ve uzaktan eğitim derslerinde ders haricindeki konuları da konuşmak istediklerini yani genç bireylerin sosyalleşmek ve yaşadıkları toplumu anlayıp özümsemek için uzaktan eğitim sınıf ortamını kullanmak istediklerini göstermektedir. Öğrencilerin uzaktan eğitim sınıf ortamlarında hem öğretmenleriyle hem de diğer arkadaşlarıyla ders dışı konularda sohbet etme imkanı sağlanmalıdır.

Uzaktan eğitimde karşılaşılan en önemli eksikliklerden biri içeriğin öğrenciler için yeterince dikkat çekici olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu yüzden uzaktan eğitim veren kurumları içerik sunumunda metin temelli içerikler yanında görsel ve işitsel olarak öğrencilerin ilgisine çekebilecek içerikler de geliştirilmelidir (Özbay, 2015). Uzaktan eğitim derslerinde televizyondaki derslerde gösterilen resim ve görselleri dikkat çekici bulan öğrencilerin oranının çok az olduğu görülmüştür. Kullanılan görsellerin öğrencilerin ilgisini çekecek şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Katılımcıların yarıdan fazlası uzaktan eğitim ders sürelerini uzun bulmamaktadır. Uzaktan eğitim sırasında yapılan ders sürelerinin öğrenciler için uygun olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcılar derslerin düzeylerine uygun olduğunu düşünmektedir. Eğitimin gelecekte uzaktan eğitime dönüşüp dönüşmeyeceği hususunda öğrencilerin belirgin bir fikre sahip olmadıkları tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin yarıya yakınının ders anlatan öğretmenleri sıkıcı bulmaları uzaktan eğitim esnasında kullanılan ders anlatım tarzlarının daha eğlenceli hale

getirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Elde edilen verilere göre EBA kanalından verilen ders hizmetleri geliştirilmeli ve bu konuda karşılaşılan eksiklerin araştırılmalıdır.

Eğitim ortamlarında mümkün olduğunca tekrarlara ve düzeltmeye yer verilmelidir. Derslerde tekrar ve düzeltme yapılan grubun başarı puanlarının daha yüksek olduğu bilinmektedir (Alacapınar, 2006). Ders tekrarlarına öğrencilerin için EBA üzerinden yapılan canlı derslerin de en azından belli bir süre için kayıtları alınıp derse katılamayan veya daha sonra tekrar dinlemek isteyen öğrencilerin kullanımına sunulabilir. Üniversite hazırlık süreci ile ilgili olarak katılımcıların büyük çoğunluğu EBA üzerinden yapılan dersleri yetersiz bulmaktadır. Bu sonuç ışığında EBA üzerinden verilen derslerin üniversite sınavına hazırlık açısından tekrar düzenlenmesi gerektiği düşünülmektedir. EBA üzerinden sağlanan eğitim genel olarak öğrenciler tarafından yeterli bulunmamaktadır. Uzaktan eğitimde verilen sayısal ders sürelerinin öğrenciler tarafından yetersiz bulunduğu görülmüştür. Bu sonuçlar ışığında EBA üzerinde yapılan ders sürelerinin yetersiz olduğu ve bu sürelerin öğrencilerin ihtiyaçları doğrultusunda artırılması gerektiği önerilmektedir. Özellikle 12. sınıflar olmak üzere üniversiteye hazırlanan daha alt sınıflardaki öğrencilere yapılan rehberlik faaliyetleri artırılmalı, ekstra program ve faaliyetler oluşturulmalıdır.

Öz yeterlik bireyin öğrenmeyi gerçekleştirme ve davranışları geliştirme konusunda kendisine ve potansiyeline olan inancıdır (Kotaman, 2008). Akkoyunlu ve Kurbanoglu'na (2003) göre bir konuda ya da işte başarılı olmak için bilgi ve becerilere sahip olmak yeterli değildir. Bunun yanında bu bilgi ve becerileri hayata geçirebilme konusundaki öz yeterlilik algılarının yüksek olması da önemlidir. Araştırmaya katılan öğrencilerin öz yeterlik bilgi ve becerilerinin genel olarak yüksek olduğu görülmektedir. Öğrenciler belirtilen yeterliliklere sahip olmakla beraber dersten önce konu ile ilgili ön hazırlık yapılması hususunda kesin bir görüşe varılamamıştır. Katılımcıların çok azının derslerden önce ön hazırlık yaptıklarını belirtmeleri uzaktan eğitim esnasında öğretmenlerle yüz yüze eğitim yapılamayışının ön hazırlığa da yansımaları olarak görülebilir. Bu sonuç uzaktan eğitimin bir dezavantajı olarak değerlendirilebilir. Anlamlandırma stratejilerinden biri olan not alma tekniğinin etkili kullanımı öğrenilen bilginin kalıcılığını artırmaktadır (Erdem, 2005). Uzaktan eğitim dersleri esnasında öğrencilerin not tutabildiklerine dair belirgin bir görüş ortaya çıkmamıştır. Öğrenciler tarafından konuların öğrenilmesinde çok önemli yeri olan not tutma tekniğinin yeterince kullanılmıyor olması üzerinde durulması gereken bir konudur. Uzaktan eğitimde not alma becerileri için öğrenciler ve öğretmenlerle çalışma yapılmalıdır. Uzaktan eğitim derslerinde yapılan etkinliklerin konuları öğrenmek için yeterli olup olmadığı konusundaki kararsızlık etkinliklerin geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Öğrencilerin üçte birinin uzaktan eğitim derslerinde rahatça soru sormadıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin kolay ve rahatça soru sorabilmeleri sağlanmalıdır. Öğrencilerin uzaktan eğitim sistemi kapsamında uzaktan eğitim ders araçları ile ilgili olarak bir eğitime tabi tutulması gerekli görülmektedir. Ancak uzaktan eğitim her ne kadar teknoloji tabanlı bir platform olsa da asıl olan pedagojik yaklaşım korunmasıdır (Uzun, 2020).

Araştırmada televizyon/bilgisayar üzerinden ders işlenirken sunulan örneklerin yeterliliği ve derslerin anlatım hızı hakkında kesin bir yargı çıkmamıştır. Derslerde örnek sunumunun artırılması gerektiği görülmektedir. Okulların EBA haricinde sağladıkları uzaktan eğitim faaliyetleri öğrenciler tarafından yeterli bulunmuştur. EBA üzerinden yapılan derslerin sürelerinin yeterliliği konusunda öğrenciler arasında fikir birliği tespit edilmemiştir. Buna karşın ders sürelerinin eğitimdeki önemi çok büyüktür. Özellikle öğretmen desteğinin daha yoğun hissedildiği sayısal derslerde örgün eğitimde süre sıkıntısının yaşanmakta olduğu bilinmektedir (Kutluca & Aydın, 2010). Öğrenci istek ve ihtiyaçlarına göre gerekli durumlarda sayısal derslerin süreleri arttırılmalıdır.

Ev ödevleri öğrenciler tarafından yapılması zorunlu görevler arasında görülmektedir (Yüksel & Hayırsever, 2019). Öğrencilerin azımsanmayacak kısmı evdeki ortamın verilen ödevleri yapma konusunda kendilerini olumsuz etkilediğini belirtmektedir. Bu konuda aile eğitimlerinin

yapılmasına ihtiyaç olduğu görülmektedir. Verilen ödevlerin öğrencilerin seviyelerine uygun olduğu tespit edilmiştir. Ödevleri derste sunma konusunda öğrenciler arasında fikir birliğine ulaşamadığı görülmüştür. Öğrencilerin derslerde ödevlerini sunabilmeleri için alternatif düzenlemeler (örneğin e-sergi gibi) yapılması gerektiği düşünülmektedir.

Eğitimde çok önemli yeri olan ödevler, aslında öğrencinin derse olan motivasyonunu artırmalı, açıkları kapatmalı, eksik ve yarım kalan öğrenmeleri tamamlamalıdır (Ok & Çalışkan, 2019). Öğrencilerin neredeyse üçte biri EBA üzerinden verilen ödevlere ulaşmakta sıkıntı yaşadığını belirtmektedir. Bu konunun düzeltilmesi için alt yapı hizmetlerine daha fazla ağırlık verilmelidir. Uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin verdikleri ödevleri fazla bulma konusunda ve televizyondan izlenen derslerle ilgili ödevleri yaparken zorlanmaları konusunda öğrenciler kesin bir görüş oluşmamıştır. Öğrencilerin ödevleri ile ilgili geri bildirim verilmesi sağlanmalıdır. Öğrencilerin ödevlerine etkin geri bildirim sağlayacak bir sistem tasarlanması önerilmektedir.

Öğrencilere göre arkadaşlarının yarısından fazlası uzaktan eğitim derslerinden çok memnun değildir. Uzaktan eğitim derslerini öğrenciler bir sonraki derse heyecanla bekleyecek kadar ilgi çekici bulmamaktadırlar. Öğrencilerin yarıya yakını kendisini uzaktan eğitim sırasında sınıftan daha rahat hissetmektedir. İnternet bağlantı sorunları öğrencilerin uzaktan eğitime dair tutumları üzerinde belirgin bir olumsuzluk yaratmamaktadır. İnternet bağlantı sorunlarının tüm ülke çapında giderilmesi gerekmektedir. Soru sorma öğrencilerin öğrenme ve düşünmeleri üzerinde çok önemli role sahiptir (Kadayıfçı & Kaynak, 2017). Öğrencilerin ders esnasında anlayamadığı yerleri sorabilmeleri uzaktan eğitime karşı olan tutumlarını olumlu etkilemektedir. Bu sebeple ders içerisinde öğrencilerin rahatça soru sormalarına imkân verilmeli ve sorularını öğretmenlerine ulaştırabilmeleri için alternatif yollar geliştirilmelidir.

Elde edilen veriler ışığında uzaktan eğitim uygulamalarında düzenlemeler yapılmalıdır. Örneğin özel gereksinimli bireyler ya da normal bireyler için yaşanan öğrenme eksiklikleri için gereken rehberlik ya da dönüt düzeltme işlemleri çoğu zaman sorunla eş zamanlı olarak çözülememektedir. Bu durum birçok olumsuzluğa sebep olmakta ve istendik davranış değişikliklerini geciktirmekte veya engellemektedir (Altaş, 2016).

Uzaktan eğitimin en önemli avantajları fiziksel engellere takılmadan daha fazla kişiye ulaşabilmesidir. Mekân ve zaman kavramı uzaktan eğitim için bir problem olmaktan çıkar. Öğrenciler bireysel hızlarına uygun eğitim alabilir ve konuları anlama düzeyleri daha yüksek olur. Dezavantajlarından en önemlileri ise uygulamalı derslerde uygulamaların nasıl yaptırılacağı, teknik problemler ile uygulamanın kesintiye uğraması ve kendi kendine çalışma yeteneği olmayan öğrencilerin yaşayacakları sıkıntılardır (Altıparmak, Kurt, & Kapıdere, 2011). Bu yüzden uzaktan eğitimin içeriği, kullanılacak materyaller, iletişim biçimleri, öğrencilere bilginin aktarılma şekli gibi pek çok konu dikkatle planlanmalıdır (Tuncer & Taşpınar, 2008). Tüm bu yapıların oluşturulması birçok alan uzmanının bir arada çalışmasını gerektirmektedir. Uzaktan eğitimde kaliteli bir öğrenme ortamının sağlanması kaynakların en verimli şekilde kullanılmasına bağlıdır.

Bu alanda yapılacak teknolojik yatırımlarla gün geçtikçe büyüyen teknoloji pazarında da yer bulmak mümkün olacaktır. Öncelikle Millî Eğitim Bakanlığının tüm öğrenci ve öğretmenlerin kullanırken maddi sıkıntı yaşamayacağı, etkileşim imkanlarının geniş ama temel kişi güvenliği haklarını da garanti alan sistemleri devamlı olarak geliştirmesi gerektiği görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Akkoyunlu, B., & Serap , K. (2003). Öğretmen adaylarının bilgi okuryazarlığı ve bilgisayar öz-yeterlik algıları üzerine bir çalışma. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi(24), 1-10.
- Al, U., & Madran, R. O. (2004). Web tabanlı uzaktan eğitim sistemleri: Sahip olması gereken özellikler ve standartlar. Bilgi Dünyası, 5(2), 259-271. 06 16, 2020 tarihinde <http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11655/9979/259-271.pdf?sequence=1> adresinden alındı.
- Alacapınar, F. G. (2006). Tekrar ve Düzeltmenin Erişiyeye Etkisi. Journal of Language and Linguistic Studies, 2(2), 126-135.
- Alpago, H., & Oduncu Alpago, D. (2020). Koronavirüs Salgınının Sosyoekonomik Sonuçları. IBAD Sosyal Bilimler Dergisi(8), 99-114. 06 6, 2020 tarihinde https://www.researchgate.net/profile/Hasan_Alpago/publication/341447345_Socio-Economic_Consequences_of_Coronavirus_-_Extended_Abstract/links/5ec17a49299bf1c09ac4ad20/Socio-Economic-Consequences-of-Coronavirus-Extended-Abstract.pdf adresinden alındı.
- Altaş, N. (2016, Haziran). Türkiye’de Dinî Yükseköğretim Alanında Uzaktan Eğitimle İlgili Algı Sorunları ve İLİTAM Uygulamaları. Değerler Eğitimi Dergisi, 14(31), 7-42. 06 13, 2020 tarihinde https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/50742744/ded-31-makale-1.pdf?1481028536=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DSayi_31_Cilt_14_Makale_1_Turkiyede_Dini.pdf&Expires=1592693173&Signature=HOCc1ZeCAqzhBy8zhKV9fCqtNI0umsnDw4Rp0gAUqrNZR57ACEqnp adresinden alındı.
- Altıparmak, M., Kurt, İ. D., & Kapıdere, M. (2011). E-Öğrenme ve Uzaktan Eğitimde Açık Kaynak Kodlu Öğrenme Yönetim Sistemleri. Akademik Bilişim’11 - XIII. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri 2 - 4 Şubat 2011 İnönü Üniversitesi, Malatya, (s. 319-327). 06 18, 2020 tarihinde https://ab.org.tr/ab11/kitap/altiparmak_kurt_AB11.pdf adresinden alındı.
- Arıcı, N., & Yekta , M. (2005). Mesleki ve teknik eğitimde çoklu ortam araçları kullanılmış web tabanlı öğretimin öğrenci başarısına. Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi(1), 144-153. 6 14, 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/842805> adresinden alındı.
- Atık, S., & Özer , N. (2020). Lise Öğrencilerinin Öğretmene Güvenleri ile Akademik Başarıları Arasındaki İlişkide Okula Karşı Tutum, Okula Yabancılaşma ve Okul Tükenmişliğinin Doğrudan ve Dolaylı Rolü. Eğitim ve BilimCilt, 45(202), 441-458. 06 15, 2020 tarihinde <http://eb.ted.org.tr/index.php/EB/article/viewFile/8500/3085> adresinden alındı.
- auosozluk.anadolu.edu.tr. (tarih yok). Açık ve uzaktan öğrenme sözlüğü. /auosozluk.anadolu.edu.tr: <http://auosozluk.anadolu.edu.tr/index.php?r=site%2Findex#u> 16.09.2021 tarihinde adresinden alındı.
- Balcı, A. (2015). Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler (11. b.). Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. Kuram ve Uygulamalarda Eğitim Yönetimi, 32, 470-483. <https://dergipark.org.tr/pub/kuey/issue/10365/12687>

- Büyüköztürk, Ş. (2006). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı İstatistik, Araştırma Deseni SPSS Uygulamaları ve Yorum. Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2014). Bilimsel Araştırma Yöntemleri (18 b.). Ankara: Pegem Akademi.
- Creswell, John W. (2007). Qualitative inquiry and research design. Sage, Thousand Oaks.
- Creswell, J. W. (2019). Karma yöntem araştırmalarına giriş (2. baskı), (Çeviri Editörü: M. Sözbilir). Ankara: Pegem Akademi.
- Demirhan, G., & Altay, F. (2001). Lise Birinci Sınıf Öğrencilerinin Beden Eğitimi ve Spora İlişkin Tutum Ölçeği. Hacettepe 2001, 12 (2), 9-20. Spor Bilimleri Dergisi 1. of Sport Sciences, 12(2), 9-20.
- Doğan, N. & Başokçu, T. (2010). İstatistik tutum ölçeği için uygulanan faktör analizi ve aşamalı kümeleme analizi sonuçlarının karşılaştırılması. Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi, 1(2), 65-71. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/65985> adresinden alındı.
- Durak, G. (2017). Uzaktan eğitimde destek hizmetlerine genel bakış: sorunlar ve eğilimler. Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, 3(4), 160-173. 06 14, 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/pub/auad/issue/34247/378493> adresinden alındı.
- Erdem, A. R. (2005). Öğrenmede Etkili Yollar: Öğrenme Stratejileri ve Öğretimi. İlköğretim Online, 4(1), 1-6.
- Ersoy, H. (2004). Bir Çevrimiçi Öğrenim Destek Sisteminin Kullanılabilirlik Testi: Planlama, Uygulama, Değerlendirme. The Turkish Online Journal of Educational Technology – TOJET, 3 (1), 75-82.
- Eygü, H., & Karaman, S. (2013). Uzaktan Eğitim Öğrencilerinin Memnuniyet Algıları Üzerine Bir Araştırma. Sosyal Bilimler, 3(1), 36-59. 6 17, 2020 tarihinde https://www.researchgate.net/profile/Hakan_Eygu/publication/263968079_A_Study_On_The_Satisfaction_Perceptions_Of_The_Distance_Education_Students/links/58bfc5cd92851cd83aa13c1b/A-Study-On-The-Satisfaction-Perceptions-Of-The-Distance-Education-Students.pdf adresinden alındı.
- George, D., & Mallery, P. (2001). SPSS for windows step by step: A simple guide and reference, (10.0 Update (3rd ed.). b.). Allyn & Bacon.
- Gök, O., Peker, S. & Hacıoğlu, G. (2015). The marketing department's reputation in the firm. European Management Journal, 33(5), 366-380. <https://doi.org/10.1016/j.emj.2015.05.002>
- İşman, A. (2011). İşman, Aytekin (1998). Uzaktan Eğitim. Sakarya: Değişim Yayınları (4 Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Kadayıfçı, H., & Kaynak, K. (2017, Aralık). Üstbilişsel Soru Sorma Stratejilerinin Öğrencilerin Soru Sorma Düzeylerine Etkisi: 9. Sınıf Kimya Dersi. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 18(3), 702-721.
- Kaynar, H., Kurnaz, A., Doğrukök, B., & Şentürk Barışık, C. (2020, Haziran).. Ortaokul Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime İlişkin Görüşleri, 15(7), 3269-3292. Turkish Studies DOI : <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44486>
- Kline, P. (1994). An Easy Guide To Factor Analysis. Routledge

- Kotaman, H. (2008). Özyeterlilik İnancı ve Öğrenme Performansının Geliştirilmesine İlişkin Yazın Taraması. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, XXI(1), 2008, 111-133. 06 21, 2020 tarihinde https://www.researchgate.net/profile/Hueseyin_Kotaman2/publication/284163246_Ozyeterlilik_Inanci_ve_Ogrenme_Performansinin/links/564cf2a708ae4988a7a41137.pdf adresinden alındı.
- Köksal, M. (2015). *Karma Yöntem Araştırma Desenleri Karma Yöntem Araştırmalarının Temelleri*, . (Y. & Dede, Dü.) Anı Yayıncılık. doi:(ISBN: 9786051700335).
- Kutluca, T., & Aydın, m. (2010, Nisan). Ortaöğretim matematik öğretmenlerinin yeni matematik öğretim programını uygulama aşamasında yaşadığı zorluklar. T.C. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (DÜSBED), 2(1), 11-20.
- MEB. (2020, 6 19). [meb.gov.tr/](https://www.meb.gov.tr/). 06 21, 2020 tarihinde [meb.gov.tr/: https://www.meb.gov.tr/turkiye-uzaktan-egitim-istatistikleriyle-dijital-dunyanin-listelerini-zorladi/haber/21158/tr](https://www.meb.gov.tr/turkiye-uzaktan-egitim-istatistikleriyle-dijital-dunyanin-listelerini-zorladi/haber/21158/tr) adresinden alındı.
- Mills, G. E., & Gay, L. R. (2016). *Educational research: competencies for analysis and applications*. (11 b.). Pearson Education.
- Moreno, J. M., & Gortazar, L. (2020, 4 8). *Schools' readiness for digital learning in the eyes of principals. An analysis from PISA 2018 and its implications for the COVID19 (Coronavirus) crisis response*. 06 02, 2020 tarihinde [blogs.worldbank.org: https://blogs.worldbank.org/education/schools-readiness-digital-learning-eyes-principals-analysis-pisa-2018-and-its](https://blogs.worldbank.org/education/schools-readiness-digital-learning-eyes-principals-analysis-pisa-2018-and-its) adresinden alındı.
- Ok, M., & Çalışkan, M. (2019, Haziran). Ev Ödevleri: Öğretmen, Öğrenci ve Veli Görüşleri. *Uluslararası Toplum Çalışmaları Dergisi*, 11(18), 594-620. doi:10.26466/opus.544599
- Özbay, Ö. (2015). Dünyada ve Türkiye’de uzaktan eğitimin güncel durumu Yıl: 2, Sayı: 5, Aralık 2015,. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi/ The Journal of International Education Science*, yıl 2(5), 176-394. 06 8, 2020 tarihinde https://www.researchgate.net/profile/Oezkan_Oezbay/publication/290434947_Dunyada_ve_Turkiye'de_Uzaktan_Egitimin_Guncel_Durumu_The_Current_Status_of_Distance_Education_In_The_World_And_Turkey/links/5697d8a108aec79ee32b5684/Duenyada-ve-Tuerkiyede-Uzaktan-Eg adresinden alındı.
- Sirem, Ö. & Baş, Ö. (2020). Okuma güçlüğü olan ilkökul öğrencilerinin Covid-19 sürecinde uzaktan eğitim deneyimleri. *Turkish Studies*, 15(4), 993-1009. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.43346>
- Tabachnick, B. G., & Fidel, L. S. (2001). *Using multivariate statistics*, MA: Allyn ve Bacon. MA: Allyn and Bacon.
- Tuncer, M., & Taşpınar, M. (2008, Haziran). Sanal ortamda eğitim ve öğretimin geleceği ve olası sorunlar. *Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt: X, Sayı 1, Haziran 2008*, X(1), 125-1444. 6 5, 2020 tarihinde <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423867219.pdf> adresinden alındı.
- Türkoğlu, R. (2003). İnternet Tabanlı Uzaktan Eğitim Programı Geliştirme Süreçleri. *The Turkish Online Journal of Educational Technology – TOJET July*, 2(3), 116-126. 06 14, 2020 tarihinde <http://www.tojet.net/articles/v2i3/2314.pdf> adresinden alındı.
- Uzun, A. (2020). Eğitim ve teknoloji. Ö. Özdemir içinde, *Özel eğitimde teknoloji destekli öğretim* (s. 1-25). Vize Akademik.

- Yamamoto, G. T., & Altun, D. (2020, Nisan). Coronavirüs ve Çevrimiçi (Online) Eğitimin Önlenemeyen Yükselişi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi, Nisan 2020, Cilt 3, Sayı 1, Sayfa:* , 3(1), 25-34. 6 15, 2020 tarihinde https://www.researchgate.net/profile/Gonca_Telli_Yamamoto/publication/340620974_Coronavirus_ve_Cevrimici_Online_Egitimin_Onlenemeyen_Yukselisi_The_Coronavirus_and_the_Rising_of_Online_Education/links/5e958be6299bf1307997ac7a/Coronavirues-ve-Cevrimici-Onli adresinden alındı.
- Yıldırım, A., & Şimşek , H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6. b.). Ankara: Seçkin.
- Yıldız, R. (2004). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme* . Atlas Kitapevi.
- Yılmaz, R., & Tekerek , M. (2008). Web Tabanlı Eğitim Ortamı Olarak Okul Gazetesi Modeli. *XIII. Türkiye’de İnternet Konferansı Bildirileri 22-23 Aralık*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi,. 06 11, 2020 tarihinde https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/7895444/yilmaz_tekerek_inet08.pdf?1327465732=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DWeb_Tabanli_Egitim_Ortami_Olarak_Okul_Ga.pdf&Expires=1592601507&Signature=HLsgGJpYarAl~fw1nQAdvihcgjB-Ri2a5h4VQXzQKOLh-th adresinden alındı.
- Yüksel, M., & Hayırsever, F. (2019). Lise Öğrencilerinin OkulaYönelik Algılarının ve Öğrenim Gördükleri Okullarına İlişkin Duygularının Belirlenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 52(2)*, 401-434. doi:0.30964/auebfd.526881, E-ISSN: 2458-8342, P-ISSN: 1301-3718

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 5 Issue 1, March 2021

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 17.03.2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 26.03.2021

DOI: 10.30692/siad.898583

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ BAĞLAMINDA "OHT" SÖZCÜĞÜ*

The Word "Oht" In The Context of Old Anatolian Turkish

Himmet BÜKE

Doç. Dr.

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-6768-5396

himmetbuke@mehmetakif.edu.tr

Atf/Citation: Himmet Büke (2021), “Eski Anadolu Türkçesi Bağlamında "Oht" Sözcüğü”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.1 Mart 2021 s.171-180.

Öz: Eski Anadolu Türkçesi, XI. yüzyılda Oğuz Türklerinin Anadolu coğrafyasına göçleriyle başlayan süreçte oluşan ve daha sonraki yüzyıllarda Batı Türkçesinin temelini teşkil edecek olan yazı dilinin adıdır. Bu dönem Osmanlı Türkçesi dönemiyle devam ederek bugün resmî konuşma ve yazı dilimiz olan Türkiye Türkçesinin de temelini oluşturur. Selçukluların Anadolu coğrafyasına girişiyle yoğun bir Türk nüfusu fethedilen bölgelere yerleşmiş bununla beraber Türkçenin bu yeni coğrafyada konuşma ve yazı dili olma süreci başlamıştır. Türkçenin Anadolu'daki bu ilk yıllarına ait bugüne ulaşabilmiş yazılı eser sayısı oldukça sınırlıdır. Bunda Selçuklu Devleti'nin Türkçeyi devlet ve bürokrasi dili olarak kullanmaması, Arapça ve Farsçanın ulema ve devlet adamları tarafından tercih edilmesi etkilidir. Eski Anadolu Türkçesi verimli ve en güçlü dönemini Selçuklu Devleti sonrası Anadolu coğrafyasının farklı bölgelerinde kurulmuş olan beylikler zamanında yaşamıştır. Beylikler döneminde Anadolu'nun farklı şehirleri beylik merkezleri olmuş ve bu merkezlerde Türkçenin Anadolu sahasındaki önemli ve çok kıymetli eserleri verilmiştir. Anadolu'da Türkçenin yazı dili olma süreci bu dönemde önemli ölçüde mesafe kat etmiştir. Bugün bu dönemden kalan eserlerin hemen hemen hepsi incelenmiş haklarında pek çok ilmî çalışma yapılmıştır. Dönemin sözcüğü çeşitli sözlüklerde ve incelenen eserlerin dizin bölümlerinde ortaya konulmuş yine dönemin gramer özellikleri büyük ölçüde tespit edilmiştir. Fakat dönemin sözcüğü içerisinde üzerinde tekrar durulması, müstakil çalışmalar yapılması gereken pek çok sözcük bulunmakta bu sözcüklerin Eski Türkçe, Orta Türkçe ve günümüz lehçelerindeki görünümüne bakılması gerekmektedir. Sadece bir eserde tespit edilen hapakları da bu tür derinlemesine çalışmalarla yeniden anlamlandırma imkanı ortaya çıkacaktır. Bu çalışmada sadece Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserlerinde kullanılmış olan “oht” sözcüğü ele alınacaktır. Bu sözcük Türkçenin başka dönemlerinde yazılan eserlerde tespit edilmemiş olup sadece Eski Anadolu Türkçesine mahsus bir kullanımdır. Sözcük hakkındaki genel görüş; Arapça “vakt” sözcüğüyle ilgili olduğudur. Bu sözcüğün Türkçeye girdikten sonra fonetik değişikliğe uğradığı ve bir söyleyiş biçimi kazandığı düşünülse de konuyla ilgili farklı tespitleri verecek bu sözcüğü tartışmaya açacağız. Sözcüğün Türkçe kökenli mi yoksa yabancı menşeli mi olduğu üzerinden giderek tarihsel sürece ve sözcüğün kullanım alanlarına bir yorum getirmeye çalışacağız. Yazılı kaynakların tanıklığının yanı sıra sözcüğün Anadolu ağızlarındaki kullanımını da değineceğiz. Bu konuda Anadolu ağızlarının ciddi bir belirleyici olduğunu düşünmekle beraber Türkçenin farklı lehçelerindeki tarihi

* Bu çalışma 11. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu'nda “Eski Anadolu Türkçesi Bağlamında “oht” Sözcüğü Üzerine” adıyla sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş biçimidir.

metinler ele alınıp bu sözcüğün veya bu sözcikle bağlantılı olduğu düşünülen sözcüklerin köken ve bağlamları ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler : oht, vakit, Eski Anadolu Türkçesi, olok, şolok

Abstract: Ancient Anatolian Turkish is the name of the literary language that formed in the process that began with the migration of Oghuz Turks to Anatolian geography in the XI century and will form the basis of Western Turkish in the following centuries. This period continuing with the Ottoman Turkish period creates the basis of Turkey Turkish, which is the official spoken and written language today. With the introduction of Seljuks to Anatolian geography, a large Turkish population settled in the conquered regions, and with this, Turkish has started to become the language of speech and writing in this new geography. The number of written works that have survived to this day from these early years of Turkish in Anatolia is quite limited. In this case, the fact that the Seljuk State didn't use Turkish as the language of state and bureaucracy and that Arabic and Persian were preferred by science people and statesmen is quite effective. The productive and most powerful period for the old Anatolian Turkish was the period of the principalities established in different regions of Anatolian geography after the Seljuk State. During the principality period, different cities of Anatolia became principality centers, and the important and very valuable works of Turkish in the Anatolian area were produced in these centers. The process of becoming the written language of Turkish in Anatolia has come a long way in this period. Today, almost all of the works from this period have been examined and many scientific studies have been carried out. The vocabulary in this period has been revealed in various dictionaries and index sections of the studied works, again, the grammatical features of the period have been identified to a great extent. However, there are many words in the vocabulary of the period that need to be dwelled on again and to be studied individually. It is necessary to look at the appearance of these words in Old Turkish, Middle Turkish and in today's dialects. With such in-depth studies, it will be possible to reinterpret the hapaxes detected in only one work. In this study, the word "oht" used only in the works of the Old Anatolian Turkish period will be discussed. This word has not been detected in the works written in any other periods of Turkish and is used exclusively in the Old Anatolian Turkish. The general view about the word is that it is related to the Arabic word "vakt (time)". Although it is thought that this word has undergone a phonetic change after entering Turkish and has acquired a new phraseology, we will open this word to discussion to give different verdicts on the subject. We will try to make an interpretation of the historical process and the usage areas of the word by considering whether the word is of Turkish origin or foreign origin. In addition to the testimony of written sources, we will also mention the use of the word in Anatolian dialects. Although we think that Anatolian dialects are a serious determinant in this issue, historical texts in different dialects of Turkish will be discussed and the origins and contexts of this word or the words that are thought to be related to this word will be revealed.

Keywords : oht, time, Old Anatolian Turkish, olok, solok

GİRİŞ

Türkçenin Anadolu sahasında bir yazı dili haline geldiği Eski Anadolu Türkçesi dönemi bugünkü Türkiye Türkçesinin de temellerini oluşturmaktadır. Bu yazı dilinin oluşma süreci Türk milletinin siyasi ve kültürel pozisyonuyla doğrudan bağlantılı olup pek çok farklı etkenin dil üzerinde etkili olduğu bir dönemdir. Selçukluların XI. yüzyılda Anadolu topraklarına girmesiyle başlayan bu süreçte Horasan ve Maverünnehir gibi Oğuz nüfusun yoğun olduğu bölgelerden başlayan ve yüzyıllarca sürecek göç dalgası başat etken olmuştur. Türkistan coğrafyasındaki Türklerin bu yeni vatana göçleriyle Türkçenin de yeni bir vatana sahip olma serüveni başlamıştır. Anadolu'da oluşan bu yeni yazı dili, yerli Oğuz ağızları ile Türkistan'daki yazılı ve sözlü Türkçe geleneğine dayanmaktadır (Akar, 2018, s. 18). Oğuzların göçleriyle Türk nüfusu oluşmayan başlayan Anadolu bu yüzyıllarda siyasî, kültürel, dinî ve ekonomik olarak istikrarsız ve kaotik bir süreci de beraberinde yaşamıştır. Türklerin hem Bizans hem de Moğollarla mücadelesi Anadolu'daki siyasî otoritenin sağlam bir şekilde kurulamaması gibi bir sorunu meydana getirmiştir. Diğer taraftan Selçuklular devrinde devlet dili olamama gibi büyük bir badireyi atlatan Türkçe, Beylikler Döneminde kendini göstermeye başlamış ve nihayet Osmanlı Devleti'nin teşekkül etmesiyle devlet dili haline gelebilmiştir.

Anadolu'da vücut bulan bu yazı dili Türkçenin zengin söz varlığını devam ettirmiş, Arapça ve Farsça gibi dillerin etkisine de maruz kalmıştır. Anadolu'da Arapça ve Farsça ile bir müddet mücadele eden Oğuzca, XIII. yüzyıldan günümüze kadar kesintisiz olarak edebi yazı dili olarak ürünler vermiştir (Gülsevin ve Boz, 2010, s. 4). Özellikle Beylikler Dönemi bu anlamda en verimli ve Anadolu'da teşekkül eden Türkçenin en güçlü ilk dönemidir. Bu dönemde Türkçe tam anlamıyla bir yazı dili olma sürecine girmiş ve yazılan bir çok tercüme ve telif eserle Türkçenin güçlü söz varlığı ortaya konulabilmiştir. Türkçenin daha çok bir konuşma dili olarak kaldığı ilk

döneme göre Beylikler Dönemi gerek dil gerekse kültür tarihimiz açısından çok kritik bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. Türkmen beylerinin kendi dilleriyle söz söyleyecek yazar ve şairleri desteklemeleri ve onlara imkân hazırlamalarıyla, Türk kültürü lehine gerçek bir değişim yaşanmıştır (Cahen, 1994, s. 347). Arapça ve Farsçanın gölgesinde kalan Türkçe Anadolu'daki beylik merkezlerinde yeniden hak ettiği konuma gelmiş, tercüme eserlerle bu dillerdeki söz varlığını karşılayabildiğini, telif eserlerle de ne kadar güçlü bir dil olduğunu göstermiştir. Zengin bir söz varlığına sahip olan bu dönem Türkçesiyle tefsir, hadis, menkıbe, dinî kıssalar gibi Arapça ve mesnevî türündeki Farsça eserler oldukça güzel ve anlaşılır bir şekilde yazılmıştır (Canpolat, 1988).

OHT SÖZCÜĞÜ ÜZERİNE

Eski Anadolu Türkçesi döneminin söz varlığı bugün elde bulunan eserlerden hareketle kısmen de olsa ortaya konulmuştur. Zengin bir sözcük çeşitliği barındıran bu döneme ait bazı sözcükler hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı sözcüklerin tek bir eserde geçiyor olması hem okuma hem de anlamlandırma bakımından birtakım güçlükleri de beraberinde getirmektedir. Diğer taraftan bazı sözcüklerin de kökenleri veya etimolojik izahları bakımından bazı görüş farklılıkları bulunmaktadır. Bu çalışmada sadece Eski Anadolu Türkçesi dönemi yazılı eserlerinde görülen ve daha sonraki dönemlerde rastlanmayan “oht” sözcüğü üzerinde durulacaktır. Sözcük dönem eserlerinde “okt, oht, ok” gibi farklı şekillerde kullanılmış olup sözcüğün kökeni hakkında görüş bildiren çalışma sayısı çok azdır. Sözcük üzerinde bugüne kadar sadece bir çalışma yapılmış olup bu çalışmada sözcüğün anlamı ve kökeni üzerine bazı görüşler belirtilmiştir.

“Oht” sözcüğü için Tarama Sözlüğünde; vakit, çağ (160); Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğünde; vakit, zaman, çağ (531) gibi anlamlar verilmektedir. Sözcüğün kullanıldığı beyitlerin bağlam özellikleri göz önüne alındığında “zaman, vakit, an” anlamında kullanıldığı bazen ad ama daha çok zaman bildiren bir zarf görevinde olduğu görülmektedir. Sözcüğün kökeninin belirsizliğiyle birlikte sadece Türkçenin bir döneminde görülüp öncesi ve sonrasındaki yazılı metinlerde görülmemesi yönüyle de ilginçtir. Eski Anadolu Türkçesinin günümüze ulaşan eserlerinde sözcüğün kullanımları şu şekildedir¹:

oht (اخت ~ اوخت)

gözedürdi nakkaş ol **oht** olıcak

ki karanulıh toldı her bir bucak (SN/1724)

süheyl eydür **ohtı** degül ol sözün

başunuzu agrıdısarvan sizün (SN/1815)

kişi kim süci içmek **ohtın** öner

gönül hoşlugile içerse siner (SN/4646)

ol **ohtun** olasın aziz u ulu

ki sen kendözünü göresin alu (FN/539)

¹ Süheyl ü Nevbahar ve Ferhengname dışındaki örnekler Tarama Sözlüğünden alınmıştır.

sikender ki kafdan kafa itdi hükm
şol **oht** oldı kim gitmege yitdi hükm (FN/1002)

son **ohtıñ** kim cihandan gidiserven
tapusunu veliaht ediserven (HN/71)

beş **ohtun** vaktına daimler için
fariza üzre hem kaimler için (IN/326-1)

okt (وقت):

bigah [Fa.] : oksuz اوقتسز (ŞL/220)

ok (olok/şolok):

nereye kim varam başlar kesilür
kime buşar isem **olok** dem (اولقدم) ölür (YED/16)

olok dem kim ol dama ağmış idi
sanasın güneş dünle doğmuş idi (SN/9)

Şeytan elin küpe sokar **olok** saat (ساعة الق) süci kaynar. (KG/87)

olok saat (ساعت اولق) firdevs uçmağında bulunduk. (RE/30)

mescid-i aksaya çünkim vardılar
dünya göğüne **şolok** dem (دمشلق) irdiler (MŞ/7-2)

meğer kapıcılar anı görürler
şolok dem hatuna haber verirler (DAH/76)

şolok saat (ساعت شلق) halife destur verdi. (TET/7-1)

ol ağı temamet ol avratın boğuzuna gitti, **şolok** saat avrat helak oldu (KD/18)

Bu dönem metinlerinde “oht” sözcüğünün pek çok örnekte kullanıldığı görülüyor. Burada sadece bir kısmını verdiğimiz örnekler dönem eserlerinde tespit edilebilir ve sayısı artırılabilir. Görüldüğü üzere sözcüğün üç farklı kullanımı tespit edilmiştir; sözcük “oht, okt ve ok” biçimlerinde kullanılmıştır. Bu farklı kullanımlarla ilgili dönemsel bir belirleyicilikten söz edilmesi mümkün görünmemektedir. Yani sözcüğün hangi kullanımının daha eskicil olduğunu

belirlemek güçtür çünkü aynı dönem eserlerinde ve hatta aynı eser içinde sözcüğün farklı kullanım biçimleri mevcuttur. Mesela 14.yüzyıl eseri olan Süheyl ü Nevbahar'da hem “oht”, hem de “olok” şekli kullanılmıştır. Dolayısıyla bu durum sözcüğün fonetik olarak tam bir biçime oturmadığını ya da bunların farklı kökenlerden gelen ayrı ayrı sözcükler olduğu ihtimalini düşündürmektedir.

“Oht” sözcüğünün köken ve yapısıyla ilgili olası durumları değerlendirmek sözcük hakkında daha sağlıklı yorum yapabilmek adına faydalı olacaktır. Burada sözcüğün kökeninin Türkçe mi yoksa başka bir ile mi ilişkili olduğu hususunda bazı görüşler ortaya konulacaktır:

Sözcüğün Arapça “vakt” Sözcüğüyle İlgisi

“oht” sözcüğünün “zaman, vakit” anlamında kullanılması, “okt/oht” gibi biçimlerin Eski Türkçe, Orta Türkçe gibi dönemlerde görülmemesi, konsonant ve vokal dizilimi açısından Türkçenin kurallarına uymaması sözcüğün aslında yabancı kökenli bir sözcük olup birtakım fonetik değişikliklerle bu hale geldiği olasılığını düşündürmektedir. Yine bu sözcük pek çok metinde “oht/vakt ~ vaht” uyağıyla kullanılmıştır. Öyle anlaşılıyor ki “oht /ol ohtın /ohtın” gibi kullanışların nerden geldiği konusunda düşünen yazarlar, bunun vakt'in bozulmuş biçimi olduğunu düşünmüşler ve doğru biçimi kullanmak istemişler (Canpolat, 1988, s.179). Sözcüğün fonetik olarak: vakt>vaht>voht>oht>oğt>ot>ut gibi bir değişime uğradığı düşünülebilir. Anadolu ağzlarından tespit ettiğimiz: aşamoğtu (K.Maraş, aşamotu (Adana-Çukurova-Kozan), aşamutu, geceoğtu (K.Maraş), ağşamın ohtu~gicenin ohtu (Konya-Kadınhanı), onun üzerinden ohtu zaman geçmiş~ gecenin bir ohtusu olmuş (A.Karahisar-Dazkırı) gibi kullanımlar ve Derleme Sözlüğünde Aydın-Bozdoğan, Gaziantep, Muğla-Ulada, Manisa-Alaşehir bölgelerinde kullanılan (DS, 3275) “oht,ohtu” sözcükleri Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki kullanımların aynen ya da değişerek kullanıldığını göstermektedir.

Fakat şunu da belirtmek gerekir ki bu dönem metinlerinde “vakit, vakıt, vakt, vaht” gibi sözcükler de sıkça görülmektedir. Hatta İshkname'de geçen:

“beş **ohtun** vaktına daimler için

fariza üzre hem kaimler için” (IN/326-1)

beytinde “oht” ve “vakt” sözcüklerinin yan yana kullanıldığı görülür. Bu durum da bu iki sözcük arasında fonetik bir değişimden ziyade ince bir anlam farklılığı olduğunu düşündürmektedir. Diğer taraftan sözcüğün Codex Cumanicus'ta yer alması sözcükle ilgili Kıpçak sahasına da bakılması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. CC'de hem “ocht” hem de “oct” biçiminde yazılan sözcük Farsça “wagt”ın karşılığı olarak saat sözcüğüyle birlikte verilmiş; diğer kullanımda ise “as octi” (aş oktı) örneğiyle gösterilmiştir (Argunşah ve Güner, 2015, s.199). Çağdaş lehçelerden Kazak Türkçesindeki “ara sıra, bazı bazı, arada bir” anlamlarına gelen “oqtın oqtın” ikilemesi (Oraltay, Yüce, ve Pınar, 1984, s.210) sözcükle anlam bakımından yakın görünmektedir. Diğer taraftan Kıpçak grubu lehçelerinde Arapça kelimelerin sözcük başı “v” konsonantının o~ö vokallerine dönüşerek ses değişimine uğradığı bilinmektedir: vebal > obal, vefa > opa, vekil > ökil (Kazak Türkçesi), vakit > ubakıt (Kırgız Türkçesi) vd. Buradan hareketle “vakit” sözcüğünün vakit>okt gibi bir dönüşüme doğrudan uğraması izaha muhtaç görünmektedir. Diğer bir ifadeyle “vakit” sözcüğünün “okt” durumuna gelme sürecinde ara değişimleri örneklediren herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Fonetik bakımından bu şekilde doğrudan bir değişim pek de mümkün görünmemektedir. Yine bugünkü Kazak lehçesinde vakit sözcüğü “waqt” şekliyle kullanılmakta herhangi bir fonetik değişikliğe uğramadığı görülmektedir.

Türkçe başka bir dilden alıntı sözcük alırken sözcüğü ya doğrudan herhangi bir değişikliğe uğratmadan ya da birtakım fonetik değişikliklere uğratarak Türkçeye dahil etmiştir; “asker, alem, aziz, birader, cüsse, efrad, eşkıya, ganimet, harita, ihmal, imsak, kafa, vatan” gibi pek çok sözcük herhangi fonetik bir değişikliğe uğramadan doğrudan dilimize girmiştir. Bunun yanında “bûstan > bostan, came-şuy > çamaşır, cihaz > çeyiz, çâr-sû > çarşı, dest-gah > tezgah, kleid > kilit, matbah > mutfak, nerd-ban > merdiven, penc-şenbe > perşembe, skala > iskele” gibi pek çok

sözcük de fonetik değişikliğe uğramış ve Türkçeye bu şekilde girmiştir. Dolayısıyla fonetik değişikliğe uğrayarak Türkçe söyleyişe uygun hale getirilmiş sözcüklerin alınan dildeki orijinal halleriyle aynı anda kullanımı söz konusu değildir. Yani bir metinde hem “matbah” hem de “mutfak” sözcükleri bir arada kullanılmamıştır. Sadece “akl~akıl, divâr~divâr, düşmen~düşman, fakir~fakir, ferîşteh~ferîşte, fırsat~fırsat, hasm~hasım, hayr~hayır, hisab~hesab, ömr~ömür, şükr~şükür, tohm~tohum” gibi bazı Arapça ve Farsça sözcükler yazma eserlerde ikili kullanıma sahip olup bu durum da müstensihnin tercihi ve imla ile ilgili bir durumdur. Görüldüğü gibi bu örneklerde “vakt~okt” örneğindeki gibi sözcüğün birkaç fonetik değişiklik geçirme durumu söz konusu değildir. Bu durumda Eski Anadolu Türkçesi dönemi metinlerinde hem “oht/okt/ok” hem de “vakt/vaht/vakit/vahit” sözcüklerinin aynı metin içinde birlikte hatta yan yana kullanılmış olması bu iki sözcüğün birbirinden farklı sözcükler olarak değerlendirilmesi bakımından daha makul ve mantıklı görünmektedir. “vakt” sözcüğü bu dönemin hemen hemen her eserinde ve daha sonraki dönemlerde görülmekte dolayısıyla sözcüğün Arapça “vakt” sözcüğünden geldiği iddiası zayıflamaktadır. Her iki sözcüğün de “zaman, vakit, an” anlamları taşıması, metin içinde bu anlamlarda kullanılması onları birbirine yaklaştırmış ve aynı sözcük olduğu kanaatini oluşturduğu görülmektedir. Sonuç olarak “oht” sözcüğünün Arapça "vakt" sözcüğüyle aynı sözcük olduğu ya da “vakt” sözcüğünden fonetik değişimlere uğrayarak yeni bir şekil aldığı iddiası zayıf bir görüş olarak değerlendirilmelidir.

Sözcüğün Eski Türkçe “öd” Sözcüğüyle İlgisi:

Eski Türkçe Döneminde “an; huzur; saat, devir, mevsim” (Gabain, 2003, s.164-289) gibi anlamlara gelen “öd~öt” sözcüğü Göktürk Yazıtlarında ve Uygur metinlerinde geçmektedir. Göktürk Yazıtlarında: “*ol ödke kul kullug küñ küñlüg bolmış erti*” (BK D18), “*teñri teg teñride bolmış türük bilge kagan bu ödke olurtum*” (KT G1), “*b’ödke körügme begler gü yañıltaçı siz*” (KT G11), “*öd teñri aysar kişi oğlu kop ölgeli törimiş*” (KT K 10) gibi satırlarda “öd” sözcüğü “zaman” anlamında kullanılırken “*Öñüğ yoğuru sü yorıp tünli küñli yiti ödüşke subsuz keçdim*” (BK GD) cümlesinde “ödüş” sözcüğünün anlamı “tam gün, 24 saat” olarak verilmiştir (Tekin, 1998, s. 108). Clauson da “öd” sözcüğünün anlamını: zaman, zamanda bir an, zamanda bir periyot” olarak vermekte aynı zamanda sözcüğün mevsim (sezon), saat ve yıl gibi kullanımlara da karşılık geldiğini örneklemiştir (Clauson, 1972, s. 35). Eski Türkçe döneminin bir diğer devresini oluşturan Uygur metinlerinde de “öd/üd” sözcüğü “zaman, an, süre” gibi anlamlarda geçmektedir: “*küntüz altı üdde bir-tin singar/gündüz altı zamanda sağdaki*” (AY III. Kt. 3a/13), “*üdkî ondın singar-kı alk-u kamağ burkan/zamana ait on yöndeki bütün (iki.) Buda*” (AY III. Kt. 3b/1), “*kin keligm-e üd-lerte yavlak tüş/ ilerde, gelecek olan zamanlarda kötü karşılığı*” (AY III. Kt. 6b/14), “*Yitiñ ödsüz kolusuz sigurmak.*” “*Yedincisi: vakitsiz toplamak.*” (Maitri 32,1) (Şenaysoy, 2016, s. 54), “*biş çöbik yavlak öd/Şu beş kötü devirde*” (Şenaysoy, 2016, s.75), “*ol ödün kañı kan bu ötüğ sav esidip nāñ kiginç berü umadı.*” (IKPÖ XV.7.): *O anda babası han bu rica sözlerini isitince hiç cevap vermedi.*” (Baran, 2008, s. 43). Karahanlı Türkçesi döneminin önemli eserleri olan Divânu Lugâti’t-Türk, Kutadgu Bilig’de “öd” sözcüğünün kullanıldığını görüyoruz: DLT’de “*öd keçer kişi tuymas/zaman geçer insan duymaz*” (Atalay, 1985, s. 40-41), “*tüş ödi*” şeklindeki kelime grubuna “konulacak zaman” anlamı verilmiştir (Atalay, 1985, s.330); KB’de “*Öd küñ yawa kıl- (6431) zamanı boşa harcamak*”, “*Ödü kel- (554) zamanı gel-*”, “*Ödü yetil- (1099) vakti gel-*”, “*Ödiñe küd-(3530) vaktini bekle-*” (Eker ve Kök, 2019, s. 236).

Peki Eski Türkçe metinlerinde görülen “öd” sözcüğü Anadolu sahasına taşınmış olabilir mi? Gülensoy “ot” sözcüğünü “hlk. zaman, vakit” anlamında verirken sözcüğün “öd” sözcüğünden geldiğine işaret etmiş ve Uşak yöresinde kullanılan “akşam otu” sözcüğünü bu duruma örnek olarak vermiştir (Gülensoy, 2007, s.635). Eren ise “öd” sözcüğünün Anadolu ağızlarında bu şekliyle bulunamayacağını buna sebep olarak da Eski Türkçedeki /d/ sesinin Batı Türkçesinde /y/ sesine değişmesini gösterir (Eren, 2010, s. 262). Eski Anadolu Türkçesindeki “oht/okt/ok” sözcüğünün “öd” sözcüğüyle ilgisinin olması imkansız olmamakla birlikte ciddi bir etimolojik izah ve konuyla ilgili Anadolu sahasındaki örneklerin daha fazla örneklenmesi gerekmektedir. Gerek Eski Anadolu Türkçesinin daha eski dönemlerine ait eserlerin ortaya çıkması gerekse

Anadolu ağızlarında konuya örnek sözcüklerin derlenmesi “öd” sözcüğünün “oht/okt/ok” sözcükleriyle ilgisini netleştirecektir. Anadolu ağızlarındaki “aşamotu, aşamutu” gibi kullanımların “öd” sözcüğüyle ilgisinin göz ardı edilmemesi kanaatindeyiz.

Sözcüğün Bir İkilemeden Gelmiş Olması:

“oht/okt” sözcüğünün öncesinde bir ikileme daha sonra bazı fonetik değişikliklerle bir sözcük haline gelmesi de ihtimallerden biridir. Burada bu olasılığı güçlendiren en önemli malzemelerden biri sözcüğün “ok” biçiminin “ol, şol” gibi işaret sıfatlarıyla kullanıldığında; olok dem, olok saat, şolok dem gibi sadece zaman bildiren ifadelerle birlikte kullanılmasıdır.

Divanü Lugati't-Türk'te geçen “yazok~yazuk” sözcüğü; sonbaharda baharatla karıştırılıp doğranan ve ilkbaharda yenen et (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s.964) olarak açıklanmıştır. Kaşgarlı, sözcüğün açıklamasında “yaz ok yi sözünden alınmıştır, onu sadece baharda ye...” diyerek “bahar zamanı, bahar vakti” anlamında “ok” sözcüğünü kullanmıştır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s.354). Ettuhfetü'z-Zekiye yazarı ok edatını –kaç/-keç zarf-fiil ekine muadil tutuyor –kan/-ken eki ile yapılmış ve şahıs ekleri ile genişletilmiş isim-fiillerden sonra gelen ok'un, bunları zaman zarfı haline getirdiğini yazıyor: ketkenim ok “gittiğim zaman”, kelgenimiz ok “geldiğimiz zaman”, alganınız ok “aldığımız zaman” yigeni ok “yediği zaman” vb. (Korkmaz, 2005, s.106). Dolayısıyla bu açıklamalardan yola çıkılarak “ok” sözcüğünün “zaman, vakit” gibi anlamlara geldiği sonucuna ulaşılabilir.

“oht” sözcüğüyle ilgili ilk çalışmanın sahibi Canpolat, sözcüğün aslının “oktın” olduğunu burada “ok” ve “tın” sözcüklerinin birleşerek bir sözcük oluşturduğunu görüşünü savunur (Canpolat, 1988, s.182). “tın” sözcüğü Eski Uygur Türkçesinde; “can, ruh, cevher, madde, nefes” anlamlarına gelmektedir (Caferoğlu, 2015, s.237). Yine DLT'de sözcüğün anlamı “nefes, ruh” olarak verilmiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s.877). Dolayısıyla sözcüğün yakın anlamlı sözcüklerle kurulmuş “ok tın” şeklinde bir ikileme olma olasılığı mevcuttur. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde “ok dem, ok saat” kullanımlarının daha eskicil kullanımlar olduğu düşünülürse Türkçe “tın” sözcüğü yerine “zaman, vakit, an” anlamı taşıyan Arapça “saat”, Farsça “dem” sözcükleri ikame edilmiştir. Bu durum da Türkçenin ikileme oluşturma yöntemlerinden biri olan aynı anlama gelen sözcüklerin biri Türkçe biri yabancı dilden alınma biçimine (hasta sayrı, sorgu sual, kılık kıyafet, sağ salim, köşe bucak vd.) uymaktadır. Bu yaklaşım da sözcüğün kökenine dair mantıklı bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

SONUÇ

Bu çalışmada “oht” sözcüğüyle ilgili dil kuralları çerçevesinde birtakım olasılıklar ortaya konulmaya çalışıldı. Sözcüğün sadece Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde var olması, Arapça “vakt” sözcüğüyle hem anlamsal hem de biçimsel olarak benzeşmesi, birbiri yerine kullanılabilmesi, Arap alfabesiyle “vakt” ve “oht/okt” sözcüklerinin yazımlarının birbirine benzemesi, Eski Türkçede Eski Anadolu Türkçesindeki biçimiyle kullanımıyla bire bir aynı olan örneklerin bulunmaması, ölçünlü Türkçe içerisinde kullanılmaması gibi sorunlar sözcüğün izahını güçleştirmektedir. Diğer taraftan sözcüğün bugünkü Türk lehçelerinden Kazak Türkçesinde “oqtın oqtın” şeklinde ve anlamsal bakımından “zaman, vakit, an” sözcüklerine yakın kullanılması yine Anadolu ağızlarında hâlâ aynı anlamıyla yaşıyor olması sözcüğün devamlılığı noktasında önem arz etmektedir. Eldeki tüm örnekler ve olasılıklar göz önüne alındığında sözcüğün Türkçe olduğunu, Türkçe bir yapının fonetik birtakım değişikliklere uğradığı kanısındayız. Çünkü sözcüğün “ol ok, şol ok” gibi kullanımlarından görüleceği üzere “k” sesli biçimi aslî, birincil biçimi olmalıdır. Daha sonra “k”nın sızıcılaşması neticesinde /h/~/h/ sesleri ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla; “ok dem, ok saat” gibi kullanımlar “ok tın” kullanımından hemen sonraki süreç olup daha sonra /k/ > /h/ sızıcılaşması olayıyla sözcük “oh” biçimine dönmüş olmalıdır. “oh tın, oh tun” gibi biçimlerin de kullanıldığı örneklerinin olması bunu ispatlar niteliktedir. XIV-XV. yüzyıl yazarlarının “ohtın” sözcüğünü yanlış ayırarak “oht” biçiminde bir

sözcük ortaya çıkardıklarını iddia eden Canpolat, “oht+ın” daki {+In} ekinin araç durum eki olmadığını belirtir (Canpolat, 1988, s.182). Şu durumda sözcüğün Arapça “vakt” sözcüğüyle biçim bakımından benzeşmesi ve anlam bakımından yakın olması onun Arapça “vakt” sözcüğünden değiştiği kanaatini oluşturmuştur fakat bu durum yukarıda izah edildiği gibi pek mümkün görünmemektedir.

Sözcük hakkında kesin bir hükme varılması alanda yapılacak yeni çalışmalara ve ortaya çıkacak yeni belgelere bağlıdır. Türkçenin farklı dönemlerinde ve günümüzde sözcükle ilgili tespit edilebilecek yeni bulgular sözcüğün kökeni ve işlevi hakkında aydınlatıcı olacaktır. Ancak sözcüğün imla, biçim, fonetik ve anlamsal benzerlik, Eski Anadolu Türkçesi Dönemine ait özel durumlar (etnik yapı, Asyalı müellifler ve müstensihler, siyasi çeşitlilik) gibi pek çok özellik göz önüne alınarak değerlendirilmesi araştırmacıları daha doğru ve sağlıklı sonuçlara götürecektir.

KISALTMALAR

- AY : Altun Yaruk
BK : Bilge Kağan
CC : Codex Cumanicus
D : Doğu
DAH : Dastan-ı Ahmed Haramî
DLT : Divânu Lugâti't-Türk
DS : Derleme Sözlüğü
DTCF : Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi
FN : Ferheng-nâme
G : Güney
GD : Güneydoğu
HN : Hurşid-nâme
IN : İşk-nâme
İKPÖ : İyi ve Kötü Prens Öyküsü
K : Kuzey
KB : Kutadgu Bilig
KD : Kelile ve Dimne
KG : Kitab-ı Güzide
Kt. : Kitap
KT : Kül Tigin
MŞ : Melhame-i Şemsiyye
RE : Rahatü'l-Ervah
SN : Süheyl ü Nevbahar

ŞL : Şamilü'l-Luga
 TET : Tezkiretü'l Evliya Tercümesi
 vd. : Ve diğerleri
 YED : Yunus Emre Divanı

KAYNAKÇA

- Akar, A.(2018). Oğuzların Dili Eski Anadolu Türkçesine Giriş. İstanbul: Ötüken.
- Aksoy, Ö. A., Dilçin, D. (2009). Tarama Sözlüğü 8 Cilt. Ankara: TDK.
- Argunşah, M., Güner, G. (2015). Codex Cumanicus. İstanbul: Kesit.
- Atalay, B. (1985). Divanü Lûgat-it Türk Tercümesi. Ankara: TDK.
- Baran, B. (2008). Eski Türkçeden Anadolu Ağızlarına Ulaşan Bazı Kelimeler. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies, Cilt: VIII, Sayı 1, ss. 41-47.
- Caferoğlu, A. (2015). Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü. Ankara: TDK.
- Cahen, C. (1994). Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, İstanbul: E Yayınları.
- Canpolat, M. (1998). "Oht=Zaman Sözcüğü Üzerine". Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi Cilt 32, Sayı 1-2 ss. 177-183.
- Clauson, S. G. (1972). An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish, Oxford: Clarendon Press.
- Derleme Sözlüğü. (2009). 6 Cilt. Ankara: TDK.
- Dilçin, C. (2016). Mesud bin Ahmed Süheyl ü Nevbahar İnceleme-Metin-Sözlük. Ankara: AKMB.
- Eker, Ö., Kök, A. (2019). Kültürel Dil Bilim Bağlamında Kutadgu Bilig Metaforları. Mediterranean Journal of Humanities, mjh.akdeniz.edu.tr, IX/2 (2019) ss. 225-242, DOI: 10.13114/MJH.2019.487.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2014). Kaşgarlı Mahmud Divanı Lugati't Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin. Ankara: TDK.
- Eren, H. (2010). Sırça Köşkte. Ankara: TDK.
- Gabain, A.Von (Çev.Mehmet Akalın). (2003). Eski Türkçenin Grameri. Ankara: TDK.
- Gülensoy, T. (2011). Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü 2 Cilt. Ankara: TDK.
- Gülsevin, G., Boz, E. (2010). Eski Anadolu Türkçesi. Ankara: Gazi.
- Kanar, M. (2011). Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü. Ankara: Say.
- Korkmaz, Z. (2013). Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi. Ankara: TDK.
- Korkmaz, Z. (2005). Türk Dili Üzerine Araştırmalar I.Cilt. Ankara: TDK.
- Kilisli Rifat ve Veled Çelebi. (1923). Ferhengname-i Sa'di Tercümesi. İstanbul: Matbaa-i Amire.

- Oraltay, H., Yüce, N., Pınar, S. (1984). Kazak Türkçesi Sözlüğü. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Ölmez, M. (1991). Altun Yaruk III. Kitap (= 5. Bölüm). Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- Şenaysoy, S. (2016). Eski Türkçede Sayılar. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir.
- Tekin, T. (1998). Orhon Yazıtları Kül Tigin, Bilge Kağan, Tonyukuk. İstanbul: Simurg.